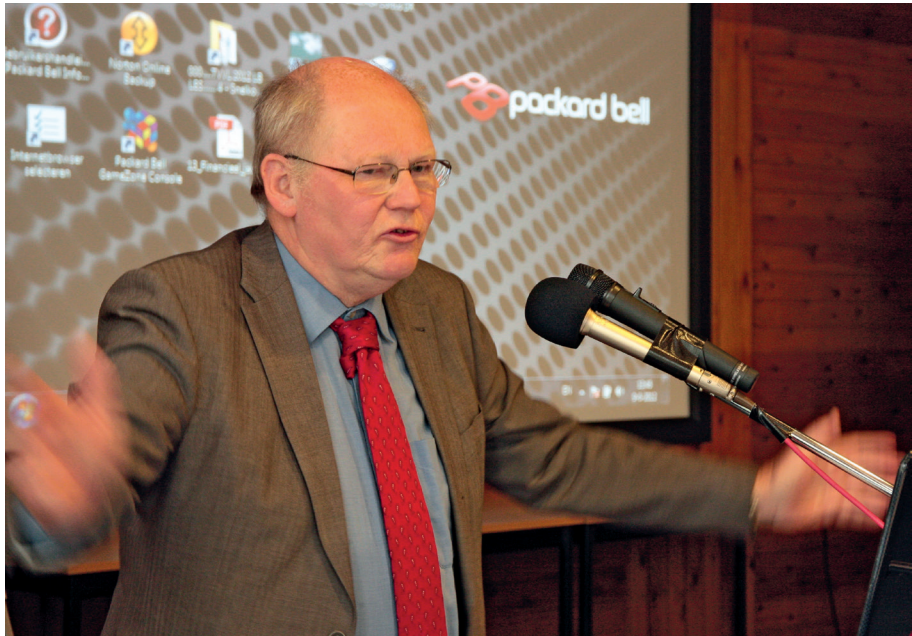


WE MOETEN BESTUDEREN WAT WE BESTRIJDEN

ARTIKELN OVER
BUITENLANDSE ZAKEN
EN DEFENSIE DOOR
KAREL KOSTER (1951-2015)



Karel Koster 1951 – 2015, foto: Boyd Noorda / Vredesmuseum©

INHOUD

Voorwoord	9
Karel Koster, 18 oktober 1951 – 18 juni 2015	11
Inleiding	13
1. Kernwapens	15
Kernwapens in Europa en een Frans-Duits ‘concept voor veiligheid’	16
Nederland dreigt kritische steun aan ontmanteling kernwapens te verlaten	18
‘Koersk’ is ook les voor NAVO	21
Trident – de Britse nucleaire trots	23
Dwalende kernwapens: De mysterieuze verplaatsing van zes Amerikaanse kernkoppen	25
Time for change?	28
Capitulatie Japan	31
Koude Oorlog is nog steeds niet afgelopen	32
2. Raketschild	34
Ruimteschild zal wereld buiten	
Amerika niet veiliger maken	35
Een Nieuwe Koude Oorlog?	38
Het raketschild: opmaat naar een nieuwe Koude Oorlog?	41
Het raketschild – wapenwedloop 2.0	48
3. Proliferatie kernwapens	52
Kleine kernbom VS stimuleert wapenwedloop	53
Noord-Korea kan niet anders dan bluffen	56
Iran: De weg naar oorlog	58
Nucleaire samenwerking tussen Amerika en India:	
Een verdrag met risico’s voor proliferatie	61
Het Iraanse nucleaire programma in de beeldvorming	68
Kernwapens Israël	72
Het spinnen van de Iraanse bom	73
4. NAVO	77
Waarheen met de NAVO?	78
Een toekomstig trans-atlantisch blok?	85

5. Europese militaire samenwerking	88
Europese militaire samenwerking zet soevereiniteit onder druk	89
6. Verenigde Staten	91
Zijn de VS onoverwinnelijk?	92
AFRICOM een ijzeren vuist gehuld in fluweel	99
Het buitenlands beleid van Obama: 'No We Cannot'	101
7. Oorlog tegen terrorisme	109
Europa moet oppositie VS steunen:	110
Washington en CIA kunnen niet doen en laten wat zij zelf willen	110
8. Interventies	113
Ook mensenrechten-oorlog leidt naar hel	114
9. Uitbesteden taken leger	117
Oorlog en privatisering	118
10. Piraterij	122
Energiehonger en piraterij	123
Omvlaggen reders moedigt geweldspiraal piraterij aan	126
11. Grondstoffen en energie	127
Energiebeleid en geopolitiek	128
12. Inlichtingen-diensten	133
Staatsspionage tegen de burgers in de VS	134
13. Afghanistan	138
Guerrillaoorlog in Afghanistan	139
Contra guerrilla in een globaliserende wereld: het Afghaanse avontuur	144
De oorlog in Afghanistan: Meer dan opbouw en terrorismebestrijding	152

14. Irak	158
Saddam heeft wapens te danken aan VS: Nederland hielp Irak aan superkanon	159
Bezettingstroepen Irak moeten wijken voor VN	162
De oorlog in Irak: Voorbode van de toekomst	164
De fictie van het succes: De Amerikaanse 'surge' in Irak	167
De onthullingen van de commissie-Davids	171
15. Ex-Joegoslavië	175
Oorlog in Servië ligt in het verschiet	176
Srebrenica 3	178
16. Midden-Oosten	179
Israëlitische aanval op Syrië: Strategische gevolgen	180
De opmaat voor een daadwerkelijke democratisering van het Midden-Oosten?	183
17. Wapenhandel	188
Wapenleveranties: Instrument van machtspolitiek	189
18. Wapensystemen	192
De dubbelhartigheid van het Nederlandse landmijnenbeleid	193
Drones: Kritische kanttekeningen	195
19. Geschiedenis: Tweede Wereldoorlog	202
Was Churchill een oorlogsheld of misdadiger?	203
Baltische deelname Wehrmacht en SS	205

VOORWOORD

Twee dagen na zijn overlijden opent de Volkskrant van 20 juni 2015 met de kop 'Nieuwe Wapenwedloop'. Het artikel verwijst naar de Koude Oorlog en bevat een overzicht van het aantal kernwapens in handen van de VS en van Rusland. Karel zou dit artikel gespeld hebben, het was zijn specialiteit.

Vredespolitiek stond centraal in het leven van Karel. Hij las alle artikelen over defensie, geopolitiek en militaire missies. En dat niet alleen, hij mailde ze ook. Tot diep in de nacht kregen wij mails van artikelen uit buitenlandse kranten. 'Relevante passages in rood', stond erbij.

Al in 1994 adviseerde Karel de SP-fractie. Toen haalde Harry van Bommel hem naar de Kamer vanwege zijn achtergrond bij het Anti-Militaristies Onderzoek Kollektief (AMOK) om met ons te praten over de gewijzigde verhoudingen na de val van de muur. Als beginnend woordvoerder kon ik niet beter wensen. Karel maakte mij wegwijs in de wereld van defensie. Zijn teksten stonden vol met verwijzingen naar historische gebeurtenissen en citaten van grootheden.

Karel genoot van de werkbezoeken aan de krijgsmacht. We zagen oefeningen van de landmacht en bezochten het Cyber Security Center. In februari vlogen we per helikopter naar de *special forces*. In Duitsland gingen we naar de integratie van de luchtmobiele brigade. Met Harry bezocht Karel de marine en voer hij mee met een onderzeeër. Veel indruk maakte het bezoek dat wij in december maakten aan het nieuwe Militaire Museum in Soesterberg. Met gepaste trots toonde hij de affiches van de vredesbeweging waarin hij zo actief was.

Ook voor het Wetenschappelijk Bureau hield Karel zich bezig met de complexe vraagstukken rond defensie en buitenlandse zaken. Hij was de motor achter de debatten van het Wetenschappelijk Bureau in ons partijkantoor De Moed. Hij vond dat de SP de vensters moest openen en deskundigen met een ander geluid moest uitnodigen.

Karel was een bevlogen mens met een groot gevoel voor rechtvaardigheid en idealisme. Ineke Palm herinnert zich de dichtregels van Oliver Goldsmith uit de 18^e eeuw die Karel aanhaalde toen het ging om de publieke zaak:

*Wee het land, waar haast het zijn bepaalt,
Waar rijkdom groeit, maar de mens verschraalt.*

Karel werd een goede vriend. Met fractiemedewerkers Jip, Sara en Ineke gingen we nogal eens samen eten, als het mooi weer was op een terras. Urenlang spraken we over internationale politiek. We hebben veel geleerd van zijn immense kennis en analyses.

Hij had ook een uitgesproken mening. Over het gevaar van de opkomst van extreem-rechts in Europa, over het kruisvat Midden-Oosten en over de opstelling jegens Rusland. Onvermoeibaar wees hij op de belangen van de tegenpartij, voor het gevaar van ondoordacht spierballenvertoon en voor het risico van een nieuwe wapenwedloop. Hij was kritisch, ook naar ons. We moesten doorgronden wat we bestrijden.

In 2014 hoorde Karel dat het einde oefening was. Terwijl hij nog zoveel wilde doen. Hij had geen tijd om dood te gaan. Ik vertelde Karel hoe moeilijk ik dit vond. 'Ach', zei hij met zijn kenmerkende glimlach: 'He not busy being born is busy dying.'

Harry van Bommel vroeg in december 2014 aan Karel: 'Wat vind je zelf je grootste verdienste?' Zijn antwoord:

'Het gaat om het interpreteren van de nucleaire logica voor de vredesbeweging. Daar bedoel ik mee hoe de militairen en strategen denken. Hoe ze vinden dat kernwapens moeten werken, hoe goed ze dat vinden. En dat proberen om te draaien tot argument tegen nucleaire logica. Maar ik heb de indruk dat er aan het einde van de rit toch een confrontatie komt. Men lijkt haast verlekkerd over een komende confrontatie, en dan bedoel ik met de Russen, alsof dat niet het meest rampzalige is dat er kan gebeuren.

Je hebt altijd het probleem van de confrontatie met mensenrechten en daar moeten compromissen in gesloten worden, want als je de mensenrechten centraal stelt, ten koste van alles, dan kan het ook ten koste zijn van de vrede en dan zou ik zeggen: Berg je! Zoals de krijgshoofd Sun-tzu al stelde: Je moet je tegenstander een kleine uitweg laten, anders zal 'ie zich doodvechten.'

In deze bundel staan maar liefst 51 artikelen van Karel over 19 onderwerpen. Centrale thema's zijn: kernwapens, raketschild, NAVO, Europese samenwerking, terrorisme, inlichtingendiensten, Midden-Oosten en Tweede Wereldoorlog. Veel artikelen zijn nog altijd zeer actueel. Met deze bundel willen we iedereen met interesse voor deze onderwerpen laten profiteren van Karels enorme kennis en expertise.

10

Karel is gestorven zoals hij leefde. Tot het eind alles volgend en bevlogen over de wereld en over zijn archief. De dood van Karel is een groot gemis voor de vredesbeweging. Natuurlijk gaan we door. Karel had gelijk: er is hoop zolang wij durven nadenken.

KAREL KOSTER, 18 OKTOBER 1951 – 18 JUNI 2015

VAN STAATSVIJAND TOT GEWAARDEERD MILITAIR SPECIALIST – VREDESACTIVIST KAREL KOSTER OOGSTTE PAS LAAT WAARDERING IN BREDERE KRING

In een onderzeeboot, aan boord van een gevechtshelikopter, bij de *special forces*, tijdens de ceremonie voor de integratie van de luchtmobiele brigades van Nederland en Duitsland: in zijn laatste levensjaar stond vredesactivist Karel Koster vaak met z'n neus op militair materieel. Al ongeneeslijk ziek mocht hij als wetenschappelijk medewerker van de SP mee met de inspectiereizen van de Kamercommissie voor defensie. 'Dat was ongebruikelijk', vertelt SP-Kamerlid Jasper van Dijk. 'Maar zowel de griffier als de overige Kamerleden gingen graag akkoord. Ze zagen dat hij het prachtig vond en waren onder de indruk van zijn deskundigheid. Hij wist meer van het materieel dan de militairen zelf.'

Karel Koster verhuisde op tienjarige leeftijd met zijn ouders naar Rhodesië, het huidige Zimbabwe, omdat het klimaat daar beter zou zijn voor zijn astma. De Limburgse familie behoorde er tot de blanke bovenklasse. Vader was drukker, de oudste broer trad als dienstplichtige toe tot het Rhodesische leger dat vocht tegen de zwarte verzetsbewegingen ZANU en ZAPU.

Koster zelf belandde op een Britse kostschool voor blanke jongens, die verdeeld was in verschillende huizen die regelmatig met elkaar in competitie gingen. Het thema was *The Battle of Britain* en de huizen waren genoemd naar heldhaftige Britse piloten. 'Er hingen foto's van gesneuvelde piloten in het paviljoen en op de sportvelden', vertelde hij aan het *Vredesmagazine* vlak voor zijn dood. 'We werden hier voorbereid op het besturen van het Britse rijk, maar ze vergaten ons te vertellen dat dit rijk bijna verdwenen was.'

Op achttienjarige leeftijd keerde hij terug naar Nederland om natuur- en sterrenkunde te gaan studeren. Na een jaar stapte hij over naar sociologie en op de linkse faculteit bekende hij zich na een verwarrende periode – 'opeens waren er mensen die beweerden dat de zwarte terroristen waartegen mijn broer vocht vrijheidsstrijders waren' – tot links. 'De migratie veranderde alles in mijn leven', vertelde hij aan het *Vredesmagazine*. 'Ik wilde dingen rechtzetten. Echt links zijn bleek een diepgewortelde keuze van me.' Hij werd actief in de linkse Bond voor Dienstplichtigen, maar mocht tot zijn verdriet na een week dienstplicht al weer naar huis omdat zijn lichter te veel jongens telde. Wel deed hij daar voor het eerst onderzoek naar legers, militaire strategieën en wapensystemen. Het zou de rest van zijn leven bepalen.

In 1983 was hij een van de oprichters van het Anti-Militaristies OnderzoeksKollektief (AMOK) in Utrecht. Het waren de jaren van de grote demonstraties tegen de stationering van kruisraketten met kernladingen in Nederland. 'Karel had een ontzettende hekel aan emotionele types die alleen met ethische argumenten tegen die wapens waren', weet vriend en collega Guido van Leemput. 'Als vredesactivist wapende hij zich met feiten en analyses.'

AMOK zou zich ontwikkelen tot het kenniscentrum van de antimilitaristische beweging. Koster was een van de drijvende krachten. *Van Leemput*: 'Hij las alles was los en vast

zat. Vooral buitenlandse kranten zoals *The Financial Times*, *The Herald Tribune* en *The New York Times* en vakbladen als *Jane's Defense Weekly*, *Defense News* en jaarboeken over geheime diensten, raketten en andere wapens.' Voor het pre-internettijdperk was Koster ongekend internationaal georiënteerd, vindt Van Leemput: 'Hij was ervan overtuigd dat militairen alleen rationeel handelen en het ging hem erom die ratio te achterhalen.' Tijdens conflicten als de Falklandoorlog en de inval van Irak in Koeweit volgde hij obsesief de krijgshandelingen, die hij op een kaart exact bijhield.

AMOK ontpopte zich ook tot een WikiLeaks *avant la lettre*. De actiegroep Onkruid deed inbraken bij kazernes en bemachtigde kopieën van geheime militaire stukken. Koster combineerde de gestolen informatie met openbare Amerikaanse bronnen en kon onthullen welke Amerikaanse wapens op vliegbasis Volkel lagen. 19 november 1984 brak Onkruid in in de Knoopkazerne in Utrecht, regionaal hoofdkwartier van de militaire inlichtingendienst. Op het prikbord hing een lijst met mensen die bij een militair conflict als eerste opgepakt moesten worden. Bovenaan: Karel Koster.

De vredesbeweging verschrompelde aan het eind van de jaren tachtig met het (tijdelijk) wegvallen van de Oost-West-tegenstelling. De leden richtten zich weer op hun carrière. Maar Karel Koster beet zich vast in de materie. Altijd in de weer met kranten en militaire vakbladen, zichzelf vaak verwaarlozend.

12 Wat dreef hem? 'Diepe medemenselijkheid', meent vriend Bert Freriks. 'Hij was een aardige, zachtmoedige man en wist als geen ander hoe verschrikkelijk een oorlog kon zijn.' 'Toch ook schuldgevoel', vindt Van Leemput: 'Het was niet normaal hoe hard hij werkte. Hij had aan de verkeerde kant gestaan, zo voelde hij dat.'

Wat heeft hij bereikt? 'Zijn nadruk op feiten sloeg aan', denkt Freriks. 'Hij heeft veel actievoerders geïnspireerd en soms had hij ook politieke invloed. Zo was hij nauw betrokken bij de beweging tegen de Amerikaanse inval in Irak.'

Uiteindelijk wist Koster met zijn specialisatie betaald werk te vinden. Wandelen, fietsen en museumbezoek zorgden voor ontspanning. Zijn wereld werd breder. Als lobbyist van de Werkgroep Eurobom ging hij onder meer om met burgemeesters die tegen kernwapens waren en de Amerikaanse miljonairs die de beweging steunden. In 2007 werd hij beleidsmedewerker van de SP en zijn deskundigheid viel ver buiten de partij op.

Kenmerkend is de boodschap van VVD-Kamerlid Han ten Broeke onder een in memoriam op Facebook: 'Karel behoorde tot de best geïnformeerde defensiespecialisten in dit Kamergebouw', schreef hij. 'En ondanks zijn grote kennis van zaken een uitermate bescheiden man. Een beminnelijk mens ook.'

INLEIDING

'WE MOETEN BESTUDEREN WAT WE BESTRIJDEN'

Karel Koster: antimilitarist, vredesactivist, onderzoeker, lobbyist tegen kernbewapening. Karel is in zijn leven op verschillende manieren actief geweest tegen het militair apparaat. Belangrijke rode draad daarin was studie van de tegenstander om uit te kunnen leggen hoe de werkelijkheid in elkaar steekt. Wars van 'hysterische reacties' zoals hij dat noemde. Altijd internationaal georiënteerd, zowel in zijn contacten als in zijn onderzoek. Hij had een netwerk opgebouwd met contacten in Europese landen, de Verenigde Staten, Japan, Australië en Afrika. Dat netwerk was essentieel voor de lobbycampagnes die hij met anderen heeft gevoerd. Veel buitenlandse kranten en militaire vaktijdschriften las hij om op de hoogte te blijven. Vaak trad hij op als spreker op conferenties, studiebijeenkomsten en congressen. Opgevoed in de Britse traditie en gewapend met zijn grote kennis had hij maar een paar steekwoorden nodig om een doortimmerd verhaal te houden.

In al deze jaren heeft Karel talloze artikelen gepubliceerd in verschillende kranten en tijdschriften. In deze publicatie, mogelijk gemaakt door de SP in samenwerking met VD AMOK, is een selectie van deze artikelen uit de periode 1994-2014 gebundeld. Het betreft ruim 50 artikelen over een twintigtal onderwerpen, van kernbewapening tot piraterij en van de NAVO tot de inval in Irak. Daarmee wordt de breedte van zijn interesse onderstreept. De selectie geeft een goed beeld van het denken van Karel in de loop der jaren. Het is bijzonder om te zien hoe actueel sommige artikelen nog steeds zijn. De artikelen zijn soms geschreven met een medeauteur. In dat geval wordt dit vermeld aan het einde van een artikel.

Karel heeft zijn vorming als tiener genoten op een Britse jongensschool in de koloniale situatie van het toenmalige Rhodesië. Als 18-jarige kwam hij terug naar Nederland en begon in Utrecht met een studie astronomie. Het eerste jaar ging mis en Karel stapte over naar sociologie. Hij kwam in contact met linkse sociologen. Daardoor verschoof zijn politieke voorkeur langzaam naar links, zoals hij in maart 2015 zei in een interview met *Vredesmagazine*. Het was voor hem een tijd waarin alles veranderde in zijn leven. Hij werd actief in de studentenbeweging, in de Utrechtse Studenten Federatie (USF). Tegelijk vond hij het belangrijk zich te oriënteren op de linkse beweging buiten de universiteit. Hij sloot zich aan bij Rood Front Utrecht, een organisatie die actief was in de wijken en bedrijven.

Na zijn studententijd werd Karel lid van de Bond Voor Dienstplichtigen (BVD), een antimilitaristische soldatenorganisatie die als radicale vleugel van de Vereniging Van Dienstplichtige Militairen (VVDM) opereerde. Daar werd de basis gelegd voor zijn interesse voor het militair apparaat. Voor Karel was onderzoek en analyse van het militair apparaat van wezenlijk belang. 'We moeten bestuderen wat we bestrijden', was zijn slagzin. Maar wel altijd gekoppeld aan activisme om dat apparaat te bestrijden.

Zo werd hij in 1981 één van de gangmakers van het Komitee Soldaten Tegen Kernwapens (KSTK). Het waren de jaren van grote demonstraties tegen de stationering van

kruisraketten in Europa. Het KSTK wist samen met de VVDM en BVD veel dienstplichtige soldaten en ex-dienstplichtigen te bewegen om in uniform te demonstreren tijdens de grote antikernwapendemonstraties begin jaren '80.

In 1983 is Karel een van de oprichters van het Anti-Militaristies OnderzoeksKollektief (AMOK). Dat ontwikkelde zich als kenniscentrum van de antimilitaristische beweging. Het zette een documentatiecentrum op met een omvangrijk (knipsel)archief en gaf het tijdschrift *AMOK* uit. Hierin werden artikelen gepubliceerd die de vruchten waren van onderzoek en analyse. Met regelmaat schreef Karel artikelen over nucleaire bewapening, het militair apparaat, wapensystemen, de NAVO etc. Om in zijn levensonderhoud te voorzien was hij intussen archivaris geworden bij het Komitee Zuidelijk Afrika (KZA). Met zijn Rhodesische achtergrond was hij een waardevolle medewerker. Ook in dat werk stond onderzoek en studie centraal. Hij leverde een belangrijke bijdrage aan het tijdschrift *Facts & Reports*.

Voor Karel bleef de kernbewapening het belangrijke thema, ondanks dat de massale vredesbeweging wegebde na een akkoord tussen de Russen en Amerikanen in 1987. Voor Karel was dit het sein dat de oriëntatie moest veranderen. 'Er is geen straatbeweging meer, er zijn geen demonstraties meer. Dan moet je onderzoek doen en lobbyen tegen kernwapens', zo vertelt hij in het interview met *Vredesmagazine*.

14 In 1996 richtte hij de Werkgroep Eurobom op om dit mogelijk te maken. In dit werk wist hij een omvangrijk internationaal netwerk op te zetten samen met andere organisaties tegen kernwapens. Het lobbywerk werd opgezet en goede contacten met Tweede Kamerleden werden opgebouwd. Dat resulteerde in veel Kamervragen over kernbewapening. En met de verzamelde informatie werden papers geschreven en conferenties georganiseerd. Belangrijk succes van de werkgroep en haar internationale netwerk was de campagne van burgemeesters tegen kernwapens. Karel wist veel Nederlandse burgemeesters te bewegen zich aan te sluiten bij de campagne om op die manier de lobby tegen kernwapens vorm te geven. Het project moest stoppen toen er vanuit de Verenigde Staten geen geld meer kwam.

In 2007 kon Karel een baan krijgen bij het Wetenschappelijk Bureau van de SP als beleidsmedewerker Defensie en Buitenlandse Zaken. Ook adviseerde hij de fractie van de Tweede Kamer op deze gebieden. Daarmee kreeg hij meer invloed om zijn onderzoek en standpunten over kernbewapening over het voetlicht te brengen. Het werk beviel hem omdat hij hier dicht op de besluitvorming zat.

Wij danken de naaste familie van Karel en de (mede)auteurs die allen hun toestemming hebben verleend voor publicatie van de artikelen.

Piet Groeneveld, Kees Kalkman, Guido van Leemput, Jip van Dort
februari 2019

Archief Karel Koster

Het omvangrijke archief en de bibliotheek van Karel zijn gerubriceerd en toegankelijk gemaakt. Het is aanwezig bij VD AMOK, Lauwerecht 55, 3515 GN Utrecht. Een afspraak voor inzage kan worden gemaakt via (030) 890 13 41 of via info@vdamok.nl. Binnenkort zal een uitgebreide index op karelkoster.org verschijnen.

1. KERNWAPENS

KERNWAPENS IN EUROPA EN EEN FRANS-DUITS 'CONCEPT VOOR VEILIGHEID'

7 februari 1997

Het Franse parlement heeft vorige week met ontsteltenis gereageerd op het – door *Le Monde* onthulde – in december ondertekende 'Frans-Duitse concept voor veiligheid en defensie'. Was de onafhankelijkheid van het Franse kernwapen aangetast? De oppositie verwees vooral naar de verklaring van de Duitse minister van defensie Volker Ruhe, dat het Franse kernwapen slechts een ondersteunende rol ten opzichte van de NAVO speelde. Wat stond er werkelijk in de overeenkomst? 'De belangrijkste veiligheidsgarantie van de bondgenoten zijn de strategische strijdkrachten van het bondgenootschap, vooral die van de Verenigde Staten; de onafhankelijke nucleaire strijdkrachten van het Verenigd Koninkrijk en Frankrijk, die hun eigen afschrikkingsrol vervullen, dragen bij aan de globale afschrikking en veiligheid van de bondgenoten' (paragraaf III.3.1 van het verdrag). Er wordt dus een onderscheid gemaakt tussen de Amerikaanse garantie, die via de NAVO loopt, en de Franse bijdrage aan de garanties.

16

Los van de reacties van de Franse afgevaardigden is dit onderscheid wel degelijk van belang, gezien de bredere context van het Frans-Duitse document, namelijk afspraken over een Europese defensie. De bedoeling was vermoedelijk duidelijk te maken dat de belangrijkste leden van de Europese Unie in dezelfde richting denken op dit terrein.

Wat moet de plaats van het Britse en Franse kernwapen worden in een gemeenschappelijk Europees defensiebeleid? De Britse regering heeft al gesteld dat 'het Non-Proliferatieverdrag de verdragsstaten verbiedt kernwapens, dan wel de controle daarover, over te dragen aan wie dan ook' (in een brief van 26-1-1996 van de Britse vertegenwoordiging bij de EU aan het *Centre for European Security and Disarmament* in Brussel). Frankrijk heeft zijn atoomwapens eind 1995 als Europese 'paraplu' aangeboden, maar wil zelf de controle erover houden.

Vraag blijft dus hoe de Franse en Britse kernwapens in een Europees defensiebeleid worden ingevoegd. Tussen de Britten en Fransen wordt in ieder geval overleg gepleegd over afstemming van nucleaire doctrines en patrouilles. Er bestaat al sinds november 1992 een beraad waar dit wordt besproken. Op ambtelijk niveau is dit niet slechts een Frans-Brits onderonsje, ook Duitse ambtenaren zijn aanwezig. Dat laatste gegeven is pikant, gezien het feit dat Duitsland altijd elke atoombom-aspiratie heeft ontkend.

Vooraf op dit punt is de zojuist gepubliceerde gezamenlijk Frans-Duitse verklaring van belang. Immers, als het pad naar Europese eenheid verder wordt afgewandeld, leidt dit tot de beruchte Duitse vinger aan de atoombomtrekker.

Mogelijke afspraken over een 'gedeelde bevelvoering en controle' houden echter een regelrechte schending in van het Non-Proliferatieverdrag (NPV). De Duitse ontkenningen op dit punt zijn enigszins misleidend. Een door de NAVO-raad goedgekeurde interpretatie van het NPV sluit een Europese federatie bewapend met kernwapens niet uit, mits het buitenlandse en defensiebeleid gecentraliseerd worden. Dat is althans de Amerikaanse

interpretatie van het voorbehoud. De Duitse regering zelf heeft een andere interpretatie die stelt dat 'geen enkele bepaling van het Verdrag dusdanig kan worden uitgelegd dat ze de verdere ontwikkeling van de Europese integratie belemmert; dit geldt vooral voor de oprichting van een Europese Unie met de daarbij behorende competenties' (*Bulletin der Bundesregierung*, Bonn, 1975 p.542).

Volgens de Duitse politicoloog Matthias Kuntzel, die deze interpretaties heeft opgespoord, blijkt hieruit dat Duitsland de nucleaire optie en de stappen daarheen in alle onderhandelingen steeds heeft opengehouden. Daarmee is niet gezegd dat dit pad ook daadwerkelijk wordt afgelegd. Er zijn ook andere mogelijkheden, zoals een constructie vergelijkbaar met de huidige Nucleaire Planning Groep in de NAVO: de niet-nucleaire lidstaten kunnen daar meepraten over de plaats van de kernwapens in het militaire apparaat, en zelfs een advies geven over eventuele inzet.

Hoe dan ook, Europese politici kunnen al deze nucleaire speculaties natuurlijk zo naar het rijk der fabelen verwijzen. Ze hoeven alleen maar onomwonden te verklaren dat de Europese Unie geen kernmogendheid zal worden. Misschien zijn ze daar zelfs toe verplicht vanwege de voorwaarden van het Non-Proliferatieverdrag. Of anders zou de uitspraak van het Internationale Hof van Justitie richtinggevend kunnen zijn. Dat heeft het gebruik van kernwapens grotendeels illegaal verklaard onder internationale wetgeving en dringt zelfs aan op daadwerkelijke nucleaire ontwapening.

De Frans-Duitse verklaring is in dit opzicht contraproductief en zou moeten leiden tot een Nederlands initiatief op het gebied van nucleaire ontwapening. Een samenwerking met kleinere Europese landen als Denemarken, Zweden, Ierland en Oostenrijk ligt daarbij voor de hand.

Medeauteur: Dirk-Jan Dullemond (Werkgroep Eurobom)

Trouw

NEDERLAND DREIGT KRITISCHE STEUN AAN ONTMANTELING KERNWAPENS TE VERLATEN

9 december 1997

Op 25 januari 1995 zagen technici van een radarstation in Noord-Rusland een raket op hun radarscherm verschijnen. Ze interpreteerden deze als een mogelijke aanval op Rusland en gaven een waarschuwing door aan het militaire opperbevel. Deze alarmeerden president Jeltsin die vervolgens toestemming gaf om te beginnen met de procedure die zou uitmonden in de lancering van Russische nucleaire raketten. Pas op het allerlaatste moment, twee minuten voordat dit proces in werking zou worden gesteld, kwam de mededeling dat het om een Noorse onderzoeksraket ging die geen bedreiging vormde. Voor een half uur was de wereld aan de rand van de nucleaire afgrond. Deze grimmige gebeurtenis wordt beschreven in het novembernummer van het gerenommeerde Amerikaanse tijdschrift *Scientific American*.

18

Het grootste deel van de wereldbevolking, zeker ook de Nederlandse, wist niet hoe dicht ze bij nucleaire vernietiging waren gekomen. In Nederland is de teneur van de berichtgeving over kernwapens al jarenlang geruststellend: iets uit het verleden, waar je in de jaren tachtig tijdens de Koude Oorlog tegen demonstreerde. De meeste mensen zijn dan ook hoogst verbaasd om te horen dat er nog steeds zo'n twintig atoombommen op luchtmachtbasis Volkel zijn opgeslagen. Nog altijd heeft Nederland een NAVO-atoomtaak en maakt het deel uit van de nucleaire slagorde van het Atlantische bondgenootschap. Daarom is het ook een doelwit voor een eventuele nucleaire atoomaanval zoals die in 1995 bijna gelanceerd werd. En die twintig kernwapens zijn maar een klein onderdeel van een veel grotere voorraad kernwapens (36.000 stuks volgens de laatste telling van het *Bulletin of the Atomic Scientists*) die de wereld nog altijd vele malen in as kan leggen.

Sedert het einde van de Koude Oorlog is er een groot aantal kernwapens gedemonsteerd of uit dienst genomen. Maar het lijkt zeer raadzaam om goed te volgen wat er met die laatste tienduizenden gaat gebeuren. Welnu, de onderzoeker heeft al snel door dat dit niet zo veel is: de onderhandelingen tussen de kernwapenstaten om tot verdere vermindering te komen zitten muurvast. Het START II verdrag, bedoeld om de immense aantallen Russische en Amerikaanse strategische kernwapens verder naar beneden te brengen, wordt geblokkeerd door het Russische parlement. Een belangrijke oorzaak daarvan is het in juli genomen besluit om de NAVO oostwaarts uit te bereiden. De beoogde vervolgonderhandelingen onder START III zijn nog niet eens van de grond gekomen. Blijkens een interview met de Amerikaanse minister van defensie Cohen, aangehaald in de *International Herald Tribune* van 1 november jl., zijn er onder Clinton geen grote nucleaire ontwapeningsstappen te verwachten. Intussen is de NAVO, dezer dagen bijeen in Brussel, bezig de leidraad voor haar militaire doctrine, het Strategisch Concept, te vernieuwen, met handhaving van het bestaande kernwapenbeleid. Daar hoort bij de bereidheid om in een conflict als eerste kernwapens te gebruiken.

In de VS worden miljarden dollars uitgegeven aan onderzoeksfaciliteiten die het mogelijk maken om nieuwe typen kernwapens te ontwikkelen zonder de door het internationale Test Stop Verdrag verboden kernproeven. Alleen al het bedrag dat het Amerikaanse Ministerie van Energie (vanouds beheerder van het atoomwapenprogramma) denkt nodig te hebben om de bestaande voorraad kernwapens op peil te houden, bedraagt zo een 45 miljard Amerikaanse dollars over de komende tien jaar. Dit voorjaar is al een nieuw type kernbom, een variant op de B-61 ook in gebruik bij de Koninklijke Luchtmacht, in Amerikaanse en misschien ook Nederlandse dienst genomen. Nieuwe Amerikaanse projecten staan ook op stapel. De goed ingevoerde onderzoeker Bill Arkin noemt in het laatste nummer van het *Bulletin of the Atomic Scientists* onder ander de volgende programma's:

- een vervanging voor de kernkoppen op de vanuit onderzeeboten gelanceerde Trident-raketten, plus een vervanging van de raket zelf, plus een nieuw type onderzeeboot om die te lanceren;
- een verbeterde versie van de kernkop voor de MX intercontinentale raketten; een kernwapen bedoeld om elektronische systemen van het doeland door straling uit te schakelen;
- een kernkop voor anti-raket-raketten, om conventionele raketten tijdens de vlucht te vernietigen.

Dit alles gaat gewoon door ondanks het door alle betrokken staten ondertekende Non-Proliferatieverdrag waarin ze plechtig beloven om serieuze stappen te ondernemen om de wereld nucleair te ontwapenen.

De steun van een groot aantal niet-kernwapenstaten voor een verlenging van het verdrag voor onbepaalde tijd in 1995, werd gegeven in ruil voor deze belofte. Die wordt echter aan alle kanten door de nucleaire kernwapenstaten en hun vrienden (zoals Nederland) geschonden. Zo wordt er vandaag in de Verenigde Naties gestemd over een Maleisische resolutie die de kernwapenstaten oproept zich vast te leggen op een proces van nucleaire ontwapening. Nederland zal, in het kielzog van de Verenigde Staten en andere kernwapenstaten, tegen stemmen.

Nederland onderschrijft het NAVO-kernwapenbeleid, blijkens een brief van 31 juli jl. van minister Mierlo aan Vrouwen voor Vrede. Daarin schrijft hij: 'Het Strategische Concept van de NAVO, waarin ook het nucleaire afschrikkingsbeleid is verwoord, (blijft) een belangrijk uitgangspunt voor het Nederlandse veiligheidsbeleid.' De NAVO houdt niet alleen vast aan het oude beleid, ze breidt ook het gebied uit waarin dat van toepassing is: van de kandidaat-lidstaten wordt geëist dat ze het nucleaire beleid onderschrijven. Het laat zich raden hoe de reactie hierop is van landen in de rest van de wereld die zich in 1995 hebben vastgelegd om nooit nucleaire bewapening na te streven in ruil voor de belofte van de nucleaire wapenstaten om te ontwapenen. Ze moeten nu constateren dat elke serieuze stap in deze richting door dezelfde staten wordt geblokkeerd. Nederland doet mee met dit spel, ondanks zijn vroegere, aanzienlijk kritischer opstelling.

Er zijn echter alternatieven. Het Canberra-rapport, geschreven door een commissie van gezaghebbende deskundigen en politici zoals de voormalige Amerikaans minister van defensie McNamara, pleitte in augustus 1996 voor het afschaffen van tactische kern-

wapens (zoals de bommen op Volkel) en het zogenaamde 'de-alerten': het scheiden van de kernkoppen van de lanceerplatformen. Dit is vooral van belang omdat de strategische raketten nog altijd klaar staan om in minuten gelanceerd te worden. Een internationale groep generaals, waaronder de voormalige opperbevelhebber van de Amerikaanse strategische kernwapenmacht Butler, hebben in een verklaring eind 1996 ook gepleit voor vergelijkbare stappen.

Naast de motie voor serieuze nucleaire ontwapeningsstappen in de Verenigde Naties, zullen een aantal niet-gebonden landen in het komende voorjaar voorstellen doen voor serieuze nucleaire ontwapening. Waarom zou Nederland een of meer van deze initiatieven niet kunnen ondersteunen? Een goede plaats om hierover te praten is in het Defensie en Buitenlandse Zaken begrotingsdebat dat deze week in de Tweede Kamer plaatsvindt. Daarna kan de regering in verschillende internationale fora, maar vooral in de NAVO-vergaderingen, op zijn minst enige twijfel op tafel leggen over de tot nog toe ingeslagen weg.

Oud-ambassadeur Korthals Altes, die ooit ontslag nam uit de diplomatieke dienst vanwege het bewapeningsbeleid, drukte het op een persconferentie van de Werkgroep Eurobom vorige week zo uit: 'Nederland heeft hele mooie verklaringen en zet zich ook in binnen zekere regels allerlei fraaie dingen te doen en er aan mee te werken, maar de wezenlijke omschakeling, dat wij naar een kernwapenvrije wereld toe moeten, die heeft niet plaats gevonden.' Op dezelfde persconferentie zei Dan Plesch, directeur van het onafhankelijke internationale onderzoeksbureau BASIC: 'Als gevolg van de Nederlandse kernwapentaken en haar steun aan het beleid om als eerste gebruik te maken van kernwapens, is het medeverantwoordelijk voor een internationale politiek die verhindert dat er vooruitgang wordt geboekt in nucleaire wapenbeheersing en nucleaire non-proliferatie.'

20

Zulke uitspraken zijn niet populair. De politieke partijen besteden in hun concept-verkiezingsprogramma's nauwelijks aandacht aan kernwapens. Politieke besluitvoerders in Nederland, en in hun kielzog een hele volksstam opiniemakers, gedragen zich als een stel kwajongens die stiekem in het bos een nucleair spelletje aan het spelen zijn. Iedereen die het waagt uit de school klappen en wijst op de mogelijke gevolgen (zoals die boven Noord-Rusland in 1995) wordt in de eerste plaats genegeerd en, als dat niet langer kan, voor spelbreker uitgescholden. Het is de hoogste tijd om de stilte rond de kernwapens te doorbreken.

De kernwapens zijn nog altijd de wereld niet uit, ook in Nederland niet. Grijpen de Verenigde Naties vandaag de gelegenheid aan elkaar tot verdere ontmanteling te verplichten? De Kamer kan een aarzelende minister deze week bij de behandeling van de Defensiebegroting over de streep trekken.

'KOERSK' IS OOK LES VOOR NAVO

24 augustus 2000

De duikbootramp in de Barentszee dient niet alleen de Russen te doordringen van de gevaren van kernbewapening. Ook het Westen moet het principe van de wederzijdse afschrikking in twijfel trekken. Door de zwakte van Rusland is de kans op een kernoorlog toegenomen.

De ramp met de Russische atoomonderzeeër Koersk heeft in het Westen geleid tot een publiek debat over de ellendige toestand van de Russische strijdkrachten, zowel de nucleaire als de conventionele. Opvallend is de merkwaardige hypocrisie ten opzichte van de eigen nucleaire bewapening.

Voor de meeste westerse media is het voortduren van de nucleaire afschrikking, waarbij in Rusland en de Verenigde Staten duizenden kernwapens gereed worden gehouden om binnen luttele minuten gelanceerd te worden, niet de moeite waard om onder de publieke aandacht te brengen.

Nu is het inderdaad waar dat de Russische strijdkrachten, ook de nucleaire, in een erbarmelijke toestand verkeren. Die is zo ernstig dat er een voor Rusland ongebruikelijke publieke ruzie binnen de militaire leiding is uitgebroken over de prioriteiten in de defensie-uitgaven: daarbij gaat het om voorrang voor de conventionele of de nucleaire strijdkrachten. Een paar weken geleden werd officieel bekendgemaakt dat de strategische raketssystemen verminderd kunnen worden naar 1.500 kernkoppen. Ter vergelijking: volgens het door de VS en Rusland overeengekomen Start II-verdrag zou het aantal strategische kernkoppen in 2007 moeten verminderen tot 3.500.

Verbazingwekkend is dat de Russische regering deze maatregel eenzijdig lijkt te hebben afgekondigd. Dit heeft vermoedelijk alles te maken met het verval van de Russische kernwapensystemen: sommige deskundigen schatten dat de Russische krijgsmacht uiteindelijk slechts 400-600 strategische kernwapens kan onderhouden.

Een deel van die kernwapens is gestationeerd op de weinige overgebleven met ballistische raketten bewapende onderzeeërs. Het ongeluk op de Koersk (die geen strategische, maar 'slechts' korteafstandsraketten met kernkoppen aan boord heeft in tijd van oorlog) is van belang omdat het ook doet vermoeden dat een groot deel van de nucleair aangedreven onderzeeërs van de Russische marine in een slechte staat is.

Aan de Russische kant haperen niet alleen de lanceersystemen zoals de onderzeeërs, maar ook de waarschuwingssystemen voor een vijandelijke aanval. Begin dit jaar verschenen er berichten in de pers dat de Amerikaanse lanceersilo's alleen een deel van de dag door Russische satellieten in de gaten worden gehouden. Daardoor zou in een crisissituatie grote onzekerheid over de Amerikaanse intenties bestaan: een onzekerheid die al snel kan uitmonden in een nucleaire oorlog. Men wil immers niet riskeren dat men de eigen kernwapens verliest aan een vijandige aanval. Zo gezien biedt de zwakte van Rusland geen enkele garantie voor grotere veiligheid: integendeel, de kansen op een kernoorlog nemen juist toe.

Voor het Westen, en vooral de VS, doet zich steeds meer een aantrekkelijke maar levensgevaarlijke optie voor: namelijk om zelf de kernwapens te behouden, terwijl de Russische systemen uit elkaar vallen. Eventueel wil men zelfs de Russen helpen om nucleair te ontwapenen: daar bestaan nu al beperkte hulpprogramma's voor. Het is echter uitermate onwaarschijnlijk dat welke Russische regering dan ook zichzelf nucleair zou ontwapenen terwijl de rest van de kernwapenstaten zijn kernwapens behoudt.

Een belangrijk deel van het Amerikaanse Congres denkt al in deze termen: het blokkeert de ratificatie van het nucleaire teststopverdrag (dat atoomproeven verbiedt).

Het Congres en het grootste deel van de Amerikaanse politieke elite wil een anti-raketschild aanleggen boven Noord-Amerika, ook als dat inhoudt dat een ander verdrag met Rusland, het antiballistisch raketverdrag, geschonden wordt. Dit verdrag heeft tot doel om het aantal antiraketsystemen te beperken, zodat volgens de nucleaire logica de andere kant, na te zijn aangevallen, altijd een tegenaanval kan ondernemen. Een schild zou het mogelijk maken om ongestraft Rusland onder vuur te nemen.

Zoals gezegd blijven tien jaar na het einde van de Koude Oorlog duizenden nucleaire systemen gereed om binnen enkele minuten te worden gelanceerd. Zo blijft de nucleaire afschrikingswaanzin een centrale rol spelen, ook in de nucleaire politiek van de NAVO. Nederland doet via de atoombommen op Volkel ook een duit in het zakje.

De eenzijdige drukte om de toestand van de Russische nucleaire wapens werkt als een rookgordijn voor het feit dat het Westen ook een flinke bijdrage levert aan de voortzetting van de nucleaire wapenwedloop. De juiste reactie op de aftakeling van de Russische nucleaire systemen is het versneld uitvoeren van wederzijdse reële nucleaire ontwapening. Kortom, om de belofte die op een conferentie in New York in mei nog door de kernwapenstaten werd gemaakt, uit te voeren.

TRIDENT – DE BRITSE NUCLEAIRE TROTS

mei 2007

Op 14 maart vond in het Britse Lagerhuis een debat plaats over de kernwapenstrijdmacht die het Verenigd Koninkrijk nog steeds bezit. Aan de orde was de vervanging van de bestaande nucleaire systemen. Ondanks heftige oppositie binnen de regerende *Labour Party* (87 *Labour*-leden stemden tegen) werd met behulp van de Conservatieve Partij een meerderheid gevonden (409 voor, 161 tegen) om een nieuw kernwapensysteem aan te schaffen en daarmee de Britse kernwapenstatus tot minstens 2050 te handhaven. Daartoe zullen de bestaande nucleaire draagsystemen, de Vanguard-klasse nucleair aangedreven onderzeeërs, rond 2020 worden vervangen door nieuwe onderzeeërs. Tegelijkertijd wordt gewerkt aan een verlenging van de levensduur van de Amerikaanse raket, de Trident II D-5, die omstreeks 2040 op zijn beurt kan worden vervangen. De bestaande slagkracht bestaat uit minder dan 200 kernkoppen gemonteerd op 64 Trident-raketten, verdeeld over de vier Vanguard-klasse onderzeeërs. De raketten hebben een bereik van 7.400 km en elke afzonderlijke kop heeft een explosieve kracht van 100 kiloton equivalent, dus ongeveer zes maal de bom die Hiroshima verwoestte.

Mogelijk zijn de laatste jaren sommige raketten uitgerust met slechts één W-76 kernkop (Amerikaans ontwerp, aangepast door de Britten), die kan worden ingezet met een lagere explosieve kracht. Daarmee wordt het scenario van beperkte kernwapeninzet – waarbij kernwapens als een ‘gewoon’ wapen worden ingezet – denkbaar. Volgens de plannen zal het aantal kernkoppen worden verlaagd naar minder dan 160 en het aantal onderzeeërs mogelijk naar drie.

De relatief vroege parlementaire besluitvorming was op zich een overwinning van de sterke anti-kernwapenbeweging die al jaren in de weer is tegen de vervangingsplannen. Rond de Faslane-marinebasis in Schotland, waar de onderzeeërs gebaseerd zijn, wordt door de vredesbeweging een permanent actiekamp, het *Faslane Peace Camp*, onderhouden door internationale activisten, ondersteund door de Schotse afdeling van de *Campaign for Nuclear Disarmament*. Andere acties, zoals die van de *Aldermaston Women's Peace Campaign*, richten zich tegen de uitbouw van deze beruchte kernwapenlaboratoria. Daar worden nieuwe kernkoppen (vermoedelijk onderdeel van het Amerikaanse *Reliable Replacement Warheads* programma) voor het Trident-systeem ontwikkeld, samen met de Amerikaanse nucleaire laboratoria. Een lobby van anti-kernwapengroepen, zoals *Acronym*, *BASIC* en de *Oxford Research Group*, heeft het afgelopen anderhalf jaar het Britse parlement en de media bestookt met argumenten om het verlengingsbesluit niet te nemen, of uit te stellen.

Volgens een schatting van de Amerikaanse voormalige nucleaire regeringsadviseur Dr. Richard Garwin zou met geringe middelen de levensduur van de bestaande vloot verlengd kunnen worden met 15 jaar, van 2020 naar 2035. Dit zou ruimte geven voor de pogingen om de kernwapenstaten te overtuigen serieus werk te maken van hun beloftes om nucleair te ontwapenen. Die belofte is immers – helaas zonder einddatum – vast-

gelegd in het Non-Proliferatieverdrag. De Britse regering beweert dat ze de bepalingen in dit verdrag nakomt.

Maar zelfs de meestal diplomatiek formulerende directeur van het Internationaal Atoomagentschap, de heer Al-Baradei, vertolkte in een toespraak in Londen een andere mening: 'Hoe kunnen ze verwachten dat dit systeem van *haves and have nots* te handhaven is? Hoe kan ik naar land X gaan en zeggen 'U moet u aan uw afspraak houden om geen kernwapens te ontwikkelen' als de grootmachten geen vooruitgang boeken in hun verplichtingen voor nucleaire ontwapening?' Dit praktische argument (naast de ethische kritiek geuit door Britse kerkleiders en de staatsrechtelijke van juridische experts) mocht niet baten. Het ziet er naar uit dat het Verenigd Koninkrijk nog tot diep in de 21^e eeuw haar kernwapens zal koesteren en daarmee ook de 'speciale relatie' met de VS. De vraag is wel of het nieuwe Schotse parlement het Britse besluit zal aanvaarden: Trident zal zeker een thema zijn voor de verkiezingen die daar op 3 mei worden gehouden.

Vredesmagazine

DWALENDE KERNWAPENS: DE MYSTERIEUZE VERPLAATSING VAN ZES AMERIKAANSE KERNKOPPEN

november 2007

Een incident waarbij een B-52 bommenwerper geladen met zes kruisraketten met kernkoppen dwars over de Verenigde Staten vloog en vervolgens urenlang onbewaakt op een landingsbaan stond, leidt momenteel tot verregaande speculaties. Hebben de VS door de geld en energie opslopende oorlogen in Afghanistan en Irak het onderhoud aan hun kernwapenarsenaal dusdanig verwaarloosd dat de nucleaire veiligheid nu gevaar loopt? Of is er een nog veel duisterder scenario denkbaar?

Op 29 augustus jl. werden op de Amerikaanse luchtmachtbasis Minot, in Noord Dakota, zes W80-1 kernkoppen (elk met een nucleair vermogen van 10 Hiroshimabommen) gemonteerd op evenzovele kruisvluchtwapens (type AGM-129 *Advanced Cruise Missile*) en onder een vleugel van een B-52 bommenwerper gehangen. Onder de andere vleugel hingen zes oefenwapens met namaakkoppen. Deze bommenwerper vloog op 30 augustus een afstand van 1.760 kilometer dwars over de VS naar de luchtmachtbasis Barksdale in Louisiana, waar ze vervolgens naast de landingsbaan geparkeerd werd. Na bijna 10 uur zou luchtmachtpersoneel de aanwezigheid van de nucleaire kruisvluchtwapens hebben geconstateerd en dit hebben doorgegeven aan de hogere bevelsstructuur, wat betekende dat ook president Bush werd gewaarschuwd. Deze gebeurtenissen werden in een communiqué (gepubliceerd op 6 september jl.) officieel erkend door de Amerikaanse luchtmacht, nadat eerder die dag het nieuws al uitgelekt was via luchtmachtpersoneel naar het blad *Military Times*. Na een officieel onderzoek door de luchtmacht werden op 19 oktober 70 personeelsleden gestraft dan wel ontheven uit hun functie. De luchtmacht had al eerder erkend dat er sprake was van een 'fout'. Het officiële verhaal werd netjes afgedrukt in de Nederlandse pers. In het *AD* (22 oktober 2007) werd de onafhankelijke nucleaire expert Hans Kristensen aangehaald. Deze was van mening dat 'er sprake was van slijtage in de voorschriften voor het omgaan met kernwapens'.

Een andere deskundige, de voormalige *lieutenant-commander* Stormer van de Amerikaanse Marine, hield een vergissing voor zeer onwaarschijnlijk. Het Amerikaanse opperbevel beweert al jaren dat de procedure voor het inzetten van kernwapens, de *command and control* regels, uiterst zorgvuldig worden nageleefd. Daarin wordt elke stap die het grondpersoneel neemt om een kernwapen uit de opslagplaats te nemen en gereed te maken voor een missie, gedetailleerd voorgeschreven. Bovendien wordt de verplaatsing van elk kernwapen gecontroleerd via een *electronic tag*, een op het kernwapen bevestigd zendertje waardoor de locatie van de bom op afstand kan worden bijgehouden. De verplaatsingen worden geregistreerd in het *Nuclear Management Information System*. Dat systeem is bovendien gedupliceerd.

Maar er is meer. De procedure voor het verplaatsen van kernkoppen is ook onderworpen aan bevelen die volgens vaste protocollen worden uitgevaardigd: *command and control* zorgt er voor dat een kernwapen alleen op bevel kan worden verplaatst en ingezet. Bij elke stap van die inzetprocedure zijn speciaal opgeleide technici betrokken die altijd in

paren werken. Op die manier kan de één de ander tegenhouden, mocht die iets willen uithalen met het kernwapen. Het geheel van maatregelen staat ook wel bekend als *nuclear surety* – nucleaire zekerheid. Uit documentatie die gevonden is op Volkel luchtmachtbasis, waar Amerikaanse kernwapens voor Nederlands NAVO-gebruik zijn opgeslagen, weten we dat er regelmatig sprake is van *nuclear surety* inspecties, oefenprocedures waarbij overtredingen nauwgezet worden geregistreerd en gestraft. Zo'n afwijking kan bijvoorbeeld bestaan uit het onbevoegd over een streep op de grond stappen die de veiligheidszone rond het kernwapen markeert. Er is nog meer bekend over de procedures: de kruisvluchtwapens die met kernkoppen zijn uitgerust, hebben rode tekens. Bovendien is er een klein raampje om het mogelijk te maken voor grondpersoneel om te controleren of er een kernbom gemonteerd is. Dit onderscheidt de nucleair uitgeruste kruisvluchtwapens van de oefenwapens. De nucleaire systemen wegen ook meer dan de oefenwapens.

Daarnaast zijn er uitgebreide procedures voor het bewapenen van een vliegtuig, waar de bemanning bij betrokken moet worden. Dat was het geval op de vertrekbasis Minot en de bestemming Barksdale. Beide zijn de thuisbasis voor eventuele nucleaire missies van B-52 bommenwerpers. Dat betekent dat het personeel goed bekend is met de nucleaire procedures. Om de door de luchtmacht genoemde fout te maken, zouden dus de registratiesystemen van de kernwapens moeten zijn uitgeschakeld; de kernwapens zouden dan op de kruisvluchtwapens zijn gemonteerd door het grondpersoneel, die niet zouden hebben geweten dat het om kernwapens ging, of het wel wisten maar dachten dat het om een bona fide verplaatsing ging. Dat laatste zou dan uitzonderlijk zijn, omdat verplaatsingen van kernkoppen sinds een reeks ongelukken in de zestiger jaren uitsluitend met transportvliegtuigen plaatsvinden (type C-17 en C-130), gescheiden van de kruisvluchtwapens. Dus niet op bommenwerpers. Vervolgens zou al het grondpersoneel betrokken bij de verplaatsing niet hebben gemerkt dat er kernwapens werden verplaatst, en de vliegtuigbemanning zou ook haar eigen procedures hebben veronachtzaamd.

26

Een alternatieve verklaring zou zijn dat men niet wist dat er kernkoppen werden verplaatst, ondanks de bekende verschillen. Maar dan moet er verklaard worden waarom de herkenningstekens waren verwijderd en de elektronische registratiesystemen uitgeschakeld dan wel genegeerd. De enige magere steun voor de 'vergissingstheorie' is dat zowel nucleaire als oefenladingen in hetzelfde depot waren opgeborgen. Maar ook die theorie vereist de uitschakeling van de elektronische volgsystemen. Kortom: een keten van fouten, onachtzaamheden en verwarring kan geconstrueerd worden, maar wordt uitermate onwaarschijnlijk als alle veiligheidsprocedures op een rijtje worden gezet. Om die reden dwingt de logica om een andere theorie onder ogen te zien die, wellicht onbewust, gesteund wordt door de verklaring van de luchtmacht. Daarin staat immers dat de kernwapens te allen tijde onder haar controle waren. Als dat zo is, en de voorschriften niet op de boven beschreven wijze zijn veronachtzaamd, dan rest alleen de optie van opzet. De procedures zijn in dat geval gevolgd, omdat er langs de bevelsstructuur bevelen kwamen voor het nucleair bewapenen van de B-52 bommenwerpers. De grote vraag is dan op welk niveau dat gebeurd is. Ging het om het omzeilen van de bestaande hiërarchie, of het gebruik maken daarvan? En wie was de bevelgever?

Instructies voor de verplaatsing van een nucleair bewapende bommenwerper moeten van het hoogste politiek niveau komen, om evidente redenen. Vandaar de uitgebreide speculatie op het internet dat er een atoomaanval in stelling werd gebracht: vanuit die redenering was het een korte stap naar de mogelijkheid van een nucleaire aanval op Iran. Barksdale is immers de vertrekbasis van luchtmachtvluchten naar het Midden-Oosten: wellicht wilde men deze vlucht verstoppen tussen de honderden andere dagelijkse vlieg-bewegingen. Dat was natuurlijk niet noodzakelijk geweest als de politieke leiding er op kon vertrouwen dat het personeel alle bevelen zou uitvoeren. Maar een atoomaanval staat in een klasse op zichzelf. Is het misschien mogelijk dat een gedeeltelijke camouflage van de vlucht noodzakelijk was om het eigen personeel te misleiden? Het feit dat de nucleaire missie bekend werd doordat grondpersoneel het nieuws doorgaf aan de pers, duidt er op dat iemand in de luchtmacht zeer bezorgd was over de dolende kernkoppen.

Vredesmagazine

TIME FOR CHANGE?

2^e kwartaal 2009

Zal er onder president Obama een beleid van nucleaire ontwapening worden ingezet? Sommige delen van de vredesbeweging lijken dit als vanzelfsprekend te beschouwen. Ten slotte heeft een aantal belangrijke Amerikaanse politici gepleit voor een dergelijk beleid. Maar de stappen die tot nog toe zijn genomen illustreren weer eens de problematische verhouding tussen einddoelen en praktische beleidsstappen. Niet het minste probleem is dat van het 'na u'-principe, dat erop neerkomt dat iedereen voor nucleaire ontwapening is, mits de ander als eerste de stappen onderneemt.

Van belang is ook de praktische stand van zaken: momenteel heeft de VS de beschikking over 2.700 direct inzetbare kernkoppen, waarvan 2.500 strategisch. Van de 500 tactische kernbommen, bedoeld voor gebruik op korte afstand, liggen er 200 in Europa in het kader van het nucleaire beleid van de NAVO. In Nederland liggen tussen de tien en twintig kernbommen.

28 Rusland zou 2.700 inzetbare strategische kernkoppen bezitten. De reservevoorraden bestaan ook aan Russische kant. Het gaat om kernkoppen die geen draagsysteem hebben of bedoeld zijn voor ontmanteling. Die aantallen zijn veel kleiner dan de totale kernwapenvoorraden op het hoogtepunt van de Koude Oorlog: een slordige 45.000 voor Rusland in de jaren tachtig en zo'n 32.000 voor de VS in de jaren zestig. Deze kolossale vermindering is zeker vooruitgang, maar de grote vraag is waar naartoe? De bestaande kernwapenmacht is nog steeds ruim voldoende om de wereld vele malen te vernietigen. Het maakt helaas niet zo vreselijk veel uit of men dat duizendmaal of honderdmaal kan doen. Een kernwapenoorlog betekent nog altijd het einde van de beschaving. Alleen vermindering naar het nulpunt, zoals geëist door de anti-kernwapenbeweging, is eigenlijk acceptabel indien de veiligheid van de mensheid voorop staat.

Uitgebreide afschrikking

De algemene verklaringen ten gunste van nucleaire ontwapening zoals die door vele politici, inclusief minister Verhagen vorig jaar zijn afgegeven, zijn belangrijk. Maar doorslaggevend zijn de daadwerkelijke stappen. Vlak voor de Amerikaanse presidentsverkiezingen vorig jaar gaf de Republikeinse minister Gates, toen en nu de Amerikaanse minister van defensie, een inkijk in de Amerikaanse interpretatie van 'nucleaire ontwapening'. In een uitvoerige toespraak bij de *Carnegie Endowment for International Peace* (Washington, 28 oktober 2008) werden de kernpunten van het komende beleid uiteengezet. Daar valt de handhaving van de strategische triade onder, die bestaat uit drie elementen: ten eerste de nucleaire en conventionele aanvalskracht; ten tweede de defensieve systemen zoals het raketschild; ten derde de infrastructuur om de eerste twee te ondersteunen. Er zou onderhandeld worden met Rusland over reducties in de aantallen strategische kernwapens, maar niet over nucleaire ontwapening. Het nucleaire beleid van de NAVO, in het Pentagon omschreven als *extended deterrence* (uitgebreide afschrik-

king) wordt gehandhaafd en er wordt een nieuw kernwapen ontwikkeld, de *Reliable Replacement Warhead* (RRW). Dit is bedoeld als vervanging van verouderde kernbommen zonder te hoeven testen, en daarom kan het nucleaire teststopverdrag door de VS worden geratificeerd.

Momenteel kan het verdrag niet in werking treden, omdat een aantal landen, waaronder de VS, het niet heeft geratificeerd. Gates presenteerde aanvaarding van de RRW als een noodzakelijke voorwaarde voor een teststopverdrag. Het Europees raketschild beschreef Gates als noodzakelijk. Na de verkiezingen zijn door de regering Obama een aantal stappen gezet die tot nog toe niet afwijken van de boven geschetste plannen van minister Gates. Er gaat serieus onderhandeld worden met Rusland voor een nieuw verdrag om de aantallen kernwapens verder te verminderen. De VS heeft in feite al het niveau bereikt, dat was afgesproken in de overeenkomst van Moskou (2002): 2.200 strategische kernkoppen. Men wil nu de oude START-overeenkomst, die dit jaar afloopt, verlengen en nieuwe limieten vastleggen. Volgens dat verdrag mogen de VS en Rusland 6.000 strategische kernkoppen operationeel houden. Tijdens een ontmoeting van de Russische en Amerikaanse ministers van Buitenlandse Zaken Lavrov en Clinton, begin maart in Genève, werd dit expliciet bevestigd. Het doel is om te komen tot een verifieerbare kernwapenmacht van 1.000 kernkoppen aan beide zijden, voor het eind van 2009. De gedachte daarbij is dat de grootste kernmachten moeten aantonen dat ze serieus zijn over nucleaire ontwapening, willen ze een geloofwaardige positie innemen tijdens de evaluatieconferentie van het Non-Proliferatieverdrag die in 2010 zal plaatsvinden. Die bijeenkomst wordt alom gezien als een laatste kans om via internationale afspraken de verdere verspreiding van kernwapens te verhinderen. Maar de Amerikaanse regering handhaaft tegelijkertijd een beleid, dat wijst op de handhaving van een weliswaar kleiner, maar robuust nucleair arsenaal. De door Gates voorgestane ontwikkeling van een speciale nieuwe kernkop, de RRW, is niet ingetrokken. De bouw van een fabriek waarin nucleaire kernen (de 'pits') voor een kernwapen kunnen worden geproduceerd, het CMRR-project van 2,6 miljard dollar, wordt voortgezet. Over het raketschild werd eerder door Obama gezegd dat dit moet doorgaan als het werkt.

De recente onthulling in de New York Times, dat er sprake zou zijn van een overeenkomst waarbij de VS zou afzien van het Europese raketschild en Rusland medewerking zou verlenen aan het Amerikaanse beleid tegen het Iraanse nucleaire programma, werd later expliciet ontkend door Obama. Hij herhaalde dat het raketschild tegen Iran en niet tegen Rusland was gericht. De Russische reactie liet niet lang op zich wachten: bij aanleg van het schild, verklaarde minister Lavrov, zou Rusland tegenmaatregelen nemen. Al eerder verklaarde de Russische generaal Popovkin hetzelfde en ook dat meer dan 10 miljard dollar zou worden uitgegeven aan het moderniseren van de strategische Russische kernwapenmacht. Deze ontwikkelingen zijn te duiden als onderhandelingsstappen op weg naar een nieuwe strategische balans met minder kernraketten, maar met een gemoderniseerde nucleaire slagkracht aan beide kanten. Dit alles heeft vanzelfsprekend zeer weinig te maken met de eis van bijvoorbeeld de Burgemeesters voor Vrede en de bredere vredesbeweging dat er serieuze stappen naar nucleaire ontwapening moeten worden genomen, waarbij een nucleair ontwapeningsverdrag, dat de partijen vastlegt op

Time for change?

het nulpunt, essentieel is. Het lijkt verstandig voor antikernwapenactivisten om niet te vertrouwen op uitvoering van een nucleaire ontwapeningsagenda door Obama. Als ze dat wel doen – en daar zijn helaas veel tekenen van – zullen ze bitter worden teleurgesteld.

Vredesmagazine

CAPITULATIE JAPAN

11 augustus 2009

Aan de analyse van de Japanse beraadslagingen na de nucleaire bombardementen op Hiroshima en Nagasaki (nrc.next, 7 augustus) valt nog een relevante factor toe te voegen. In 1945 was de Japanse oorlogseconomie grotendeels tot stilstand gebracht. Dat was gebeurd door het luchtoffensief (de brandbombardementen op bijna alle belangrijke steden) plus een uitermate succesvolle onderzeebootcampagne tegen de aanvoerlijnen, van levensbelang voor de Japanse industrie. Dit betekende dat de Japanse strijdkrachten niet in staat waren om de oorlog voort te zetten. Het is ondenkbaar dat de Amerikaanse politieke leiding dit niet wist. Ook om die reden valt de 'oorlogbeëindigende waarde' van de atoombom te betwisten. Revisionistische historici hebben andere, mijn inziens aannemelijke, verklaringen naar voren gebracht. De waarschuwing naar de Sovjet-Unie, met het oog op de naoorlogse politieke verhoudingen, is één. Een ander is de immense bureaucratische druk om het product van een gigantische industriële inspanning uit te proberen op een echt doel. Daarom werden Hiroshima en Nagasaki ook niet conventioneel gebombardeerd: ze moesten als ongeschonden doelwit functioneren voor het nieuwe wapen.

nrc.next

KOUDE OORLOG IS NOG STEEDS NIET AFGELOPEN

6 augustus 2013

Nog altijd zijn kernwapens een bedreiging voor het voortbestaan van de wereld. 68 jaar na Hiroshima en Nagasaki is het hoog tijd om echte stappen te zetten, stelt Karel Koster. Vandaag en komende vrijdag wordt voor de achtenzestigste keer het enige gebruik herdacht van nucleaire massavernietigingswapens tegen een stedelijke bevolking, door de Amerikaanse luchtmacht op de steden Hiroshima en Nagasaki. Als gevolg van de bombardementen sneuvelden in de eerste vier maanden naar schatting 200.000 burgers. De herdenking is nog steeds noodzakelijk gezien het feit dat de Koude Oorlog wat betreft de nucleaire afschrikkingsterreur eigenlijk nooit is afgelopen.

De immense uitbouw van de kernwapenarsenalen van de grote mogendheden sinds 1945 heeft geresulteerd in een wereld die letterlijk op de rand van de afgrond balanceert en dat, ondanks zeer grote reducties in de aantallen, nog steeds doet. Het was niet het wantrouwen tussen de kernmachten dat de honderdduizenden mensen op straat bracht in de tachtiger jaren van de vorige eeuw. Het was het simpele feit dat een volgende wereldoorlog de laatste zou zijn – het ging om de weezin tegen deze absurde existentiële situatie waarin dit wapen de mensheid gebracht had.

32 Dat dit geen overdreven gedachte was, wordt bewezen door minstens drie incidenten waarbij de kernmachten op het punt stonden om kernwapens te lanceren: de Cuba-crisis in 1962, een NAVO-nucleaire oefening in 1983 die door de Sovjet-Unie werd gezien als de eerste stap naar een verrassingsaanval en een derde geval in 1995 toen een meteorologische raket gelanceerd vanuit de Noorse zee bijna een catastrofale lancering van de Russische nucleaire strijdkrachten tot gevolg had. Het laatste incident is belangrijk omdat het na het einde van de Koude Oorlog plaatsvond.

Momenteel – 24 jaar na de val van de Berlijnse Muur – worden nog steeds duizenden kernwapens gereed gehouden voor lancering binnen een kwartier. In een tijd van opnieuw oplopende spanningen tussen de atoommachten, zoals nu bijvoorbeeld rond Syrië of rondom de opstelling van het raketschild, is het voortbestaan van zo'n afschrikkingssituatie een existentieel gevaar voor de wereld.

Groot gevaar

Vanzelfsprekend is de verspreiding (proliferatie) van kernbewapening naar andere staten dan de oorspronkelijke bezitters, een groot gevaar. Het Non-Proliferatieverdrag (NPV) heeft dat proces vertraagd en niet beëindigd. Drie landen – Israël, India en Pakistan – weigeren het NPV te ondertekenen. Noord-Korea is er uitgestapt en heeft atoomproeven uitgevoerd, terwijl over Iraanse nucleaire bedoelingen ernstige twijfels bestaan. De Indiase positie werd versterkt door de ondertekening van een verdrag met de VS in 2005 voor de leverantie van geavanceerde nucleaire technologie. Pakistan streeft naar eenzelfde verdrag met China.

Zo wordt de oorspronkelijke bedoeling van het NPV ondermijnd. Dat was immers een afspraak om niet alleen te streven naar het stopzetten van proliferatie van militaire nucleaire technologie maar ook naar nucleaire ontwapening. Helaas komt daar momenteel weinig van terecht. De VS bijvoorbeeld zijn van plan om het komende begrotingsjaar bijna 8 miljard dollar uit te geven aan kernwapens, meer dan het bedrag uitgegeven onder president Reagan op het hoogtepunt van de Koude Oorlog. Voor Rusland vormen de kernwapens een intrinsiek deel van zijn oorlogsapparaat. Zowel Groot-Brittannië als Frankrijk vernieuwen hun nucleaire slagkracht en China bouwt zijn arsenaal uit.

Bedenkelijk

De verdragen die wel zijn afgesloten, zoals het in 2010 door de VS en Rusland ondertekende New START, zijn bedoeld om de aantallen kernwapens te beheersen, niet om ze af te schaffen. Omdat de kernwapenstaten geen haast maken met het nucleair ontwapenen, wordt het NPV ondermijnd. De deelname van Nederland aan het nucleaire NAVO-bondgenootschap is zeer relevant. Het gaat niet alleen om de bedenkelijke bereidheid om als niet-kernwapenstaat toch kernwapens in te zetten. Cruciaal is dat het bondgenootschap zelf een nucleaire doctrine heeft waarmee het een uitzonderingspositie creëert voor zijn leden. De vraag bij al die andere ondertekenaars van het NPV ligt voor de hand: waarom zij wel een nucleaire slagkracht, en wij niet?

Wie bij de zeer indrukwekkende herdenkingsceremonies in Japan is geweest, heeft weinig moeite met de leus 'Alle kernwapens de wereld uit'. Het is waar dat de kennis om kernwapens te maken niet kan worden afgeschaft. Maar er kunnen afspraken worden gemaakt om de verspreiding en toepassing van die kennis moeilijker te maken, bijvoorbeeld door een verdrag gericht op volledige afschaffing. Ondertussen zijn serieuze stappen in de richting van nucleaire ontwapening noodzakelijk. De eenzijdige verwijdering van de kernbommen op Volkel en de afschaffing van de NAVO-kernwapentaak zijn zulke stappen.

Trouw

2. RAKETSCHILD

RUIMTESCHILD ZAL WERELD BUITEN AMERIKA NIET VEILIGER MAKEN

ROBUUSTER NASTREVEN NATIONAAL BELANG DOOR VS HOUDT RISICO IN

29 september 2001

De bouw van een raketschild wordt door voorstanders geduid als puur defensief. Zij vergeten dat het de VS gelegenheid zal geven haar belangen na te streven zonder zich rekenschap te geven van de risico's voor de rest van de mensheid, meent Karel Koster. Het debat dat tussen de PvdA en het CDA in deze krant gevoerd wordt over het raketschild weerspiegelt principiële tegenstellingen over de manier waarop we in Europa met de wereld omgaan. Het standpunt van Bert Koenders en Frans Timmermans pleit voor interactie met de buitenwereld, het verankeren van de internationale en uiteindelijk ook de nationale veiligheid in een stelsel van verdragen (Forum, 15 september). Bovendien wijzen zij op de noodzaak om het internationale stelsel te hervormen om een herverdeling van rijkdom tussen de ontwikkelde en onderontwikkelde wereld te bewerkstelligen. Mevrouw Van Ardenne en Maxime Verhagen tonen zich warme voorstanders van het opbouwen van een anti-raketschild, een vermeende bescherming tegen raketten afgevuurd door zogenaamde 'schurkenstaten' (Forum, 25 september). In hun wereld komt het erop aan de rijke wereld te beschermen; over het afbreken van de ongelijkheid laten ze zich in dit verband niet uit.

Hoewel de CDA-aanpak, zeker na de aanslag van 11 september, de indruk weet te wekken van een realistische kijk op de wereldverhoudingen waarbij de PvdA als enigszins zweverig overkomt, leert een nadere beschouwing van de argumenten toch anders. Het plan voor de bouw van het raketschild berust immers op simpel boerenbedrog. Zo werd, tijdens een in juni door ons georganiseerd seminar over *missile defence* in Den Haag, betoogd door de Amerikaanse expert Geoffrey Forden dat het probleem van de anti-raketverdediging niet oplosbaar is met de huidige technologie. Elke test die tot nog toe werd gehouden mislukte of werd door kunstmatige hulpmiddelen een armzalig succes.

Bovendien heeft zelfs een succesvol antiraketschild een beperkt nut. De aanslagen op New York en Washington maakten duidelijk dat het schild niets verdedigt als er andere vervoermiddelen worden gebruikt. Desalniettemin staat vast dat de Amerikaanse begroting voor de ontwikkeling van het ruimteschild in 2002 zal worden verhoogd tot 8,3 miljard dollar. De militair-industriële lobby die in Washington het Congres bewerkt om de miljoenen verslindend projecten te financieren, is hier niet vreemd aan. In het twijfelachtige geval dat het schild ooit op een effectieve manier zal functioneren – er zijn relatief eenvoudige tegenmaatregelen te nemen, zoals bijvoorbeeld namaak-kernkoppen die meegaan met de echte – dan worden door het plaatsen ervan weer een reeks nieuwe problemen bewerkstelligd. Het schild is immers geen puur defensief systeem: net zoals in de Griekse oudheid de hopliet (voetsoldaat) met zijn schild de vijandelijke slagen afhield

om des te effectiever met zwaard en speer aan te vallen, zo verbetert een land dat zichzelf deels onkwetsbaar maakt zijn strategische positie.

Dat wil zeggen, de combinatie maakt het mogelijk om driester in de wereld op te treden. Het is duidelijk dat het CDA geen problemen heeft met het Amerikaanse optreden. Verhagen en Van Ardenne beschrijven de Amerikaanse bescherming van zijn belangen als 'mondiale defensie-inspanningen' en lijken te ontkennen dat het Amerikaanse beleid kwalijke gevolgen kan hebben. Het Amerikaanse unilateralisme, dat zich het afgelopen halfjaar een aantal malen heeft gemanifesteerd, is hen kennelijk ontgaan. Zo werden het antiraketverdrag (ABM), het Internationaal Strafhof, het Kyoto-protocol over het klimaat en overeenkomsten om de productie en verspreiding van chemische en biologische wapens in te perken bekritiseerd, afgezwakt, dan wel geblokkeerd. Het teststopverdrag (TBT) tegen het nemen van atoomproeven, ondertekend door de VS, werd in 1999 niet geratificeerd door de Senaat.

Op 21 augustus 2001 werd als klap op de vuurpijl door een Amerikaanse diplomaat in Wenen op een conferentie ter uitvoering van dit teststopverdrag verklaard dat de VS vanaf nu alleen zullen betalen voor het internationale netwerk van meetstations (voor de detectie van ontploffingen), maar niet voor de inspecties die bij het verdrag horen. Anders gezegd, die onderdelen van het teststopverdrag die goed uitkomen worden door de VS ondersteund, andere verworpen.

36 In dat rijtje hoort ook de verwerping van het ABM-verdrag thuis waar het CDA geen problemen mee heeft. Het systeem van internationale verdragen, dat de bewapening de afgelopen dertig jaar enigszins in banen heeft geleid en in ieder geval uitzicht gaf op ontwapening, wordt er mee op het spel gezet. Gedeeltelijke nucleaire ontwapening zal misschien worden aangeboden in de vorm van eenzijdige stappen, die dus ook weer kunnen worden teruggedraaid en niet door een verdrag worden gecontroleerd.

De Amerikaanse opstelling werd goed weergegeven door de onderminister Bolton, die op 14 augustus zei dat 'wapenbeheersing een belangrijk onderdeel van Amerikaanse buitenlands beleid is, maar de werkelijke vraag is wat onze nationale belangen ondersteunt'. Als je vindt dat internationale stabiliteit het beste gegarandeerd wordt door een stelsel van verdragen – een uitgangspunt van elke naoorlogse Nederlandse regering – dan moeten deze Amerikaanse stappen wel tot grote verontrusting leiden.

Dit unilateralisme bestaat niet uit het negeren van de Amerikaanse belangen in de wereld. Terecht stellen Van Ardenne en Verhagen dat de VS zich niet noodzakelijkerwijs aan hun 'verantwoordelijkheden' zullen onttrekken. De crux is dat ze onder een functionerend raketschild juist hun belangen zullen nastreven op een nog robuustere wijze dan ze al deden, zonder zich rekenschap te geven van de risico's of gevolgen voor de rest van de mensheid.

Het gaat niet om het al of niet interveniëren, dat Van Ardenne en Verhagen kennelijk altijd goedkeuren. Het gaat om het hoe en waarom van een bepaalde interventie. Als je elk Amerikaans beleid goedkeurt, dan ligt het voor de hand om de bouw van een raketschild als een puur defensief systeem te duiden. De veel ambitieuzere plannen voor het voeren van oorlog in en vanuit de ruimte, zoals ze in een door minister Rumsfeld geschreven rapport zijn uiteengezet, passen niet in dit beeld.

Er is een helder onderscheid te maken tussen PvdA en CDA, en het is nuttig voor kiezers om zich daarvan rekenschap te geven. Bij de CDA-filosofie wordt ervan uitgegaan dat bescherming tegen terroristen en boevenstaten met technische middelen mogelijk is. Bij de PvdA is er sprake van ernstige twijfel, versterkt door de aanslag van 11 september. Je kan je niet tegen terroristische aanslagen beschermen tenzij de achtergrond van die aanslagen bij het beleid wordt betrokken. Terroristen worden niet op een slechte ochtend wakker en beslissen dat ze die dag New York gaan aanvallen. Ze zijn het product van maatschappijen waar bijzonder ernstige bezwaren leven tegen de huidige wereldordening en het beleid van de sterkste macht daarin. Dat beleid moet ter discussie staan; alleen dan neem je de voedingsbodem voor terroristen weg.

Militair-technische oplossingen kunnen hoogstens een secundair hulpmiddel zijn en zouden beslist niet het centrale element van de discussie moeten vormen. Die weg loopt dood en heeft uiteindelijk een grenzeloze escalatie van de strijd tot gevolg.

de Volkskrant

EEN NIEUWE KOUDE OORLOG?

2^e kwartaal 2007

In de discussie over het beoogde Amerikaanse raketschild in Oost-Europa is veel verwarring geslopen. Dat betreft zowel de mist die wordt opgeworpen rond de politieke intenties van het programma, als de technische mogelijkheden. De discussie dreigt ook vernauwd te worden tot die mogelijkheden van het systeem, met voorbijgaan van de politieke en militaire bedoelingen.

In ieder geval is de eerste propagandaslag al gewonnen door de Amerikaanse regering en haar Europese medestanders. Door steeds het beeld van een bedreigde bevolking te benadrukken, die wordt beschermd door het schild, verdwijnt de discussie over de politieke en militaire bedoelingen van de schildbouwers. Maar geen enkel groot wapensysteem kan worden besproken zonder de politieke en strategische implicaties erbij te betrekken.

Iraanse dreigingen?

38

De discussie wordt vervuild door een vermeende Iraanse dreiging. Momenteel hebben de Iraanse raketstrijdkrachten geen systeem dat de VS of West Europa kan bereiken. De systemen die ze wel hebben zijn bewapend met conventionele koppen. Het zal nog jaren duren voordat een Iraanse raket een potentiële dreiging vormt voor West Europa, laat staan Noord-Amerika. Het daadwerkelijk gebruik van zo'n systeem zou echter suïcidaal zijn, omdat een aanval van Iran op de kernwapenstaten of hun bondgenoten onmiddellijk beantwoord zou worden door nucleaire aanvallen die heel Iran zouden verwoesten. De 'dreigingslogica van de boevenstaten' is dus uitsluitend gebaseerd op het demoniseren van de regeringen van die landen en op de vooronderstelling dat ze volledig tegen hun eigen belangen in (namelijk overleven) zouden handelen.

Er is wel een andere omstandigheid te bedenken waarin zo'n land ooit raketten zal ontwikkelen en misschien gebruiken: namelijk als het zelf wordt aangevallen om wat voor reden dan ook. Aangezien dit scenario aanzienlijk geloofwaardiger is (zie Irak) dan het boven geschetste, ontstaat dan onmiddellijk de vraag naar de strategische bedoelingen van de raketschild bouwers. Wil men wellicht omstandigheden creëren waaronder nog meer agressieoorlogen kunnen worden gevoerd, veilig achter een anti-raketschild?

Technische mogelijkheden

Het is wel mogelijk om een oordeel te vormen over het functioneren van de antiraket-systemen. Vele deskundigen, laatst nog de Amerikaanse *Union of Concerned Scientists*, hebben vraagtekens gezet bij de technische uitvoerbaarheid van raketonderschepping door andere raketten. Hoewel er een belangrijk onderscheid bestaat tussen raketten voor de middellange afstand en intercontinentale raketten (de tweede categorie is veel sneller), moet elk onderscheppingssysteem rekening houden met een reeks relatief makkelijk te nemen tegenmaatregelen. De belangrijkste daarvan is het meevoeren van zogenaamde

decoys waarbij naast de nucleaire of een andersoortige kop ook namaakkoppen worden meege dragen die lijken op de echte. Een antiraketsysteem kan niet of nauwelijks een onderscheid maken tussen echte en namaakkoppen. Het is ondoenlijk om alle meege dragen objecten te onderscheppen, laat staan tientallen raketten, elk met een twintigtal objecten aan boord. Er is nog steeds geen oplossing gevonden voor dit fundamentele probleem.

Het in Oost-Europa geplande raketproject voorziet in een waarschuwingradar (in Tsjechië) en een aantal raketten (in Polen). Die zullen zeer weinig tot niets kunnen uithalen tegen grote aantallen raketten, zoals die van het Russische arsenaal. Zelfs met één raket zou het systeem al moeite hebben (zoals is gebleken bij proeven die zijn uitgevoerd onder kunstmatig optimale omstandigheden). Wat een antiraketsysteem wel kan doen is het onderscheppen van vliegende objecten met een voorspelbare baan, zoals een satelliet die om de aarde draait. Omdat satellieten een steeds grotere rol spelen in de oorlogsvoering is elke bedreiging daarvan van belang. Men kan bijvoorbeeld vijandelijke waarnemings satellieten vernietigen en een tegenstander zo blind maken.

Er is nog een nuttige functie mogelijk en dat is vermoedelijk een deel van de redenen voor de tegenstand van de Russische regering. De radarsystemen die in de nabijheid van Rusland geplaatst worden, kunnen op den duur zo ver ontwikkeld worden dat ze een redelijk beeld kunnen creëren van een door Rusland gelanceerde raketaanval op de VS. Dat beeld kan gebruikt worden om de antiraketsystemen dichterbij of in de VS effectiever te maken.

Daarnaast kunnen de bestaande antiraketsystemen verder worden uitgebouwd. De vooronderstelling is daarbij dat de technische problemen (deels) worden opgelost.

Toch is een oorlogsscenario moeilijk denkbaar. Bij de oude Koude Oorlogsscenario's waarin honderden zo niet duizenden raketten door beide supermachten worden afgevuurd op elkaar, blijft het technische probleem bestaan. Maar er is een scenario denkbaar waarin een sterk verbeterd raketschild in de toekomst een geloofwaardige dreiging vormt. Dit is het zogenaamde *first strike* scenario, waarin de Amerikaanse strijdkrachten door maximaal gebruik van al hun wapensystemen (vanaf land, de ruimte, de zee en de lucht – de *full spectrum dominance*) de Russische raketstrijdmacht grotendeels vernietigen. In dat geval zouden de paar overgebleven raketten kunnen worden onderschept door de systemen die in Polen maar ook in de Japanse zee, Engeland en elders worden opgesteld.

Het is vermoedelijk dit scenario, gebaseerd op het uitbouwen en technisch verbeteren van de bestaande systemen, dat een deel van de Russische oppositie verklaart.

Alternatieve dreigingen

Maar elk strategisch wapensysteem heeft ook economische en politieke componenten. Het kan een nieuwe wapenwedloop op gang brengen die de tegenstander dwingt om grote uitgaven te doen om de initiator te evenaren. Dat gebeurde in de laatste bewapeningswedloop van de Koude Oorlog.

Als politiek wapen kan het antiraketsysteem dienen om de ontwikkeling van een verenigd Europees veiligheidsbeleid, te dwarsbomen. De VS-regering weet vanzelfsprekend dat de meeste Europese landen niet zullen warm lopen voor het anti-raket-

schildplan (in Tsjechië is de meerderheid van de bevolking tegen de plaatsing van het radarsysteem). Dus is het slim om een Europees antwoord te ondermijnen door de Oost-Europese staten op bilaterale basis te benaderen. Als voortzetting van de speciale relatie met het Verenigd Koninkrijk maakt de VS-regering afspraken, niet alleen met Polen en Tsjechië over het raketschild, maar ook met Bulgarije en Roemenië over de stationering van Amerikaanse troepen en de bouw van nieuwe bases. In de Balkan ondersteunt de Amerikaanse militaire aanwezigheid een alternatieve, door de VS gecontroleerde energie-politiek die de ontsluiting van Centraal-Aziatische energiebronnen via de Balkan behelst. Dat is dan een manoeuvre om de symbiotische relatie tussen Rusland en Europa op het gebied van de energie te doorkruisen. Dit proces krijgt nog groter gewicht in het licht van de komende wereldwijde energietekorten. Kortom, verdeel en heers is het devies. Zo bezien is het anti-raketschildplan een tussenstap in een beleid gericht op het verzwakken en isoleren van Rusland. Gezien de nog steeds immense aantallen kernwapens aan beide kanten is deze ontwikkeling zeker te beschrijven als een herleving van de Koude Oorlog. Rusland beantwoordt de Amerikaanse maatregelen immers met klassieke retoriek en dreigementen.

Om deze ontwikkeling af te remmen is een verenigd Europa van groot belang. Maar niet op de manier waarop de in Nederland dominante atlantici dit wensen te bewerkstelligen: namelijk door kritiekloze ondersteuning van het Amerikaanse beleid. Het recente beleid van de Amerikaanse regering zou toch bij elke rationele politiek tot enige aarzeling moeten leiden. Maar zulke kritiek wordt in Nederland nog steeds gedempt door de beslissende invloed die de atlantici hebben op de buitenlandse politiek en de meningsvorming daarover onder de politieke elite. Die overheersing doorbreken is de enige manier om de wedloop naar een nieuwe Koude Oorlog te doen ontsporen.

HET RAKETSCHILD: OPMAAT NAAR EEN NIEUWE KOUDE OORLOG?

1 maart 2009

In augustus 2008 ondertekenden Polen en de Verenigde Staten, na jarenlange onderhandelingen¹ een verdrag waarin de plaatsing van tien lanceerinrichtingen op het grondgebied van Polen werd geregeld. Voor het vestigen van een bijbehorende radarinstallatie op Tsjechisch grondgebied moest bij dit schrijven nog toestemming worden gegeven door het parlement in Praag. Volgens de oorspronkelijke Amerikaanse planning zou het systeem in 2013 operationeel moeten zijn. Wat is de strategische grondgedachte achter de bouw van het Amerikaanse raketschild in Oost-Europa? Dat is een vraag die dringend beantwoord moet worden, gezien de verschuivende machtsverhoudingen, zowel binnen de NAVO als tussen de NAVO en de rest van de wereld. Daarbij hoort ook de vraag of president Obama het bouwprogramma van zijn voorganger doorzet of zich rekenschap geeft van de vele bezwaren. Voorts is een duiding van het wapensysteem van belang: is het offensief of defensief?

Doel

Het doel van het raketschild is vorig jaar door de Nederlandse regering als volgt omschreven: 'Dat ook de NAVO zich op enigerlei wijze dient voor te bereiden op mogelijke gevolgen van de nog steeds voortschrijdende verspreiding van ballistische raketten is evident. Nederland is van mening dat raketverdediging, in welke constellatie dan ook, daarin een rol kan spelen en bij kan dragen aan de veiligheid van NAVO-landen, mits er goede afstemming is tussen verschillende programma's en systemen.'²

Tegelijk erkent de regering dat er geen sprake is van urgentie: 'In hoeverre deze beschikbaarheid van capaciteiten ook tot een daadwerkelijke dreiging leidt, hangt mede af van de intenties en de geloofwaardigheid van degene die de raketten in bezit heeft en van de waarschijnlijkheid dat hij bereid is deze capaciteiten in te zetten. Met andere woorden, het staat niet vast dat landen die over een ballistische raketcapaciteit beschikken, daarmee per definitie een bedreiging voor het (gehele) grondgebied van de NAVO vormen.'³ In antwoorden op Kamervragen stelde de regering bovendien dat 'raketverdediging – in welke opstelling ook – defensief van aard is'.⁴

De Amerikaanse regering is specifiek in haar beweringen. Het Pentagon gaat bijvoorbeeld expliciet uit van een raketdreiging door Iran.⁵ Die zou bestaan uit raketten met een middellang of zelfs intercontinentaal bereik, uitgerust met kernkoppen, nu of in de toekomst. Maar de bedreiging door Iran is niet bewezen. Iran heeft volgens het Internationaal Atoomenergie Agentschap (IAEA) géén kernwapens of een kernwapenprogramma.⁶ Er zijn geen operationele raketten met het noodzakelijke bereik, in ieder geval geen met kernkoppen uitgeruste raketten. Wél wordt gewerkt aan het vergroten van het bereik van operationele raketten met conventionele lading.⁷

Technische en tactische problemen

Over het technisch functioneren van het Amerikaanse raketschild bestaat al jaren twijfel. De Oost-Europese lanceerbasis is een uitbreiding van bestaande Noord-Amerikaanse installaties, in Alaska en Californië. Ook de derde, Oost-Europese raketbasis wordt straks door de Amerikaanse strijdkrachten gecontroleerd. Maar volgens een onderzoek van de Amerikaanse *Union of Concerned Scientists*⁸ is aan een essentiële voorwaarde voor het operationeel maken van het systeem niet voldaan: namelijk de mogelijkheid voor de radar-zoeksystemen een onderscheid te maken tussen echte en namaak-kernkoppen ('*decoys*'). Een land dat een raket met kernkop kan lanceren, heeft ook de technische mogelijkheid zulke namaakkoppen mee te sturen (bijvoorbeeld in de vorm van ballonnen die een radar-echo afgeven, gelijk aan die van een kernkop).

Door dit gebrek kunnen de afweersystemen de doelen niet vinden. De proeflanceringen van het systeem tegen intercontinentale raketten hebben dit probleem niet opgelost. Van de 14 onderscheppingen door het Amerikaanse BMD-systeem zouden er acht succesvol zijn geweest. Maar deze vonden plaats onder kunstmatige testomstandigheden, niet vergelijkbaar met operationele inzet.⁹ Zelfs een door het Pentagon ingesteld onderzoek concludeerde in 2008 dat de systemen te snel operationeel werden gemaakt, voordat ze inzetbaar waren.¹⁰

Ook als de technische bezwaren zouden worden overwonnen, blijft er een probleem voor het Europese systeem: eventueel neergeschoten raketten zouden uit elkaar spatten over Europees grondgebied en zo zouden de radioactieve fragmenten van de kernkoppen daar neerkomen.¹¹ De vraag is gerechtvaardigd waarom een onvoltooid en niet werkend systeem (althans tegen raketten) toch in dienst wordt genomen. Mogelijk speelt de grote macht van de industriële lobby's in het Amerikaanse Congres hier een rol. Het werkgelegenheidsargument wordt ook vaak ingezet om technische bezwaren te bezweren. Gesteld dat een potentiële tegenstander, ook in het licht van deze bezwaren, nooit helemaal zeker weet of het systeem werkt, dan wordt die toch gedwongen naar alternatieven te zoeken. Die zijn ook voorhanden, door het inzetten van een ander overbrengingssysteem dan een raket, zoals een vliegtuig, schip of vrachtwagen. Men kan een mini-kernbom zelfs in een rugzak te voet dragen. Daarmee worden de dure antiraketsystemen op een kosten-efficiënte manier omzeild.

Defensief én offensief

Een scherp onderscheid tussen offensief en defensief bestaat eigenlijk niet. In de wereld van nucleaire afschrikking worden deze begrippen gekoppeld aan wapensystemen en lijken ze een aanwijzing te zijn voor de politieke bedoelingen van de gebruiker: aanvaller of verdediger. Maar Amerikaanse strategen zien het raketschild als onderdeel van de volledige Amerikaanse slagkracht, de strategische triade. Die bestaat uit conventionele en nucleaire aanvalssystemen, de passieve en actieve verdediging (waaronder het raketschild) en de ondersteunende structuur, zoals de industriële basis en de informatiesystemen.¹²

Om die reden is het onzinnig het raketschild als louter defensief te omschrijven, want het maakt deel uit van een geheel dat zowel offensief als defensief kan optreden.

Het is vergelijkbaar met het schild en het zwaard van een Griekse hopliet of, op opera-

tioneel niveau, de uitrusting van een Griekse falanx, die haar schilden gebruikt tegen een aanval, om vervolgens (of als eerste, wetend dat men een schild heeft) zelf met zwaard en speer aan te vallen. Daarnaast wordt het raketschild ook beschouwd als onderdeel van een toekomstige strategie voor oorlogvoering in de ruimte. De volgende stap zou, in weerwil van eerdere afspraken, het permanent stationeren van wapensystemen in een baan om de aarde zijn.¹³ Tot op heden hebben de Verenigde Staten zich verzet tegen verdragsvoorstellen om dit te verhinderen.¹⁴

Het bestaan van een effectief schild betekent dat er effectiever en agressiever offensief kan worden opgetreden: men waant zich immers veilig achter een schild. Gecombineerd met een strategie die het als eerste aanvallen van een tegenstander die massavernietigingswapens bezit als uitgangspunt heeft, kan een functionerend raketschild de kans op vergelding verkleinen.¹⁵ Dit maakt het mogelijk een aanvalsoorlog ongestraft te voeren. In die zin is een schild onderdeel van een offensief concept. Dit offensieve concept kan worden toegepast op zowel intercontinentaal niveau (dus bij een strategische atoomoorlog tussen Rusland en Amerika) als op regionaal niveau, bijvoorbeeld bij een aanval op Iran. In het *eerste* geval wordt een '*first strike*'-doctrine een realistische optie. Deze zou zich als volgt kunnen afspelen: de Verenigde Staten voeren een nucleaire aanval op Rusland uit en vernietigen de meeste nucleair-bewapende systemen. Datgene wat er aan Russische systemen over is voor een tegenaanval, wordt door het raketschild neergehaald. In het *tweede* geval kan een door de NAVO ingezette amfibische expeditie worden beschermd tegen raketaanvallen. De invoering van dergelijke wapensystemen heeft dus militaire consequenties, die in de politieke besluitvorming kunnen doorwerken.

43

Ook bij een minder offensief concept kunnen de radarsystemen een belangrijke rol spelen in een kernoorlog en dus de strategische balans verstoren. Hoewel de raketten misschien niet of nauwelijks werken tegen andere raketten, kunnen ze wel gebruikt worden om langzaam bewegende wapensystemen neer te schieten, of systemen met een gemakkelijk te voorspellen baan. Op tactisch niveau zijn dat zoals vanouds vliegtuigen, maar ook kruisvluchtwapens (onbemande straaljagers). Op strategisch niveau kan men satellieten neerhalen, omdat die in een voorspelbare baan om de aarde bewegen en dus gemakkelijker te raken zijn dan raketten.

Zowel China als de Verenigde Staten hebben aangetoond dat dit praktisch haalbaar is.¹⁶ Het vernietigen van de vijandelijke satellieten is voorwaarde voor het uitvoeren van een '*first strike*'-doctrine, een verrassingsaanval, omdat de bevels- en verkenningsystemen van de vijand onklaar worden gemaakt. Dat is overigens precies de reden dat zo'n wapenwedloop in de ruimte zeer gevaarlijk is – het verlies van die waarschuwingssystemen in de ruimte kan een reden zijn om een kernoorlog te beginnen.

Russische reactie

Over de defensieve functie van het systeem heeft de Russische regering, misschien op grond van vergelijkbare overwegingen, een andere mening dan die van de Verenigde Staten. Zo verklaarde toenmalig president Poetin tegenover de *Wall Street Journal*: 'It's obvious that if part of the strategic nuclear potential of the US is located in Europe, which in the opinion of our military experts represents a threat, we will take the corresponding

steps in response. Of course, we will have to get new targets in Europe.¹⁷ Bovendien zouden de Oost-Europese installaties kunnen worden uitgebreid met extra radarsystemen en raketten. In bredere geopolitieke termen beschouwt Rusland het systeem als onderdeel van een Amerikaanse 'omsingelingsstrategie', die begon met de initiële uitbreiding van de NAVO en in de ogen van Moskou nog steeds wordt voortgezet.

Daags na de verkiezing van president Obama verklaarde president Medvedev dat hij raketten in Kaliningrad zou plaatsen om het raketschild te neutraliseren.¹⁸ Hij was er kennelijk niet van overtuigd dat het systeem alleen tegen Iran bedoeld is. Gezien de achterliggende Amerikaanse oorlogsdoctrines zijn de Russische protesten tegen het raketschild niet noodzakelijkerwijs overdreven. Ze worden ondersteund door de Amerikaanse onderzoeker Postol, die stelt dat de lanceersystemen in Polen, in weerwil van Amerikaanse regeringsverklaringen, bruikbaar zijn om Russische raketten na lancering te onderscheppen.¹⁹ Vandaar het aanbod van Rusland om een waarschuwingssysteem tegen een Iraanse aanval in de Kaukasus te plaatsen, onder gezamenlijke Amerikaans-Russische controle. Amerikaanse onderhandelaars hebben dit aanbod echter afgewezen.

Sindsdien zijn Russische tegenstappen aangekondigd, zoals de mogelijke plaatsing van Iskander-M-raketten in Kaliningrad, waarmee de Poolse antiraketinstallaties binnen bereik zouden komen. Daarnaast worden de strategische strijdkrachten verder uitgebreid en de paraatheid verhoogd.²⁰ Tegelijk neemt Moskou tegenstappen elders. Het CFE-verdrag, waarin limieten werden vastgelegd wat betreft de aantallen conventionele wapensystemen die zijn toegestaan in de grensgebieden van de NAVO en Rusland, is in 2007 opgeschort.²¹ Voorts hebben er geopolitieke conflicten plaatsgevonden, zoals in Georgië en rondom de gasleveranties aan Europa. Zo gezien is het raketschild niet de directe oorzaak van het Russische beleid, maar wel een krachtig symbool voor toegenomen confrontaties. Van het nut van het raketschild zijn niet alle Europese leiders overtuigd. De Franse president Sarkozy verklaarde in november 2008 dat de Europese veiligheid er niet door verhoogd zou worden.²²

44

NAVO-plannen

De uitbreiding van het Noord-Amerikaanse raketschild naar Oost-Europa (*Euro Missile Defense – EuroMD*) is door de NAVO achteraf goedgekeurd.²³ Daarnaast werd in opeenvolgende communiqués aangekondigd dat de al in aanbouw zijnde systemen op elkaar zouden worden afgestemd. Zo werd op de top van Riga (november 2006) besloten om alle korte afstand (TMD-)systemen te coördineren en te verenigen in één systeem, het *NATO Active Layered Theatre Ballistic Missile Defence System*.²⁴ Dit systeem zou dus ook bescherming bieden tegen aanvallen met middellange- of korte-afstandsraketten.²⁵ Daar kan de Nederlands regering zich ook in vinden: minister Verhagen verklaarde in december 2007 in de Kamer dat hij het eens is 'met de opvatting van de secretaris-generaal van de NAVO dat een geïntegreerd raketverdedigingssysteem nodig is, want ook op dit punt moeten de ondeelbaarheid en de veiligheid van de NAVO vooropstaan'.²⁶

Al eerder, in juni 2007, besloot de NAVO een studie te verrichten naar een aan het EuroMD 'aangekoppeld' antiraketsysteem voor Zuidoost-Europa.²⁷ Een geografisch voor de hand liggende volgende stap is het koppelen van de NAVO-systemen aan het

Amerikaans-Israëliëse Arrow-antiraketschild tegen raketten met korte en middellange dracht.²⁸ Een dergelijke koppeling zou vergaande gevolgen hebben voor de politieke verhoudingen tussen Europa en het Midden-Oosten. Een in februari 2008 geopende NAVO-testinstallatie in Den Haag bestudeert de onderlinge afstemming van de systemen.²⁹ Bovendien worden er stappen ondernomen om de NAVO-systemen te integreren met EuroMD.³⁰ Minister Verhagen bevestigde in de Kamer: 'Eventuele NAVO-initiatieven op dit vlak zullen uiteraard worden vervlochten met het Amerikaanse initiatief.'³¹ Op 10 november 2008 verklaarde staatssecretaris De Vries, in antwoord op vragen hierover in de vaste Kamercommissie voor Defensie: 'Ja, het kan op elkaar worden aangesloten.'³²

Voorts bestaat er een geheime NAVO-studie naar een BMD-systeem voor geheel Europa, *Missile Defence for the Alliance Territory, Forces and Population Centres (MD)*, dat dus het Noord-Amerikaanse stelsel zou aanvullen dan wel dupliceren, maar dan met een zwaardere Europese inbreng en zeggenschap. Deze 'feasibility study' werd voltooid in 2005 en in het slotcommuniqué van de NAVO-Top van Riga (2006) werd verklaard: 'At Prague we initiated a Missile Defence Feasibility Study in response to the increasing missile threat. We welcome its recent completion. It concludes that missile defence is technically feasible within the limitations and assumptions of the study. We tasked continued work on the political and military implications of missile defence for the Alliance including an update on missile threat developments.'

In een *paper* van de *Adenauer Stiftung*³³ wordt o.a. voorgesteld een variant van dit laatste, nog geheime plan (dat volgens de auteurs een aantal opties aanbiedt die in kosten uiteenlopen van enkele honderden miljoenen tot 20 miljard euro) te koppelen aan het EuroMD-programma in Polen en Tsjechië. Dit zou moeten gebeuren door gebruik te maken van de bestaande 'dubbele petten'-commandostructuur van de NAVO en betekent *de facto* dat de Amerikanen een beslissende controle op het systeem uitoefenen. Het houdt ook in dat er een tweede anti-raketbasis in Noordwest-Europa moet worden gebouwd. De opties die uit de NAVO-studie voortvloeien, zullen op de NAVO-Top in april 2009 worden gepresenteerd. In vorige NAVO-communicés wordt steeds verklaard dat men bereid is de mogelijkheden te onderzoeken om de anti-raketsystemen van de NAVO, de Verenigde Staten en Rusland aan elkaar te koppelen.³⁴ Gezien de confrontatie over EuroMD lijkt dit slechts een papieren optie.

45

Een nieuwe Koude Oorlog?

De plannen voor het Oost-Europese raketschild staan niet op zich zelf. In de ogen van de Amerikaanse strategen vormen ze een opstap naar een ambitieus overkoepelend project, waarin geleidelijk de afzonderlijke systemen tegen alle typen raketten, met zowel kort, middellang als intercontinentaal bereik, geïntegreerd kunnen worden. De positie van de nieuwe Amerikaanse regering is onduidelijk. Direct na de verkiezingszege van Obama verklaarde zijn naaste adviseur Denis McDonough: 'His position is as it was throughout the campaign, that he supports deploying a missile defence system when the technology is proved to be workable.'³⁵ Dit geeft maximale politieke flexibiliteit. Stemmen uit de Amerikaanse defensie-industrie hebben opheldering geëist.³⁶

In december 2008 verklaarde een delegatie van het Amerikaanse Congres in Praag zich voorstander van het raketschild.³⁷ Bovendien gaat het niet alleen om Europa en de NAVO. Washington is betrokken bij een scala van plannen die met bondgenoten worden uitgewerkt. Bekend zijn overeenkomsten en projecten met Japan, Zuid-Korea, Israël, Australië en India.³⁸ Zo zijn de twee bilaterale afspraken van de Verenigde Staten met Polen en Tsjechië een breekijzer voor een veel ambitieuzer project dat uit de aard der zaak in zijn ontwikkelde vorm centraal gecontroleerd wordt door de Amerikaanse militaire bevelstructuur. Vanwege de korte waarschuwingstijd bij een raketaanval moeten besluiten immers zeer snel genomen worden. Dat betekent dat door zulke internationale samenwerking militaire en dus ook politieke controle uit handen wordt gegeven. Gezien de vergaande politieke gevolgen en de problemen die voortvloeien uit de bestaande projecten, is een dergelijke ontwikkeling sterk af te raden.

Noten:

1. Zie Arjan van den Assem, 'Het Amerikaanse raketschild in Europa: droom of nachtmerrie voor internationale veiligheid?', in: *Internationale Spectator*, september 2007, blz. 429-431.
2. Regeringsnotitie over raketverdediging, DVB/NN-124/08, 25 maart 2008, blz. 10 (3de alinea).
3. *Ibid.*, blz. 3 (4^{de} alinea).
4. Antwoord op Kamervragen leden Van Bommel, Van Velzen en Poppe over raketafweerinstallatie in Den Haag, nr. 1791 (beantwoord op 26 maart 2008).
5. Zie: *Proposed US Missile Defense Assets in Europe*, US Department of Defense, 15 juni 2007.
6. Zie: rapport directeur Al Baradei aan de IAEA-bestuursraad, GOV/2008/59, 19 november 2008.
7. Richard L. Garwin, 'When could Iran deliver a nuclear weapon?', in: *Bulletin of the Atomic Scientists*, 17 januari 2008.
8. *Technical Realities: An Analysis of the 2004 Deployment of a U.S. National Missile Defense System*, www.ucsusa.org.
9. 'Missile Defense Success Questioned', in: *The Independent*, 21 december 2008; *Center for Defense Information*, *Missile Defense Flight Tests*, 28 april 2008.
10. Joe Cirincione, 'New Pentagon Report Slams Missile Defense Agency', in: *Huffington Post*, 20 oktober 2008.
11. Zie: 'Onderschepte raket valt wél op Europa'; in: *NRC Handelsblad*, 1 mei 2007.
12. Rapport van de *Congressional Research Service*, 10 augustus 2006, blz. 24, <http://fpc.state.gov/documents/organization/71873.pdf>.
13. Amy Butler, 'USAF Eyes Counter-ASAT System in 2011', in: *Aviation Week & Space Technology*, 16 maart 2008, www.aviationweek.com.
14. Zie: *U.S. National Space Policy 2006*: 'The President authorized a new national space policy on August 31, 2006 that establishes overarching national policy that governs the conduct of U. S. space activities. This policy supersedes Presidential Decision Directive/NSC-49/NSTC-8, National Space Policy, dated September 14, 1996.'
15. De Amerikaanse *pre-emptive* doctrine van 2002: 'National Strategy to Combat Weapons of Mass Destruction', http://www.sourcewatch.org/index.php?title=National_Strategy_to_Combat_Weapons_of_Mass_Destruction.

16. Peter Grier & Gordon Lubold, 'U.S. missile shoots down satellite – but why?', in: *Christian Science Monitor*, 22 februari 2008.
17. *APS Diplomat News Service*, *The Wider US-Russian Issue Over Missile Defence*, 11 juni 2007.
18. 'Kremlin Signals Intent To Wait for Bush to Go', in: *Moscow Times*, 10 november 2008.
19. Theodore Postol (MIT), 'Proposed US Missile Defense in Europe: Technological Issues relevant to Policy', *Presentation Capitol Hill*, Washington DC, 28 augustus 2007.
20. 'Russia may place nuclear missiles in Belarus. Moscow orders 70 strategic nuclear missiles by 2011', 24 december 2008, http://www.thenews.com.pk/daily_detail.asp?id=153547.
21. 'NAVO schrikt van opschorting', in: *NRC Handelsblad*, 27 april 2007.
22. Nicolas Sarkozy, 'Missile defense shield bad idea', *UPI*, 15 november 2008.
23. 'Nato to back US missile defence', *BBC News*, 3 april 2008; *Final communiqué Meeting of the North Atlantic Council at the level of Foreign Ministers*, Brussels, para. 32 (2008) 153, 3 december 2008.
24. 'The signature of the first major contract for a NATO Active Layered Theatre Ballistic Missile Defence system which is a major step towards improving the protection of deployed NATO forces', para. 24, laatste streepje, van de *Riga Summit Declaration*, 29 november 2006.
25. Zie voor details: Joris Janssen Lok, 'Grand Designs', in: *Defense Technology International*, maart 2007.
26. Verslag van een algemeen overleg van 4 december 2007 met minister Verhagen over de geannoteerde agenda van de bijeenkomst van ministers van Buitenlandse Zaken van de NAVO van 6 en 7 december 2007, Handelingen Tweede Kamer 28 676, nr. 42.
27. 'NAVO overweegt koppeling raketschild', in: *Nederlands Dagblad*, 15 juni 2007; zie voor debat binnen de NAVO: *Aviation Week & Space Technology*, 11 juni 2007; en Janssen Lok, a.w. noot 25.
28. Aron Heller, 'Israël, U.S. Test Missile Defense', in: *Washington Post*, 18 maart 2007.
29. 'NAVO opent testinstallatie raketafweer in Den Haag', 13 februari 2008, www.nu.nl/news/1434754/.
30. NAVO-communiqués van 3 april 2008 en 3 december 2008.
31. Verslag algemeen overleg, 11 juni 2008, blz. 9: zie Handelingen Tweede Kamer 28 676, nr. 60.
32. Handelingen Tweede Kamer 31 700 X, nr. 56, blz. 20.
33. In: *Analysen und Argumente*, nr. 40, maart 2007.
34. NAVO-communiqué van 3 december 2008, para. 32.
35. 'Obama denies Poland missile vow', *BBC News*, 8 november 2008.
36. Baker Spring, Peter Brookes & James Jay Carafano, 'Obama needs to resolve contradictory positions on BMD policy', *UPI Outside View Commentators*, 13 januari 2009.
37. 'U.S. Congresswoman confirms in Prague USA needs missile defence', 18 december 2008, <http://www.ceskenoviny.cz>.
38. Voor Japan zie: Robert Maginnis, *The Pacific Arms Race*, 1 april 2008, <http://www.humanevents.com/article.php?id=24285>; en voor India, 'U.S. Consider Missile Defense Cooperation', http://www.nti.org/d_newswire/issues/2008_2_27.html#53524A2F.

HET RAKETSCHILD – WAPENWEDLOOP 2.0

1^e kwartaal 2012

Op de NAVO-top van november 2010 in Lissabon werd besloten tot de aanleg van een trans-Atlantisch raketschild. De kern van het besluit bestond erin het Noord-Amerikaanse antiraketprogramma met de al bestaande kleinschaliger Europese NAVO-plannen te integreren in een alles overkoepelende stelsel, en dat aan te leggen in minder dan tien jaar. Het doel is omstreeks 2020 het hele NAVO grondgebied te beschermen tegen zowel raketten voor de korte en middellange afstand als intercontinentale systemen.

Ook werd besloten dat hierbij nauw zou worden samengewerkt met Rusland. Het plan wordt aan het publiek verkocht als een verdediging tegen de raketstrijdkrachten van opkomende middelgrote mogendheden, zoals Iran. Daarbij wordt ingespeeld op een bijna hysterische angst voor de dreiging die uit zou gaan van deze raketstrijdkrachten, terwijl de immense nucleaire en conventionele slagkracht van de NAVO-lidstaten buiten deze ideologisch geladen berekening wordt gehouden.

Voor bescherming of aanval?

48 Gemakshalve wordt vergeten dat er geen scherp onderscheid bestaat tussen offensief en defensief handelen. In de wereld van nucleaire afschrikking worden deze begrippen gekoppeld aan wapensystemen en lijken ze een impliciete aanwijzing voor de politieke bedoelingen van de gebruiker: veroveraar of verdediger. Maar Amerikaanse strategen zien het raketschild terecht als een onderdeel van de volledige Amerikaanse slagkracht, de strategische triade. Die bestaat uit conventionele en nucleaire aanvalssystemen, passieve en actieve verdediging (waar onder het raketschild) en ondersteunende structuur, zoals de industriële basis en de informatiesystemen.¹ Om die reden is het onzinnig om het raketschild als louter defensief te omschrijven.

Het maakt deel uit van een geheel dat zowel offensief als defensief kan optreden. Het is vergelijkbaar met het schild en het zwaard van een Griekse hopliet uit de oudheid, of op operationeel niveau, de uitrusting van een Griekse falanx. Ze gebruikten hun schilden tegen een aanval om vervolgens, of ook wel als eerste (wetend dat men zich achter een schild kan verschuilen) met zwaard en speer aan te vallen. Het wapensysteem kan niet worden los gezien van de politieke context. Die geopolitieke omgeving bestaat momenteel uit een multipolaire wereld, waar het concept van soevereiniteit en internationaal volkerenrecht de afgelopen jaren herhaaldelijk is geschonden. Unilaterale aanvalsoorlogen zijn door de VS en haar bondgenoten gevoerd zonder VN Veiligheidsraad mandaat (Irak 2003), bestaande mandaten zijn zodanig opgerekt dat ze worden misbruikt voor semi-koloniale avonturen, waarbij grote NAVO-expeditiestrijdmachten overal ter wereld worden ontplooid (Afghanistan 2001), of plaatselijke bondgenoten worden gesteund door de inzet van luchtmacht en speciale eenheden gecombineerd met diplomatieke en economische maatregelen zoals een marineblokkade (Libië 2011).

De bouw van een raketschild door het Atlantisch bondgenootschap kan niet los worden gezien van deze bredere politieke strategieën. Om die reden is de boodschap misleidend, die steeds ideologisch herhaalt dat de bevolking wordt 'beveiligd' onder de onzichtbare koepel van het raketschild. Op de lange termijn kunnen de antiraket-systemen een belangrijke rol spelen in een kernoorlog en dus de strategische balans verstoren. Hoewel de NAVO verklaard heeft met Rusland te willen samenwerken, stemt Rusland zoals bekend nog steeds niet in met de huidige NAVO-opzet voor een raketschild. Zo eiste president Medvedev in november verdragsmatige garanties dat het schild niet tegen Rusland zou worden ontplooid.²

Zulke eisen – tot nog toe steeds afgewezen door de NAVO – kunnen deel uitmaken van een onderhandelingsstrategie om op andere terreinen belangen veilig te stellen. Maar er ligt ook een rationele calculatie aan ten grondslag over de toekomstige capaciteiten van het systeem. Als het systeem eenmaal is opgesteld, rond 2020, vormt het een directe bedreiging voor de nucleaire slagkracht van Rusland. Een deel van de lanceerinstallaties zal immers aan de Russische grenzen worden opgesteld. Dat is vooral een gevaar bij een mogelijk *first strike* scenario, een strategie waarbij de Amerikaanse strijdkrachten met al hun beschikbare middelen proberen de nucleaire slagkracht van Rusland te vernietigen, en te verhinderen dat er een tegenaanval komt.

Technische zwakte

Onderschepping van Russische raketten vlak na lancering en voordat ze de ruimte bereiken, zou een cruciale technische zwakte van de onderscheppingsraketten onder-
vangen. Als de onderschepping pas in een laat stadium plaatsvindt, ontstaat namelijk het probleem van de namaakkoppen. De kern van dat probleem is de *doelidentificatie* in combinatie met *doelverzadiging*. Elk land dat een raket met een conventionele of nucleaire kop kan lanceren, kan ook namaakdoelen, zoals ballonnen, meesturen – zogenaamde *decoys*. Die hebben een radarecho en andere karakteristieken, waardoor ze precies lijken op de echte bewapende kop.

In de luttele seconden voordat de lading van een aanvallende raket de dampkring binnendringt op weg naar zijn doel, moet de *doelaanwijsradar* van het anti-raketschild alle meekomende namaakkoppen (mogelijk tientallen per raket) en de explosieve lading opsporen, van elkaar onderscheiden en alleen het juiste doel vernietigen. Er wordt sterk betwijfeld of dit probleem technisch is opgelost. Maar door raketten vlak na lancering aan te vallen kan het omzeild worden, omdat de kop dan nog vast zit aan de raket. Omdat in dat geval de onderscheppingstijd bijzonder kort is, wordt gezocht naar lanceerplatforms te land en op zee in de buurt van de lanceerlocaties van de aanvallende raketten. Daarom willen de VS graag antiraketbases en radarposten installeren aan de grenzen van alle potentiële doellanden. In de brief aan de Tweede Kamer, waarin de Nederlandse deelname aan het raketschild wordt aangekondigd (vooral middels een geavanceerd radarsysteem), bagatelliseert minister Hillen van defensie de politieke en technische kant van de zaak. Hij verwijst wel naar het *decoy*-probleem, maar alleen in een scenario waarin meerdere aanvallende raketten worden afgevuurd.³ Dat is misleidend, omdat het werkelijke

probleem wordt gevormd door het aantal namaakdoelen (*decoys*) per raket, niet door het aantal raketten. Ook wil de minister geen onafhankelijke controle van de testresultaten over de betrouwbaarheid van de systemen. Een motie van de SP die daarvoor pleitte, werd slechts gesteund door GroenLinks en de Partij voor de Dieren.⁴

Antisatelliet wapen

Er is op meerdere punten gefundeerde twijfel over de werkzaamheid van het systeem tegen raketten. Toch heeft het antiraketsysteem ook een andere, wel bewezen functie. Het kan namelijk gebruikt worden om langzaam bewegende wapensystemen of systemen met een gemakkelijk voorspelbare baan neer te schieten.

Op tactisch niveau zijn dat zoals vanouds vliegtuigen, maar ook kruisvluchtwapens (in feite zijn dat onbemande straaljagers). Op strategisch niveau kan men satellieten neerhalen, omdat die in een voorspelbare baan om de aarde bewegen en dus gemakkelijker te raken zijn dan raketten. Zowel China als de VS hebben dit met succes getest.⁵ Het vernietigen van de vijandelijke satellieten maakt het uitvoeren van een *first strike* mogelijk, een verrassingsaanval, omdat de bevels- en verkenningssystemen van de vijand onklaar worden gemaakt. Dat is precies de reden dat deze wapenwedloop in de ruimte zeer gevaarlijk is – het verlies van die waarschuwingssystemen in de ruimte kan een reden zijn om een kernoorlog te beginnen.

50

Dodelijke omarming

Als passief verdedigingsmiddel werkt het raketschild niet. Het schild is door de tegenstander gemakkelijk te omzeilen, door *decoys* te gebruiken, of door aanvalssystemen niet met raketten maar met andere middelen te vervoeren, bijvoorbeeld op een vrachtschip. Maar onder bepaalde omstandigheden werkt het raketschild wel als onderdeel van een aanvalsmachine en gezien de politieke context is dat geenszins ondenkbaar. Het raketschild heeft ook een belangrijke symbolische waarde. In een rapport van de Parlementaire Assemblee van de NAVO⁶ wordt gesteld dat het een nieuwe garantie kan vormen voor de trans-Atlantische relatie, als aanvulling op of zelfs vervanging van de ouderwetse Amerikaanse kernwapens op Europese (ook Nederlandse) bodem. Maar het schild biedt voor de Atlantici veel meer dan dat: het herbevestigt de band tussen de strategische veiligheid van Europa en die van de VS. Daarmee zijn we aangeland bij de zogenaamde *Command and Control* problematiek rond de inzet van het schild. Want wie gaat bepalen wanneer het schild wordt geactiveerd en onder welke voorwaarden? Voor consultatie van NAVO-partners is onder de voorziene omstandigheden tijdens de inzet geen tijd – het gaat om seconden en niet minuten. Dat betekent vrijwel zeker dat de Amerikaanse militaire leiding doorslaggevend zal zijn en dus ook in staat is om een eigen aanval in te zetten in een *first strike* scenario. Zo kan de NAVO gemakkelijk een Amerikaanse oorlog in worden gesleurd. Er wordt volop ingezet in deze nieuwe wapenwedloop. Dat wijst erop dat er een grootschalige industriële lobby aan het werk is, met name in de VS. Het door haar altijd gehanteerde werkgelegenheidsargument zal in een tijd van recessie des te sterker doorklinken. De belofte van opdrachten voor de Europese wapenindustrie zal, net als

bij het nutteloze JSF-project, volop in stelling worden gebracht. Het geld en de politieke kracht van de lobby, helaas gesteund door onkritische volksvertegenwoordigers en de meeste media, doen de rest.

Noten:

1. P. 24 van een rapport van de *Congressional Research Service*, 10 augustus 2006, <http://fpc.state.gov/documents/organization/71873.pdf>.
2. Vladimir Isachenkov, 'Medvedev: Russia may target US missile shield', *Associated Press*, 23 november 2011.
3. P. 2 van Materieelprojecten 27830 nr.91, Brief van de minister van Defensie aan de Tweede Kamer, 26 september 2011.
4. Motie-Jasper van Dijk 33000-X, nr.18. 7 november 2011.
5. Peter Grier & Gordon Lubold, 'U.S. missile shoots down satellite – but why?', in: *Christian Science Monitor*, 22 februari 2008.
6. *Missile Defence: The Way Ahead for NATO*, Draft Report, *NATO Parliamentary Assembly Sub-Committee on future security and defence capabilities*, Raymond Knops (Netherlands) Rapporteur, 7 September 2011.

3. PROLIFERATIE KERNWAPENS

KLEINE KERNBOM VS STIMULEERT WAPENWEDLOOP

'SCHURKENSTATEN' WILLEN KERNBOM UIT ANGST VOOR VS

11 augustus 2003

De VS stimuleren onbedoeld de verspreiding van kernwapens, stelt Karel Koster. Alleen landen met een kernbom voelen zich veilig voor het Amerikaanse unilateralisme.

Nederland doet mee aan een coalitie van Westerse staten onder leiding van de Verenigde Staten, die de proliferatie van massavernietigingswapens (MVW) moet tegen gaan. Daarbij worden verdragen omzeild, geneutraliseerd en genegeerd. Nieuwe maatregelen worden genomen om de proliferatie van MVW-technologie en raketssystemen aan te pakken, maar op zo'n manier dat proliferatie en oorlog juist het gevolg zullen zijn.

Op de vergadering van de rijkste industrielanden (de G-8) in Canada in 2002 en in Zwitserland afgelopen juni werd door de regeringsleiders afgesproken over een periode van tien jaar twintig miljard dollar te besteden aan het tegengaan van de verspreiding van massavernietigingswapens. Er zal een programma worden opgezet voor de opruiming van die wapens, vooral in de republieken van de voormalige Sovjet-Unie. De gedachte is dat de aanzienlijke hoeveelheden kernkoppen, grondstoffen voor biologische en chemische wapens en de technologie om die wapens te maken, zich zou kunnen verspreiden en in handen vallen van 'schurkenstaten' of terroristen.

De eerste stappen zijn genomen, Nederland doet er sinds 11 juni aan mee. In essentie gaat het om een soort opruimprogramma dat in het verlengde ligt van de Amerikaanse *Cooperative Threat Reduction*-wetgeving.

Maar deze overeenkomst is niet afdoende voor de regering-Bush. Zij wil verdergaande stappen, die worden genomen via het *Proliferation Security Initiative* (PSI), een door de VS geleid samenwerkingsverband van elf landen, waaronder Nederland, dat tot doel heeft om de verspreiding van massavernietigingswapens tegen te gaan. Rusland noch China neemt er deel aan. Het is een coalitie van 'bereidwilligen' (waaronder Groot-Brittannië, Frankrijk, Duitsland, Japan en Australië), die bezig is met het maken van afspraken voor het onderscheppen van MVW-gerelateerde technologie.

Zulke operaties kunnen uitlopen op oorlog, omdat het onderscheppen van schepen van een andere nationaliteit in internationale wateren een oorlogsdaad is. Het samenwerkingsverband is dan ook in wezen een mechanisme ter legitimatie van de unilaterale stappen die de Amerikaanse regering en haar bondgenoten naar eigen goeddunken willen zetten. Het past in het algemene Amerikaanse beleid om zelf een oorlog te beginnen waar de regering-Bush dat noodzakelijk acht.

De overeenkomst die deze handelwijze moet dekken en waaraan Nederland meedoet is niet besproken in de Kamer. Op vragen van Kamerlid Van Bommel (SP) antwoordde minister De Hoop Scheffer: 'De discussie bevindt zich nog in een oriënteringsfase waarbij de regering zich vanzelfsprekend ook laat leiden door het internationaal- en nationaal-rechtelijke kader. Drugs zijn niet als apart doel aan de orde.' In het Amerikaanse dagblad

USA Today werd op 23 juli gemeld dat de deelnemende staten hebben toegestemd in het onderscheppen van Noord-Koreaanse schepen waarvan vermoed wordt dat ze wapens of drugs vervoeren.

Het PSI vormt de brug tussen het internationaal aanvaarde opruimingsprogramma van de G-8 en het Amerikaanse unilateralisme. Een cruciaal element is het recht dat de VS zichzelf hebben toegekend om een oorlog te voeren tegen elke staat waarvan ze vermoedt dat die MVW bezit, of zal gaan bezitten. Dit beleid werd geïnitieerd in een zogenaamd *National Security Presidential Directive* dat in mei 2002 door Bush werd ondertekend. De *National Strategy to Combat Weapons of Mass Destruction*, die in december 2002 werd onthuld, was een uitvloeisel van de richtlijn.

Volgens de redenering van de neoconservatieve ideologen die dit beleid voortdrijven, is de intentie van een land om MVW's aan te schaffen al afdoende om een preventieve oorlog te voeren. Ze pleiten dus voor het voeren van een aanvalsoorlog, illegaal volgens elke interpretatie van het internationaal recht. De oorlog tegen Irak was zo'n oorlog: gevoerd zonder VN-mandaat en in weerwil van een brede internationale oppositie. De cruciale steun van het Amerikaanse Congres werd gewonnen door een schaamteloze propagandacampagne die een niet bewezen verband legde tussen de beweerde aanwezigheid van inzetbare massavernietigingswapens in Irak en de aanslagen op New York en Washington.

54 Dit beleid is niet nieuw. Het is slechts de zoveelste klap voor het internationale rechtssysteem. Kenmerkend is dat Washington de nieuwe beleidsmaatregelen presenteert als aanvullingen op de verdragen en niet als een ondermijning daarvan. Zo'n cruciaal verdrag is het Non-Proliferatieverdrag (NPV), waartoe bijna alle landen ter wereld behoren en dat vanaf 1970 de verspreiding van kernwapens heeft afgeremd. Een bijzonder belangrijk element daarin is de negatieve veiligheidsgarantie, de belofte die bij de permanente verlenging van het verdrag in 1995 door de erkende kernwapenstaten werd gedaan om landen die zelf geen kernwapens bezitten niet met kernwapens aan te vallen.

Deze belofte werd de afgelopen jaren herhaaldelijk ondermijnd, onder andere door uitspraken van Amerikaanse regeringswoordvoerders die het bezit van biologische en chemische wapens gelijk gingen stellen met het bezit van kernwapens door ze samen te voegen in de categorie 'massavernietigingswapens'. Het bezit van biologische of chemische wapens zou voldoende reden zijn om een land aan te vallen, eventueel met kernwapens.

Dit is een absurde gelijkstelling, gezien het feit dat de VS en Rusland ieder beschikken over zesduizend kernkoppen. Daarmee kunnen ze elke aanval op hun grondgebied beantwoorden met de volledige verwoesting van het aanvallende land. De dreiging die van staten bewapend met biologische of chemische wapens zou uitgaan is miniem, maar wordt in de westerse media systematisch opgeklopt en zelfs gebruikt als ratio voor een anti-raketschild dat gegeven de huidige technologie nooit kan functioneren.

De voorstanders van het aanvalsbeleid vertellen ons dat dit realistisch en noodzakelijk is. Hoe hou je anders boevenstaten in de hand? Maar het confrontatiebeleid bewerkstelligt juist het tegenovergestelde van het beoogde doel. Als een regering immers veronderstelt dat zij sowieso wordt aangevallen door de VS, dan krijgt de aanschaf van

zo'n wapen een vanzelfsprekende prioriteit. Het biedt immers de enige mogelijkheid om de VS af te schrikken. Er zijn tekenen dat zowel de Iraanse als de Noord-Koreaanse regering dit pad nu versneld aflopen, waarmee ook zij de bestaande verdragen schenden dan wel loslaten.

De internationale controlerende organen zoals het Internationaal Atoomagentschap (IAEA) werken in het kader van het Non-Proliferatieverdrag aan het indammen van dat beleid maar verliezen hun legitimatie als ze als verlengstuk van de Amerikaanse regering gaan optreden. Buurlanden van Noord-Korea zoals Zuid-Korea en China zijn niet enthousiast over het confrontatiebeleid en proberen met stille diplomatie de aanloop naar oorlog te vertragen. Maar de regering-Bush lijkt vastbesloten om niet alleen een confrontatie aan te gaan maar eventueel ook een aanval te initiëren.

In het Congres wordt thans een wetsvoorstel behandeld dat voorziet in de bouw van twee verschillende categorieën kleine kernwapens. De beoogde doelen van die kernwapens zijn commandobunkers en ondergrondse opslagfaciliteiten voor MVW. Tegelijkertijd worden de eerste stappen gezet naar het versnellen van de procedure om kernwapens te testen. De VS heeft nooit het teststopverdrag geratificeerd, waardoor het niet in werking kan treden.

De Nederlandse regering vindt wel dat de VS het teststopverdrag zou moeten ondertekenen, maar zwijgt als het graf over de nieuwe kernwapens en het Amerikaanse 'preventieve oorlog'-beleid waarin die wapens gebruikt zullen worden. Ze gaat nog een stap verder en doet mee aan een samenwerkingsverband dat expliciet de bedoeling heeft om stappen te ondernemen buiten de internationale verdragen om. Wellicht wordt het tijd voor Kamerleden om hierover een woordje te wisselen met de regering?

NOORD-KOREA KAN NIET ANDERS DAN BLUFFEN

6 oktober 2006

De nucleaire dreigementen van Noord-Korea zijn te wijten aan de druk die de VS uitoefenen. Gevolg: een gevaarlijke crisissfeer. De reacties in de internationale opinie op de Noord-Koreaanse verklaring dat dat land een atoomtest gaat uitvoeren, volgen een geëigend en gevaarlijk patroon. Er wordt een crisissfeer geschapen die de zaak nog erger maakt. Die reacties negeren een paar feiten over de onderhandelingen tussen Noord-Korea en vijf andere landen (VS, China, Rusland, Zuid-Korea en Japan), die al een jaar vastzitten. Deze zijn bedoeld om een vreedzaam nucleair programma te bewerkstelligen voor Noord-Korea. Eerdere pogingen in de jaren negentig liepen op niets uit, omdat afspraken voor de leverantie van conventionele brandstof door de Amerikaanse regering-Clinton niet werden nagekomen. Dat werd veroorzaakt door blokkades in het door de Republikeinse Partij beheerste Congres.

56

De recalcitrantie van Amerika werd voortgezet onder de huidige regering-Bush, die ondanks symbolische deelname aan de nieuwe onderhandelingen net als bij Irak en Iran haar eigen lijn heeft getrokken. Die bestond uit het installeren van een reeks sanctiemaatregelen en het onder druk zetten van andere landen om hetzelfde te doen. De Amerikaanse regering beweert dat deze sancties tot doel hebben om te verhinderen dat Noord-Korea technologie in handen krijgt die geschikt is voor het ontwikkelen van kernbommen. In feite hebben ze de Noord-Koreaanse economie als geheel getroffen en doorkruisen ze pogingen van Britse en Zuid-Koreaanse financiers om in Noord-Korea te investeren. Dit is een bewuste strategie van de Zuid-Koreaanse regering, vergelijkbaar met de West-Duitse politiek richting Oost-Duitsland tijdens de Koude Oorlog, om de banden met Noord-Korea aan te trekken en het communistische stelsel van binnenuit te veranderen.

De Amerikaanse druk gaf de Noord-Koreaanse regering het excuus om vorig jaar uit de onderhandelingen te stappen en stopzetting van de sancties te eisen. Toen dat geen resultaat opleverde is ze overgestapt op een beproefd recept: bluff. De Noord-Koreaanse regering heeft een zwakke positie in de onderhandelingen met de betrokken landen: ze kunnen immers alleen dreigen met militaire escalatie en hebben die tactiek al vele malen toegepast, in juli nog met de proeflanceringen van een aantal raketten. De aangekondigde kernproef past in dat patroon.

Deze onderhandelingsstrategie heeft als immens nadeel dat als het uitloopt op een oorlog, er ook niets meer te regeren valt in Noord-Korea. De Noord-Koreaanse regering weet heel goed dat ze een atoomoorlog geen kwartier zou overleven. De Zuid-Koreaanse regering begrijpt dat als geen ander en probeert (deels gesteund door China, dat de belangrijkste leverancier van olie en voedsel is voor Noord-Korea) steeds weer de zaken te sussen. Helaas negeert de Amerikaanse regering deze positieve diplomatie. Ze is erbij gebaat om dit soort situaties met maximale snelheid te laten escaleren, vooral nu, in het zicht van de congresverkiezingen. De licht hysterische reacties in het Westen op de Noord-Koreaanse provocaties geven voeding aan deze confrontatiepolitiek die makkelijk

kan uitlopen op een oorlog. Ze verhogen de politieke druk op regeringen om toch maar iets te doen en werken de Amerikaanse escalatiepolitiek, nu ook door Japan ondersteund, in de hand.

Bij zo een angstpolitiek wordt stelselmatig vergeten dat de VS en hun bondgenoten een immense nucleaire en conventionele slagkracht bezitten, waarnaast de Noord-Koreaanse militaire macht in het niet valt. De beeldvorming van Noord-Korea is gebaseerd op een waanbeeld van een volledige irrationele gigant, die om het geringste een oorlog begint.

Een nadere blik op het Noord-Koreaanse beleid van de afgelopen tien jaar laat echter zien dat het regime zeer koelbloedig en rationeel handelt. Noord-Korea wordt regelmatig getroffen door vreselijke hongersnood, alle economische reserves zijn toebedeeld aan het immense conventionele leger. Zowel een conventionele als een nucleaire oorlog beginnen zou volstrekte waanzin zijn. In plaats daarvan probeert men met dreigementen op uitgekende ogenblikken (een groot deel van de Amerikaanse landmacht zit nog wel een tijd vast in Irak en Afghanistan) telkens weer sancties tegen te houden en economische hulp af te dwingen, waarbij maximaal gebruik wordt gemaakt van de breed gedeelde mening onder de Zuid-Koreaanse bevolking dat Noord-Korea een verloren zoon is die moet worden binnengehaald en niet afgestoten.

IRAN: DE WEG NAAR OORLOG

mei 2007

Is er weer een oorlog op komst, ditmaal tegen Iran? Voor de anti-oorlogsbeweging is het van groot belang om de Iraanse gebeurtenissen te doorgronden, met name de stappen die de Nederlandse regering en het parlement hierin nemen. Stappen, die wellicht tot deelname aan die oorlog gaan leiden. Er is een reële kans dat Nederland naast Afghanistan ook een Iraans avontuur wordt ingetrokken.

Komt er oorlog?

Het eerste antwoord is: we weten het niet. We kunnen wel stellen dat er een grote kans is op oorlog. Dat heeft veel te maken met de Amerikaanse politiek in het Midden-Oosten. De aanwezigheid van de VS houdt meer in dan symbolisch vertoon: de laatst overgebleven supermacht heeft een geschiedenis van interventie in de hele regio. In het bijzonder ten opzichte van Iran, waar via een coup in 1953 een pro-Amerikaans regime onder leiding van de Sjah op de troon werd gezet. Sinds de omverwerping van dat bewind in 1979 is sprake van een langdurige koude oorlog tussen de twee landen.

Door de bezetting van Irak is voor Iran een nieuwe situatie ontstaan. Deze bestaat uit twee elementen:

58

- (1) Amerikaanse strijdkrachten en die van haar bondgenoten zijn aanwezig in de buurlanden Irak en Afghanistan, de Amerikaanse vloot is in de Perzische Golf en de Indische Oceaan.
- (2) Iran heeft een kernwapenstaat, Pakistan, als buurman en iets verder weg zijn nog twee kernwapenstaten, India en Israël.

Toch brengt een groot deel van de Nederlandse media een beeld van Iran over als een uiterst agressief land dat bijna bewapend is met kernwapens. Onlangs is dit beeld ingevuld met gemanipuleerde informatie, onder andere over het leveren van speciale explosieven voor gebruik door het verzet in Irak tegen de Amerikaanse troepen.

Een vaak verzwegen feit: elke nucleaire infrastructuur die geschikt is voor de opwekking van elektriciteit kan ook de basis zijn voor de productie van een kernwapen. Er bestaat altijd een kernwapenoptie. Het Internationaal Atoomagentschap (IAEA) heeft als taak erop toe te zien dat die optie niet gerealiseerd wordt. In al haar rapporten over Iran hebben de inspecteurs van het IAEA geconstateerd dat er geen nucleair materiaal wordt omgeleid voor de productie van kernwapens. Wel is een aantal overtredingen geconstateerd bij het rapporteren van plutoniumexperimenten en onopgehelderde sporen van verrijkt uranium. In IAEA-termen zijn dit kwesties waarover Iran opheldering moet geven, maar het is geen bewijs voor een kernwapenprogramma. Iran heeft, als ondertekeenaar van het Non-Proliferatieverdrag, het recht om kernenergie te produceren.

Een afgedwongen stem

Na de invasie in Irak in 2003 deed Iran een alomvattend vredesaanbod aan de VS, die dit echter afwezen. Daarop volgden enkele jaren van onderhandelen tussen vertegenwoordigers van de EU en Iran, waarin de experimentele uraniumverrijking werd stopgezet. Door de opstelling van de VS, die Iran al begin 2002 aangeduid hadden als onderdeel van de 'As van het Kwaad', niet afdoende te bestrijden lieten de EU-onderhandelaars een situatie voortbestaan waarin elk akkoord getorpedeerd kon worden door hun trans-Atlantische bondgenoot.

De impasse leidde begin 2006 tot een besluit van de *Board of Governors*, de bestuursraad, van de IAEA om het 'dossier' aan de Veiligheidsraad te rapporteren. Er zijn sterke aanwijzingen dat India, dat een sleutelrol speelde als leidend lid van de groep van niet-gebonden landen, zijn steun gaf aan deze beslissende stap als wederdienst voor de totstandkoming van een verdrag met de VS over de leverantie van nucleaire technologie en materiaal. Stephen G. Rademaker – tot afgelopen december de Amerikaanse minister voor non-proliferatie en internationale veiligheid – erkende afgelopen februari in een toespraak in India, dat de Indiase stem was afgedwongen.

De hoofdstromen in de Amerikaanse politiek verschillen nauwelijks in hun wens om tot *regime change* in Iran te komen. Dit past in de bredere doelstelling permanent militair aanwezig te zijn in de Golfregio, gezien het immense belang van de oliereserves aldaar. Verschillen van mening ontstaan door de invloed van een fanatiek-messianistische vleugel, de neoconservatieven, die erin geslaagd is een belangrijk deel van de Amerikaanse buitenlandse politiek te bepalen. Op haar agenda staat nog steeds de militaire omverwerping van de Iraanse regering. De bredere en minder gewelddadige hoofdstroom van de Amerikaans politiek wil ook een regeringswisseling in Teheran, maar wel zo dat de Amerikaanse belangen veiliggesteld worden. Zij vinden de oorlogsplannen van de neoconservatieven, momenteel geleid door vice-president Cheney, strijdig hiermee.

De *éminence grise* van de Republikeinse partij, James Baker, presenteerde afgelopen december een rapport waarin werd opgeroepen tot onderhandelingen met Iran (en Syrië) om de Irakese problematiek te bespreken. Het feit dat de regering Bush het voorstel afwees moet worden geïnterpreteerd als een overwinning van de neoconservatieven. Een oorlog is voor hen bovendien wenselijk om de positie van Israël veilig te stellen. Helaas is de Democratische partij, onder sterke invloed van de Israëliëse lobby, ook akkoord gegaan met het verwijderen uit recente wetgeving van een verplichting voor president Bush om het Congres te raadplegen alvorens Iran aan te vallen.

Oorlogstheater

Als het besluit tot oorlog eenmaal genomen is, hoe zal het proces dan in zijn werk gaan? De regering Bush zal daarvoor legitimatie willen creëren, om zich te verzekeren van de steun van de bondgenoten. Hiervoor is een theaterstuk nodig. Het gekozen thema is de nucleaire kwestie, waarmee in de Veiligheidsraad de noodzakelijke crisissfeer kan worden opgeklopt.

Rusland en China hebben grote bezwaren tegen het definiëren van Iran als een gevaar voor de internationale vrede, dat wil zeggen, een resolutie onder artikel 42 van hoofdstuk VII van het VN-handvest. Dat zou immers de mogelijkheid openen om een door de VN gelegitimeerde oorlog te beginnen. In plaats daarvan wordt een scala aan economische sancties geïnitieerd die op zichzelf geen grootschalige confrontatie hoeven uit te lokken, maar daar wel toe bijdragen.

De rol van Rusland is dubbelzinnig: het leverde begin dit jaar luchtafweerraketten waarmee Iran de prijs voor een luchtaanval op haar infrastructuur kan verhogen. Tegelijkertijd vertraagde het voor de zoveelste keer de afsluitende leveranties van nucleaire brandstof om de door haar voor Iran gebouwde reactor in Bushehr in bedrijf te stellen. China heeft een contract afgesloten met Iran voor de levering van immense voorraden aardgas, maar het contract is nog niet definitief.

Het Amerikaanse sanctiebeleid probeert via een reeks unilaterale sanctiemaatregelen tegen bedrijven en banken met belangen in Iran, de economische relaties tussen Europa en Iran af te kappen. Dit proces bracht zelfs enige onrust in de Duitse regering teweeg. Inmiddels is echter ook het EU-beleid gedraaid in de richting van meer sancties.

De Golf van Tonkin

De economische sancties zetten de Iraanse regering onder druk, precies waar het maximaal pijn doet. Dit kan twee gevolgen hebben: ofwel het opgeven van het nucleaire programma door Iran, een binnenlandse politieke nederlaag, ofwel escalatie, die kan uitlopen op een militair incident, vergelijkbaar met dat in de Golf van Tonkin in 1964. Daar werd een uitgelokte aanval op Amerikaanse schepen gebruikt om militaire operaties tegen Noord-Vietnam te beginnen.

De omstandigheden voor zo'n incident zijn al voorhanden, door de uitbreiding van de Amerikaanse militaire aanwezigheid rond de Golfregio. De ontplooiing van deze militaire middelen is op zichzelf geen oorlogsdaad, maar wel bedreigend. Het proces dwingt Iran tot permanente militaire paraatheid, op zichzelf een vorm van economische oorlogvoering. De volgende stappen die in de buurt komen van oorlogshandelingen zijn ook genomen:

- het oppakken van Iraanse diplomaten in Irak;
- intensiever patrouilleren met Amerikaanse schepen in Iraanse kustwateren; en
- geheime operaties binnen Iran ter ondersteuning van opstandelingen tegen het centrale gezag; daar horen bomaanslagen en verkenningsovervliegers op Iraans grondgebied bij.

De eenzijdige aandacht voor de verwickelingen in de Veiligheidsraad versluieren andere mechanismen die op gang zijn gebracht om een overgave van Iran te bewerkstelligen of een oorlog uit te lokken. Desalniettemin heerst in Europa nog steeds het idee dat het noodzakelijk is om samen met de Amerikaanse regering op te treden – een ernstige misvatting. Zoals de voormalige Amerikaanse wapeninspecteur Scott Ritter laatst zei: 'Europa moet niet eens aan tafel gaan zitten met de Amerikaanse regering, omdat het daarmee het escalatieproces naar oorlog legitimeert.'

NUCLEAIRE SAMENWERKING TUSSEN AMERIKA EN INDIA: EEN VERDRAG MET RISICO'S VOOR PROLIFERATIE

juni 2008

Volgens prominente Amerikaanse politici is nucleaire ontwapening geen luxe, maar noodzaak. Ze schreven een pleidooi voor concrete stappen.¹ Met die boodschap zullen velen het in principe eens zijn. De vraag is alleen welke weg gevolgd moet worden. Er zijn immers nog steeds duizenden kernwapens operationeel en het vreedzame gebruik van de nucleaire technologie, waar de ondertekenaars voorstander van zijn, vormt op zich zelf al een proliferatiegevaar. Dat blijkt uit de moeizame onderhandelingen over het nucleaire verdrag tussen India en de Verenigde Staten, dat het India mogelijk moet maken zijn nucleaire industrie verder te ontwikkelen, terwijl tegelijkertijd géén steun wordt gegeven aan de nucleaire strijdkrachten van dat land. Een moeilijk, zo niet onmogelijk doel.

Proliferatiegevaar

Het Non-Proliferatieverdrag (NPV) loopt gevaar. De laatste toetsingsconferentie, in 2005, liep uit op een mislukking; men kon het zelfs niet eens worden over de slotverklaring. De bijeenkomst mislukte omdat in laatste instantie de kernwapenstaten, door toedoen van de Amerikaanse unilaterale diplomatie, geen reële stappen in de richting van nucleaire ontwapening wilden zetten. Zelfs de steun voor een eerder aangenomen programma van zulke tussenstappen, de '13 steps', werd op losse schroeven gezet. Door die onwrikbaarheid werd de mogelijkheid getorpedeerd de afspraken over ontwapening en non-proliferatie op basis van een brede politieke consensus aan te scherpen.

Al lang vóór deze mislukkingen werd de inwerkingtreding van het alomvattende nucleaire teststopverdrag (uit 1996) verhinderd door de weigering van onder andere de Verenigde Staten en China het verdrag te ratificeren. Hier speelde hetzelfde wantrouwen tussen de kernwapenstaten en de rest van de wereld. In het NPV was immers geregeld dat de vijf erkende nucleaire mogendheden (China, Frankrijk, Rusland, Verenigd Koninkrijk, Verenigde Staten) in overeenstemming met artikel VI van het verdrag serieuze stappen naar nucleaire ontwapening zouden doen. In werkelijkheid houden alle vijf vast aan substantiële nucleaire strijdkrachten. Dat stemt de niet-kernwapenstaten bijzonder ongelukkig. De meeste hebben zich immers aan de bepalingen van het verdrag gehouden, waarvan de belangrijkste was het afstand doen van de militaire toepassing van kernenergie. Daarop werd met wisselend succes toegezien door het al in de jaren '50 ingestelde Internationaal Atoomenergie Agentschap (IAEA). Tegelijkertijd maakte men volop gebruik van artikel IV, dat de toegang tot nucleaire technologie garandeerde. Drie landen vielen steeds buiten het verdrag: India, Pakistan en Israël. Ze weigerden ondertekening en bouwden hun eigen kernwapens. Daar kwam NPV-lid Noord-Korea bij, dat in april 2003 uit het verdrag stapte.²

De risico's van proliferatie van kernwapentechnologie hadden tot gevolg dat kernwapenstaten in ontwapeningsvoorstellen vooral deze gevaren gingen benadrukken. Hoe

kon men verhinderen dat ondertekenaars van het verdrag alle noodzakelijke technologie aanschaffen, het verdrag in overeenstemming met artikel X opzegden en hun eigen bomgingen bouwen? Vanouds was er in de nucleaire kwestie sprake van tegenstrijdigheid. Die was vanaf het begin aanwezig in het IAEA, opgericht om het gebruik van nucleaire technologie voor vreedzame doeleinden te bevorderen. Tegelijkertijd werd het geacht met inspecties te controleren of geleverde technologie niet voor militaire doeleinden werd gebruikt.

De opgestelde regels werden lang niet altijd nageleefd. Zo werd van alle drie informele kernwapenstaten (Israël, India en Pakistan) hun nucleaire industrie, die de basis vormde voor hun kernwapenarsenalen, ontwikkeld met behulp van geïndustrialiseerde landen. Het betrof hier officieel gesanctioneerde leveranties, zoals door Canada aan India³, en door Frankrijk en de Verenigde Staten aan Israël.⁴ Bekender is het illegale werk van atoomspion Khan, die vanuit Nederland nucleaire kennis meenam naar Pakistan.⁵

Na afloop van de Koude Oorlog verschoof de nadruk van het internationale beleid van nucleaire ontwapening nog meer naar het verhinderen van verspreiding van technologie voor massavernietigingswapens. De regels voor inspectie door het IAEA werden vanwege ernstige gebreken aangescherpt met een 'additioneel inspectieprotocol' (dat nog lang niet overal wordt toegepast). Na 9/11 kwamen er ook verscherpte maatregelen tegen mogelijke proliferatie van massavernietigingswapens via zogeheten 'niet-staatgebonden spelers'. In 2004 werd VN-Veilighedsraadresolutie 1540 aangenomen om wetgeving tegen dergelijke proliferatie verplicht te stellen.⁶

62

De kernwapenstaten en hun bondgenoten namen nog verdergaande stappen, die niet door het ontwapeningsproces van de diverse internationale gremia tot stand waren gekomen. Nederland richtte zich op draagsystemen van wapens met een internationale Gedragscode tegen Ballistische Raketproliferatie (ICOC).⁷ Deze trad eind 2002 in werking. De Amerikanen namen in 2003 het *Proliferation Security Initiative* – een informeel samenwerkingsverband van vooral Westerse landen om technologie te onderscheppen die geschikt zou zijn voor massavernietigingswapens.

De *Nuclear Suppliers Group* (NSG), opgericht als antwoord op de Indiase atoomproef van 1974, is een samenwerkingsverband van alle landen die nucleaire technologie kunnen leveren. Daar werden regels opgesteld en lijsten aangelegd van technologie die onder strikte exportcontrole valt. Ze vergadert regelmatig om naleving van de regels te bespreken.⁸

De Verenigde Staten handelden daarnaast unilateraal, buiten de internationale wetgeving om. Kern van dit beleid was de Amerikaanse *pre-emptive doctrine* van 2002 (*National Strategy to Combat Weapons of Mass Destruction*).⁹ Deze doctrine legt de nadruk op preventieve oorlogvoering, eventueel met inzet van kernwapens, tegen landen die dreigen massavernietigingswapens te ontwikkelen. Daarmee werd de motivering ontwikkeld voor het voeren van aanvalsoorlogen, zoals in 2003 tegen Irak. Met deze stap werd de monopoliepositie van de gevestigde kernwapenstaten benadrukt. Bovendien gold voor een deel van de internationale verdragen dat ze vooral gedragen werden door de geïn-

dustrialiseerde, meest Westerse staten. Dat betekent dat uitvoering van deze afspraken al snel het karakter kreeg van een confrontatie tussen een nucleaire elite en de landen die afhankelijk zijn van hun nucleaire leveranties.

Het verdrag tussen de Verenigde Staten en India ('123-verdrag')

Een belangrijk en actueel voorbeeld van de problemen die samenhangen met de proliferatiekwessie, is het verdrag voor nucleaire samenwerking tussen de Verenigde Staten en India, waarover in 2005 een voorlopige overeenkomst tot stand kwam. In augustus 2007 ondertekenden de twee landen na intensieve onderhandelingen de definitieve overeenkomst voor samenwerking tussen de twee regeringen voor vreedzaam gebruik van kernenergie, het zgn. '123 Agreement'.¹⁰ Deze ondertekening markeerde het begin van een langdurig ratificatieproces, dat nog lang niet beëindigd is. Achtergrond hiervan is de uitzonderlijke nucleaire status van India: een *de facto*-kernwapenstaat, die niet als zodanig te boek staat. In de onderhandelingen over het NPV werden immers slechts die landen die per 1 januari 1967 in het bezit waren van kernwapens én een kernproef hadden gedaan, als kernwapenstaten gedefinieerd.

De niet-ondertekenaars die toch kernwapenstaat zijn (India, Pakistan en Israël) vallen dus in een schemergebied. India begon direct na zijn onafhankelijkheid in 1947 met de ontwikkeling van een eigen nucleaire industrie. Het beschikt sinds zijn eerste kernproef in 1974 over nucleaire slagkracht. Dat werd in 1998 bevestigd door een nieuwe reeks kernproeven. Binnen een paar weken voerde Pakistan ook kernproeven uit, wat een regionale kernwapenwedloop weerspiegelde.

Een permanent probleem voor India was de beperkte beschikking over nucleaire technologie en grondstoffen. De eigen voorraden nucleaire brandstof zijn niet voldoende voor handhaving van de kernwapenstrijdmacht en de geplande uitbreiding van de nucleaire industrie. Daartoe is invoer van zowel nucleaire technologie als brandstof noodzakelijk. Maar de levering is onderhevig aan strenge internationale regels. Daarop wordt toegezien door de NSG¹¹ waarvan alle producenten van nucleaire technologie lid zijn. Deze groepering, die haar besluiten over exportrichtlijnen met unanimiteit neemt, moet het verdrag tussen India en de Verenigde Staten goedkeuren. Dat kan alleen door aan dit verdrag een uitzonderingspositie toe te kennen, zoals Washington heeft verzocht. Daarvoor is echter een door India met het IAEA af te sluiten waarborgenovereenkomst noodzakelijk.

Als de NSG akkoord gaat, wordt een niet-ondertekenaar van het NPV in feite erkend als kernwapenstaat. Daarmee wordt 'slecht gedrag' beloond. Terwijl de rest van de wereld zich grotendeels houdt aan de NPV-bepalingen, wordt dan toegestaan dat een land dat het NPV afwees, ook nog eens zijn nucleaire industrie mag uitbreiden. Dat staat in schril contrast met de behandeling van bijvoorbeeld NPV-lid Iran, waarvan het nucleaire programma ter discussie staat vanwege verdenkingen over ontwikkeling van kernwapens.

Maar er is een praktisch argument tegen het '123-verdrag': de geleverde technologie en grondstoffen zouden indirect gebruikt kunnen worden om het kernwapenprogramma

te ondersteunen. Zo zou nucleaire brandstof geleverd voor het door de IAEA gecontroleerde civiele programma de eigen voorraad uranium vrijmaken voor het kernwapenarsenaal. Een ander bezwaar betrof de gevolgen voor het verdrag van een eventuele nieuwe atoomproef door India. India wenst een gegarandeerde aanvoer van nucleaire brandstof én de optie om een kernproef te houden. Dit zou mogelijk worden gemaakt door de scheiding waarin het verdrag voorziet tussen het militaire en het civiele deel van de Indiase nucleaire infrastructuur. Het *civiele deel* is onderhevig aan inspectie door het IAEA, het militaire niet. Over de waarborgovereenkomst, waarin dit wordt geregeld, kwamen het IAEA en India pas in maart tot een akkoord. Eenmaal goedgekeurd door de IAEA-bestuursraad kan het door naar de NSG-vergadering, die een uitzondering op regels voor de export van nucleaire technologie moet toestaan. Daarin wordt een alomvattende waarborgovereenkomst voorgeschreven – dat wil in dit geval zeggen: toegang tot het *militaire deel* van het Indiase kernprogramma. Voor de Nederlandse politiek is de NSG interessant, omdat Nederland lid is van dat beraad en dus de uitzonderingsbepaling voor India moet goedkeuren.

Voordat de waarborgovereenkomst aan de IAEA-bestuursraad wordt voorgelegd, moet de Indiase politiek het echter eens zien te worden over het verdrag. Dit is nog steeds onduidelijk: de *Left*, een samenwerkingsverband van partijen die garant staan voor een regeringsmeerderheid in het parlement, evenals de oppositionele BJP, hebben in het openbaar verklaard *niet* met het verdrag akkoord te gaan. Sommige Indiase commentatoren denken echter dat een *minderheidsregering* de kwestie verder kan brengen: dat wil zeggen, men zal doorzetten via de IAEA-bestuursraad en de NSG, ook als de *Left* zijn steun aan de regering intrekt.

Aangezien na goedkeuring door de NSG ook het Amerikaanse Congres nog zijn uiteindelijke goedkeuring moet geven, heeft Washington herhaaldelijk aangedrongen op haast. Anders bestaat er een gereede kans dat het verdrag deel gaat uitmaken van de campagne voor de komende presidentsverkiezingen. Een ander essentieel element wordt gevormd door de onderhandelingen met Iran en Pakistan voor de bouw van een gaspijpleiding, die een alternatief vormt voor de uitbreiding van de nucleaire sector. De Amerikaanse wetgeving die het '123-verdrag' mogelijk maakt, verbodt juist zulke contracten met Iran. Die voorwaarde is voor Delhi onacceptabel.¹²

De Nederlandse positie

De Nederlandse regering heeft zich tot op heden op de vlakte gehouden over het verdrag. In antwoord op vragen van Kamerleden Van Bommel en Van Velzen¹³ erkende minister Verhagen dat India door het verdrag zijn eigen beperkte voorraad uranium vrij kon maken voor de bouw van kernwapens. Toch meende hij dat er geen sprake is van kernwapenproliferatie.

De regering verklaarde ook dat ze *zowel* toetreding van India tot het nucleaire teststopverdrag *als* een moratorium op de productie van splijtstoffen had bepleit. Dit waren echter geen voorwaarden voor de positiebepaling van Nederland in de NSG. De minister

beloofde de waarborgenovereenkomst te bestuderen en de Kamer daarover te informeren.¹⁴ Over de overige bezwaren die Amerikaanse deskundigen naar voren hebben gebracht, waaronder de mogelijkheid dat India op grond van het verdrag een nucleaire brandstofreserve zou aanleggen of het gevaar van uitblijven van strafmaatregelen na een nieuwe kernproef, liet de minister zich niet uit.¹⁵ Duidelijk is wél dat, wil de Kamer nog een rol van betekenis spelen, de inhoud van de waarborgenovereenkomst tussen het IAEA en India bekend moet zijn ruim voordat de NSG daarover vergadert.

In de NSG is er overigens meer tegenstand te verwachten. Ook Nieuw-Zeeland en andere leden zouden aarzelen en eisen willen verbinden aan een uitzonderingsbepaling, waaronder ondertekening van het nucleair teststopverdrag en ondersteuning van een verdrag om de productie van splijtstof te verbieden.¹⁶

Internationaal beheerde nucleaire brandstofvoorraden

De relatie tussen kernenergie voor vreedzame en voor militaire doeleinden is van doorslaggevend belang. Aangezien artikel IV van het NPV alle ondertekenaars onbeperkte toegang geeft tot nucleaire technologie, betekent dit tegelijkertijd dat zij in beginsel deze technologie ook voor de bouw van een kernwapen kunnen aanwenden. Dat is het geval als men een uraniumverrijkingsinstallatie bezit, zoals Brazilië of Iran. De uranium die via een tussenstap in de installatie wordt verrijkt, kan zowel dienen voor vreedzaam gebruik (laag verrijkt) als geschikt worden gemaakt voor een kernwapen (hoog verrijkt). De waarborgenovereenkomsten van het IAEA zijn bedoeld om deze verrijkingsprocessen te controleren. Dit laat echter de mogelijkheid open om eerst nucleaire technologie te ontwikkelen en vervolgens uit het verdrag te stappen en een kernbom te maken. De voorstellen van IAEA-directeur El Baradei en anderen¹⁷ beogen het creëren van een internationaal beheerde verrijkingsinstallatie die de levering van uranium voor vreedzame doeleinden moet waarborgen.

Nederland, Duitsland en het Verenigd Koninkrijk hebben daarin een gunstige uitgangspositie, aangezien ze mede-eigenaar zijn van een bestaande hoogwaardige verrijkingsinstallatie: Urenco. Het is voor deze onderneming commercieel aantrekkelijk een rol te vervullen van gecentraliseerde en internationaal erkende brandstofleverancier. Daartoe deden najaar 2007 deze drie landen een aanbod aan het IAEA.¹⁸ Er zijn echter wel enige haken en ogen: de ondertekenaars van het NPV zijn bijzonder gevoelig voor de rechten die hun op grond van artikel IV zijn toegekend. De stekelige opstelling van Iran over zijn verrijkingscapaciteit is beslist geen uitzondering. Het gevoelige punt zit dan ook in de garanties die de gastlanden geven om brandstof te blijven leveren, ook als er politieke druk wordt uitgeoefend om leveranties te staken. Aangezien het ondenkbaar is dat welk internationaal instituut dan ook zich kan onttrekken aan zulke politieke druk, zullen de voorstellen onderwerp blijven van intensieve onderhandelingen. Het is immers niet denkbeeldig dat de internationale nucleaire brandstofvoorziening een politiek machtsinstrument wordt, beheerst door de kernwapenstaten en hun bondgenoten. De ontwikkeling van het Amerikaanse *Global Nuclear Energy Partnership* (GNEP) kan ook die kant uitgaan.¹⁹

Naar een kernwapenvrije wereld?

Goedkeuring van het bestaande verdrag door in te stemmen met een uitzonderingspositie voor India, zou een bijzonder slecht signaal afgeven aan de wereld. Nederland beoogt immers wat betreft nucleaire ontwapening voorop te lopen in het diplomatieke circuit. Minister Verhagen sprak nog onlangs zijn steun uit voor nucleaire ontwapening.²⁰ Die steun kan hij invullen door praktische maatregelen: zoals met betrekking tot de NAVO-kernwapentaak, die nog steeds door de Koninklijke Luchtmacht vanuit vliegbasis Volkel wordt uitgevoerd²¹, maar bovenal door oppositie te voeren tegen de goedkeuring vanuit de *Nuclear Suppliers Group* van het nucleair verdrag tussen de Verenigde Staten en India.

Noten:

1. George P. Shultz, William J. Perry, Henry A. Kissinger & Sam Nunn, 'Toward a nuclear-free world', in: *The Wall Street Journal*, 15 januari 2008.
2. Zie: Jean du Preez & William Potter, *North Korea's Withdrawal From the NPT: A Reality Check*, www.cns.miis.edu/pubs/week/030409.htm.
3. *Exporting Disaster: The Cost of Selling CANDU Reactors*, David Martin (*Nuclear Awareness Project for the Campaign for Nuclear Phaseout*), Ontario, november 1996, www.ccnr.org/exports/3.html#3.2.
4. Frank Barnaby, *Israel, the Bomb & Peace in the Middle East*, 1993, www10.antenna.nl/wise/index.html?;www10.antenna.nl/wise/beyondbomb/3-3.html.
5. Joop Boer, Henk van der Keur, Karel Koster & Frank Slijper, *A.Q. Khan, Urenco and the proliferation of nuclear weapons technology: The symbiotic relation between nuclear energy and nuclear weapons*, 4 mei 2004, <https://www.greenpeace.org/archive-international/en/publications/reports/a-q-khan-urenco-and-the-prol/>
6. 'Security Council decides all states shall act to prevent proliferation of mass destruction weapons', *UN Press Release SC/8076*, 28 april 2004, www.un.org/news/Press/docs/2004/sc8076.doc.htm.
7. '100 staten achter Haagse gedragscode tegen verspreiding ballistische raketten', Persbericht Ministerie van Buitenlandse Zaken, 20 december 2002, www.minbuza.nl/n1/actueel/persberichten,2002/12/100_staten_achter_haagse_gedragscode_tegen_verspreidingballistische_raketten.html.
8. www.nuclearsuppliersgroup.org.
9. www.sourcewatch.org/index.php/National_Strategy_to_Combat_Weapons_of_Mass_Destruction
10. Zie voor de tekst: www.state.gov/r/pa/prs/ps/2007/aug/90050.htm.
11. www.nuclearsuppliersgroup.org.
12. 'Gas pipeline tops Iran-India agenda', in: *Financial Times*, 29 april 2008.
13. Beantwoord op 29 augustus 2007 en 4 oktober 2007 door minister Verhagen.
14. Verslag Algemeen Overleg Vaste Commissie Buitenlandse Zaken, 12 februari 2008.
15. Daryl G. Kimball, 'Contradictions Still Plague U.S.-Indian Nuclear Deal', in: *Arms Control Today*, maart 2008.
16. 'NSG drafting exemption conditions anticipating India-IAEA agreement', in: *Nucleonics Week*, 13 maart 2008.
17. Zie bijv.: *Multilateral Approaches to the Nuclear Fuel Cycle: Expert Group Report to the Director General of the International Atomic Energy Agency*, februari 2005, www-pub.iaea.org/MTCD/publications/PDF/mna-2005_web.pdf.

18. Kamerbrief inzake het streven om samen met Duitsland en het VK bij te dragen aan het maken van afspraken in IAEA-kader over verzekerde leverantie van nucleaire brandstof, 12 november 2007.
19. www.gnep.energy.gov.
20. Speech Verhagen bij Atlantische Commissie, 27 maart 2008, www.minbuza.nl/n1/actueel/speeches,2008/03/Speech-Verhagen-bij-Atlantische-Commissie.htm.
21. Jan van de Griendt, 'De Nederlandse kernwapentaak – tijd voor afschaffing', in: *Internationale Spectator*, mei 2007, blz. 240-243.

Internationale Spectator

HET IRAANSE NUCLEAIRE PROGRAMMA IN DE BEELDFORMING

1 september 2008

De Amerikaanse aanval op Irak in 2003 werd voorafgegaan door een intensieve propagandacampagne van de Amerikaanse regering in de media, waarbij twee suggesties een centrale rol speelden. Ten eerste dat Irak een rol had gespeeld bij de aanslagen van 11 september; ten tweede dat Irak massavernietigingswapens aan het bouwen was. Wie dat geloofde, moest logischerwijs Irak zien als een groot gevaar voor de internationale orde. Vandaar was het een korte stap naar de legitimatie van een reeks maatregelen tegen Irak, uitmondend in een oorlog.

De Nederlandse regering steunde de Amerikaanse aanval, om redenen die nog steeds niet zijn opgehelderd. Achteraf bleek dat de bewijzen voor het Iraakse kernwapenprogramma waren vervalst. Het hoogtepunt van de desinformatiecampagne was een PowerPointpresentatie van Colin Powell, destijds minister van buitenlandse zaken van de VS, voor de VN in februari 2003. Omdat het steunen van een aanvalsoorlog een zeer ernstige zaak is, is het van blijvend belang om te achterhalen op grond van welke dossiers de Nederlandse regering die steun gaf. Des te meer omdat het proces zich dreigt te herhalen, deze keer met betrekking tot Iran.

68

Het Iraanse nucleaire programma

De berichtgeving over het Iraanse nucleaire programma kreeg de afgelopen jaren een bijklank die veel lijkt op die over Irak. 'Nuclear programma' staat in de publieke opinie inmiddels vrijwel gelijk aan 'kernwapenprogramma'.

De presentatie van de feiten is vrijwel steeds hetzelfde. Eerst wordt bijvoorbeeld een resolutie in de Veiligheidsraad genoemd of het verschijnen van een rapport van het Internationale Atoomenergie Agentschap (IAEA) over het Iraanse nucleaire programma. Zulke rapporten zijn verslagen van de bevindingen van het technisch personeel van het IAEA aan de bestuursraad. De raad is een politiek orgaan met vertegenwoordigers van 35 landen die deels op grond van hun nucleaire status voor twee jaar worden gekozen. Die raad beslist of er verdere stappen ondernomen worden of eist verduidelijkingen van het land waarover het rapport gaat. In het geval van Iran zijn er sinds 2003 vele rapporten geweest die steeds vragen opwierpen over het nucleaire programma van dat land.

Naar aanleiding van een dergelijk rapport is in februari 2006 door de IAEA-bestuursraad besloten om het dossier naar de Veiligheidsraad over te hevelen. Volgens de statuten mag dat alleen als er bewijzen zijn dat nucleair materiaal wordt omgeleid van civiel naar militair gebruik. De rapporten op zich zijn niet afdoende voor zo'n besluit. Het was dus een politieke interpretatie. De betekenis van die overheveling naar de Veiligheidsraad was verrekend: in plaats van een technische kwestie (het afdoende beantwoorden van de vragen van de IAEA-deskundigen) werd het dossier Iran een 'bedreiging voor de internationale veiligheid' met alle gevolgen van dien voor de beeldvorming.

Sindsdien is er dan ook sprake van constant getouwtrek tussen het IAEA, vertegen-

woordigd door zijn directeur, de heer El-Baradei, en de vijf permanente leden van de Veiligheidsraad plus Duitsland (namens de EU) die via resoluties steeds verdergaande sancties tegen Iran invoeren. Voor de volledigheid is het belangrijk om op te merken dat er door de VS naast deze sancties een groot aantal unilaterale maatregelen is genomen om investeringen in en handel met Iran te verhinderen dan wel te belemmeren. Ook Amerikaanse bondgenoten zijn onder druk gezet om soortgelijke stappen te ondernemen. De EU is daar, met instemming van de Nederlandse regering, deels ook toe overgegaan, met als laatste hoogtepunt de unieke maatregel om Iraanse studenten uit te sluiten van bepaalde nucleair gerelateerde studieonderdelen.

Al deze maatregelen hebben een negatieve beeldvorming tot gevolg over de 'kwestie Iran'. 'Framed' ofwel gekaderd is de uitdrukking die in de VS meestal wordt gebruikt. Volgens dit kader is Iran een islamitische staat die een gevaar is voor de wereldvrede. Het ontwikkelt een kernwapen en er moeten maatregelen tegen worden genomen. Deze beeldvorming wordt in de hand gewerkt door uitspraken van president Ahmadinejad over het van de kaart vegen van de staat Israël, en de grootscheepse repressie tegen de Iraanse oppositie.

Vreedzame en militaire nucleaire programma's

Het klopt dat elk land met een verrijking capaciteit een kernwapen kan maken, maar dat is niet uniek voor Iran. Dat geldt voor alle landen met een nucleaire productiecapaciteit, inclusief bijvoorbeeld Nederland. Zolang de inspecteurs hun werk mogen doen, mogen landen hun nucleaire industrie naar eigen wens uitbreiden (artikel 4 van het Non-Proliferatieverdrag). De verrijkingsinstallatie (zoals die in Natanz in Iran) wordt door IAEA- inspecties gecontroleerd op het extra verrijken van uranium naar het niveau geschikt voor een kernbom dan wel het 'wegwerken' van nucleair materiaal. Elke veronderstelling over een kernwapenprogramma in de toekomst gaat er dus van uit dat het IAEA niet meer wordt toegelaten. Maar dat is de afgelopen vijf jaar in Iran op geen ogenblik het geval geweest. Het risico dat een land opeens (op grond van artikel 10 van het Non-Proliferatieverdrag) uittreedt en de inspecteurs verwijderd, geldt voor alle ondertekenaars.

69

Berichtgeving

De presentatie van problemen rond het kernenergieprogramma van Iran gaat meestal volgens het boven geschetste raamwerk. Een typisch bericht bestaat uit drie elementen:

- (1) Het nieuwsfeit: bijvoorbeeld de presentatie van een IAEA-rapport. De inhoud van het rapport wordt zelden aangehaald: men volstaat met een citaat uit de conclusies en de meest negatieve gegevens. Zo werden uit het meest recente rapport, van 26 mei 2008, vooral de alinea's aangehaald over mogelijke militaire dimensies van het nucleaire programma. De voorzichtige relativiserende formuleringen verdwenen naar de achtergrond, waardoor de indruk versterkt werd dat een atoomprogramma hetzelfde is als een kernwapenprogramma.
- (2) Het vermoeden van Westerse landen dat Iran kernwapens wil bouwen. Bijvoorbeeld: 'De VS en andere landen die Iran verdenken van pogingen om een atoombom te bouwen', of: 'Het Westen is bang dat het regime een atoombom wil bouwen'.

(3) De standaard Iraanse ontkenning: 'Teheran houdt vol dat het niet zo is'. Vanwege de negatieve beeldvorming rondom Iran zal de doorsnee krantenlezer de ontkenning beschouwen als ongeloofwaardig.

Dit patroon is de afgelopen jaren steeds herhaald, met één uitzondering: toen Amerikaanse inlichtingendiensten in november 2007 stelden dat er geen bewijs was voor een Iraans kernwapenprogramma. Het rapport – de meeste media namen de conclusies van het rapport blind over – had een dempend effect. Deze berichtgeving is sindsdien weer tenietgedaan. Het beeld van het Iraanse nucleaire programma wordt sterk geassocieerd met een voortgaande crisis, veroorzaakt door dat nucleaire programma. Het idee dat de crisis juist door het Amerikaans confrontatiebeleid wordt veroorzaakt, wordt zelden genoemd, ondanks de recente op leugens gebaseerde inval in Irak.

De gewekte suggestie is dat het bewijs zou zijn geleverd dat een Iraans kernwapenprogramma bestaat. In werkelijkheid is het niet mogelijk om daarover volledig uitsluitel te geven. Veel belangrijker is of de IAEA-inspecteurs genoeg nemen met de aangeboden documentatie en inspectieresultaten. Het is zo dat het leveren van het bewijs dat er geen kernwapenprogramma is – wat herhaaldelijk is geëist door Westerse, waaronder Nederlandse, bewindslieden – onmogelijk is. De reacties op het laatste IAEA-rapport zijn kenmerkend. Daarin staat de standaardformule dat de inspecteurs hebben vastgesteld dat er geen nucleair materiaal omgeleid is van het civiele programma naar het militaire.

70 De twijfel die in de publiciteit naar voren kwam was gebaseerd op inlichtingenrapporten over delen van een kernwapenprogramma, die aan het IAEA geleverd werden door Amerikaanse inlichtingendiensten in 2005. De oorspronkelijke bronnen die de basis vormen voor de beweringen over een kernwapenprogramma zijn echter niet aan Iran voorgelegd. Het IAEA mocht alleen een interpretatie doorgeven. Het Iraanse antwoord op een deel van de beweringen werd pas op 23 mei ontvangen en niet verwerkt in het rapport (dat op 26 mei verscheen). Wel aangehaald in het rapport is het Iraanse weerwoord dat een deel van de bronnen, die als bewijs worden aangevoerd voor een kernkop-ontwerp-programma, in elektronische vorm werden aangeleverd en dus manipuleerbaar waren.

Het is veelzeggend dat het IAEA zelf aangeeft hoe oncontroleerbaar de bronnen zijn door expliciet te verklaren dat het, behalve één omstreden document, geen informatie heeft over het ontwerpen of bouwen door Iran van een kernwapen. Dit genuanceerde beeld was niet terug te vinden in de westerse media.

De uitspraken van anonieme westerse diplomaten die steeds naar de media stappen bij het verschijnen van een rapport voordat het IAEA het zelf presenteert, zijn ook van belang. De anonimiteit beschermt hen tegen strafmaatregelen terwijl hun uitspraken toch worden afgedrukt en herhaald, zonder dat er een officiële IAEA-vertegenwoordiger aan te pas komt.

De bewijzen

De bewijzen op grond waarvan de beschuldigingen worden geuit, zijn wat het IAEA betreft niet doorslaggevend. De bronnen van een deel van het gebruikte materiaal zijn niet aan het IAEA geleverd, zoals het ook zelf onderkent. Een voorbeeld is het beweerde Iraanse kernkopprogramma. Het gaat hier om het geschikt maken van raketten voor het

dragen van kernkoppen. De Iraanse raketten waarover zoveel te doen is kunnen alleen gewone springstofladingen dragen.

Het raketschild in Oost-Europa zou bedoeld zijn om die raketten tegen te houden. De suggestie daarbij is dat de raketten een kernlading hebben. Dit wordt versterkt door het afdrukken van suggestieve kaartjes met cirkels die het veronderstelde bereik van de Iraanse raketten weergeven. De gelijktijdige bewering dat er een Iraans kernkop-ontwikkelingsprogramma bestaat ondersteunt het argument voor een raketschild in Europa. De bewijsvoering voor dit programma is gebaseerd op informatie die is 'gevonden' op een laptop die in 2004 door een Iraanse ambtenaar aan de Amerikaanse inlichtingendiensten zou zijn gegeven. Deze informatie werd door VS-diplomaten in 2005 aan het IAEA getoond. Er is geen ondersteunend bewijs over de herkomst van de computer en de data die daarop zijn gevonden: wat de Amerikanen beweren moet voor waar worden aangenomen. Het IAEA heeft het in haar laatste rapport dan ook herhaaldelijk over 'vermeende bewijzen' van een kernkop-ontwikkelingsprogramma.

Legitimatie voor oorlog

De beeldvorming zoals die boven wordt beschreven, beperkt zich niet tot een paar kranten maar is wijdverspreid overgenomen. De gerechtvaardigde twijfels van het IAEA zijn vermengd met vérgaande vooronderstellingen die als feit zijn gepresenteerd. Door een nucleair programma gelijk te stellen aan een kernwapenprogramma en er een vijandbeeld van Iran aan te koppelen, verspreiden redacteurs, opiniemakers en politici het idee dat Iran wel een kernwapenprogramma moet hebben en er kwade intenties mee heeft. Daarbij wordt wel eens vergeten dat het dreigingsbeeld van Irak op een vergelijkbare manier werd opgebouwd in 2002-2003. Het zou al heel wat schelen als elke bewering vergezeld ging van een verwijzing naar de oorspronkelijke bronnen van het IAEA, inclusief twijfels die over die bronnen bestaan.

Spanning

KERNWAPENS ISRAËL

3 mei 2010

Leo Kwartan benoemt terecht de dubbele standaard die ten opzichte van het Israëlische kernwapen wordt ingenomen door de VS (*Financieel Dagblad*, 26 april). Dit 'gedoogbeleid' werd niet alleen door de VS gevoerd ten opzichte van Israël, maar ook ten aanzien van de bondgenoten Frankrijk en Noorwegen, die de ontwikkeling van de Israëlische bom in de jaren vijftig en zestig mogelijk maakten door uitgebreide technische hulp. Ondanks het bijna-gebruik van kernwapens door Israël tijdens de Oktoberoorlog in 1973, werd een beleid van bewuste mistvorming (*opacity*) nog jaren daarna gehandhaafd. Totdat de technicus Mordechai Vanunu in 1986 de fotografische bewijzen leverde. Deze dubbelhartigheid is niet langer houdbaar en zal op de komende toetsingsconferentie van het Non-Proliferatieverdrag (NPV) in New York een belangrijke rol spelen, in de vorm van resoluties voor een kernwapenvrij Midden-Oosten.

Bij een eerdere gelegenheid, op de algemene vergadering van het Internationaal Atoomenergie Agentschap (IAEA) in september vorig jaar, werd een niet-bindende-resolutie aangenomen die toetreding van Israël tot het NPV verzocht en dat land opriep om zijn nucleaire installaties open te stellen voor de inspecteurs van de IAEA. De VS en hun bondgenoten, inclusief Nederland, stemden tegen en de resolutie werd genegeerd.

72

Deze arrogantie werd de afgelopen week nog eens geïllustreerd op de NAVO-ministersconferentie in Tallinn. Daar werd als vanzelfsprekend de nucleaire-afschrikingsdoctrine van de NAVO herbevestigd, inclusief de weigering om de substrategische kernbommen op Europees grondgebied (waaronder de kernbommen op Volkel) terug te trekken. Deze onwrikbaarheid van het bondgenootschap zal ook in New York onder de aandacht komen. De NAVO-lidstaten die zichzelf afficheren als niet-kernwapenstaten en het NPV hebben ondertekend, eisen tegelijk het recht op om een nucleaire afschrikingsmacht te handhaven als onderdeel van hun militaire strategie. De dubbele standaard reikt ver voorbij Israël. De rest van de wereld moet doen zoals wij zeggen, maar vooral niet zoals wij doen.

Financieel Dagblad

HET SPINNEN VAN DE IRAANSE BOM

2^e kwartaal 2012

In een mediacampagne die heel goed te vergelijken valt met die welke gevoerd werd in de aanloop naar de oorlog tegen Irak, wordt nu regelmatig gesuggereerd dat Iran op het punt staat kernwapens te maken.

Hoewel dit niet altijd met zoveel woorden wordt beweerd, gebruiken de meeste westerse media in de regel de woorden 'Iraans nucleair programma' en 'kernwapens' op zodanige wijze door elkaar, dat de niet-gespecialiseerde lezer wel tot deze conclusie moet komen. In bijna alle artikelen staat een obligaat zinnetje waarin een Iraanse ontkenning wordt samengevat. Deze komt erop neer dat het nucleaire programma civiele doeleinden heeft. Er zijn afdoende kritische, gezaghebbende en openbare beschouwingen geschreven die op z'n minst vraagtekens zetten bij de officiële Westerse beweringen. Die critici worden uit luiheid of vooringenomenheid zelden aangehaald door de redacties van de media. De Iraanse ontkenning is voor hen uiteraard ongeloofwaardig, dus ontstaat er een nogal eenzijdige en kwalijke berichtgeving, die ons steeds sneller in de fuik drijft naar een oorlogsverklaring. Maar er zijn ernstige bedenkingen over de officiële berichtgeving.

Kernenergie en kernwapens

73

De afgelopen jaren is er in de media een soort equivalentie gecreëerd tussen een nucleair programma (dat bestaat uit delen van of een complete nucleaire infrastructuur) en een kernwapenprogramma. Daar zit een kern van waarheid in: degene die beschikt over nucleaire technologie kan in principe een kernbom maken. Maar dat betekent niet dat alle landen met een kernenergieprogramma dat ook kunnen en er toe overgaan.

Zweden, Nederland, Duitsland, Brazilië en Japan kunnen bijvoorbeeld allemaal een kernbom in elkaar zetten, bovendien veel sneller en efficiënter dan Iran. Dat doen ze niet, omdat ze zich in het Non-Proliferatieverdrag (NPV) verplicht hebben om dat niet te doen. Deze afspraak in het NPV luidt dat nucleaire technologie niet mag worden omgeleid naar militaire doeleinden. De regel wordt gehandhaafd door het Internationaal Atoomagentschap (IAEA), een in Wenen gevestigd en aan de VN gelieerd instituut, dat als hoofddoel heeft het propageren van het vreedzaam gebruik van kernenergie.

Met alle landen die een of andere vorm van nucleaire infrastructuur hebben zijn door de IAEA veiligheidswaarborgen overeenkomsten (*safeguards agreements*) afgesloten. Dat is een lijst procedures en afspraken – ze verschillen per land – die moeten worden gecontroleerd door de IAEA-inspecteurs, als ze optreden in het land waarmee de afspraak gemaakt wordt. Normaliter verklaart het IAEA na intensieve inspectie dat een land geen militaire bedoelingen heeft met zijn nucleaire programma. Dat wil zeggen dat het slechts dient voor de opwekking van kernenergie om elektriciteit te produceren. Dat wordt vastgelegd in één of meerdere rapporten. Het nucleaire proces blijft onder inspectie staan, door inspecteurs en elektronische middelen op afstand. Ook Iran heeft zo'n overeen-

komst afgesloten¹ aangaande haar nucleaire infrastructuur, waarvan het verrijgingsproces het belangrijkste is.

Over die verrijking staat in elk tot nog toe verschenen IAEA-rapport over Iran dat er geen omleiding is van nucleair materiaal naar militaire doeleinden. Dit wordt geïllustreerd met exacte cijfers over de status van het nucleair materiaal, gebaseerd op eigen metingen van de IAEA. De waarnemers die deze metingen verrichten zijn de afgelopen jaren altijd aanwezig geweest in Iran. Dat is een belangrijk gegeven dat helaas zelden de Nederlandse media haalt.

Militaire dimensies

Het IAEA stelt in zijn rapporten over Iran wel dat er problemen zijn die te maken hebben met zogenaamde ‘militaire dimensies’ van het programma. Het gaat dan om plannen, dan wel proeven gerelateerd aan het ontwikkelen van een kernbom. Een minimale voorwaarde daarvoor is het produceren van een aanzienlijke voorraad hoogverrijkt uranium (90 procent of meer). Dat kan in principe wel plaatsvinden in de verrijkinginstallaties, maar deze worden gecontroleerd door het IAEA, dat erop toeziet dat de verrijking beperkt blijft tot maximaal 20 procent (laagverrijkt). Mocht Iran zo’n proces van verdere verrijking starten, dan wordt het onmiddellijk gerapporteerd. Het alternatief zou het uitzetten van de inspecteurs zijn, een daad die ook groot wantrouwen zou opwekken.

74 Een dergelijke ontwikkeling wordt ook niet gesuggereerd in de IAEA-inspectierapporten. Die hebben het over de noodzakelijke aanvullende technologische ontwikkeling om een kernbom te maken. Een voorraad hoogverrijkt uranium is niet genoeg: het omzetten in een bom, de zogenaamde *weaponisation*, vergt nog veel meer geavanceerde technologie. Daarnaast moet een bom geschikt worden gemaakt om in een draagsysteem te passen, zoals een raket of vliegtuig. Ook dat vergt verdere technologische ontwikkelingen.

In de laatste IAEA-rapporten wordt gesuggereerd dat er inderdaad stappen in de richting van *weaponisation* zijn genomen. Overigens valt de controle op zulke stappen niet onder het IAEA-mandaat – dat mag alleen het gebruik van het nucleair materiaal controleren. De bewijsvoering voor zo’n *weaponisation*, dat wil zeggen een praktisch plan en programma om een kernwapen te maken, is flinterdun. Sterker nog, een opmerkelijk gezelschap bestaande uit de Amerikaanse inlichtingendiensten² en de Amerikaanse en Israëliëse ministers van defensie hebben de afgelopen maanden verklaard dat er momenteel geen kernwapenprogramma bestaat.³

Alle kernwapenspeculatie is dus gebaseerd op inschattingen van de intenties van de Iraanse regering en haar strategen. Het is deze speculatie die in de media al dan niet bewust is terechtgekomen als zogenaamde ‘kennis’ over de productie van een Iraanse atoombom.

Mediaoorlog en spin

De manier waarop deze informatie de media bereikt is van belang, omdat het de beeldvorming bepaalt. De centrale bron zijn de rapporten van het IAEA, maar die worden door de meeste redacties niet gelezen. Bij het verschijnen van elk rapport is er sprake van een

standaard procedure, die begint in Wenen. Al voor de officiële verschijningsdatum wordt het rapport door anonieme diplomaten gelekt naar de media, meestal naar de *New York Times* en naar een door de Amerikaanse overheid gefinancierde denktank: ISIS in New York.

Het beeld dat in de rest van de media terechtkomt wordt grotendeels kritiekloos overgenomen van deze bronnen, vaak ook met de spin die de anonieme diplomaten eraan geven. Zo werd al ruim voordat het najaarsrapport over Iran⁴ op de IAEA-website verscheen, een beeld verspreid als zou er doorslaggevende informatie over de militarisering van het Iraanse nucleaire programma instaan. Zonder raadpleging van het rapport zelf, namen veel kranten dit beeld over. De formuleringen in het rapport waren echter veel voorzichtiger. Zo staat er het volgende (mijn vertaling):

‘Sinds 2002 is het Agentschap steeds meer bezorgd over de mogelijke aanwezigheid in Iran van niet-verklaarde nucleair gerelateerde activiteiten waarbij militair gerelateerde organisaties betrokken zijn, inclusief activiteiten gerelateerd aan de ontwikkeling van een kernwapenkop voor een raket, waarover het Agentschap regelmatig nieuwe informatie heeft ontvangen.’ (Paragraaf 38) ‘De informatie geeft aan dat voor het eind van 2003 de genoemde activiteiten plaatsvonden als onderdeel van een gestructureerd programma. Er zijn ook indicaties dat sommige activiteiten relevant voor de ontwikkeling van een nucleair explosief apparaat (*device* – Koster) zijn voortgezet na 2003, en dat sommige misschien nog plaatsvinden.’ (Paragraaf 45)

Dat is heel iets anders dan het bewijs voor een lopend kernwapenprogramma.

75

Problemen rond het IAEA

Er worden ook de nodige vraagtekens gesteld bij het werk van het IAEA zelf. Deze twijfels zijn institutioneel en technisch.

Het ‘geval Iran’ werd in februari 2006 overgedragen aan de VN-veiligheidsraad door een besluit van de bestuursraad van het IAEA, de *Board of Governors*. Dit besluit vormde de legitimatie voor een reeks sanctiemaatregelen die daarna werden genomen. De basis voor dit besluit was het niet *in compliance* zijn van Iran – het niet naleven van de verplichtingen die het heeft op basis van de inspectieovereenkomst. Deze stap werd heftig bestreden door Iran, omdat dit impliceert dat het land een gevaar is voor de internationale veiligheid. Het ging inderdaad om een politiek besluit, waar ook stevig voor gelobbyd is door de VS en haar bondgenoten.

Het technische deel – de ‘*weaponisation*’ van het nucleaire programma – is onderwerp van controverse, omdat de documentatie erover niet openbaar is en de bronnen – mogelijk geleverd door Israël⁵ – bovendien controversieel. Vast staat dat er een conflict was binnen het IAEA onder de vorige directeur El-Baradei, die de geleverde bewijzen niet vertrouwde en daarover in conflict kwam met een van zijn afdelingshoofden, Heinonen. De Amerikaanse onderzoeksjournalist Gareth Porter heeft uitgebreid onderzoek gedaan naar de bewijsvoering voor deze ‘militaire dimensies’ en stelt ze nog steeds ter discussie. Daarin wordt hij aangaande het IAEA-rapport van november 2011 gesteund door een voormalige IAEA-inspecteur⁶ en een voormalig kernwetenschapper van de Amerikaanse *Department of Energy*, waaronder de Amerikaanse nucleaire programma’s vallen.⁷ De

verwijzingen van het IAEA hebben deels betrekking op het verleden en niet op het heden. De gebruikte formuleringen in de rapporten zijn dubbelzinnig en suggestief – niet genoeg voor de experts, wel voor kwaadwillende mediaspinneren die door voorbarige lekken vanuit het IAEA telkens een beeld neerzetten dat niet ondersteund wordt door de feiten.

Noten:

1. *Iran Safeguards Agreement*. In force: 15 May 1974, Inf Circ/214. Signed: 18 december 2003.
2. 'Clapper on Iran', *NIE*, 19 maart 2011, <http://lewis.armscontrolwonk.com/archive/3703/clapper-on-iran-nie>.
3. Ray McGovern, 'US, Israel Agree: Iran Not Building Nukes', 25 januari 2012, <http://original.antiwar.com/mcgovern/2012/01/25/usisrael-agree-iran-not-building-nukes//>
4. IAEA, GOV/2011/65, 8 november 2011.
5. Gareth Porter, 'Evidence of Iran Nuclear Weapons Program May Be Fraudulent', 18 november 2010, <http://archive.truthout.org/theiaea-and-fraudulent-iranian-nuclear-documents65241>.
6. Gareth Porter, 'Ex-Inspector Rejects IAEA Iran Bomb-Test Chamber Claim', 19 november 2011, <http://ipsnews.net/2011/11/ex-inspector-rejects-iaea-iran-bomb-test-chamber-claim>. Zie ook: Robert Kelley, 'Nuclear arms programme charge against Iran is no sure thing' 12 januari 2012, <http://www.sipri.org/media/newsletter/essay/january12>.
7. 'Iran has a nuclear power, not a weapons programme', in: *EIR Science & Technology*, December 2, 2011.

4. NAVO

WAARHEEN MET DE NAVO?

1 september 2008

De NAVO heeft zichzelf enorme pretenties aangemeten, namelijk om als regionale vredesmacht in de wereld op te treden, om in te vallen voor een falende Verenigde Naties. Dat is althans het officiële standpunt. In werkelijkheid is de alliantie een verlengstuk van de Amerikaanse interventiepolitiek geworden.

Sinds het einde van de Koude Oorlog is de NAVO ingrijpend veranderd. Het bondgenootschap, opgericht voor collectieve verdediging, is ten strijde getrokken, in 1999 tegen Servië in verband met Kosovo en in 2001 in Afghanistan tegen de Taliban. Dat laatste gebeurde eerst als onderdeel van een overwegend Amerikaanse operatie, waarvoor steun van de bondgenoten werd afgedwongen door een beroep op artikel 5 van het NAVO-verdrag dat stelt dat een aanval op één, een aanval op allen is. De bescheiden internationale betrokkenheid veranderde later in een volledige door de ruime deelname aan de stabilisatiemissie ISAF. Deze missie is voor de NAVO zo belangrijk dat het bondgenootschap de uitslag van deze oorlog zelfs aan zijn eigen bestaansrecht koppelt.

In de 17 jaar sinds de val van de Berlijnse Muur is de inzet van de organisatie volledig veranderd. Nederlandse soldaten bewaken niet meer de Duitse laagvlakte en de aanvalsroutes naar Rotterdam. Ze bestrijden opstandelingen in de uitlopers van de Hindu Kush aan de andere kant van de wereld, in Afghanistan. De wens van de Amerikaanse senator Lugar, uitgesproken in 1993, dat de NAVO buiten de bondgenootschappelijke grenzen moest gaan optreden of moest worden ontbonden, lijkt te zijn vervuld.¹

78

Recente geschiedenis

Hoe is het zover gekomen? De oorlog om Kosovo in 1999, uitgevoerd zonder een mandaat van de VN-Veiligheidsraad, was een belangrijk definiërend moment. Maar deze lucht oorlog tegen Servië was het sluitstuk van een al langer bestaande trend om buiten het oude operatiegebied van het bondgenootschap op te treden. Kosovo was de afsluiting van een periode van steeds grotere assertiviteit in de Balkanoorlogen. De rol van de NAVO-lidstaten veranderde in die tijd, van deelname aan een VN-vredesmacht naar een NAVO-interventiemacht met VN-mandaat, waarvan het optreden door de politieke verhoudingen binnen het bondgenootschap werd bepaald.

De NAVO-top van 1999 formaliseerde deze ontwikkeling; vanaf dat jaar werd de hele wereld het operatiegebied van de NAVO.² De leidende bondgenoot, de VS, trok zijn eigen conclusies. Gezien de rem op zijn eigen slagvaardigheid, veroorzaakt door het voeren van 'oorlog per commissie' zoals de *New York Times* het verwoordde, werd besloten dat in het vervolg oorlogen een zaak van coalities van 'bereidwilligen' zouden zijn. De NAVO als instituut mocht Amerikaanse plannen niet dwarsbomen, hoewel de lidstaten wel een nuttige ondersteunende of legitimerende rol konden spelen.

De aanval op Irak in 2003 was het eerste voorbeeld van een dergelijke operatie. De Veiligheidsraad werd omzeild en bereidwillige NAVO-bondgenoten werden uitgenodigd

mee te doen. Nederland hield het formeel op politieke steun, hoewel er aanwijzingen zijn dat militaire middelen ook ten bate van de Amerikaanse aanval werden ingezet. De infrastructuur van de NAVO werd voor het vervoeren van Amerikaanse troepen en materieel gebruikt, bestemd voor de invasie van Irak, over het grondgebied van België, Duitsland en Nederland.

De Amerikaanse operatie in Afghanistan, ondersteund door een resolutie van de Veiligheidsraad, ging een stap verder. NAVO-lidstaten deden eerst mee met de inval en namen vervolgens steeds meer taken op zich in de asymmetrische guerrilla-oorlog tegen de Taliban die volgde. De afgelopen vijf jaar deed de NAVO ook als instituut mee met de oorlog in de vorm van de ISAF-missie. Deze en soortgelijke operaties hebben ingrijpende gevolgen voor de legers van de NAVO.

Nieuwe NAVO

De oude NAVO had een nucleaire doctrine plus grootschalige legers, geschikt voor het voeren van een conventionele Koude Oorlog. Deze legers waren slechts beperkt in staat interventieoorlogen in verre landen uit te voeren. Sinds 1999 heeft men echter wel de uitgesproken ambitie overal ter wereld op te treden. Dat is de hoofdreden voor de steeds herhaalde pleidooien van NAVO-woordvoerders voor het ombouwen van de legers tot expeditionaire krijgsmachten die in alle delen van het geweldsspectrum kunnen optreden. De dienstplichtigenlegers moeten door beroepslegers worden vervangen, die veel geschikter zijn voor het voeren van interventieoorlogen. Dat betekent niet dat oude doctrines helemaal worden verlaten. Zoals de recente voorstellen van generaal Naumann en zijn co-schrijvers voor een *grand strategy* voor de NAVO beogen³, moet eigenlijk elke soort oorlog kunnen worden gevoerd. Om aan de nieuwe ambities te voldoen, moet de NAVO, volgens deze groep voormalige bevelhebbers, overal ter wereld optreden. Daarbij moet men, indien nodig, als eerste aanvallen, zowel met nucleaire als conventionele wapens. Zo wordt het internationale recht, in navolging van de gegroeide praktijk van de regering van president Bush, verder verlaten. Vanaf nu zoekt men een legitimatie voor aanvalsoorlogen op grond van belangen die de NAVO zelf bepaalt. Het gaat immers om een unilaterale bepaling van wat rechtmatig is en wat niet.

Daarbij stuit men echter op problemen. Het einde van de Koude Oorlog betekende weliswaar in de meeste landen het einde van de dienstplicht, maar daardoor ontstond ook het beeld dat oorlogsdreiging iets uit het verleden was. Velen verwachtten een vredesdividend. Dat wordt in feite nog steeds aan de bevolking van de NAVO-lidstaten uitbetaald. Behalve door zeldzame terroristische aanslagen, ondervindt niemand op het grondgebied van de NAVO de gevolgen van oorlog.

Er is geen steun in de meeste NAVO-lidstaten voor het in stand houden van de dienstplicht zonder bedreiging van het eigen grondgebied; Duitsland en Turkije zijn de enige uitzonderingen. Zelfs de inzet van beroepssoldaten is aan grenzen gebonden. Politiek en samenleving aanvaarden geen al te grote risico's voor de eigen troepen. Van groot belang is de rol van de media in het bepalen van het publieke beeld van gebeurtenissen elders en dus de politieke besluitvorming. Dat heeft de Nederlandse regering ertoe bewogen journalisten uit te nodigen mee naar het strijdtoneel te reizen op voorwaarde dat het ministerie van Defensie publicaties voor verschijning toetst.

De nieuwe ambities van de NAVO hebben tot gevolg dat er een grote nadruk ligt op de inzet van beroepslegers en het gebruik van militair-technische oplossingen. Het gaat om de mobiliteit van het leger, het verzamelen van inlichtingen, het gebruik daarvan en vooral de toepassing van vuurkracht, aangewend op grote afstand en met zoveel mogelijk precisie. Die oplossingen kosten veel geld en daarom roept de secretaris-generaal van de NAVO de lidstaten bijna routineus op een groter deel van hun bruto nationaal product aan het oorlogsapparaat te besteden.

Guerrilla

De randvoorwaarden bij die ambities zijn sterk door de binnenlandse politiek van de lidstaten beïnvloed en betekenen dat men in de praktijk veelal *oorlog op afstand* voert. In een conventionele oorlog is het doel vijandelijke strijdkrachten te vernietigen of te neutraliseren. In de wereld na de Koude Oorlog echter overheersen niet de conventionele oorlogen maar heerst de guerrilla.

De nieuwe globaliserende wereld bestaat niet alleen uit natiestaten, maar ook uit regionale bewegingen, gevormd door bewapende opstandelingen, die het gezag van eigen regeringen of de NAVO niet erkennen. De oorzaak van die desintegratie van staten is van immens belang en deels te vinden in de internationale economische orde die vooral ten bate van de rijke, geïndustrialiseerde wereld werkt. De oorzaak van het 'mislukken van staten' ligt veelal in de economische verhoudingen: de relatie tussen rijk en arm in de wereld.

80

De discussie over veiligheid is sterk door de aanslagen van 09/11 en de 'oorlog tegen het terrorisme' beïnvloed, maar in de zoektocht naar veiligheid wordt vooral voor de militaire invalshoek gekozen. Centraal staat de vraag hoe de guerrillaoorlog moet worden gevoerd. Ook in de NAVO overheerst die discussie. De Amerikaanse minister van Defensie Gates verweet de Europese partners dat zij niet goed zijn opgeleid om een dergelijke strijd in Afghanistan te voeren. De Europese militairen zouden extra opleiding nodig hebben.

In een guerrillaoorlog zijn de strategie en de operationele doctrine voor conventionele oorlog niet van toepassing. De centrale kwestie is de interactie tussen de eigen soldaten, de opstandelingen en de burgers. Kan er een duidelijk onderscheid tussen eigen troepen, opstandelingen en burgerbevolking worden gemaakt? Het verschuilen van opstandelingen onder de burgerbevolking – soms gaat het zelfs om dezelfde personen – heeft vergaande gevolgen voor de militaire doctrine van de NAVO. Als traditionele tactieken, zoals maximale vuurkracht op afstand, worden toegepast, zijn slachtoffers onder de burgerbevolking onvermijdelijk. De Israëliëse militaire strateeg Martin van Creveld stelt dat er in een guerrilla-oorlog, waar een deel van de bevolking op de hand van de opstandelingen is, twee oplossingen zijn. De eerste is zelf overgaan tot massale terreur, bijvoorbeeld door uitgebreide bombardementen op de burgerbevolking om angst te zaaien en medewerking af te dwingen.

Het alternatief is grote aantallen soldaten te voet in te zetten, om intensieve interactie met de bevolking te bevorderen. Daarbij worden veel risico's gelopen en moeten ook relatief meer doden en gewonden onder de eigen troepen worden geaccepteerd. Veel van de discussies in Nederland gaan over deze kwestie: het al of niet inzetten van vuurkracht

met luchtwapens en artillerie en de aantallen in te zetten soldaten. Daarnaast speelt ook de relatie van het eigen leger tot de bevolking een rol en alles wat daarvoor van belang is. Daarbij gaat het om zaken als het lokale bestuur en de plaatselijke economie. In het geval van Afghanistan gaat de discussie over het verbouwen en bestrijden van de papaverteelt, veiligheid van de mensen en de plaatselijke cultuur en gebruiken, religie en stamverbanden. Men heeft het over het winnen van de *hearts and minds*. De meeste oorlogvoerende landen erkennen het belang daarvan. Het Amerikaanse leger zet zelfs cultureel antropologen als adviseurs bij de gevechtseenheden in.

In Nederland heeft men het over het 3D-concept: *diplomacy, development and defence* (diplomatie, ontwikkeling en veiligheid). Met de term 'diplomatie' wordt het streven naar de steun van de bevolking bedoeld door hun *hearts and minds* te bereiken. De definitie van die concepten wordt uitsluitend vanuit het militaire perspectief van de contraguerrilla bekeken: hoe kan men 'diplomatie' optreden om de steun van de bevolking te winnen. Dat optreden wordt als onderdeel van de operaties van het leger tegen de guerrilla beschouwd. Daarmee wordt de kern van diplomatie, namelijk het onderhandelen van twee strijdende partijen met verschillende politieke doelen om tot een aanvaardbaar compromis te komen, ontmanteld.

Op vergelijkbare wijze wordt het winnen van de *hearts and minds* als onderdeel van de militaire campagne gezien. De invulling komt onder meer tot uiting in het incorporeren van het hulpbeleid, waaronder het werk van niet-gouvernementele hulporganisaties in de contraguerrillastrategie. In Afghanistan begrijpen onafhankelijke ngo's deze ondergeschiktheid.

Zij vrezen terecht dat samenwerking met militairen, die aanhangers van de contraguerrilladoctrine als vanzelfsprekend beschouwen, fataal is voor de relatie met de bevolking. Deze gaat de ngo immers als een verlengstuk van de militaire strategie zien. In de praktijk ligt het voor militairen voor de hand hun ngo-contacten als inlichtingenbron voor informatie over de guerrilla te gebruiken. Vanuit militair oogpunt is dat volstrekt logisch, vanuit het oogpunt van humanitaire organisaties is het levensgevaarlijk. Artsen zonder Grenzen vertrok vijf jaar geleden na het verlies van mensen dan ook uit Afghanistan. De 3D en *hearts and minds*-concepten zijn de toepassing van de principes van contraguerrilla-oorlogvoering, die aan het thuisfront als wederopbouw worden omschreven. Het gaat om het ophalen van collectieve herinneringen van het Nederlandse leger aan zijn vorige grootschalige contraguerrilla campagne, in de late jaren veertig tegen onafhankelijkheidsstrijders in Nederlands-Indië.

De binnenlandse tegenhanger van de militaire strategie van de contraguerrilla is het debat over wederopbouw of eigenlijk opbouw van de Afgaanse maatschappij. Het concept van de opbouwmissie was cruciaal om de steun van de PvdA in de Tweede Kamer zeker te stellen. Maar er ontbreekt een thema in dit debat, de kwestie van de eigen bedoelingen, het politieke doel van de oorlog en welke politieke doelen de vijand heeft.

Cruciale vraag

Elke militaire strategie wordt uiteindelijk door politieke doelen bepaald. In de NAVO en in Nederland is hierover geen serieus debat gevoerd, alleen een steeds herhaalde formule,

'stabilisatie' of de 'oorlog tegen terrorisme'.⁴ Cruciaal is de vraag waarom we de NAVO in stand houden. Is het een instrument voor het bereiken van onze buitenlands-politieke doelen? Welke doelen zijn dat en wie bepaalt de politieke doelstellingen in de NAVO? Deze zijn immers van belang voor de militaire inzet.

Secretaris-generaal De Hoop Scheffer wil de olieaanvoer bewaken.⁵ Dat is een heel andere taak dan waar de meeste mensen aan denken bij de inzet van de krijgsmacht. In de dagelijkse praktijk initieert een coalitie van bereidwilligen onder leiding van de Verenigde Staten de inzet van NAVO-legers. Door de militaire praktijk wordt de politieke besluitvorming meegetrokken, in plaats van andersom. Uit naam van slagvaardigheid wordt ook de Veiligheidsraad omzeild als het gaat om de besluitvorming om een oorlog te voeren. Bij de erkenning van de onafhankelijkheid van Kosovo is een vergelijkbare weg gevolgd, waarbij de Europese Unie voor het ondermijnen van de Veiligheidsraad medeverantwoordelijk wordt gemaakt. Men accepteert hoogstens legitimatie door en vanuit de Verenigde Naties, maar maakt het optreden niet van Veiligheidsraadresoluties en een potentieel veto van een van de permanente leden afhankelijk. De NAVO wordt omschreven als vredesmacht.⁶ Dat heeft zeer bedenkelijke politieke consequenties. Behalve het ondermijnen van de internationale rechtsorde, roept dit optreden ook een tegenmacht op in de vorm van bondgenootschappen van landen die het niet met de NAVO eens zijn, zoals China, Rusland en de niet-gebonden landen.

82

Als de NAVO de regels probeert te bepalen, betekent dat in de praktijk dat de belangrijkste leden van de NAVO, vooral de VS, de dienst uitmaken. De gewenste doelen in de NAVO blijken dan met die van de VS overeen te komen, met steun van de 'bereidwilligen' waar zowel Nederland als het Verenigd Koninkrijk toe kunnen worden gerekend. Recente uitspraken van president Sarkozy van Frankrijk wijzen erop dat de plannen voor een EU-veiligheidsbeleid op de NAVO-structuur worden afgestemd.⁷

Een belangrijk markeringspunt daarvoor is de komende terugkeer van Frankrijk in de NAVO-bevelsstructuur. Als het aan de Atlantici ligt, zal dit de opmaat voor de totstandkoming van een trans-Atlantisch machtsblok zijn, dat overal in de wereld kan gaan ingrijpen. De NAVO als wereldwijde politiemacht. De eerdergenoemde voormalige bevelhebbers rond generaal Nauman bereiden de weg er naar toe.

Hun *grand strategy* is op de NAVO-top in Boekarest gericht, omdat daar een begin met de discussie over de toekomst van de NAVO wordt gemaakt. De generaals omschrijven *grand strategy* als de kunst om alle elementen van macht (van een land of een bondgenootschap) te gebruiken om een politiek overeengekomen doel te bereiken. Preventief optreden kan bestaan uit zowel een reeks diplomatieke stappen of sancties, als een aanval. Over het principe van afschrikking schrijven ze: 'Wat nodig is, is een beleid van afschrikking door proactieve ontzegging waar pre-emptief optreden een vorm van reactie is op een imminente dreiging en preventie een poging het initiatief te hernemen om een conflict te beëindigen.' En elders: 'Het gaat om een beschermende en proactieve strategie, niet een reagerende.' In die strategie vormen kernwapens de hoeksteen, 'kernwapens blijven onvervangbaar en nucleaire escalatie blijft een element van elke moderne strategie'.

Dit alles moet door het stroomlijnen van de besluitvormingsstructuur van de NAVO

worden bereikt, waarin ook nog eens de EU wordt geïntegreerd. De generaals willen in elke conflictsituatie waar westerse belangen worden geraakt, het initiatief nemen en handhaven. Ze zijn voor ingrijpen waar ook ter wereld, met elk denkbaar middel, door een Atlantisch bondgenootschap dat zich alleen rekenschap van haar eigen doelen en belangen geeft. Als een dergelijk advies wordt overgenomen in het strategisch concept van de NAVO, is dat een vrijbrief voor permanente oorlog. Het internationale recht wordt daarmee *de facto* door het recht van de sterkste vervangen.

Atlantische dimensie

Wie wil praten over betere mondiale veiligheidsarrangementen ontkomt er niet aan de plaats van de NAVO te herdefiniëren en de Atlantische dimensie te relativëren. Als de NAVO niet langer solospeler is, hoort de NAVO de noodzaak van een compromis met andere spelers in de rest van de wereld te erkennen en aan de vormgeving daarvan bij te dragen. Dat vereist dat de Verenigde Staten – de nieuwe president voorop – zich realiseert dat haar belangen in een breed gedragen mondiale veiligheidsarchitectuur uiteindelijk beter worden beschermd dan door voortzetting van unilaterale spierballenpolitiek zoals die onder George W. Bush gestalte heeft gekregen en die al zoveel mensen – onder wie duizenden Amerikaanse militairen – het leven heeft gekost. Vanzelfsprekend betekent dit dat de Veiligheidsraad hierin een centrale rol moet spelen.

De vorm van de raad moet echter ingrijpend veranderen, zodat ze een betere afspiegeling van de multipolaire wereld is. Als minder macht met meer zekerheid gepaard gaat, kan ook in Amerika steun voor een dergelijke ontwikkeling worden gevonden. Het vertrek van Bush kan hopelijk het begin van zo'n ontwikkeling zijn. Niet alleen grote maar ook kleine landen dienen na te gaan welke plek zij in een mondiale veiligheidsstructuur zouden kunnen en willen hebben. Zo ook Nederland. Het al te slaafs volgen van de Amerikanen heeft ons in grote problemen gebracht, zowel met onze steun aan de illegale Irak-inval als onze uitzichtloze militaire missie in Afghanistan. We zouden er goed aan doen te kijken hoe andere landen hun plaats en rol zien en of daar iets van te leren valt. Daarbij denken we niet alleen aan nabije NAVO-bondgenoten (Noorwegen, België, Spanje, Duitsland), maar ook de nieuwe leidende regionale mogendheden (Brazilië, Zuid-Afrika, India). De laatste spelen immers als niet-gebonden landen een essentiële rol in het intomen van de machtsaspiraties van de traditionele grootmachten.

Partijen die ooit tegenstander van de 'oude' NAVO waren, kunnen een rol van belang spelen in het nagaan of er in een nieuwe mondiale veiligheidsstructuur plaats is voor een 'nieuwe' NAVO met daarin vrijwel alle oude Warschaupactleden. De nieuwe NAVO moeten we niet tot verlengstuk van een agressieve Amerikaanse politiek laten verworpen, maar inbedden in een mondiale politiek-militaire organisatie die daadwerkelijk een veilige en eerlijke wereldorde dient. Onder auspiciën van zo'n mondiale veiligheidsstructuur kunnen Nederlandse militairen zo nodig worden ingezet in operaties om oorlog te voorkomen en vrede te handhaven. De militaire component kan dan onderdeel van een *comprehensive approach* zijn, die nu alleen nog met de mond wordt beleden. Afghanistan laat zien waartoe de huidige gemankeerde aanpak leidt en hoe nodig het is dit soort ingewikkelde problemen in een veel bredere context aan te pakken. Tot nu toe houdt ook

de huidige Nederlandse regering de discussie op slot, bang dat er een doos van Pandora wordt geopend als publiek en parlement meepraten over de toekomst van de NAVO.

Besluit

Angst is een slechte raadgever. Laten we daarom ingaan op de oproep van De Hoop Scheffer en een debat over de NAVO-strategie openen. De tijd dringt. Als we willen voorkomen straks voor voldongen feiten te staan, moeten we nu de discussie aangaan, hoe ingewikkeld die ook is. De discussie kan en mag niet los staan van de praktijk. Afghanistan wordt als toetssteen voor het toekomstige beleid van de NAVO beschouwd.

Daarom is een discussie over de toekomst van de NAVO ook een discussie over de aanpak in dat land. Als niet-expliciet gemaakte doelen een rol in de interventie in Afghanistan spelen, moet daarover een publiek debat worden gevoerd. Niets is zo gevaarlijk als het voeren van een oorlog die alleen omwille van het handhaven van een kunstmatige eenheid wordt gevoerd. In de geschiedenis hebben zulke oorlogen negatieve gevolgen gehad voor de landen die ze voerden. Daarom moet ook juist in Nederland een eerlijk debat over de oorlogsdoelen worden gevoerd. In 1968 vroeg de Amerikaans schrijver Norman Mailer aan zijn regering: waarom zijn we in Vietnam? Diezelfde vraag moet nu aan de Nederlandse regering over Afghanistan worden gesteld.

Noten:

1. Senator Richard Lugar, 'NATO: Out of Area or Out of Business', *Remarks Delivered to the Open Forum of the US State Department*, 2 augustus 1993, Washington, D.C.
2. 'Greater numbers of force elements will be available at appropriate levels of readiness to sustain prolonged operations, whether within or beyond Alliance territory, including through rotation of deployed forces', par. 53.e. Press Release NAC-S (99) 65, 24-4-1999, *The Alliance's Strategic Concept*.
3. *Toward a Grand Strategy for an Uncertain World*, general John Shalikashvili, former chairman of the U.S. Joint Chiefs of Staff and a former NATO commander, admiral Jacques Lanxade, former chief of the Defense Staff of France, general Klaus Naumann, former chief of the Defense Staff of Germany, Field Marshall Peter Inge, former chief of the Defense Staff of Britain and general Henk van den Breemen, former chief of the Defense Staff of the Netherlands, januari 2008.
4. Volgens premier Balkenende zetten de Nederlandse militairen zich in 'voor het bestrijden van het internationale terrorisme en voor de wederopbouw van Afghanistan', persbericht ministerie van Algemene Zaken, 11 -09-2007.
5. De Hoop Scheffer, 'NAVO moet olieleidingen bewaken', *Novum/AP* 29062007.
6. 'NATO Peacekeepers Struggle to Quell Violence in Kosovo', *Deutsche Welle*, 17-3-2008.
7. 'Sarkozy sets French terms for return to NATO command', *Reuters*, 24-9-2007.

Medeauteur: Harry van Bommel (Tweede Kamerlid SP)

Openbaar Bestuur

EEN TOEKOMSTIG TRANS-ATLANTISCH BLOK?

1^e kwartaal 2009

Het is evident dat de wereld zich in een immense economische crisis bevindt, die samenhangt met de roofovername van de eigen economie door het neoconservatieve oorlogsavontuur van de afgelopen acht jaar. Dat de crisis doorzet bedreigt ook de bestaande machtsstructuren. De VS worden zwakker en zijn niet meer in staat om hun nationale belangen overal door te drijven. Ze zijn gedwongen om nieuwe samenwerkingsverbanden aan te gaan en te aanvaarden dat de bestaande worden gereorganiseerd. Dat betekent een herschikking van de trans-Atlantische relatie, de NAVO. Binnen die relatie hebben altijd spanningen bestaan, vanwege de uiteenlopende belangen van de grote mogendheden. De grootste tegenstellingen waren het gevolg van de unieke vijftig jaar durende Amerikaanse machtspositie die onder de elites in de grootste West-Europese landen weerstand opriep. De huidige crisis heeft in de VS tot bezinning geleid. De samenwerking met de staten van de EU zal substantiëler moeten dan via de *coalitions of the willing*.

De regering van president Obama is geschikt om dit project in te zetten, vanwege de geslaagde propagandaoperatie waarbij de nieuwe president is afgeschilderd als symbool van *change*. De voordracht van de belangrijkste bewindvoerders voor buitenlandse en defensiepolitiek maakt echter duidelijk dat deze verandering zeer betrekkelijk zal zijn. De continuïteit van het agressieve buitenlandse beleid is gewaarborgd door het aanblijven van de heer Gates als minister van defensie, de komst van mevrouw Clinton als Minister van Buitenlandse Zaken en voormalig NAVO-opperbevelhebber Jones als nationale veiligheidsadviseur. Daarmee wordt duidelijk dat het fundamentele uitgangspunt van de VS – bepalen wat er in de wereld gebeurt – niet is veranderd. De wijziging zit in de bereidheid om tot afspraken te komen met het nieuwe machtsblok, de EU. Men gaat er niet meer op los slaan en het vervolgens uitleggen. In plaats daarvan gaat men de EU betrekken bij de plannen om er op los te slaan, om zo een bredere legitimiteit en het noodzakelijke soortelijke gewicht in internationaal verband voor zulke operaties te bereiken. Of dat plan zal lukken, hangt af van de reactie van de belangrijkste lidstaten van de EU op nieuwe crises en de omvang van de oppositie tegen nieuwe avonturen. Intussen zijn er wel een aantal meetpunten voor de cohesie van de NAVO.

85

Bevelsstructuur

De relatie met Rusland vormt de belangrijkste toetssteen. De energiecrisis heeft het belang van Rusland als gasleverancier aan Europa doen toenemen. Dat belang heeft zich vertaald als een beleid van non-confrontatie. Dat komt tot uiting in de reactie op de plannen voor uitbreiding van de NAVO via het lidmaatschap van Georgië en de Oekraïne. Deze zijn voorlopig een halt toegeroepen door Europese oppositie, maar intussen worden er wel talrijke economische en militaire relaties aangeknoopt. Als dat proces doorgaat, dan wordt de formele toetreding slechts het sluitstuk van een beleid dat de confrontatie met Rusland niet schuwt.

In Afghanistan zal de verhouding tussen de EU en de VS ook duidelijker worden, omdat momenteel door de VS wordt gestreefd naar een reorganisatie van de bevelsstructuur om de oorlog intensiever te voeren en alle leden van de NAVO daarbij te betrekken. De mate waarin de Europese lidstaten van NAVO daarin meegaan (en dus afstevenen op een rampzalige nederlaag zoals de Russen eerder ondervonden), is ook een indicatie van hun ondergeschiktheid aan de VS. De realiteit is dat de NAVO-operatie steeds afhankelijker wordt van Rusland, omdat via dit land een deel van de logistieke aanvoer plaatsvindt. Dat gegeven is ook relevant voor een andere kwestie: het raketschild dat door Rusland als een directe dreiging wordt gezien en tevens past in een nieuwe wapenwedloop in Centraal-Europa.

De verklaring van de Franse president Sarkozy eind november dat dit schild geen bijdrage leverde aan de veiligheid van Europa gaf een duidelijk afwijzend antwoord op het Amerikaanse plan om militaire voorposten in Oost-Europa verder uit te bouwen. Toch zijn de Europese lidstaten op de NAVO-ministerraad van december weer akkoord gegaan met het plan, dat bovendien gekoppeld moet worden aan een reeks andere raketschildplannen, mogelijkerwijs een boven Israël. Daarover zal in april duidelijkheid komen op de NAVO-top in Straatsburg. Een andere toetssteen voor de cohesie is het nucleaire beleid: de NAVO heeft een militaire nucleaire doctrine, waarbij gebruik wordt gemaakt van Amerikaanse kernbommen die moeten worden afgeworpen door de vliegtuigen van Europese lidstaten, waaronder Nederland en België. De omvang van die nucleaire slagkracht is aanzienlijk afgenomen, maar wordt in minimale vorm gehandhaafd. Anders gezegd, de NAVO staat haar nucleaire paraplu niet af en eist daarmee een uitzonderingspositie op voor zichzelf ten opzichte van de rest van de wereld. Het meest waarschijnlijke scenario, het in stilte terugtrekken van de laatste Amerikaanse kernbommen van Europees grondgebied, terwijl tegelijk de nucleaire doctrine wordt gehandhaafd (gegarandeerd door andere kernwapens), zou een goede illustratie zijn van de nieuwe verhoudingen binnen de NAVO.

86

Een andere kant van dit nucleaire beleid is die van de non-proliferatie: de stappen die door de Atlantische landen worden ondernomen om de nucleaire brandstofcyclus te controleren via een multilateraal mechanisme waar ze doorslaggevende invloed op uitoefenen. Een dergelijk beleid biedt immers de kans om aan landen die geen lid zijn van de NAVO een aanbod te doen (levering van nucleaire brandstof) in ruil voor een tegemoetkomende houding ten aanzien van de beleidsdoelen van het Atlantische blok. Speciale privileges worden dan verleend aan bevriende landen elders in de wereld, de potentieel concurrerende machtspolen van de nieuwe wereldorde. Het met India afgesloten verdrag is daar een voorbeeld van. Tegelijkertijd worden er afspraken gemaakt om landen die een nucleaire infrastructuur in eigen beheer willen houden, te straffen – zie Iran. Dat is de achterliggende gedachte bij de pleidooien om de positie van het internationaal atoomagentschap IAEA te versterken. Dit aan de VN verwante orgaan heeft al als taak om te controleren dat nucleair materiaal niet omgeleid wordt voor militaire doeleinden.

Interventieoorlogen

Ten slotte is het beleid ten aanzien van de VN zelf van belang. Als de Europese lidstaten meegaan in het unilaterale optreden van de NAVO zonder tussenkomst van de Veiligheidsraad, zoals in het bombarderen van Kosovo in 1999, en het erkennen van Kosovo als onafhankelijke staat in 2008, dan ligt een optreden samen met de VS in andere crises voor de hand. De implicatie daarvan is dat de moeizaam ontwikkelde EU-defensiepoot slechts een tak zal vormen van een trans-Atlantisch verbond dat haar gezamenlijke belangen in de komende crises verenigd wil behartigen. Daar wordt vanzelfsprekend de VN ondergeschikt aan gemaakt.

Een gesprek van de secretaris generaal van de NAVO, De Hoop Scheffer, met die van de VN, Ban Ki-Moon, afgelopen september, was een veeg teken aan de wand. Er werd een overeenkomst tussen NAVO en VN ondertekend, waarin de wereldorganisatie die volgens haar uitgangspunten moet streven naar ontwapening, een belangrijke rol toekende aan de NAVO in dit proces. Er werden afspraken gemaakt voor verdergaande samenwerking, ondanks protesten van de Russische Minister van Buitenlandse Zaken Lavrov. Zo een samenwerkingsverband creëert een gevaarlijk raamwerk voor de toekomst. Interventieoorlogen kunnen dan worden afgeschilderd als vredesoperaties. Het belang ervan voor de NAVO is propagandistisch: door zichzelf te positioneren als 'regionale' veiligheidsorganisatie en uitvoerder van VN-beleid, wint ze een valse soort legitimatie. Als daarbij de twee poten van het bondgenootschap ook volledig verenigd zijn in hun buitenlandbeleid, dan worden confrontaties met de rest van de wereld onvermijdelijk.

5. EUROPESE MILITAIRE SAMENWERKING

EUROPESE MILITAIRE SAMENWERKING ZET SOEVEREINITEIT ONDER DRUK

maart 2014

Europese legers werken steeds vaker samen. Dat gebeurt om praktische redenen, meestal om kosten te besparen, maar het is daarbij wel van belang dat landen zelf kunnen blijven bepalen over de inzet van hun troepen. Juist daaraan wordt echter gemorreld: de EU gaat steeds meer lijken op een Europese staat met een Europees zwaard.

Binnen de spraakmakende Europese elites wordt al jaren een intensief politiek debat gevoerd over de gewenste mate van militaire samenwerking tussen de EU-lidstaten en zelfs de mogelijkheid van het vormen van een Europees leger. Voor de enthousiaste aanhangers van meer Europese politieke samenwerking is dat logisch. Een Europese staat moet ook beschikken over een Europees zwaard. De veronderstelling is dus dat er naar een coherente politieke entiteit wordt toegewerkt, die dit leger overal kan inzetten waar de Europese belangen in het geding zijn.

Dit is echter niet een noodzakelijk doel. Er zijn ook minder verregeande stappen mogelijk waarbij legers op internationale missies samenwerken. Sterker nog, dat gebeurt al door bijvoorbeeld de Nederlandse en Belgische marine of de Nederlandse en Duitse landmacht. Nederland doet mee in allerlei samenwerkingsverbanden met het Verenigd Koninkrijk, Noorwegen en andere landen. Dat gebeurt om zeer praktische redenen, niet in het minst uit kostenbesparingen door het delen van materieel en logistieke ondersteuning.

Het bestrijden van de enorme duplicatie en verspilling in de Europese strijdkrachten is nog een goede reden voor samenwerking. Er worden in de Europese legers tientallen vergelijkbare wapensystemen gebruikt, die door concurrerende fabrikanten worden geproduceerd, wat het gevolg is van succesvolle nationale lobby's om de eigen producten bij de eigen legers af te zetten. Omdat de daardoor geleverde aantallen zelden economisch zinvol zijn (de prijs per eenheid product wordt te hoog), ontstaat er ook een grote druk om deze wapensystemen buiten Europa te exporteren. Daarmee wordt een effectief wapen-exportcontrolebeleid ondermijnd.

Er zijn dus goede redenen voor Europese militaire samenwerking, mits de soevereiniteit over de inzet van de eigen troepen wordt bewaard. Dat is echter het punt waar al een tijd aan gemorreld wordt. Een rapport van de Adviesraad Internationale Samenwerking van januari 2012 pleitte voorzichtig voor het herdefiniëren van het soevereiniteitsbegrip, in de zin dat samenwerkende landen van tevoren tot overeenstemming moesten komen over gemeenschappelijke belangen. Minister Hennis pikte deze versoepeling in recentere debatten enthousiast op. 'Je kunt niet meedoen in allerlei militaire samenwerkingsverbanden zonder dat er een verplichting ontstaat tot meedoen als dat besluit eenmaal genomen is', aldus de minister. Ze deed een beroep op de Kamer om soepeler om te gaan met inzetbesluiten van de regering, als het ging om internationale militaire samenwerkingsverbanden. Een voorbeeld daarvan was de deelname van een Nederlands

militair transportvliegtuig voor het invliegen van Franse troepen naar Mali, begin 2013. Omdat dat vliegtuig ingebed was in het *European Air Transport Command* was deelname (samen met andere Europese vliegtuigen) volgens de regering onvermijdelijk. Een motie van de SP in de Kamer om deze deelname te blokkeren haalde het niet. De deelname aan het institutionele verband maakte het moeilijker voor partijen om zich alsnog te verzetten tegen deelname aan zo'n missie.

Toch is het niet mogelijk om de soevereiniteit over de inzet van het eigen leger (met de bijbehorende zware verantwoording naar de eigen bevolking) zomaar terzijde te schuiven. Bijna alle partijen in de Kamer verklaren zich voorstander van het handhaven van de parlementaire controle. Door grootschalige bezuinigingen in alle Europese legers ontstaat echter een zeer praktische druk om steeds meer samenwerkingsverbanden aan te gaan. Die verbanden hebben de neiging om een eigen leven te leiden. Anders gezegd, er kunnen situaties ontstaan waar het moeilijk wordt voor een deelnemend land om niet mee te doen met een interventiemacht, waarbij het instemmingsrecht van het parlement onder druk komt te staan. Ook in de huidige situatie kan de regering tegen de wil van de Kamer meedoen aan zogenaamde artikel 100-interventieoperaties. Toch wordt meestal gezocht naar een zo breed mogelijke Kamermeerderheid. Als de betrokken militaire eenheden nauw verweven zijn met andere nationaliteiten, dan wordt een 'nee' moeilijker.

90 Er zit nog een aspect aan vast. De SP vindt dat de ambities van het leger, vooral om mee te doen in zware interventieoorlogen, ernstig beperkt moeten worden. Zeker nu er zo fors bezuinigd wordt op de defensiebegroting. Minister Hennis is echter vastbesloten om ook met minder materieel – zie bijvoorbeeld de befaamde vermindering van het aantal gevechtsvliegtuigen van meer dan 80 F-16's naar 37 JSF's – toch mee te blijven doen met operaties in het 'hoogste geweldsspectrum'. 'Dat is gek', verweet Kamerlid Jasper van Dijk haar: 'Je kunt toch de nadruk leggen op stabilisatiemissies en als het nodig is militair samenwerken met anderen, zonder de eigen soevereiniteit op te geven?'

Helaas moeten we toch vrezen voor een proces van institutionele samenwerking, dat tegelijkertijd verregaande integratie van de eigen legereenheden met die van andere Europese lidstaten inhoudt.

Spanning

6. VERENIGDE STATEN

ZIJN DE VS ONOVERWINNELIJK?

4^e kwartaal 2003

Het is een gemeenplaats geworden dat het Amerikaanse leger het machtigste ter wereld is, niet alleen in de Amerikaanse publieke opinie, maar ook in die van de rest van de wereld. De reden daarvoor is niet moeilijk te begrijpen: de tv-schermen projecteren het beeld van een immense oorlogsmachine die waar ook ter wereld elke willekeurige vijand kan verslaan en elke aangewezen locatie kan veroveren en bezetten. Deze beeldvorming is echter gebaseerd op een simplistisch concept van militaire macht en kan niet verklaren waarom er al vanaf mei dit jaar in Irak elke dag gemiddeld één of twee Amerikaanse soldaten worden gedood door een verzet dat kennelijk niet verslagen is. Deze beschouwing heeft tot doel om de betekenis van zulke 'militaire macht' te doorgronden en vooral ook de politieke beperkingen ervan aan te geven.

Lessen uit de geschiedenis

Het Amerikaanse leger is een beroepsleger. Dat was niet altijd zo; tot 1973 bestond het uit dienstplichtigen. Daardoor was het vroeger vrij hecht verankerd in de bevolking. Dat had diepgaande gevolgen voor de betrokkenheid van de civiele maatschappij bij de oorlogen die meestal ver van de Amerikaanse kusten plaatsvonden. Als er grote aantallen doden en gewonden terugkwamen, raakte dat een groot deel van de samenleving en dus ook de politiek. De leiders die de soldaten wegstuurden om te vechten werden immers verantwoordelijk gehouden voor het welzijn van de troepen en dit beïnvloedde de kansen voor hun herverkiezing.

Deze verankering werd na het afschaffen van de dienstplicht verzwakt, maar door het reservistensysteem bestaat er nog steeds een (minder omvangrijke) connectie tussen de soldaten en het thuisfront.

De rekruten van het beroepsleger zijn overwegend en onevenredig afkomstig van de lagere sociale klassen, veelal etnische minderheden. Net als in de Vietnam-tijd geldt: de armeren moeten naar het front, de middenklasse en de rijken blijven veilig thuis. Als deze indruk onder een deel van de bevolking gaat leven, kan dit politieke problemen veroorzaken. Maar dit wordt in de VS weer sterk gerelativeerd, doordat het overgrote deel van de armste lagen van de bevolking juist niet deelnemen aan de verkiezingen.

In het leger zelf is het lage scholingspeil van groot belang voor de trainingsmethoden en de militaire doctrine, zeker als er met zeer geavanceerde technologie wordt gewerkt. Deze is nu zo ver gevorderd dat er steeds meer specialistisch opgeleide burgers in het leger nodig zijn om bepaalde wapensystemen te bedienen, te onderhouden, dan wel te repareren. Hoewel deze burgers meestal niet in gevechtsfuncties zitten, is hun status ten tijde van oorlog twijfelachtig, aangezien ze *de facto* huurlingen zijn. Een groot aantal functies van het Amerikaanse leger wordt overgedragen aan bedrijven. Dit wordt gepresenteerd als een vorm van bezuiniging.

De ontwikkeling die het Amerikaanse leger de laatste anderhalve eeuw heeft door-
gemaakt weerspiegelt de ontwikkeling van de maatschappij en meer specifiek de
economie waar ze uit voortkomt. Het gaat om een organisatie die steeds meer steunt op
machines, technologie en immense vuurkracht en minder op het aantal soldaten.

Deze technologische geavanceerdheid of overweldigende materiële superioriteit en
vuurkracht (ten opzichte van de tegenstanders) is in de geschiedenis steeds een kenmerk
van het Amerikaanse leger geweest. De militaire doctrine van de VS was altijd geënt op
het behouden van Amerikaanse levens. De tactieken waren ontworpen om het aantal
dode en gewonde Amerikaanse soldaten te beperken, door gebruik van massale vuur-
kracht om tegenstand te breken.

Deze ontwikkeling werkte prima in gevechten tegen conventionele legers, maar niet
in een guerrillaoorlog zoals in Vietnam. Het gebruik van meer vuurkracht om de eigen
levens te sparen resulteerde daar immers in grote aantallen burgerdoden en gewonden,
plus aanzienlijke vernietiging van de omgeving. Gezien de aard van die oorlog, waar de
steun van de plaatselijke bevolking cruciaal was, kon dit alleen maar averechts werken.
Het grootste deel van de Vietnamese bevolking keerde zich tegen de Amerikaanse troe-
pen, die door hen als bezetters werden gezien.

Cruciaal waren de grote aantallen Amerikaanse doden en gewonden. Dat leidde tot
twijfel onder het publiek over de rechtvaardigheid van de oorlog. De dienstplicht bestond
gedurende het grootste deel van deze oorlog. Van belang is dat de kinderen van de mid-
denklasse ofwel deserteerden en weigerden te vechten, ofwel tegen hun zin bij de oorlog
betrokken waren. Dit had een direct effect op de kiezers.

Een centrale rol hierbij speelde de manier waarop in beide maatschappijen met de
dood als gevolg van oorlogshandelingen werd omgegaan. De Amerikaanse maatschappij
kan, onder andere vanwege de boven beschreven geschiedenis, geen grote aantallen oor-
logsslachtoffers (zowel de doden als de gewonden en verminkten) accepteren. Dit werkt
in de politiek op allerlei manieren door. Bijvoorbeeld als een rem op het beginnen van een
oorlog waarbij veel grondtroepen worden gebruikt. Of tijdens een oorlog, als het aantal
doden te veel oploopt voor het thuisfront, waardoor politici gedwongen worden kritische
vragen te gaan stellen aan de regering over het beleid. Deze fase wordt momenteel in de
VS doorlopen ten aanzien van Irak.

Deze processen werkten op allerlei manieren ook door in het leger zelf: in de moraal,
de gevechtsdoctrine, de tactiek. Het VS-leger had (en heeft) een immense logistieke staart
nodig om een betrekkelijk klein aantal gevechtssoldaten te laten functioneren (rond 1 op
10). Veel middelen werden vastgelegd in een immense vuursteun voor het front (artil-
lerie en luchtsteun), in combinatie met een bijzonder hoog peil van voorzieningen: snelle
medische evacuaties, comfort aan het front, lange rust- en herstelperioden. Vergeleken
met de Tweede Wereldoorlog en de Koreaanse oorlog was de verzorging van de VS-
soldaten reeds in Vietnam immens verbeterd. Desondanks waren de Amerikanen vaak
 bezig met het aantal dagen dat nog resteerde van hun *tour of duty* voordat ze naar huis
mochten.

De Noord-Vietnamese soldaten en de Vietcong hadden een veel hoger percentage
gevechtstroepen en een bijzonder laag verzorgingspeil. Bovendien hadden ze een grotere
bereidheid om te sterven voor hun zaak, die ze zagen als de verdediging van hun land.

Lessen voor het VS-leger

De Amerikaanse legerleiding en de politieke leiding hebben na de nederlaag in Vietnam hieruit lering getrokken en besloten dat een aantal zaken moest verbeteren om herhaling te vermijden:

- de constructie van een bruikbare motivatie, die aan het publiek verkocht kan worden in de aanloop naar een oorlog;
- maximale controle van de informatie naar het thuisfront over een oorlog;
- maximale beperking van het aantal Amerikaanse doden en gewonden;
- maximale beperking van het aantal vijandelijke burgerdoden of anders volledige controle over alle informatie daarover;
- afhandeling van een oorlog in de kortst mogelijke tijd.

Deze elementen kunnen onmogelijk allemaal optimaal worden gecontroleerd; daarvoor bestaat er te veel weerstand in de Amerikaanse maatschappij. Daarom is het vijfde punt van groot belang voor de eerste vier.

Van belang is verder het militair-technische niveau van het Amerikaanse leger, dat vaak gezien wordt als de enige belangrijke factor. Toch is de relatie met de politiek en tussen leger en burgerbevolking belangrijker. Om die reden is de rol van de media ook van cruciaal belang

Technische vaardigheden

Het is beslist waar, dat de militair-technische kant van het Amerikaanse leger tot een zeer hoog niveau is ontwikkeld, onder meer omdat de ontwerpers van de Amerikaanse doctrine (de schrijvers van de opleidingshandboeken van de militaire academies) de krijgsgeschiedenis goed hebben bestudeerd. Men heeft bijvoorbeeld de coördinatie van verschillende takken van een leger (tanks, infanterie, artillerie, luchtmacht, genie) tot een hoge mate van perfectie ontwikkeld, zodanig dat bijzonder kleine eenheden zeer snel vuursteun kunnen inroepen tegen een vijand in de nabije omgeving, evenals gespecialiseerde middelen voor specifieke problemen.

De Amerikanen hebben het *Blitzkrieg*-concept uit de Tweede Wereldoorlog verder geperfectioneerd met technische middelen, zodat nu niet alleen de elementen van het leger op elkaar kunnen worden afgestemd, maar ook bijvoorbeeld de samenwerking van elitetroepen met plaatselijke bondgenoten kan worden begeleid. De beste illustratie dat men dit bijna volmaakt onder de knie heeft, is het inroepen van luchtsteun uitgevoerd door een vliegtuig voor bijvoorbeeld *special forces* in de bergen van Afghanistan, waarbij het gaat om precisiegeleide bommen op afzonderlijke doelen. De rol van de verbindingen- en verkenningssatellieten is ook bijzonder belangrijk. Dat is een van de redenen dat de VS de ruimte wil domineren en een apart Ruimte Commando heeft ingesteld om dat te regelen.

Het hele leger wordt steeds meer een organisch geheel met componenten die nauw samenwerken, niet alleen om doelen te zoeken en te vechten maar ook inlichtingen te verzamelen en te verspreiden. Dat is althans de theorie. Het is de vraag of het altijd zo werkt. Het menselijk aspect verdwijnt niet, zoals geïllustreerd door het neerschieten van eigen vliegtuigen door luchtafweerbatterijen vanwege menselijke fouten, of het bombarderen van eigen personeel.

De Amerikaanse 'overwinning' in Irak

Deze technologische hoogstandjes hebben uiteraard hun eigen beperkingen, die nog niet zichtbaar zijn geworden, omdat tot nog toe een gelijkwaardige tegenstander ontbreekt. Daarom konden de Amerikaanse overwinningen in de oorlogen van de laatste paar jaar worden toegeschreven aan militair-technologische perfectie. Daar kunnen desalniettemin grote vraagtekens bij geplaatst worden.

In het geval van het Iraakse leger stonden pogingen in 1990 en 2003 om een conventioneel gevecht aan te gaan met het Amerikaanse leger gelijk aan zelfmoord. Daar ligt een cruciaal tactisch concept aan ten grondslag: Amerikaanse eenheden hebben de verkenningsmiddelen om op grote afstand vijandelijke eenheden te vinden, en de wapensystemen om ze op afstand te vernietigen voordat hun eigen troepen of materieel in gevaar komen. Het is dus beslist waar dat elke poging om een conventioneel gevecht aan te gaan met het Amerikaanse leger zinloos is.

In Irak heeft het grootste deel van het Iraakse leger dan ook niet gevochten, zelfs niet het grootste deel van de beter opgeleide eenheden van de Republikeinse Garde. De enige omstandigheden waarin wel enige tegenstand kon worden geboden, traden op in locaties waar kleine groepen loyale Baath-eenheden dichtbij de Amerikaanse troepen konden komen. Zolang deze echter ontplooid waren om een conventionele oorlog te voeren, had dit slechts een marginaal effect. In Bagdad zelf is er geen serieuze poging ondernomen om een stadsoorlog te beginnen: dat zou immers de uitwerking van de Amerikaans wapensystemen deels hebben geneutraliseerd. Latere onthullingen wijzen erop dat de generaals van een aantal belangrijke eenheden rondom Bagdad zijn omgekocht om hun troepen naar huis te sturen.

Sindsdien heeft zich een guerrillaoorlog ontwikkeld die de eerdere conventionele overwinning teniet dreigt te doen. Het is zelfs mogelijk dat er een strategie was om geen conventionele weerstand te bieden nadat Bagdad bereikt was, maar over te gaan op onconventionele oorlogvoering.

Overwinning

Beslissend in deze discussie is de definitie van een overwinning. Op 1 mei werd door president Bush op het dek van een vliegdekschip een overwinningstoespraak gehouden. Bush had in zoverre gelijk dat de conventionele gevechtshandelingen voorbij waren. Dat wil zeggen: Irak was binnengevallen, het conventionele leger verslagen, de hoofdstad en alle andere strategische doelen (olievelden, waterwegen, energiecentrales, verbindingen) ingenomen. Daarna is een ander soort oorlog begonnen die de Amerikaanse legerleiding later heeft erkend als een guerrillaoorlog. De oorlog in brede zin is dus niet voorbij, omdat delen van de Iraakse maatschappij (vooral afkomstig van de soennitische bevolkingsgroep) de aanwezigheid van de VS niet accepteren en dus aanslagen uitvoeren op VS-troepen en allen die ze zien als daarmee verbonden.

Dit betekent dat aan de minimale voorwaarden om een oorlog tot een succesvol einde

te brengen, niet is voldaan. Dat is de politieke acceptatie van de nederlaag door de overwonnen bevolking, met al haar instituties. De politieke terugslag is begonnen, de eerder beschreven politieke factoren zijn in werking gesteld.

Shock and awe is wellicht vooral een propagandistisch concept voor het thuisfront. Het is van geen belang dat er een militair-technische overwinning wordt behaald als het thuisfront denkt dat er een nederlaag is geleden, of dat een oorlog te lang duurt en uitzichtloos is, of dat er te veel doden zijn gevallen. Bij dat laatste is de verhouding tussen gedode vijanden en Amerikanen volkomen irrelevant. Al zijn er tien keer zoveel vijanden gedood, toch kan de perceptie van hoge verliezen aan eigen kant ernstige binnenlandse gevolgen hebben.

Fataal is het als de indruk ontstaat als zou de leiding niet patriottisch zijn, de argwaan dat de oorlog om andere motieven wordt gevoerd, waarbij de levens van de soldaten minder of niet belangrijk zijn. De kwestie van de 'verdwenen krijgsgevangenen' in Vietnam en de manier waarop die een rol gingen spelen in de VS-politiek is een illustratie van dit principe.

Dit alles maakt controle over de media bijzonder belangrijk. Daar ligt een deel van de sleutel om de Amerikaanse publieke opinie te beïnvloeden.

Slachtoffers en doden

96

Er bestaat ook een wisselwerking tussen het aantal doden en gewonden en het gebruik van vuurkracht. In een oorlogssituatie worden wapens met een grote vernietigingskracht (*daisy cutters, fuel-air explosives*, thermobarische (druk)bommen, clusterwapens, napalm, verarmd uranium) sneller ingezet als er tegenstand is. Dit betekent dat het aantal vijandelijke doden in zo'n situatie oploopt (als er bijvoorbeeld Amerikaanse doden zijn gevallen, of in een situatie waar grote spoed vereist is). Gebruik van die massale vuurkracht is ook een manier om Amerikaanse levens te redden. Als dat een toename inhoudt van 'bijkomende schade' (*collateral damage*), dan wordt dat ingecalculeerd in de zin van negatieve publiciteit – tenzij het geheim kan worden gehouden.

Onder omstandigheden van een guerrillaoorlog werkt dit door in de *rules of engagement* - de omstandigheden waaronder het vuur mag worden geopend, die beperkingen opleggen aan soldaten.

Asymmetrische oorlogvoering

Het is geen algemeen principe dat het Amerikaanse leger elke oorlog wint vanwege zijn militair-technologische perfectie. Zodra de boven geschetste processen in werking treden, ontstaan politieke problemen niet alleen in het oorlogsgebied maar ook in de VS zelf. De crux van deze zogenaamde asymmetrische oorlogvoering is nog altijd het gebruik maken van de zwaktes van de tegenstanders: dat is een oud principe van oorlogvoering. De asymmetrie zit niet zozeer in de verschillende militaire tactieken of strategieën, maar in de relatie tussen militaire strategie en politiek. Die valt te definiëren als het gebruik maken van militaire tactieken en strategieën om een politiek effect te bewerkstelligen, dat de militaire strategie van de opponent vergaand beïnvloedt.

De Vietnamese generaal Giap gebruikte exact dit principe in het Tet-offensief in 1968: de beeldvorming van gevechten in de steden van Zuid-Vietnam, de centra van de VS-macht en -aanwezigheid in Vietnam, werd door de media in de VS omgezet in de indruk dat alles verloren was – het befaamde commentaar van Walter Conkrite was van groot politiek belang, omdat deze gezaghebbende commentator jarenlang vóór de oorlog was geweest. De daaropvolgende militaire overwinning op de troepen van de Vietcong kon de politiek-strategische nederlaag van de VS niet meer tenietdoen en kostte Johnson het presidentschap. De terugtocht van VS-troepen werd onvermijdelijk, beide presidentskandidaten moesten dit bij de verkiezingen in 1968 beloven.

De bezetting van Irak

De grote vraag in Irak is of er een soortgelijke ontwikkeling op gang is gebracht. Hoewel de vergelijking met Vietnam her en der wordt gemaakt, zijn er verschillen. De Vietnamese guerrilla steunde deels op een cruciale politieke component: de steun van de bevolking die zich tegen de Amerikaanse bezettingsmacht en haar bondgenoot, de Zuid-Vietnamese regering, keerde. In Irak is de bevolking verdeeld: de guerrilla heeft een politieke basis in de soennitische bevolking in centraal Irak. De Koerden zijn pro-Amerikaans, de sjitische bevolking grotendeels neutraal. De operaties bestaan overwegend uit aanslagen die tot doel hebben om de bezettingsmacht en alles wat beschouwd wordt als ondersteuning van die bezettingsmacht te treffen: dus de VN, hulporganisaties, buitenlandse ondernemingen, soldaten van bondgenoten.

Daarnaast worden aanvallen ondernomen op de oliepijpleidingen in het bezette Irak. Het onmiddellijke effect is het onderbreken van de olietoevoer naar de energiecentrales. Dat is ernstig, maar kan worden gecorrigeerd. Veel erger is de aantasting van de politiek-economische bezettingsstrategie van de VS, die is gebaseerd op de exploitatie van de Iraakse oliebronnen en de export van deze olie. Elke vooruitgang is daarop gebaseerd, inclusief het aantrekken van internationale investeerders, die boven alles stabiliteit begeren.

Het opzetten van een pro-Amerikaans bewind dat het mogelijk moet maken om VS-troepen terug te trekken is daar weer aan gekoppeld. Degenen die de aanvallen beramen, willen ongetwijfeld dit proces ontwrichten.

Op deze manier van oorlogvoeren heeft het Amerikaanse leger geen antwoord, behalve de primitieve reactie van represailles in de omgeving van de aanslagen, doorzoeken van huizen en arrestaties en zelfs weer beperkte bombardementen met artillerie en vliegtuigen. Maar inlichtingen over de daders zijn cruciaal en kunnen alleen worden ingewonnen bij een bevolking die meewerkt. De achterliggende politieke vraag is dus of de bezettingsmacht een politiek kan voeren die aanvaardbaar is voor de soennitische bevolking en tegelijkertijd de sjieten en Koerden te vriend kan houden.

In feite komt deze politieke vraag steeds weer terug bij elke militaire operatie die uitloopt op een bezetting. De Amerikaanse regering heeft een beleid ingevoerd dat verdacht veel lijkt op ouderwets kolonialisme. Volgens een goedgevolgige theorie, die nog steeds door sommige politici wordt aangehouden, is het de VS te doen om de vestiging van democratie in andere landen. Volgens anderen gaat het simpelweg om controle over

Zijn de VS onoverwinnelijk?

cruciale locaties of hulpbronnen. In beide gevallen is het zeer de vraag of de plaatselijke bevolking een bezettingsmacht op haar grondgebied aanvaardt. Daarmee belandt het Amerikaanse leger in dezelfde problematiek als koloniale bezetters in vroegere tijden. Deze politieke doelen en de weerslag van de militaire doctrine op de binnenlandse politiek zijn van beslissend belang voor het succes of falen van de militaire doctrine van het Amerikaanse leger.

VD AMOK

AFRICOM EEN IJZEREN VUIST GEHULD IN FLUWEEL

3^e kwartaal 2009

Al tientallen jaren is de hele wereld door de VS verdeeld in militaire bevelsgebieden. Dat is nodig om de Amerikaanse strijdkrachten efficiënt in te kunnen zetten in de gebieden waar ze nodig zijn om de Amerikaanse macht te projecteren. Tot 2008 was Afrika 'toe gewezen' aan drie verschillende hoofdkwartieren: *Pacific Command* (Stille Oceaan), *Central Command* (Midden-Oosten) en *European Command*. De veranderende machtsverhoudingen in de 21^e eeuw maakten een herschikking noodzakelijk. In 2006 werd besloten tot het installeren van een nieuw bevelsgebied, *Africa Command* (AFRICOM) dat op 1 oktober 2008 operationeel is geworden.

Het bestaat vooralsnog uit een beperkte infrastructuur, een centraal hoofdkwartier in Stuttgart met subhoofdkwartieren voor de marine (Napels), de luchtmacht (luchtmachtbasis Ramstein) en de landmacht (Vicenza, Italië). Dat zijn in essentie plannings-eenheden die de missie van AFRICOM moeten uitvoeren. Ze bevinden zich allemaal buiten Afrika. Dat is opmerkelijk. Het is het gevolg van de tegenwerking van een groot aantal Afrikaanse landen, waaronder Zuid-Afrika en Nigeria, die geen permanente buitenlandse militaire installaties op hun grondgebied wensen. Dat wantrouwen vindt zijn oorsprong in de koloniale geschiedenis, maar ook de recente Amerikaanse interventieoorlogen in Afghanistan, Irak en Somalië (met behulp van bondgenoot Ethiopië) spelen een rol. Dat heeft tot gevolg dat alle activiteiten zich concentreren rond trainingsmissies, oefeningen, vlootbezoeken en *ad hoc* operaties.

Er is één uitzondering: de Amerikaanse basis Camp Lemonier in Djibouti (Hoorn van Afrika) herbergde eind 2008 1.349 mannen en vrouwen, behorend tot landmacht, luchtmacht, marine en mariniers. Vanuit deze basis worden door het *East Africa Counter Terrorism Project* operaties in Kenia, Ethiopië, Oeganda, Tanzania en Eritrea georganiseerd. Dit project valt onder AFRICOM, maar is een onderdeel van *Operation Enduring Freedom* – de wereldwijde Amerikaanse jacht op terroristen.

Missie

Officieel wordt de missie van AFRICOM als volgt omschreven: '*United States Africa Command*, voert samen met andere Amerikaanse regeringsorganen en internationale partners doorlopende veiligheidsoperaties uit door middel van bilaterale militaire programma's, militair ondersteunde activiteiten en andere militaire activiteiten waartoe opdracht wordt gegeven, om een stabiele en veilige Afrikaanse omgeving te bevorderen, ter ondersteuning van het Amerikaanse buitenlandbeleid.' (Eigen vertaling, www.africom.mil)

AFRICOM heeft, met een begroting van 300 miljoen dollar voor het begrotingsjaar 2009 (*Jane's Defence Weekly*, 9 oktober 2008) nauwelijks eigen militaire middelen. Vliegtuigen, tanks, schepen: alles moet geleend worden van naburige hoofdkwartieren, net als de centraal vanuit het Pentagon gecontroleerde strategische middelen zoals spiona-

gesatellieten en speciale troepen. Dat komt deels omdat het *Command* nog in opbouw is, maar ook vanwege de beperkingen van de boven beschreven missie, die de nadruk legt op opleiding en ondersteuning van plaatselijke militairen door het aangaan van bilaterale samenwerkingsverbanden met regeringen. Bovendien heeft AFRICOM een zwaar civiel element: een van de plaatsvervangende bevelhebbers is een burger van het Amerikaanse *State Department* (Ministerie van Buitenlandse Zaken).

De bedoeling is om de militaire activiteiten in te passen in een scala van civiele hulpprogramma's, die bijvoorbeeld door de Amerikaanse hulporganisatie USAID worden uitgevoerd. Dit is in feite niets anders dan de gecoördineerde aanpak van militaire en civiele activiteiten die in Nederlandse kring gepopulariseerd is als de '3D'-aanpak (*diplomacy, defence, development* – diplomatie, veiligheid en ontwikkeling) ofwel de zogenaamde 'alomvattende aanpak' (*comprehensive approach*). Het gebruik van het civiele jargon en de niet-militaire middelen is niet alleen noodzakelijk om brede invloed te verwerven: het werkt ook als camouflage voor de geopolitieke strategische doelen die op de achtergrond spelen en van doorslaggevend belang zijn. In de Afrikaanse media wordt ervan uitgegaan dat het de VS vooral te doen is om het veiligstellen van de Amerikaanse invloed in de gebieden waar ze een belangrijk deel van haar olie vandaan haalt. Men schat dat in 2015 25 procent van de Amerikaanse oliebehoefte uit Afrika moet komen. Leveranciers zoals Nigeria (waar Shell een leidende rol speelt) en Angola spelen hierin een cruciale rol. Vaak wordt ook genoemd het tegengaan van de aanzienlijke Chinese invloed op het continent: de Chinese handel met Afrika is gestegen van 2 miljard dollar in 1999 naar 73 miljard in 2007. Er is dus een ouderwetse wedloop om grondstoffen aan de gang, die des te belangrijker wordt naarmate de vraag naar energie de komende jaren toeneemt.

100

Tenslotte wordt zowel door de Amerikaanse regering als deskundigen de contra-guerrilla-rol van AFRICOM benadrukt, ook wel bekend als de 'oorlog tegen het terrorisme'. Het gaat hier om een oud Amerikaans concept dat bestaat uit het opleiden en uitrusten van bevriende krijgsmachten waarmee vervolgens gezamenlijk wordt geoefend. Zo vond in november 2008 de oefening *Flintlock* plaats, bedoeld om samenwerking tussen Afrikaanse en Europese en Amerikaanse legers te versterken. Er namen behalve eenheden uit zeven West- en Centraal-Afrikaanse landen en de VS ook militairen uit Duitsland, Frankrijk, Spanje en Nederland aan deel. Het *Flintlock*-scenario richtte zich op het bestrijden van een 'extremistische, gewelddadige plaatselijke ontwikkeling'. Ook de Amerikaanse *Special Forces* waren hierbij betrokken (*Jane's Defence Weekly*, 11 december 2008).

Hulpprogramma's

De vele hulpprogramma's aan tientallen Afrikaanse landen maken een versplinterde indruk. AFRICOM moet bilaterale relaties onderhouden met 53 Afrikaanse landen. Toch zit er een grootschalige logica achter. Een deel van de projecten bestaat uit ondersteuning van (delen van) de vredesmacht van de Afrikaanse Unie in opbouw, bekend als de *African Standby Force* (ASF). Troepen van lidstaten, zoals Rwanda en Oeganda, maken deel uit van de vredesmachten die in Somalië en Soedan (Darfoer – inmiddels een VN-missie) werden ingezet. De operaties mislukten deels door gebrek aan materieel. AFRICOM is

juist gericht op het uitrusten en opleiden van Afrikaanse legers. Het ligt voor de hand dat de Amerikaanse hulp wordt gekoppeld aan de opbouw van de interventiemacht van de Afrikaanse Unie waarmee de VS grote invloed krijgt op de inzet van die strijdmacht (*Jane's Defence Weekly*, 29 september 2008).

Er zit nog een groeipotentieel in AFRICOM. Vanwege het zwaar civiele element verwachten huurlingenorganisaties zoals Blackwater Worldwide, Dyncorp en Military Professional Resources Inc. lucratieve contracten in de wacht te slepen. Generaal Ward, bevelhebber van AFRICOM, werd afgelopen oktober uitgenodigd om de belangrijkste toespraak te houden op de jaarlijkse conferentie van de *International Peace Operations Association*, de koepel van Amerikaanse huurlingenorganisaties. Zo wordt de massale inzet van huurlingen zoals die plaatsvindt in Irak en Afghanistan nu voortgezet in Afrika. AFRICOM heeft ook een maritiem hulpprogramma, *Africa Partnership Stations*, dat wordt uitgevoerd door *US Naval Forces Africa* vanuit Napels. De hoofdtaak daarvan is het controleren van de kustwateren rondom Afrika, tegen piraterij, drugs en mensensmokkel. Waarschijnlijk zal de rekrutering van huurlingen om handelsschepen te bewaken ook worden gekoppeld aan dit programma. AFRICOM is opgezet onder president Bush, maar wordt ook onder Obama verder uitgebouwd.

Het concept van *soft power*, het integreren van diplomatie, civiele en militaire hulpprogramma's in een samenhangende strategie is niet uniek. Ook in andere bevelsregio's wordt geëxperimenteerd met deze aanpak. Het grote gevaar van de ontwikkeling ligt in het militariseren van de ontwikkelingshulp en het coöpteren van hulporganisaties, zoals dat al plaatsvindt in Afghanistan. AFRICOM wordt uitgebouwd rond dit concept, dat misschien nog het beste te duiden is als een poging om de Amerikaanse macht en invloed te handhaven door de ijzeren vuist te wikkelen in fluweel.

HET BUITENLANDS BELEID VAN OBAMA: 'NO WE CANNOT'

februari 2012

Verschilt het buitenlands en defensiebeleid van president Obama wezenlijk van dat van zijn voorganger? In essentiële kwesties is het door velen verguisde beleid van de Republikeinse president Bush jr. niet alleen *voortgezet*, maar ook *geïntensiveerd*. De beloften van de verkiezingscampagne van kandidaat Obama om verandering te brengen, liggen ver achter ons. De werkelijkheid is heel anders. In zaken zoals oorlogvoering, mensenrechten en volkenrecht was de nieuwe Democratische president, die bij zijn aantreden begin 2009 symbool stond voor een ander Amerikaans beleid, een teleurstelling.

Het gaat niet alleen om de handhaving van het gigantische oorlogsapparaat, inclusief de kernwapenslagkracht, ook het raketschild kan de aanleiding vormen voor een nieuwe wapenwedloop. President Obama staat ook garant voor voortzetting van de 'war on terror', waarbij de grenzen van de rechtsstaat niet alleen worden opgezocht, maar ook worden overschreden. De in dit opzicht twee belangrijkste erfenissen van het beleid van Bush, de illegale invasie van Irak en het illegaal ontvoeren, vastzetten en martelen van gevangenen, zijn ongestraft gebleven. Het beleid dat daaraan ten grondslag lag, wordt voortgezet. Om die reden was de toekenning van de Nobelprijs voor de Vrede aan Obama rijkelijk voorbarig.

102

Defensie-uitgaven

Het meest overtuigende bewijs van de continuïteit van het buitenlandbeleid van president Bush onder Obama is de *omvang* van de defensie- en oorlogsuitgaven. Onder Bush bedroeg in 2007 de kernbegroting van het Pentagon 472 miljard dollar. Het door het Congres medio december 2011 aangenomen voorstel voor het begrotingsjaar 2012 omvatte 546,5 miljard dollar. Daarbij moeten worden opgeteld de additionele kosten van militaire operaties in Irak en Afghanistan, die worden geschat op 115,5 miljard dollar.¹ Ook moet erbij worden opgeteld de bijdrage van het ministerie van buitenlandse zaken aan militaire operaties (8,7 miljard dollar voor 2010). Ook de operaties van de inlichtingendiensten (inlichtingen verzamelen evenals geheime operaties) zijn onder Obama een groeimarkt: 53,1 miljard dollar voor het begrotingsjaar 2010.² Het wereldomvattend stelsel van Amerikaanse bases vormt een substantieel deel van de Pentagon-begroting. Volgens een schatting komt dit bedrag op 41,6 miljard dollar per jaar.³

In het licht van de economische crisis ontkwam het Witte Huis er niet aan een voorstel te presenteren om op deze kosten te bezuinigen. Afgelopen zomer stuurde het Witte Huis als onderdeel van zijn totale bezuinigingspakket een plan naar het Congres om de uitgaven de komende tien jaar met 350 miljard dollar te verminderen. Omdat het Congres het niet eens werd over de begroting, werd dit bedrag verhoogd naar 900 miljard dollar. De voorstellen zijn echter *boterzacht*, omdat ze niet verder gaan dan een reductie in de groei van de *toekomstige* uitgaven, dus omkeerbaar door toekomstige regeringen. Indien ze werkelijk worden doorgevoerd, dan zouden de defensie-uitgaven terugkeren naar het

niveau van 2007 onder president Bush. Anders gezegd, de toename onder Obama zou misschien worden teruggedraaid.⁴

De beoogde bezuiniging loopt echter gevaar. De militair-industriële lobby, verenigd in de campagne '*Second to None*', zet het Congres onder druk om de plannen voor aanschaf van dure wapensystemen (zoals de *Joint Strike Fighter*) te handhaven. Voor de Amerikaanse belastingbetaler is het Pentagon een zwart gat, waar oncontroleerbare sommen in worden gesmeten zonder correcte boekhoudkundige controle.⁶ De befaamde waarschuwing van president Eisenhower in 1959 over de macht van het militair-industriële complex is in de wind geslagen, ook onder president Obama. Als er al sprake is van de door hem beloofde '*change*' op deze terreinen, dan vooral in negatieve zin.

De kernwapens blijven

De kernbewapening neemt in het beleid van Obama een speciale plaats in. In Praag (april 2009) verklaarde hij: 'So today, I state clearly and with conviction America's commitment to seek the peace and security of a world without nuclear weapons.' Zijn woorden werden alom geïnterpreteerd als aanzet tot werkelijke nucleaire ontwapeningsstappen. In dat licht werd ook het eind 2009 ondertekende START-verdrag gezien, waarin reducties in de omvang van de Russische en Amerikaanse kernwapenarsenalen worden geregeld. Dat optimisme was echter voorbarig. Reducties zijn niet hetzelfde als ontwapening en dat werd al snel duidelijk bij de eerstvolgende begroting. Het bedrag dat werd begroot voor alle kernwapengerelateerde begrotingsposten, steeg onder Obama van 6,9 miljard dollar voor het jaar 2011 naar 7,6 miljard dollar voor het begrotingsjaar 2012.⁷ Onder Bush was dat bedrag nog 6,4 miljard dollar voor begrotingsjaar 2006.⁸

103

De nucleaire infrastructuur, noodzakelijk voor het onderhoud van de nucleaire slagkracht, werd niet slechts *behouden*, maar ook *uitgebreid*. Op de laatste begroting stonden ook uitgaven voor nieuwe kernkoppen en een fabriek voor de bouw van de daarvoor benodigde plutoniumkernen. Zulke uitgaven kunnen toch nauwelijks beschouwd worden als onderdeel van een nucleair ontwapeningsplan. Draagsystemen voor kernwapens worden in de toekomst (vanaf 2020) vervangen door nieuwe. Deze systemen, waaronder onderzeeërs, raketten en kruisvluchtwapens, worden nu al ontworpen of ontwikkeld.

Het gaat niet alleen om de nucleaire slagkracht⁹, maar ook om het gebruik daarvan. De strategie voor inzet is onder Obama nauwelijks veranderd. Dat werd duidelijk in de laatste versie van het om de vijf jaar verschijnende Amerikaanse nucleaire beleidsdocument, de *Nuclear Posture Review*.¹⁰ Kernpunten hierin zijn: (1) de Verenigde Staten behouden de mogelijkheid om als eerste kernwapens in te zetten, en (2) de alert-status van de intercontinentale nucleair bewapende raketten wordt niet veranderd; ze blijven gereed staan om binnen minuten gelanceerd te worden.

Volgens een ander project, *Prompt Global Strike*, wordt de nucleaire lading van sommige intercontinentale raketten vervangen door conventionele koppen. Dat betekent dat het verschil tussen nucleair en conventioneel wegvalt – een levensgevaarlijke stap.¹¹

Zelfs een symbolische geste – de eenzijdige terugtrekking van de substrategische

kernwapens die nog steeds zijn opgeslagen in vijf Europese NAVO-lidstaten, waaronder Nederland – was een brug te ver onder het nieuwe presidentschap. Er komt geen verandering in de toewijzing van Amerikaanse kernwapens aan de NAVO. Terugtrekking van deze kernbommen is wat betreft Washington een zaak van het Bondgenootschap, door consensusbesluitvorming. De kernbommen zoals die op vliegbasis Volkel liggen, worden gemoderniseerd. De *Joint Strike Fighter* wordt geschikt gemaakt om de kernwapentaak over te nemen. Aangezien de lidstaten op zijn best verdeeld blijven over verwijdering, is er de laatste jaren in essentie niets veranderd. Het Bondgenootschap behield niet alleen zijn vliegtuig-kernbommen, maar ook de Amerikaanse nucleaire garanties. Daarmee eist de NAVO een speciaal voorrecht op, dat de meeste andere staten vanwege het Non-Proliferatieverdrag wordt onthouden: een nucleaire afschrikkingsmacht.

Raketschild

Een vaak gehoorde argumentatie van de NAVO-lidstaten voor behoud van de nucleaire taken, namelijk dat ze noodzakelijk zijn om de Amerikaanse betrokkenheid bij Europa te garanderen, wordt nu ook in het spel gebracht bij de invoering van een raketschild. De regering-Bush initieerde een langetermijnproject voor de ontwikkeling en plaatsing van anti-raketsystemen in Noord-Amerika en Europa. Een Europese component van dat plan behelsde plaatsing van raketlanceerinstallaties in Polen en waarschuwingsradarsystemen in Tsjechië.¹² Onder Obama werd dit plan in 2009 ingetrokken en vervolgens in een andere vorm weer ingevoerd. De aangepaste versie heette *European Phased, Adaptive Approach*.¹³ In plaats van een volledig op land gestationeerd systeem gericht op intercontinentale raketten, wordt de komende jaren een systeem ingevoerd dat wordt ingezet vanaf zowel land als zee, bedoeld om middellangeafstandsraketten, zoals die in gebruik door Iran, neer te schieten. Eind 2010 besloot de NAVO-top in Lissabon dit Amerikaanse plan te integreren in het al bestaande raketschild ALTBMD.¹⁴

Dit betekent dat er een geïntegreerde waarschuwings- en bevelsstructuur wordt ontwikkeld om de raketten tijdig te lanceren. Zo wordt de veiligheid van Europa onder Obama gekoppeld aan die van de Verenigde Staten, net als dat onder Bush het geval was. Omdat het raketschild voor Washington onderdeel is van zijn totale strategische slagkracht, wordt aldus de vrijheid van handelen van de Europese NAVO-lidstaten ingeperkt.

Deskundigen twijfelen aan de effectiviteit van het raketschild tegen een raketaanval. Ze stellen het realiteitsgehalte van het testprogramma ter discussie.¹⁵ Desondanks is Rusland, waarmee afspraken over samenwerking waren gemaakt op de NAVO-top, bezorgd over de opbouw van het systeem aan zijn grenzen. Het zou een mogelijke toekomstige bedreiging vormen voor zijn nucleaire afschrikkingsmacht.¹⁶

Minister Lavrov van buitenlandse zaken verklaarde in oktober dat Rusland geen medewerking zou verlenen aan het Europese raketschild zonder wettelijke en bindende garanties dat het netwerk niet tegen Rusland zou worden gebruikt.¹⁷ Dat president Obama het systeem toch invoert, is wellicht het beste te verklaren door het succes van de militair-industriële lobby in Washington, gecombineerd met de wens de Atlantische band te

handhaven. Waarmee we in feite weer terug zijn in een oude en beproefde wereld – die van de wapenwedlopen van de Koude Oorlog.

Illegale oorlogen

Onder Obama is de 'war on terror' die president Bush had verklaard, in verhevigde mate voortgezet. Het gaat daarbij niet alleen om Obama's 'War in Afghanistan', zoals beschreven in Bob Woodwards laatste boek, maar om een reeks conflicten waarbij de scheidslijn tussen legaal en illegaal militair handelen steeds vaker wordt overschreden. Net als de regering-Bush beschouwt president Obama zich als in staat van oorlog tegen 'unlawful enemy combatants'.

Die aanduiding is voor Obama net als voor Bush van groot belang; ze vormt de legitimering voor het gebruik van methoden van oorlog die grenzen overschrijden, zowel geografisch als juridisch.

Die oorlog in de schaduw omzeilt de wettelijk vastgelegde parlementaire controle. Dat gebeurde ook door de Amerikaanse deelname aan de NAVO-operatie tegen Libië, die onder andere bestond uit de grootschalige inzet van elektronische verkenningssystemen, kruisvluchtwapens en onbemande vliegtuigen. Deze vond plaats zonder de noodzakelijke toestemming van het Congres, die volgens de *War Powers Act* is vereist. In essentie worden de controlemechanismen op de uitvoerende macht, die de vrijheid oorlog te voeren aan banden moeten leggen, afgebroken. Door te verwijzen naar door het Congres aangenomen wetgeving¹⁸ om de daders van de aanslagen van 9/11 op te sporen, wordt nu een universele 'war on terror' gevoerd, zonder beperkingen – door systematische aanslagen op tegenstanders, sinds een jaar ook op Amerikaanse burgers die zich tegen de regering keren.

105

Targeted killing

Het grootschalig gebruik van onbemande vliegtuigen vertegenwoordigt een nieuwe ontwikkeling in de geschiedenis van oorlogvoering.¹⁹ De noviteit ligt niet zozeer in de aard van het wapen, als wel in de manier waarop het grotendeels gebruikt wordt: namelijk om overal ter wereld zonder formele oorlogsverklaring vijanden te doden. Daarbij worden doelen aangewezen door een onbekende werkgroep in het Witte Huis, die op grond van schimmige geheime criteria en besluitvorming *de facto* doodvonnissen uitspreekt.²⁰ Het meest intensieve gebruik is in Pakistan, waar naast de doelwitten een onbekend aantal burgers is gedood. Recent Brits onderzoek leverde het bewijs van die burgerdoden, de zogenaamde 'bijkomende schade'.²¹

Naast Pakistan worden ook doelen in Jemen, Somalië en Afghanistan aangevallen. Een VN-rapport, in mei 2010 gepresenteerd door Speciaal Rapporteur Philip Alson, concludeerde dat gebruik van het wapen buiten de kaders van conventionele oorlogvoering bijna altijd strijdig is met de wet.²² Nu een nieuwe drempel is overschreden door de onwettige executie van twee Amerikaanse staatsburgers, ontstaat een fel debat over de rechtmatigheid van dit optreden.

De tweede methode van *targeted killing*, de inzet van *special forces* om kaderleden van de guerrilla's op te pakken dan wel te doden, gaat nog verder. Deze operaties zijn

onder Obama geïntensiveerd, waarbij de aanslag op Osama bin Laden in Pakistan het bekendste geval was. In Afghanistan wordt deze methode bijzonder vaak toegepast in 'night raids'. Daar vallen speciale eenheden veelal 's nachts dorpen binnen om kopstukken van de Taliban te arresteren dan wel te doden. Analyses van deze operaties hebben aangetoond dat daarbij veel onschuldige burgers worden gedood.²³ Deze methode van oorlogvoering vormt een essentieel onderdeel van het exit plan. Een overeenkomst met president Karzai, waar de afgelopen maanden over werd onderhandeld, regelt juist een langer verblijf van Amerikaanse militairen.²⁴

Rendition

Onder president Bush werd een systeem van *extraordinary rendition* geperfectioneerd: het oppakken van 'enemy combatants', waar ook ter wereld, en ze opsluiten op locaties waar ze gemarteld werden. Dat gebeurde door zowel de CIA zelf, in landen zoals Polen en Roemenië, als door 'uitbesteding' aan de beulen van destijds bevriende staten als Syrië en Libië. Afgelopen zomer ontdekte de Amerikaanse onderzoeksjournalist Jeremy Scahill in Somalië ook een dergelijke CIA-gevangenis.²⁵

Toen deze operaties mede vanwege publieke verontwaardiging in betrokken Europese landen werden gestaakt, kwam de vraag aan de orde of ook Guantanamo Bay zou worden gesloten. De belofte van Obama dat te doen, bleek loos. De schimmige categorie van de daar voor onbepaalde tijd vastgezette 'unlawful enemy combatants' bleef bestaan.

106

Pogingen de regering aan te klagen via civiele rechtbanken liepen stuk, onder andere door tegenwerking van de advocaten van de regering. Naast Guantanamo Bay worden nog steeds gevangenen elders vastgezet, bijvoorbeeld in een installatie van het Amerikaanse leger op vliegbasis Bagram in Afghanistan.

In twee uitspraken in mei 2011 besloot het Amerikaanse Opperste Gerechtshof pogingen te blokkeren van de slachtoffers van 'rendition' om hun recht te halen in Amerikaanse rechtbanken. De hoofdredactie van *The New York Times* kapittelde het Gerechtshof voor deze uitspraken. Ze beschuldigde bovendien Obama ervan misbruik van het begrip 'staatsgeheim' te maken om civiele processen van de slachtoffers tegen de staat te ondermijnen.²⁶ Ook werden de verantwoordelijke ambtenaren voor het *rendition*- en martelbeleid, dat werd ontworpen onder de verantwoordelijkheid van de regering-Bush, onder Obama vrijgesteld van vervolging.²⁷

De *American Civil Liberties Union*, die deze zaken nauwkeurig volgt, kwam in september 2011 dan ook tot de conclusie dat de kernelementen van het beleid van Bush nog steeds deel uitmaakten van de nationale veiligheidsstrategie onder Obama.²⁸ Hoewel er officieel niet meer gemarteld wordt, is uitlevering aan landen die martelen of het martelen in afgelegen bases zoals Bagram of Mogadishu, nog steeds mogelijk, door bijvoorbeeld zogenaamde *proxy's* (handlangers) zoals huurlingen in te zetten, of door de regels 'flexibel' te interpreteren.

Een gevaarlijk pad

President Obama heeft in een reeks kernpunten ervoor gekozen het buitenlandbeleid van Bush jr. voort te zetten en zelfs te *intensiveren*. De gevolgen zijn niet alleen van belang

voor de rest van de wereld, die blootgesteld is aan de immense militaire macht die ingezet kan worden door willekeurige en geheime besluiten van de president en zijn adviseurs, maar ook voor de Amerikaanse burgers zelf. Deze afbraak van het internationaal recht heeft immers binnenlandse gevolgen. Die bestaan niet alleen uit het zonder proces uitvaardigen van doodvonnissen tegen de eigen burgers. Ook uit inbreuken op de rechten van de burger, door intensieve controle²⁹, geheime afluisterpraktijken en uitbreiding van de bevoegdheden van de politie en veiligheidsdiensten, zoals vastgelegd in de *Patriot Act*, en van het leger, zoals vastgelegd in de laatste Amerikaanse defensiebegroting.³⁰ Zo slaat de militarisering van het buitenlandbeleid in het kader van de eeuwige 'war on terror' ook terug op het binnenland: het gaat om een ontwikkeling die de burgerrechten aantast en dus ook de rechtsstaat zelf.

Noten:

1. 'U.S. Congress Approves \$662 Billion Defense Plan Headed to Obama', Bloomberg, 15 december 2011.
2. Chris Hellman, *The Real US National Security Budget*, 4 maart 2011.
3. Nick Turse, 'Empire of bases 2.0', in: *Asia Times*, 12 januari 2011.
4. 'Is Leon Panetta the Right Man to be Secretary of Defense?', Winslow Wheeler, 13 december 2011, *Center for Defense Information*, Washington D.C.
5. Aangehaald in: Nick Turse, 'Will ties to Pentagon contractor', 21 september 2011.
6. Rapporten van de Inspector General van het Pentagon, aangehaald in: Peter Casey, 'Where have all the Missiles Gone'.
7. Greg Mello, Bulletin 127 van de *Los Alamos Study Group Albuquerque*, 6 september 2011.
8. *Department of Energy, FY2007 Congressional Budget Request*, februari 2006, *Office of Chief Financial Officer Volume 1 DOE/CF-002, Volume 1, National Nuclear Security Administration*.
9. Walter Pincus, 'U.S. keeps major lead over Russia in nuclear weapons', in: *Washington Post*, 27 oktober 2011.
10. *US Department of Defense, Nuclear Posture Review 2010*, 3 mei 2010, www.defense.gov/npr/.
11. 'U.S. looks to non-nuclear weapons to use as deterrent', in: *Washington Post*, 8 april 2010.
12. Voor een samenvatting van deze plannen, zie: CRS-rapport *Congress Long-Range Ballistic Missile Defense in Europe*.
13. Zie: *U.S. Missile Defense Policy, A Phased, Adaptive Approach Missile Defense in Europe, The White House Office of the Press Secretary*, 2009.
14. Paragraaf 36-38 van de *Lisbon Summit Declaration*, 20 november 2010.
15. *Federation of American Scientists, Upsetting the Reset: The Technical Basis of Russian Concern Over NATO Missile Defense, Special Report*, september 2011.
16. *Ibid.*
17. Ria Novosti, 'No missile defense cooperation without guarantees', in: *Lavrov*, 21 oktober 2011.
18. 'Authorization For Use Of Military Force in Response to the 9/11 Attacks', P.L. 107-40.
19. Nick Turse, 'America's Secret Empire of Drone Bases', oktober 2011.
20. 'Palin was Right About those Government Death Panels', *Informed Comment*, 7 oktober 2011.
21. Chris Woods, 'US claims of "no civilian deaths" are untrue', *The Bureau of Investigative Journalism*, 18 juli 2011.

22. 'Report of the Special Rapporteur on extrajudicial, summary or arbitrary executions', Philip Alston, *Human Rights Council, Fourteenth session, A/HRC/14/24/Add.6*, 28 mei 2010.
23. 'A Knock on the Door', *Afghan Analysts Network*, 12 oktober 2011. Zie ook: Gareth Porter, 'UN Tally Excluded Most Afghan Civilian Deaths in Night Raids', 25 oktober 2011.
24. Abubakar Siddique, 'Opposition Grows To Next Stage Of U.S. Military Presence In Afghanistan', *Radio Free Europe*, 25 oktober 2011. Zie ook: 'Afghanistan National Assembly Backs Pact With US', *Associated Press*, Kaboel, 19 november 2011.
25. Jeremy Scahill, 'The CIA's Secret Sites in Somalia', in: *The Nation*, 18 augustus 2011.
26. Andy Worthington, 'The Supreme Court's failure to Tackle Torture, now and Forever', in: *The Future of Freedom Foundation*, 26 mei 2011. Zie ook: 'Malign Neglect', in: *The New York Times*, 21 mei 2011.
27. Andy Worthington, *Torture Whitewash*, juli 2011. Zie ook: Glenn Greenwald, 'Torture Crimes Officially, Permanently Shielded'.
28. 'A Call to Courage', *American Civil Liberties Union*, september 2011.
29. 'Reform the Patriot Act What You Should Know', ACLU, www.aclu.org/May 2011. Voor een overzicht zie: Glenn Greenwald, 'A prime aim of the growing Surveillance State', 19 augustus 2011, www.salon.com.
30. Glenn Greenwald, 'Obama to sign indefinite detention bill into law', 15 december 2011.

Internationale Spectator

7. OORLOG TEGEN TERRORISME

EUROPA MOET OPPOSITIE VS STEUNEN: WASHINGTON EN CIA KUNNEN NIET DOEN EN LATEN WAT ZIJ ZELF WILLEN

18 september 2006

De Verenigde Staten voelen zich superieur aan iedereen. Daarom gaan zij maar hun gang, met martelpraktijken, met geheime gevangenissen. Karel Koster plaatst er kritische kanttekeningen bij en vindt dat Europa de partijen in de VS moet steunen die de Amerikaanse regering steeds de spiegel voorhouden.

Tijdens het debat over de geheime CIA-gevangenissen dat woensdag in de Kamer werd gevoerd, bleek dat er een breed gedeelde afkeer is van het Amerikaanse beleid betreffende gevangenen die zijn opgepakt in de 'oorlog tegen het terrorisme'. De meeste woordvoerders spraken de wens uit dat minister Bot stappen zou ondernemen om op zijn minst die afkeer kenbaar te maken aan de Amerikaanse regering.

Tegelijkertijd werd duidelijk dat de regering slechts symbolische stappen zal zetten: een poging om een EU- of NAVO-verklaring te bewerkstelligen was het maximaal haalbare. Te vrezen valt dat de regering het daarbij zal laten en dat zij daar ook in gesteund wordt door een Kamermeerderheid.

110

De aanleiding voor het debat was de bevestiging van president Bush dat de gevangenen inderdaad bestaan en ook niet zullen worden opgeheven. Bovendien krijgt de Amerikaanse inlichtingendienst CIA de ruimte om door te gaan met het martelen van gevangenen.

Onderminister Volcker kwam het ook nog eens uitleggen in Den Haag: er verandert niets wezenlijks aan het Amerikaanse beleid, dat *de facto* de Geneefse conventies voor de behandeling van krijgsgevangenen schendt en ondermijnt. Behalve dat men de geheime gevangenissen handhaaft, gaat men ook door met het uitleveren van gevangenen aan martelende landen ('*rendition*').

Nederland is als nauwe bondgenoot van de Verenigde Staten uiteraard medeverantwoordelijk voor het legitimeren van dit beleid en blijft dat ook, door aan het huidige VS-beleid geen verdergaande consequenties te verbinden voor de samenwerking. Die samenwerking vindt op allerlei terreinen plaats, zoals door het uitwisselen van gegevens over gevangenen via bilaterale contacten en vermoedelijk in het regionale *Counter-Terrorist Intelligence Center*, een samenwerkingsorgaan van de Amerikaanse en Europese inlichtingendiensten dat in Parijs zetelt.

Waar komt die onwil vandaan, om een consequent mensenrechtenbeleid te voeren ten aanzien van de machtige bondgenoot, om het Amerikaanse beleid te veroordelen en er praktische consequenties uit te trekken? De voorstanders van deze passieve houding hebben slechts twee mogelijkheden: of ze zijn het eens met het beleid, of ze menen dat het kwaad van het steunen van het martelbeleid teniet wordt gedaan door de schade die zou ontstaan als er een daadwerkelijke veroordeling zou plaatsvinden (bijvoorbeeld in de

VN-Mensenrechtenraad) met de bijbehorende stappen (zoals het staken van de samenwerking met de Amerikanen in het antiterrorismebeleid).

Realisten

De eerste groep, die zichzelf graag als realistisch ziet, verwijst ik naar de talloze onderzingspecialisten die erop hebben gewezen dat de door marteling verkregen inlichtingen waardeloos zijn. De tweede groep meent de Atlantische alliantie overeind te houden door terughoudend te zijn ten aanzien van Amerikaanse misdaden.

Dat laatste is een ernstige fout, zeker met het oog op de komende Congresverkiezingen. Er zijn sterke krachten in de VS – zowel conservatieve als progressieve – die het beleid van de regering-Bush afkeuren. Veel van de informatie van de misdaden is tot ons gekomen via moedige Amerikaanse journalisten, advocaten en mensenrechtenorganisaties, die ondanks grootschalige intimidatie toch hun oppositie hebben kenbaar gemaakt.

Dankzij het grondige werk van *Human Rights Watch* en de advocaten van de *Association of the Bar of the City of New York* weten we dat het gaat om martelbeleid dat goedgekeurd is door de Amerikaanse regering. Het gaat dus niet om emotionele en spontane reacties op terreurincidenten of om een dwaling van lagere ondergeschikten.

Het hoogste gerechtshof van de VS heeft, onder andere dankzij dit werk, het internationaal recht (deels) laten zegevieren toen het in juni verklaarde dat de militaire tribunaal op Guantanamo Bay niet het recht hebben om processen te voeren tegen terrorismeverdachten.

Zoals Kamerlid Huizinga-Heringa zei is er inderdaad sprake van een zelfreinigend vermogen van de Amerikaanse democratie. Maar de oppositie in de VS dreigt te worden verzwolgen, onder andere doordat de Amerikaanse regering steeds weer ongefundeerde publieke angst aanjaagt, doordat ze een bijzonder gevaarlijk binnen- en buitenlandbeleid doorzet dat vergaande gevolgen heeft voor ons allemaal. De oppositie in de VS heeft steun van buiten nodig, juist van de Atlantische bondgenoten.

Ze wordt echter in de steek gelaten door de terughoudendheid van minister Bot en zijn collega's en door de voortgezette samenwerking met de Amerikaanse inlichtingendiensten. Juist een bijzonder sterke uitspraak tegen het Amerikaanse mensenrechtenbeleid, bijvoorbeeld door een aanklacht in te dienen bij de VN-Mensenrechtenraad, zoals bepleit in een resolutie ingediend door Kamerlid Koenders, zal de positieve Amerikaanse krachten de steun geven die ze nodig hebben.

Superieur

De koers die nu wordt gekozen is niet alleen abject en laf. Ze werkt ook in precies de tegenovergestelde richting van datgene wat men zegt te willen bereiken. In veel plaatsen in de wereld worden conflicten aangegaan onder de vlag van een oorlog tegen terrorisme. Daarbij wordt er stilzwijgend van uitgegaan dat men moreel superieur is aan de tegenstanders. Maar wat blijft er van die superioriteit over als men zich bedient van terreurpraktijken zoals marteling?

Europa moet oppositie VS steunen: Washington en CIA kunnen niet doen en laten wat zij zelf willen

En ten slotte: hoe effectief is een oorlog als het eigen handelen de aantallen tegenstanders vermenigvuldigt, de steun voor hen steeds doet toenemen en het gevaar voor represailles met de dag toeneemt? Hoe overtuigend ben je als je niets effectiefs onderneemt tegen een bondgenoot die de methoden van de vijand hanteert?

Zouden de op christelijke grondslag geformeerde partijen in de Kamer zich niet moeten afvragen of ze er goed aan doen om de Atlantische samenwerking op de huidige voet te laten doorgaan?

Reformatorsch Dagblad

8. INTERVENTIES

OOK MENSENRECHTEN-OORLOG LEIDT NAAR HEL

5 januari 2004

Militair activisme is niet de manier om in landen met onderdrukkende regimes democratie en mensenrechten te brengen, meent Karel Koster. Volken moeten zichzelf bevrijden van hun tirannen.

De aanval van Arie Elshout op Europa biedt een goede gelegenheid om de kern van de Bush-doctrine te beoordelen (*Forum*, 30 december). Een van de cruciale zaken die Elshout behandelt, betreft de ratio achter de 'humanitaire interventie-oorlog'. Dit concept berust op een misverstand: namelijk dat interventie-oorlogen worden gevoerd op grond van humanitaire motieven. Ook na het einde van de Koude Oorlog is dat onzin, al is het misverstand wijdverbreid dat we in de nieuwe wereldorde ook oorlog voeren voor de mensenrechten.

Op de Balkan bleek al snel dat buitenlandse belangen nog steeds een rol speelden. De aarzeling daar in te grijpen schrijft Elshout toe aan 'Europa', maar dat was ook aanwezig in de Amerikaanse politiek onder Clinton tot 1995. Toen Clinton besloot in te grijpen, was dat niet in eerste instantie op humanitaire gronden. Die speelden hoogstens een rol in de publieke opinie. Zoals vanouds golden in de buitenlandse politiek van alle betrokken staten ordinaire belangen: invloed en aanwezigheid op de Balkan en dus in Zuidoost-Europa, en het stopzetten van ongewenste vluchtelingenstromen vanwege de mogelijke gevolgen voor de interne Europese politieke verhoudingen.

114

Wat is trouwens 'Europa'? Elshout scheidt verwarring door het Verdrag van München (1938) er bij te slepen. Toentertijd bestond er helemaal geen Europese politieke samenwerking. Het ging om het opofferen van de belangen van een klein land door de drie Europese grootmachten. Met *appeasement* had dit weinig te maken.

In de recente Irak-oorlog was er inderdaad sprake van een verdeeld Europa. Daarin speelde passiviteit geen rol, maar ging het om een confrontatie tussen de landen die een Europees politiek beleid wilden, tegenover hen die een traditioneel Atlantisch beleid onderschreven, zoals Nederland, Groot-Brittannië, Spanje en Italië. De ratio achter de Frans-Duitse lijn was gebaseerd op een politieke rekensom. Daarin werd het belang afgewogen van de oorlog tegen het terrorisme tegen een oorlog tegen een land, Irak, dat geen enkele directe bedreiging vormde. De Duitse minister van Buitenlandse Zaken Fischer zag dit als een afleiding die alleen maar meer en niet minder problemen zou veroorzaken voor de politiek-ideologische strijd tegen het terrorisme. Elshout kan die ratio verwerpen, maar niet afdoen als passiviteit.

Is er dan een verschil tussen de Europese en Amerikaanse politiek? Jazeker, maar dat verschil gaat niet over niets doen en activisme, zoals Elshout suggereert. In de afgelopen jaren hebben de leidende Europese landen evenals de EU als geheel regelmatig ingegrepen in de internationale politiek. Bijvoorbeeld in de onderhandelingen over massa-

vernietigingswapens met Noord-Korea en Iran, door het efficiënte gebruik van diplomatie en economische middelen, in de vorm van zowel positieve als negatieve sancties.

Het optreden van Europese landen heeft in ieder geval als een rem gewerkt op het door Elshout zo uitbundig geprezen militair activisme van de huidige Amerikaanse regering. De motieven zijn geenszins nobel, evenmin als die voor de Amerikaanse strategie. Die zijn namelijk gebaseerd op de filosofie dat democratische en humanitaire rechtsstaten met geweld kunnen worden gecreëerd. Zelfs al was de rechtsstaat de bedoeling van de Amerikaanse politiek, dan verraadt dit een uiterst merkwaardige kijk op maatschappelijke vooruitgang. Ze leidt eigenlijk regelrecht naar de noodzaak van een nieuw imperialisme, een nieuwe zendingsdrang met als *casus belli* de mensenrechten.

Dat lijkt vanuit elk humanitair mensbeeld bijzonder wenselijk. Een interventieoorlog in Rwanda of wellicht de Congo was in de jaren negentig als antwoord op genocide en massamoord door velen verwelkomd. Maar zulke interventies vinden juist niet plaats.

De door Arie Elshout en de Canadese *liberal* Michael Ignatieff gewenste humanitaire interventieoorlogen vinden alleen plaats als er tegelijkertijd buitenlands politieke, imperiale ambities in het spel zijn. En omdat dat de leidraad is, worden de belangen van de bevolking even makkelijk terzijde geschoven als dat zo uitkomt.

Uiteraard is het legitiem om te vragen of er alternatieven zijn voor 'niets doen'. Die liggen deels op het diplomatieke en economische vlak. Ze kunnen ook bestaan uit het eventueel steunen van een binnenlandse oppositie in een dictatoriaal land. Als we de redenering van Elshout vroeger hadden gevolgd, dan hadden we destijds voor een invasie tegen de apartheid in Zuid-Afrika moeten pleiten. Daar is echter nooit om gevraagd door de Zuid-Afrikaanse bevolking: die wilde steun voor hun legitieme strijd tegen het onderdrukkingsregime. Een zelfde weg was mogelijk tegen Saddam Hussein. Cruciaal is dat de Iraakse bevolking zelf zich moest ontdoen van haar tirannen. Dat is geen kwestie van politieke correctheid, maar cruciaal om de invloed van de bevolking te waarborgen en ook de levensvatbaarheid van elke toekomstige politieke constructie.

Een verandering die wordt bewerkstelligd door een bezettingsmacht ontbeert die legitimiteit. Bovendien zijn de concrete belangen van de bezettende macht van beslissend belang. In Irak gaat het om de macht over de oliebronnen en om de permanente aanwezigheid van Amerikaanse troepen. Omdat die belangen doorslaggevend zijn, wordt het verhaal van de 'gelukkige gevolgen' van Elshout ondermijnd. Loopt de invasie uit op een keuze tussen permanente bezetting dan wel een burgeroorlog, dan is er nog meer ellende gecreëerd voor de bevolking. De 'activistische' neoconservatieve politiek is dan de veroorzaker van rampspoed, niet de gevierde brenger van Verlichting en vrijheid.

Elk buitenlandbeleid draagt deze belangen in zich. De staat is per definitie niet te vertrouwen, omdat ze altijd een mengeling van belangen vertegenwoordigt en die hebben slechts deels te maken met het welzijn van de bevolking. Tenslotte: moeten alle landen met dictatoriale regimes worden binnengevallen? Is een oorlog tegen China of Noord-Korea gewenst omdat de humanitaire interventie-filosofie dat vereist? Willen zij een reeks

Ook mensenrechten-oorlog leidt naar hel

oorlogen goedkeuren op grond van de mogelijke gunstige gevolgen voor de bevolking, terwijl een schadelijke uitkomst even waarschijnlijk is?

Uiteindelijk is dat waar het om gaat: de ideologie van de veroveringsoorlog, die binnenlands als moreel argument kan dienen om die oorlog goed te praten. Anders gezegd: de weg naar de hel is geplaveid met goede bedoelingen.

de Volkskrant

9. UITBESTEDEN TAKEN LEGER

ORLOG EN PRIVATISERING

oktober 2010

Over privatisering van publieke diensten als gevolg van de globalisering is al veel bekend. Minder bekend is dat ook westerse beroepslegers aan het privatiseren zijn. Dat wil zeggen dat ze steeds meer taken uitbesteden aan privéondernemingen. Dat is vooral, maar niet uitsluitend, het gevolg van de afschaffing van de dienstplicht, waardoor het leger afhankelijk werd van de werving van personeel op de arbeidsmarkt. Die ontwikkeling heeft verregaande gevolgen voor de manier waarop er oorlog gevoerd wordt door Westerse legers.

Voorgeschiedenis

Legers zijn eigenlijk pas sinds een paar eeuwen onderdeel van de publieke zaak. Voor de Napoleontische oorlogen (1804-1815) was het inhuren van soldaten vanzelfsprekend. 'Geen geld, geen Zwitsers' was een geveugeld Hollands gezegde dat verwees naar de noodzaak om soldaten te kopen om een oorlog mee te vechten. De opkomst van de democratische natiestaat en de dienstplichtigenlegers die door Frankrijk werden ingezet, symboliseerden het begin van een ontwikkeling die nu pas ten einde komt. De nieuwe natiestaten van de 19^e en 20^e eeuw zetten hun eigen burgers op grote schaal in voor het staatsbelang. Die ontwikkeling bereikte haar hoogtepunt tijdens de Tweede Wereldoorlog, toen er sprake was van 'de bewapende natie'.

118

Ook tijdens de Koude Oorlog (tot 1990) handhaafde men de dienstplichtigenlegers – wederom met een beroep op het volk om het land zo nodig te verdedigen. Maar na de Koude Oorlog verdween in de meeste westerse staten het dienstplichtigenleger en werd het vervangen door beroepssoldaten. Deze werden in eerste instantie gerekruteerd en opgeleid op de traditionele wijze, op grond van contracten die de rekruten verbonden aan het leger voor een beperkte periode. Maar de rekrutering voor die beroepslegers haperde. In goede economische tijden was er alternatieve werkgelegenheid. In slechtere tijden stakte de rekrutering ook. De bereidheid om het eigen leven in de waagschaal te stellen was sterk afgenomen – dat had alles te maken met het feit dat men niet meer op eigen bodem oorlog voerde, maar vele duizenden kilometers weg. Het gat werd opgevuld door middel van privatisering.

Een voorbeeld: Afghanistan

Van de VS zijn de cijfers het meest toegankelijk. Het Amerikaanse gebruik van privé-bedrijven voor de ondersteuning van de oorlogvoering is nu zo wijdverbreid dat de helft van het Amerikaanse personeel in Afghanistan bestaat uit werknemers van commerciële bedrijven. Zo waren volgens een onderzoek van de *Congressional Research Service*¹ in 2009 meer dan 100.000 contractanten in Afghanistan in dienst van de Amerikaanse krijgsmacht, vergeleken met ongeveer 60.000 soldaten. Van de contractanten vervulde de overgrote meerderheid ondersteunende taken, zoals de bevoorrading en verzorging van de troepenmacht. Slechts 10 procent gold als 'bewapende veiligheidscontractanten',

die onder andere escorte- en bewakingstaken vervulden. De meeste gevechtsfuncties worden dus bezet door beroepssoldaten, die door een zeer grote civiele logistieke 'staart' worden ondersteund. De afkomst is ook belangrijk: van de bovengenoemde 100.000 contractanten was 90 procent Afghaan en 1 procent Amerikaan. De resterende 9 procent was uit 'derde landen' afkomstig.

Deze privatisering van delen van het leger is vermoedelijk het verst gevorderd in het Amerikaanse leger, maar andere Westerse legers volgen. Over de Nederlands inhuur is weinig bekend, maar een opsomming in een rapport van de Adviesraad Internationale Vraagstukken (AIV) van 2007², noemde het uitbesteden van de brandstofvoorziening, voedseltransport en de catering. Bovendien was de gewapende beveiliging van delen van de aanvoerroutes via subcontracten in handen van een plaatselijke krijgsheer.³

Geprivatiseerde oorlogvoering

Door het verminderde aandeel van beroepssoldaten of dienstplichtigen in de westerse legers verandert de samenstelling daarvan, vooral als het wordt ingezet bij buitenlandse operaties. Een groot deel van de contractanten bestaat dan uit slecht betaalde arbeidskrachten uit het doeland of uit de regio. Voor de betrokken bedrijven is dat een winstgevende opzet. Men heeft geen last van sociale wetgeving, vakbonden of minimumlonen: de winstmarges zijn aanzienlijk. Het is een bijzonder kwalijke zaak als winst maken invloed krijgt op de publieke zaak, zeker als het gaat om het starten of voortzetten van een oorlog. Bedrijven moeten hierbij een minimale of zelfs geen rol spelen. Dat geldt ook in bredere economische zin voor alle aanleverende bedrijven, die zorgen voor munitie, voedsel, wapens, brandstof. Ze hebben belang bij maximaal verbruik van munitie en materieel, anders gezegd, bij de intensieve voortzetting van de oorlog.

Behalve deze negatieve invloed die onlosmakelijk aan het winstbejag verbonden is, wordt ook de rol van het leger, als uitvoerend orgaan van de staat, ondermijnd. In theorie behoort het immers onderdeel te zijn van de buitenlandse politiek, haar 'voortzetting met andere middelen', zoals de Duitse strateeg Clausewitz ooit schreef. In een democratie betekent dit dat inzet van het leger uiting moet zijn van de democratische wil van het volk, zoals via het parlement voorgeschreven. Om die reden wordt dan ook in Nederland in de Kamer een serieus debat gevoerd bij elke uitzending buiten Nederlands grondgebied. Als echter commerciële belangen dit proces beïnvloeden wordt de democratie ondermijnd.

Gevolgen thuisfront

Een deels geprivatiseerd beroepsleger dat ingezet wordt op buitenlandse expedities heeft nog meer gevolgen. Door de afstand van het conflict is er minder betrokkenheid vanuit de burgerbevolking, behalve door de directe familie. De samenleving als geheel wordt alleen indirect geraakt, door de belastingdruk. In Nederland zijn de kosten van een operatie, zeker van de commerciële kant ervan, deels verborgen in de defensiebegroting.

Deze sociale kloof tussen de samenleving en haar bewapende arm maakt de rol van de media veel belangrijker dan in het verleden. TV, radio en kranten, plus de nieuwe internetgebonden communicatie spelen een beslissende rol in het beeld van het conflict dat

voor het thuisfront wordt neergezet. Omdat er slechts een beperkte en indirecte betrokkenheid bestaat via de betrokken familieleden, worden de media zelf ook strijdtoneel. De legerleiding ziet oppositie tegen de buitenlandse inzet als tegenwerking, eigenlijk een verlengstuk van de vijand ginds. Dat betekent dat voorlichtingsadviseurs ook een rol spelen in het verkopen van de oorlog. De gebrekkige betrokkenheid van het thuisfront, gecombineerd met de afstand, maakt het eenvoudig om de berichtgeving te beïnvloeden via gemanipuleerde berichtgeving.⁴

Gevolgen in inzetgebied

De deels geprivatiseerde legers kunnen dus vrijer opereren ginds, waar ze dan ook betrokken raken bij mogelijke oorlogsmisdaden. Het meest geruchtmakende recente incident was de schietpartij door contractanten werkzaam bij het bedrijf Blackwater, in september 2007 in Bagdad. Dat kostte aan 17 burgers het leven. De daders verschenen nooit voor een Iraakse rechtbank en werden na een jarenlange procesgang door een Amerikaanse rechtbank vrijgesproken.⁵

120

Dat illustreert een ander cruciaal probleem: de gewapende contractanten die worden ingezet voor bijvoorbeeld escortetaken zijn niet aan dezelfde regels en controle onderworpen als de krijgsmacht waar ze veelal mee samenwerken. Dat heeft tot gevolg dat deze huurlingen zich weinig aantrekken van de plaatselijke bevolking en daar zelfs een direct gevaar voor zijn. De plaatselijke regering heeft veelal weinig te zeggen over de inzet en kan haar burgers niet beschermen. Via het systeem van onderhuur – de inschakeling van machtige tussenpersonen als opdrachtgever – wordt dit nog eens verergerd, omdat de verantwoordelijkheid voor de (mis)daden van gewapende milities bijzonder schimmig is. De Westerse legerleiding heeft alleen te maken met een hoofdaannemer (een westerse private dienstverlener) en die neemt weer anderen in dienst. Dat is bijvoorbeeld het geval bij de bewaking van NAVO-konvooien in Afghanistan.⁶

Slotopmerkingen

De privatisering betreft niet alleen de logistieke ondersteuning of de bewakingstaken. Er is nog een bedrijfstak ontstaan, die zeer specialistische functies omhelst. Bijvoorbeeld het besturen en onderhouden van onbemande aanvalsvliegtuigjes. Of het uitbesteden van inlichtingenoperaties aan een privébedrijf. In guerrilla-oorlogen zoals in Afghanistan is de relatie met de burgerbevolking cruciaal. Daar spelen ook niet-gouvernementele organisaties een belangrijke rol, die met privatisering te maken hebben als ze bewaking nodig hebben. Ten slotte is het werk van de hooggespecialiseerde sociale wetenschappers die in dienst van bijvoorbeeld het Amerikaanse leger de bevolking bestuderen als ondersteuning van de contraguerrilla-oorlog van groot belang. De betrokken bedrijven die de contracten verzorgen – een bekende is de RAND Corporation – spelen een cruciale rol in het rekruteren van het gespecialiseerde personeel en het verzorgen van de verbinding met de militaire opdrachtgevers. Zo raken de militaire en civiele werelden steeds meer vervlochten in een kwalijke verstrengeling, waar de plaatselijke bevolking op z'n best niet beter van wordt.

Noten:

1. Moshe Schwartz, 'The Department of Defense's Use of Private Security Contractors in Iraq and Afghanistan: Background, Analysis, and Options for Congress', *Congressional Research Service*, 19 januari 2010.
2. 'De inhuur van private militaire bedrijven een kwestie van verantwoordelijkheid', Adviesraad Internationale Vraagstukken, no. 59, december 2007.
3. Beantwoording (27012009) vragen van de leden Van Bommel en Poppe (beiden SP) over bedreigingen van de ISAF-aanvoerroutes naar Afghanistan, Ingezonden 19 december 2008 met kenmerk 2008Z10079 / 2080908330.
4. Zie bijvoorbeeld het via Wikileaks gelekte 'CIA report into shoring up Afghan war support in Western Europe', maart 26, 2010, www.wikileaks.org/wiki/CIA_report_into_shoring_%20up_Afghan_war_support_in_Western_Europe,_11_Mar_2010
5. David Isenberg, 'Good News for Blackwater is Bad News for Industry', in: *The Huffington Post*, 1 januari 2010.
6. Zie noot 3.

Spanning

10. PIRATERIJ

ENERGIEHONGER EN PIRATERIJ

2^e kwartaal 2011

Naar het zich laat aanzien, begint zich rondom de Indische Oceaan een conflict van geopolitieke belangen te ontwikkelen. Cruciale staatsbelangen zijn in het geding en de ontplooiing van militaire macht is in volle gang. De kans op een botsing is niet denkbeeldig en daar wijst de Amerikaanse analist Robert Kaplan in zijn boek (*Moesson: de Indische Oceaan en de toekomstige wereldmachten*) terecht op. Maar het debat in Nederland lijkt te worden beheerst door een grote nadruk op een belangrijk maar ondergeschikt aspect van deze botsing van belangen: namelijk de piraterij en de bestrijding daarvan.

De aandacht voor het verschijnsel piraterij heeft zeker goede gronden. Sinds 1991 zijn tientallen schepen gekaapt. Begin december 2010 zaten er 35 schepen met 650 bemanningsleden vast. Losgeldten lopen op tot meer dan 1 miljoen dollar. De oorzaken van de wedergeboorte van deze oude bedrijfstak liggen vooral in het uiteenvallen van de Somalische staat na de Koude Oorlog in verschillende delen. Daarbij viel elk centraal gezag weg en daarvoor in de plaats kwam de macht van krijgsheren uit de clans en radicaalislamitische guerrillastrijders.

De VN heeft een vredesmissie van de Afrikaanse Unie gemandateerd die met grote moeite een 'overgangsregering' ondersteunt die nauwelijks meer dan een deel van het stadscentrum van Mogadishu beheerst. De Europese Unie heeft zich hierin gemengd door de opleiding van het regeringsleger ter hand te nemen. Vanuit zee en militaire bases in de omgeving (zoals Djibouti) voeren speciale eenheden van de Amerikaanse strijdkrachten continu missies uit in het gebied. Volgens het officiële verhaal op zoek naar leden van al-Qaida.

Een normaal leven in Somalië is onder deze omstandigheden nauwelijks mogelijk. Ook al omdat de visserij is vernietigd, onder andere doordat de vrije toegang tot de Somalische wateren wordt misbruikt door vissersschepen van geïndustrialiseerde landen. Voor veel werkloze en verpauperde vissers is de enige uitweg om piraat worden. Zolang op land geen oplossing wordt gevonden, heeft de bevolking geen andere keus dan op zee manieren van overleven te zoeken.

Geopolitiek en het kruispunt Indische Oceaan

Piraterij is een voor de hand liggende oplossing, omdat er een rijke buit voorbij vaart. De scheepvaartroutes van en naar het Suezkanaal lopen vlak langs de kust, door de Golf van Aden. De schepen zijn cruciaal voor het functioneren van de wereldeconomie, vooral de tankers die van immens belang zijn voor de geïndustrialiseerde wereld. In de eerste 11 maanden van 2010 voeren bijvoorbeeld 16.500 schepen door het Suezkanaal, waarvan 20 procent olietankers waren. Door de straat van Hormoez waren dat in 2009 ongeveer 4.745 olietankers.

Achter deze cijfers schuilt een geopolitiek drama: de macht die deze handelsroutes controleert heeft grote invloed op de landen die afhankelijk zijn van die vrije doorvoer.

Die controle vindt plaats door de inzet van marines, die in dit gebied ver van hun thuisbases moeten opereren. Vandaar het belang dat gehecht wordt aan de capaciteit om langdurig met vloten, het liefst inclusief onderzeeërs en vliegdekschepen, onderweg te zijn. Daarnaast is de beschikking over marinebases in de omgeving een voordeel. Er is dus wat de beheersing van de wereldzeeën betreft niet zoveel veranderd sinds de hoogtijdagen van het Britse rijk, eind 19^e eeuw. De militaire technologie is wel vernieuwd en veranderd. De controle op zee vindt in meerdere dimensies plaats: behalve op de oppervlakte ook onder water, in de lucht en in de ruimte.

Bepalend voor het patroon van de handelsroutes is de locatie van de geïndustrialiseerde groeikernen in de wereld. De laatste 20 jaar zijn de bestaande in Noord-Amerika, Europa en Rusland aangevuld met China, India, Zuid-Afrika en Brazilië. Allen hebben een gemeenschappelijk belang bij het vrijhouden van de handelsroutes in het algemeen en de energieaanvoer in het bijzonder. Die handelsroutes lopen niet alleen over zee: de klassieke geopolitiek voorziet ook in verbindingen over land, bijvoorbeeld tussen Europa en de Aziatische landmassa. Een hoogwaardig vervoersysteem per spoor tussen Europa en Azië zou de zeeroutes vermijden en zelfs een verbindende (politieke) werking hebben tussen de industriecentra en markten van Europa en Azië. Het is deze ontwikkeling naar een denkbeeldig Eurazië die de Amerikaanse strateeg Brzezinski omschreef als volstrekt onaanvaardbaar voor de Amerikaanse buitenlandse politiek, omdat die combinatie machtiger zou zijn dan Noord-Amerika. Het handhaven van zeehandelsroutes over de wateren die beheerst worden door de Amerikaanse marine, is dus een Amerikaans belang. China volgt een dubbele strategie: het bouwt langzaam een marine op die in staat is om op regionaal niveau de Amerikaanse te evenaren, maar legt ook pijpleidingen en transportroutes door Centraal-Azië aan.

124

Piraterij

Zolang de maritieme handelsroutes van belang zijn, zullen ze een aantrekkelijk doel vormen voor piraten. Zoals wel vaker bij georganiseerde grootschalige misdaad is dit een bedrijfstak waar voormalige vissers en berooide nomaden seizoensarbeid kunnen vinden. De structuur van deze industrietak impliceert handhaving van veilige thuisbases in Somalië. Dat betekent dat plaatselijke machthebbers ook een aandeel willen van de inkomsten. Omdat de kaapindustrie grootschaliger wordt moeten er hoge investeringen worden gedaan, soms door buitenlandse investeerders.

Het voortbestaan van het wetteloze gebied in het voormalige Somalië, speelt een essentiële rol hierin. Een poging van de plaatselijk stamoudsten en radicaal religieuze leiders om die toestand te beëindigen en tot een compromis te komen, werd eind 2006 gesaboteerd door de VS, die een Ethiopische troepenmacht te hulp riepen. Sindsdien zijn de pogingen om een pro-Westerse staat te vestigen mislukt. Dit is de belangrijkste reden voor de groei van de piraterij en dus ook van groot belang voor de piraterijbestrijding. De manier waarop dat gebeurt is merkwaardig. Na de terugtrekking van de Amerikaanse interventie begin jaren negentig wordt er geen effectieve oplossing op land meer nagestreefd, maar wordt de nadruk gelegd op de bescherming van de schepen. Dat gebeurt door een grootschalige ontplooiing van marineschepen, afkomstig van alle lan-

den wier handel door dit gebied wordt vervoerd. Er is een veilige vaarzone vastgesteld die door de marineschepen wordt beschermd.

Maar de afstanden zijn immens en bovendien hebben de piratenoperaties zich verder van de kust verplaatst. Dat gebeurt met moederschepen die de kleine aanvalsbootjes vervoeren waarmee de overvallen worden uitgevoerd. Omdat het onmogelijk is om de hele oceaan af te dekken, is men vooral reactief bezig. Men stuurt fregatten op de gekaapte schepen af om ze terug te veroveren. Toch heeft dit niet kunnen verhinderen dat er in 2009 20 schepen waren gekaapt en in de eerste negen maanden van 2010 nog eens 15. De escalatie heeft de roep om hardere maatregelen bewerkstelligd, waaronder een breder mandaat voor het gebruik van geweld tegen de piraten. Dit is uitgemond in een initiatief tot een vrije-markt-oplossing, gefinancierd door de verzekeraars: het oprichten van een huurlingenvloot, die met een veel vrijer mandaat in actie zou komen tegen de piraten. De schepen zelf worden deels al bewaakt door bewapend personeel. De Nederlandse regering wil dat dit systeem wordt uitgebreid. Drijvende kracht hierin zijn de rederijen en de verzekeringsmaatschappijen, die steeds de losgeldten moeten betalen, en besloten hebben dat het goedkoper is om contractanten in dienst te nemen.

Geopolitieke controle en piraten

Bij de bestrijding van de piraterij spelen ook geopolitieke belangen een belangrijke rol. De grootste fout is het gebrek aan een oplossing voor de desintegrerende staat Somalië. Pragmatische oplossingen voor een herstel van het gezag worden met name door de VS gesaboteerd. Zo spelen de geopolitieke belangen niet alleen mee bij het beheersen van de handelsroutes, maar ook in de manier waarop ze worden zeker gesteld. De georganiseerde misdaad vaart er wel bij. Toch is er iets vreemds aan de manier waarop de piraterij wordt bestreden. Konvoovaart wordt niet toegepast, vermoedelijk omdat de snelle schepen dan worden vertraagd door de langzame – dat kost geld. Op interstatelijk niveau faalt de coördinatie.

125

Zo zijn er drie verschillende grootschalige operaties voor het bewaken van de scheepvaartroutes: operatie *Atalanta* van de EU, *Operation Ocean Shield* van de NAVO en de Amerikaans geleide *Combined Task Force 151*. Bovendien treden landen zoals China ook afzonderlijk op. De staats- en alliantiebelangen gaan voor, ook als dat inhoudt dat men inefficiënt opereert. Dat is misschien slechts de afspiegeling van de geopolitieke belangen. De piraterijbestrijding kan dan ook het beste worden begrepen in termen van de geopolitieke strijd om de controle over deze handelsroutes. Omdat energiebelangen hierbij centraal staan, is deze strijd inderdaad, zoals Kaplan beweert, het belangrijkste geopolitieke theater ter wereld.

OMVLAGGEN REDERS MOEDIGT GEWELDSPIRAAL PIRATERIJ AAN

10 juli 2012

Onweerlegbaar lijkt de logica van reders om de Nederlandse vlag te verruilen om zich beter te wapenen tegen piraten. De Nederlandse Staat vraagt te veel geld voor de beveiligingsdetachementen en is bovendien niet flexibel genoeg voor de snel wisselende vaarschema's van de reders. Toch lijkt de calculatie ingewikkelder, vooral rond de beveiligingskosten in de piraterijbestrijding.

Zo kwam de *One Earth Future Foundation* begin dit jaar in het rapport 'The Economic Cost of Somali Piracy' tot de conclusie dat het grootste deel van de stijgende kosten zit in het verhoogde brandstofgebruik door hogere snelheden om piraten te ontwijken. Van de totale kosten van de piraterijbestrijding (tussen de 6,5 en 6,9 miljard dollar) werd 2,7 miljard dollar besteed aan extra brandstofkosten, 1 miljard dollar aan beveiligingsuitrusting (inclusief bewaking door contractanten), 635 miljoen dollar aan verzekeringskosten en een zeer klein deel, 160 miljoen, aan losgeld. De prijs voor de militaire inzet, dus voor de belastingbetaler, was 1,2 miljard.

126 Toch lijken de maatregelen succes te hebben. In de 'Eindevaluatie inzet in anti-piraterijoperaties *Atalanta* en *Ocean Shield*' schreef de regering dat er na enkele jaren van sterke groei van piraterij-incidenten nu sprake is van relatieve stabilisatie; het aantal succesvolle kapingen neemt niet meer toe. We moeten uitkijken met het trekken van conclusies op grond van snelle generalisaties. Maar het onderzoek van de *One Earth Future Foundation* werpt wel vragen op. Waarom is er zo veel aandacht voor de betrekkelijk lage kosten van beveiliging en niet voor brandstofkosten? Is er wellicht sprake van een concurrentievoordeel voor de rijkere reders, die zowel de extra brandstofkosten als bewaking kunnen betalen? En als losgeld relatief zo gering is, ligt het dan niet voor de hand dat een calculerende reder de afweging maakt waarbij minder geld wordt besteed aan extra brandstof of beveiliging? Is er eigenlijk wel een *level playing field* op de scheeps-transportmarkt in door piraten bedreigde gebieden?

Het is van belang de precieze verhouding van de verschillende kostenposten goed te bestuderen, vooral die tussen overheid en ondernemingskosten. Het omvlaggen gebeurt met een specifiek doel: het privatiseren van de zwaarmacht van de Staat. Zo'n privatisering heeft vergaande gevolgen, niet het minst in het aanmoedigen van een geweldspiraal op zee, die me zeer onwenselijk lijkt.

11. GRONDSTOFFEN EN ENERGIE

ENERGIEBELEID EN GEOPOLITIEK

december 2011

Het energieverbruik blijft stijgen en we raken in toenemende mate afhankelijk van buitenlandse energiebronnen, terwijl investeringen in duurzame energiebronnen zoals zonne-energie tekortschieten. Welke beleidskeuzes er gemaakt worden op het gebied van energie heeft niet alleen invloed op onze energierekening en het milieu. Zo maakt de keuze voor fossiele brandstoffen in plaats van duurzame energie de wereld kwetsbaar voor oorlogen en conflicten.

Onze geïndustrialiseerde maatschappij is in hoge mate afhankelijk van energie, die vooral afkomstig is uit fossiele brandstoffen. De bron en de aanvoer van die brandstoffen hebben niet alleen invloed op het milieu en de energierekening van de burger maar zijn tegelijkertijd een zaak van buitenlands beleid. Zeker als aan de energiebehoefte niet in eigen land kan worden voldaan. Daarin worden keuzes gemaakt. Hoogleraar Milieukunde Lucas Reijnders heeft in het *Financieel Dagblad* van 16 mei 2011 de keuzes van de regering ter discussie gesteld. Hij betoogt dat het de hoogste tijd is om de grote afhankelijkheid van aardolie en aardgas van de landen rond de Noordzee te verminderen ten bate van duurzame energiebronnen, zoals zonne-energie. Niet alleen vanuit milieu-overwegingen, hij verwijst ook naar de eindigheid van de voorraden fossiele brandstoffen en de toegenomen afhankelijkheid van het buitenland. Omdat het tientallen jaren duurt om op andere systemen van energievoorziening over te schakelen, moet daar nu mee worden begonnen. Ook het Internationaal Energie Agentschap pleit, in het jaarrapport *World Energy Outlook 2011*, voor een sterke vermindering van de afhankelijkheid van fossiele brandstoffen.

128

Nederlands energiebeleid

Het pleidooi van Reijnders lijkt aan dovemansoren gericht: het kabinet heeft ingezet op een economische structuur die in de afzienbare toekomst afhankelijk blijft van olie en gas. Symbolisch daarbij zijn de frivole nadruk op de verhoging van de maximumsnelheid op Nederlandse wegen naar 130 kilometer per uur en de afbraak van het openbaar vervoer. Zulke stappen veronderstellen de voortgezette aanvoer van fossiele brandstoffen, die het leeuwendeel uitmaken van het energiegebruik. Als we de ontwikkeling in het nabije verleden bekijken, dan constateren we een toename in slechts een jaar van het gebruik van vooral olie en gas.

De binnenlandse productie van aardgas zal in de komende jaren wegvallen, terwijl de afhankelijkheid van geïmporteerde olie blijft voortbestaan. Dat maakt de aanvoer van deze energiedragers nu en in de toekomst een zaak van staatsbelang, een hoeksteen van het buitenlands beleid en dus ook een strategisch doel voor de krijgsmacht.

De waarschuwing over de eenzijdigheid in de energievoorziening komt niet als een verrassing. Eind 2005 constateerde de Energieraad, een adviesorgaan van de regering, in het rapport 'Energiek buitenlands beleid' al 'dat de energievoorzieningszekerheid kan

worden bedreigd door het kwetsbaarder worden van de aanvoerroutes (zeetransport en pijpleidingen). Er kan een moment komen dat militaire middelen moeten worden ingezet om deze routes te beschermen teneinde een ongestoorde aanvoer te verzekeren.' Aanbeveling 6 van de raad was dan ook: 'Wees bereid zo nodig een bijdrage te leveren aan de militaire bescherming van internationale transportroutes.'

In de 'Verkenningen', het in 2010 gepubliceerde onderzoek van de Nederlandse staat naar het type krijgsmacht dat Nederland de komende decennia nodig heeft, worden logischerwijs ook de mogelijke crises en conflicten bekeken waarin Nederland betrokken kan raken. Die hebben veelal te maken met cruciale belangen en ook daar staat 'energiebronnen' hoog op de lijst. De rapporteurs stellen: 'Het schaarstevraagstuk doet zich het meest indringend voor bij fossiele brandstoffen, in het bijzonder aardolie en aardgas, wegens hun nog altijd overheersende belang voor de energieopwekking.'

Het gaat dus om een zaak van nationaal langetermijnbelang en niet alleen om het beleid van de huidige regering. Naar deze langetermijnoriëntatie wordt in het nieuwe Strategisch Concept van de NAVO, aangenomen tijdens de top in Lissabon in november 2010, ook verwezen. In paragraaf 13 van dat concept wordt het belang van de internationale handelsroutes, onder andere voor energieveiligheid, benadrukt. Volgens een eerder artikel in het blad *Atlantisch Perspectief* zouden er zelfs jaren geleden al afspraken zijn gemaakt tussen de NAVO en de oliemaatschappijen om olie-installaties te beschermen.¹ Als opeenvolgende Nederlandse regeringen ervoor kiezen om die buitenlandse afhankelijkheid in stand te houden, dan wordt dit steeds meer een zaak van internationale concurrentie en conflict. Het onderwerp wordt per definitie een thema voor de geopolitiek.

129

Geopolitiek en belangen

Geopolitiek is een manier van kijken naar de internationale politiek: de studie van geografische invloeden op cruciale buitenlandse politieke belangen. Voor energie betekent dat de locaties van de energiebronnen en de handelsroutes waarlangs die energiedragers worden vervoerd. Dat zijn veelal de verbindingen tussen de landen waar olie en gas worden gewonnen en de industrie centra. De cruciale vraagstelling is dan wie die verbindingen en bronnen controleert.

De neutrale beschrijving camoufleert immers een machtspolitieke werkelijkheid: al meer dan honderd jaar zijn die vindplaatsen van olie en later gas van groot strategisch belang voor alle geïndustrialiseerde landen. Rond de eeuwwisseling van 1900 betekende dit een harde competitie tussen de grootmachten van toen, om die vindplaatsen of de handelsroutes ernaartoe te beheersen. Daarbij gold in laatste instantie het recht van de sterkste. Dat waren in het Midden-Oosten (de belangrijkste vindplaats van olie) het Britse Rijk en na 1945 de Verenigde Staten. Ook in de eigen Nederlandse koloniale geschiedenis speelde olie een rol. Op de oliebronnen van Nederlands Indië (Indonesië) werd de oliemultinational Shell geboren. Ze waren in de Tweede Wereldoorlog een strategisch doel voor zowel het Japanse en Britse rijk als de Verenigde Staten. De enorme economische groei in de geïndustrialiseerde wereld sinds de Tweede Wereldoorlog heeft ook een immense vraag naar olie en gas met zich meegebracht.

Die afhankelijkheid werd duidelijk tijdens de nasleep van de Oktoberoorlog tussen

Egypte, Syrië en andere Arabische landen en Israël in 1973. Een aantal olieleverende Arabische landen koos positie tegen Israël door een olie-embargo uit te roepen tegen haar westerse bondgenoten, waaronder Nederland. Het toenmalige kabinet-Den Uyl reageerde met de autoloze zondag, om brandstof te besparen. In 1980 viel de Sovjet-Unie Afghanistan binnen en kreeg zo de olievelden rond de Perzische Golf binnen handbereik. De Amerikaanse president Carter verklaarde vervolgens dat elke poging van een buitenstaander om de Golfregio te controleren zou worden beschouwd als een aanval op de 'cruciale belangen van de Verenigde Staten'. Toen tijdens de eerste Golfoorlog tussen Iran en Irak (1980-1988) de doorgang van de tankvaart werd bedreigd, was dit ook een reden voor de westerse landen om gewapenderhand in te grijpen. Ook de invasie van Koeweit door Irak in 1990 werd beschouwd als een dreiging voor de vitale belangen van alle geïndustrialiseerde staten, die daarom onder VN-mandaat een militaire expeditie stuurden om de toegang veilig te stellen.

Het blokkeren van die toegang (vaak over zee, maar ook over land) geldt nog steeds als een *casus belli* – een oorlogsverklaring. Energiebronnen waren en zijn van zodanig belang dat de toegang ertoe (of het beletten daarvan voor een rivaal) geldt als een van de belangrijkste strategische doelen van de landen met de middelen om dat te bewerkstelligen – zoals een marine.

Na de Koude Oorlog

130

Het einde van de Koude Oorlog bracht grote veranderingen in de internationale politiek en dus ook in de geopolitieke verhoudingen met zich mee. De opkomst van sterk industrialiserende staten (zoals China en Brazilië) betekende een enorme groei in de vraag naar energie, met name olie en gas, en dus een zoektocht naar bronnen naast de bestaande, waaronder die in Iran en Irak, Centraal-Azië, Venezuela, de kust van West-Afrika, Brazilië. Als de aanvoerroutes over zee lopen, dan is de doorvaart afhankelijk van de marines die die routes beheersen. Dat betekende dat de contracten met de leverancier, bijvoorbeeld die van Iran en China, afhankelijk waren van de bereidheid van de Verenigde Staten om zich aan internationale verdragen over vrije doorvaart te houden. Dat is een positie die onaanvaardbaar is voor China, die overging op enerzijds diversificatie – olie uit Soedan halen bijvoorbeeld – en het opbouwen van een eigen marine om haar energie-aanvoer te garanderen.

Dit type concurrentie is op veel locaties aan de gang en draagt de kiem in zich van toekomstige oorlogen, mochten er tekorten ontstaan. Zo'n situatie is precies die welke voorzien wordt door de analisten die aanhangers zijn van de *Peak Oil*-theorie. Volgens hen zijn de winbare voorraden olie en gas beperkt en al voor de helft gewonnen. In de nabije toekomst zullen dus tekorten ontstaan, gezien de voorspelbare groei van de vraag. Het Internationaal Energie Agentschap verwacht dat de totale energiebehoefte met 36 procent zal stijgen tussen nu en 2035.²

De *Peak Oil*-analyse is omstreden, maar wordt klaarblijkelijk door de Duitse regering wel serieus genomen. Begin 2011 lekte een in 2010 gemaakt analyse van het *Zentrum für Transformation* van het Duitse leger uit, waarin de verwachting wordt uitgesproken dat er tekorten gaan ontstaan.³ Of deze analyse de basis is van Duits beleid is onduidelijk, maar

het is zeker zo dat Duitsland al jaren bezig is om een directe energierelatie op te bouwen met Rusland, tot groot verdriet van de Atlantici in Berlijn.⁴ Op 8 november jl. werd deze relatie symbolisch bezegeld door het opendraaien van de Nord Stream-gaskraan door een aantal Europese regeringsleiders. Aanwezig waren niet alleen de Duitse kanselier Merkel en president Medvedev, maar ook premier Rutte.

De draai naar Rusland

De basis voor deze oriëntatie heeft alles te maken met de afname van de eigen gasvoorraden terwijl de vraag blijft stijgen. Zo werd in 2009 geschat dat het verbruik van gas in de hele EU tussen 2010 en 2030 zou stijgen van 0,58 naar 0,73 triljoen kubieke meter per jaar. Tussen 2005 en 2030 zou de afhankelijkheid van geïmporteerd gas groeien van 41 procent naar 74 procent.⁵ Rusland heeft de beschikking over ongeveer 25 procent van de wereldgasvoorraden. De al jaren bestaande Duitse economische oriëntatie op Rusland is sinds dit jaar versterkt, omdat de Duitse regering – onder electorale druk vanwege de nucleaire ongelukken in Japan – heeft besloten om af te stappen van kernenergie. Al tijdens de Koude Oorlog leverde Rusland, via pijpleidingen die door Centraal-Europa lopen, gas aan Europa.

Afgelopen zomer was het aandeel van het Russische staatsconcern Gazprom in de Europese gasmarkt 23 procent.⁶ Het belang van die leveranties bleek in januari 2006 en 2009 toen de aanvoer stokte als gevolg van conflicten tussen Rusland en de Oekraïne en Wit-Rusland. Hierdoor kwamen grote delen van Europa in de winter zonder energie te zitten.

Hoewel er pogingen werden ondernomen om een gezamenlijke EU-energiepolitiek te ontwikkelen, zijn de bilaterale stappen van Rusland met de afzonderlijke EU-lidstaten beslissend. Ondanks pogingen tot diversificatie, zoals de aanvoer van vloeibaar aardgas met tankers uit andere landen, is de afhankelijkheid van Rusland – vertegenwoordigd door de Russische energiegigant Gazprom – in feite vergroot. Er is een versterkte oriëntatie van Duitsland op de Russische aanvoer, door deelname aan het aanleggen van gasleidingen door de Oostzee (Nord Stream). De Nederlandse Gasunie neemt ook deel aan dit project, via een contract met het Russische staatsgasbedrijf.⁷ In Zuid-Europa neemt het Italiaanse bedrijf ENI deel aan een Russische pijpleiding via de Zwarte Zee (South Stream). Deze laatste aanvoer omzeilt de voor Rusland lastige Oost-Europese landen en neutraliseert het EU/VS Nabucco-project – een twijfelachtige en onrendabele poging om gas aan te voeren buiten de Russische pijpleidingen om. Het eerste deel van Nord Stream wordt opgeleverd in het najaar van 2011, gevolgd door een tweede leiding in 2012. Het begin van South Stream-leveranties wordt voorzien in 2015.

Zo'n grote afhankelijkheid van buitenlandse energie heeft gevolgen, zoals de opponenten terecht hebben geconstateerd. Dat kan immers een rol spelen in toekomstige conflicten aan de grenzen van Rusland. Misschien was dat al het geval bij het staken van de pogingen om Oekraïne of Georgië lid te maken van de NAVO.

Nederland doet mee

In het kielzog van de Duitse heroriëntatie volgt ook Nederland. Al in 2007 kondigde minister Verhagen (destijds minister van Buitenlandse Zaken) aan dat Nederland de draaischijf van gasleveranties aan Noordwest-Europa zou worden. Een door premier Balkenende geleide delegatie zakenlieden (waaronder Shell-vertegenwoordigers) aan Moskou bezegelde deze relatie.⁸

De belangen van de Nederlandse staat en Shell zijn dan ook nauw verweven: dat bleek uit onthullingen via Wikileaks. Uit een reeks Amerikaanse ambassadeberichten bleek dat die interactie intensief was, bijvoorbeeld door het permanent detacheren van ambtenaren van Buitenlandse Zaken bij Shell.⁹

Het is terecht om de vraag te stellen of de belangen van Shell wel hetzelfde zijn als die van Nederland. Er speelt immers een scala van internationale belangen voor Shell, waarvan de benzineprijs in Nederland – zeer belangrijk voor de Nederlanders – er slechts één is. Strakke parlementaire controle is dan ook geboden. Maar ook dat verandert niets aan de fundamentele keuze die door Lucas Reijnders ter discussie is gesteld. Door niet in te zetten op duurzaamheid, komt Nederland terecht in de wereld van de geopolitiek. In laatste instantie betekent dat de bereidheid om onze energiebelangen – in NAVO of ander verband – met stalen vuist te beschermen. Dat is een weg die naar oorlog leidt en niet naar oplossingen.

Noten:

1. Marcel de Haas, *Atlantisch Perspectief*, 2007 nr. 5, p. 19.
2. *Financial Times*, 28-06-2011.
3. *Der Spiegel*, 09-01-2010.
4. *Die Rohstoffachse* 19-07-2011, German-Foreign-Policy.com.
5. *Back to the drawing board for Europe's energy diversification plans*, *Petroleum Economist*, januari 2009.
6. Volgens het hoofd van Gazprom Miller, aangehaald in *NRC Next*, 18 juli 2011.
7. *NRC Next*, 7 november 2007; *Financieel Dagblad*, 14 januari 2011; *Nederlands Dagblad*, 15 mei 2011.
8. *NRC Next*, 7 november 2007.
9. RTL Nieuws, *Nederlands beleid afgestemd op Shell*, 1 januari 2011.

12. INLICHTINGEN- DIENSTEN

STAATSSPIONAGE TEGEN DE BURGERS IN DE VS

3^e kwartaal 2013

Door de uitgebreide aandacht in de media voor Julian Assange als boegbeeld van de WikiLeaks-organisatie en Bradley Manning als de klokkenluider die grote hoeveelheden informatie doorgaf, hebben we de neiging om de achterliggende aanleidingen van hun onthullingen uit het oog te verliezen. In feite gaat het om een reactie op een fundamentele verandering in de aard van de Amerikaanse rechtsstaat.

Het betreft in het bijzonder de bevoegdheden van de veiligheidsorganen om binnen te dringen in de persoonlijke levenssfeer van burgers, zowel in het binnen- als in het buitenland, om gegevens over hen te verzamelen en op te slaan, en om deze vervolgens te gebruiken in niet-openbare juridische stappen, waar geen verdere controle op wordt uitgevoerd. Dat kan leiden tot vergaande maatregelen tegen de betrokken burgers, tot en met het uitvoeren van de doodstraf (*targeted killing*), zonder vorm van proces. Parallele wetgeving zorgt ervoor dat de informatie over deze juridische stappen geheim wordt gehouden, zodat het zelfs onmogelijk wordt om te bewijzen dat strafmaatregelen zijn genomen.

134 Een alles overkoepelend classificatiesysteem zorgt ervoor dat steeds grotere delen van het papieren of elektronische spoor, dat deze maatregelen achterlaten, voor het publiek en de media of zelfs de aangeklaagde onzichtbaar wordt gemaakt. Als de media toch nog proberen te achterhalen wat er gebeurd is, dan worden ze zelf onderwerp van onderzoek. Ten slotte worden klokkenluiders, die op basis van hun interne kennis en informatie het publiek willen informeren, vervolgd en gestraft, ook als ze misdadige zaken aan de orde stellen. Zulke ontwikkelingen komen neer op de afbraak van een deel van de Amerikaanse rechtsstaat, helaas met medewerking van het Congres. Dit proces, dat ook gevolgen heeft voor de burgers van andere landen, is al tientallen jaren aan de gang, maar is een aantal keren tot stilstand gebracht door activisten en journalisten die zich konden beroepen op een lange Amerikaanse traditie van individuele en persvrijheid.

Vrijgesproken

Onontbeerlijk daarbij zijn de mensen die van binnenuit bereid zijn gevallen van machtsmisbruik, waarvan ze de bewijzen in handen hebben, aan de orde te stellen. Zo iemand was de Pentagon-analist en marinier Daniel Ellsberg die in 1971 op de *New York Times* afstapte met een geheime interne evaluatie van de Amerikaanse rol in de Vietnamoorlog. De onthulling van de leugens die aan het publiek over deze oorlog waren gepresenteerd, speelde een belangrijke rol in het keren van de publieke opinie tegen voortzetting ervan. In deze affaire was de combinatie van *whistleblower* en onderzoeksjournalistiek van cruciaal belang. De *New York Times* publiceerde het interne document en werd beschuldigd van het schenden van staatsgeheimen. Ze trok niets in, verscheen voor de rechter en werd vrijgesproken. De affaire Ellsberg en de *Pentagon Papers* en het aftreden van president Nixon in 1974 vormden een eclatante overwinning van de persvrijheid. Een belangrijk

uitvloei van die onthullingen was het grotere publieke en politieke wantrouwen ten opzichte van de staat en haar veiligheidsapparaat: het vooral in het binnenland opererende deel ervan, waaronder de FBI, maar ook de extern gerichte diensten zoals de CIA. De openbare hoorzittingen van het *Church Committee* (1975) resulteerden in wetgeving, de *Foreign Intelligence Surveillance Act* van 1978 (FISA), die de mogelijkheden van de staat, om informatie over haar burgers te verzamelen, beperkte.

Controle op de burgers

Het apparaat om inlichtingen te verzamelen verdween echter niet; het was, naar later bleek, slechts tijdelijk aan banden gelegd. Een van de ernstigste bedreigingen voor de privacy van alle burgers was het gigantische dataverzamelsysteem van de *National Security Agency* (NSA). Het bestaan van deze militaire inlichtingendienst werd pas in 1982 bij een breder publiek bekend. De immense hoeveelheid persoonlijke gegevens over miljoenen burgers, zowel Amerikanen als niet-Amerikanen, die door dit apparaat door middel van elektronische spionage wordt verzameld is op zichzelf al zorgwekkend. Nog ernstiger is echter het falen van de wettelijke grenzen die namens de burgers waren vastgesteld om het gebruik van die informatie aan banden te leggen. Die barrières tegen misbruik zijn de laatste jaren systematisch afgebroken. Bijzonder verontrustend is dat op deze manier een militaire organisatie vergaande invloed krijgt op de burgers van een democratische samenleving. De aanslagen van september 2001 markeren een stroomversnelling in dit proces. Direct daarna werden twee vergaande wetten aangenomen: de *Patriot Act* breidde de mogelijkheden om de eigen bevolking onder toezicht te plaatsen sterk uit en bood de mogelijkheid om elke opponent van het regeringsbeleid te definiëren als een potentiële terrorist; de tweede wet hield de oprichting in van het *Department of Homeland Security* (Departement van Binnenlandse Veiligheid) met vergaande bevoegdheden om onder meer 'terrorisme' aan het 'thuisfront' te bestrijden.

Deze belangrijke wettelijke stappen gingen vergezeld van een poging vanuit de NSA om het zogenaamde TIA (*Total Information Awareness*) systeem te introduceren: een grootscheeps onderzoeksprogramma om allerlei persoonlijke gegevens uit tal van databestanden (telefoon, e-mail, kredietgegevens, financieel verkeer) te halen en deze te combineren met data over incidenten zoals aanslagen. Op basis hiervan konden grote groepen mensen in de gaten worden gehouden vanuit een groot aantal invalshoeken. Zelfs kort na de aanslagen van 2001 werd zo'n surveillance-programma beschouwd als een te grote bedreiging voor de privacy van Amerikaanse burgers, waardoor het sneuvelde in het Congres. Maar daarmee eindigde de controle op de eigen burgers niet. Integendeel, in het kader van de zogenaamde 'oorlog tegen het terrorisme' zijn er steeds meer stappen genomen die via een omweg dezelfde vorm van toezicht als eerder was ontworpen mogelijk maken. Een geheime overeenkomst tussen de NSA en de belangrijkste telecommunicatie maatschappijen regelde het inrichten van afluistercentra bij de telefooncentrales. Dit was in feite illegaal, maar de aangescherpte *FISA amendments ACT* van 2008 keurde dit massale bespioneren van Amerikaanse burgers achteraf goed en legde ook de basis om dit in de toekomst te doen, zonder rechterlijke tussenkomst. Zo werd de oorspronkelijke bedoeling van FISA – bescherming van de burgers – ontkracht.

Niet beschermd

Deze uitbreiding van de mogelijkheden tot toezicht op de burgers werd zowel onder president Bush als Obama, die hem in 2009 opvolgde, vergezeld van een grootschalige opwaardering van de geheime status van miljoenen overheidsdocumenten. Door het stempel 'geheim' werden documenten steeds moeilijker bereikbaar voor burgers of journalisten, zelfs met de Amerikaanse wet voor de openbaarheid van bestuur. Zo werd het niet alleen moeilijker gemaakt om de overheid en haar handelen van buiten te controleren, maar ook om er achter te komen wat voor gegevens de overheid precies bewaart over de eigen burgers. De regering Obama vervolgde in totaal zes klokkenluiders vanwege overtreding van de *Espionage Act* uit 1917, ondanks eerdere verkiezingsbeloftes om dat niet te doen.

Het Hoogerechtshof deed in 2006 een uitspraak die de regering ondersteunde. De klokkenluider wordt niet beschermd door de grondwet, zelfs als het gaat om illegale activiteiten van de organisatie waar hij deel van uitmaakt. Deze intimidatiecampagne vergezeld de uitbreiding van de spionagemogelijkheden van de staat. Degenen die zich verzetten, konden onmiddellijk in staat van beschuldiging gesteld worden en als afschrikwekkend voorbeeld worden berecht.

Toch waren er werknemers die niet bereid waren om mee te doen met de grootschalige spionageprogramma's tegen de eigen bevolking. William Binney, die zelf een deel van de spionageprogramma's ontwierp, stapte in 2001 uit de *National Security Agency* en begon er in 2011 in het openbaar over te praten. Bradley Manning, het beroemdste voorbeeld, staat momenteel voor de rechter.

136

In mei 2013 gaf Tim Clemente, een voormalige contraterrorisme agent van de FBI, een interview aan CNN waarin hij verklaarde dat alle digitale communicatie in de VS – telefoon, e-mail, chatboxen en dergelijke – wordt vastgelegd en opgeslagen. De voormalige AT&T-telecommunicatietechnicus Mark Klein had al veel eerder, in 2006, verklaard dat de NSA volledige toegang had tot zowel telefoon- als e-mailverkeer verzorgd door dat telecommunicatiebedrijf. Dit alles maakt de onthulling van de *Washington Post* in 2010, als zouden per dag 1,7 miljard e-mails, telefoongesprekken en andere soorten communicatie worden opgeslagen, geloofwaardig.

Nationale veiligheidsbrieven

De onwil van de regering Obama, om in overeenstemming met eerder gemaakte beloftes de verscherpte wetgeving terug te draaien, werd bewezen bij twee gelegenheden. De eerste keer was bij de behandeling van de verlenging van de *Patriot Act* in 2011. Deze wet, eerst aangenomen in 2001 onder invloed van de aanslagen van 11 september, legde de basis voor het grootschalig bespioneren van Amerikaanse burgers door hun overheid, zonder rechterlijke toestemming. Hij gaf de overheid bijvoorbeeld toegang tot de data over zakelijke transacties en het persoonlijke communicatieverkeer, vermoedelijk de wettelijke basis voor het grootscheepse misbruik dat volgde. De telecommunicatiebedrijven moeten hier aan meewerken.

Dat gebeurt door het gebruik van *national security letters* (nationale veiligheidsbrieven), waarin een organisatie bevel krijgt om de informatie die ze heeft over burgers

te overhandigen en dat bovendien niet aan de betrokkenen mee te delen. De tweede gelegenheid was eind 2012 toen de in 2008 aangescherpte *FISA amendments ACT* in het Congres werd vernieuwd zonder enige wijziging. Hiermee werd de ongecontroleerde voortzetting van het af luisterprogramma van Amerikaanse burgers mogelijk gemaakt. Pogingen van twee senatoren om via amendementen de wetgeving aan te passen door een meldingsplicht van het aantal afgeluisterde Amerikanen, plus het openbaar maken van de geheime rechterlijke uitspraken die dit af luisteren mogelijk maakte, mislukten.

De regering Obama, gesteund door een meerderheid van Republikeinse en Democratische senatoren, spande zich in om elke controle onmogelijk te maken. De grondwetschennende houding van het Amerikaanse Congres en de misstappen van de rechters van het geheime speciale *Foreign Intelligence Surveillance Court* heeft kennelijk iemand doen concluderen dat er bewijzen naar buiten moesten worden gebracht.

Het Britse dagblad *The Guardian* en de *The Washington Post* onthulden begin juni een rechterlijk bevel afkomstig van het gerechtshof aan de telecommunicatie maatschappij Verizon, waarin deze het bevel krijgt om miljoenen zogeheten metadata, bestaande uit informatie over de telefoongesprekken, inclusief de unieke locatie van de telefoon, het tijdstip van bellen en de lengte van het gesprek, aan de NSA te overhandigen (de identiteit van gebruiker en de inhoud van het gesprek worden niet doorgegeven). Een dag later volgden bewijzen van de samenwerking tussen de internetgiganten Google, Facebook en Apple met dezelfde organisatie.

Daarmee werd aangetoond dat de privacy van miljoenen burgers, zowel Amerikanen als de buitenlanders waarmee ze contact hadden, massaal geschonden is. Gezien de eerdere verklaringen van de klokkenluiders en deze informatie, is nu duidelijk dat in plaats van de traditionele en juridisch gecontroleerde opsporing van individuen op grond van verdenkingen, er miljoenen burgers in de gaten worden gehouden en geregistreerd. Hopelijk zal de verontwaardiging hierover de Westerse landen die hierin hebben samengewerkt – de af luisterdiensten in Nederland zijn hier logischerwijs ook bij betrokken – dwingen om een stap terug te doen. Daarvoor zijn zowel een zeer wantrouwend parlement als media – zowel de gevestigde als de sociale – broodnodig. De prijs voor hun falen wordt betaald door de klokkenluiders zoals Bradley Manning.

13. AFGHANISTAN

GUERRILLAOORLOG IN AFGHANISTAN

3^e kwartaal 2006

In Afghanistan wordt door de NAVO en haar bondgenoten een grootschalige interventie gepleegd. Men stelt dat Afghanistan moet worden gered van chaos door de aanwezigheid van de buitenlandse troepen. Afghanistan is een narcostaat, een *failed state* die uit elkaar zal vallen, als er niet snel wordt opgetreden. De Taliban zullen weer aan de macht komen en het terrorisme zal zegeviëren. Het idee dat de aanwezigheid van de Westerse interventielegers als een invasie wordt beschouwd door een deel van de bevolking, die deze dan ook om legitieme redenen bestrijdt, is in Nederland het equivalent van vloeken in de kerk.

In plaats daarvan wordt ons voorgehouden dat de aanwezigheid van de NAVO niet alleen noodzakelijk is voor Afghanistan, maar ook voor het voortbestaan van het Atlantisch bondgenootschap: een gecodeerde manier om te beweren dat Nederland de VS altijd moet volgen in hun overzeese militaire avonturen. Achter deze opvattingen schuilen vooroordelen en vooronderstellingen, waarin nog de minste de zelfvoldaanheid van de Westerse regeringen is, die menen het recht aan hun kant te hebben en militaire interventie als een vanzelfsprekend stuk buitenlandbeleid beschouwen.

139

De aard van guerrillaoorlog

De kern van de guerrillaoorlog en omgekeerd de contraguerrilla zit in de relatie tussen het politieke en het militaire. Leidend principe is dat militaire middelen in zichzelf bijzonder beperkt zijn als politiek instrument; het is zo goed als onmogelijk om mensen te dwingen tot andere gedachten en heel moeilijk om hun gedrag en gewoontes onder dwang te veranderen. Het gaat hier om de meest wezenlijke kwestie van maatschappelijke ordening: de legitimatie van de staatsmacht en de mate waarin die vrijwillig wordt geaccepteerd en ondersteund.

De militaire technieken van guerrillaoorlog hebben niets te maken met de zaak waarover gevochten wordt. Het zijn voor de guerrilla's methoden om als relatief slechter bewapend en zwakker leger (eigenlijk een burgermilitie) een sterker leger te bestrijden. Guerrillatechnieken kunnen ook door een conventioneel leger gebruikt worden, maar dan door speciale eenheden zoals commando's of *special forces* (zoals de SAS). Vaak worden deze speciale eenheden door een zittende macht ingezet om de guerrilla die haar omver wil werpen te bestrijden. Deze militaire technieken hebben op zichzelf helemaal niets te maken met de politieke kwestie: waarom en waarvoor wordt de guerrilla dan wel de contraguerrilla gevoerd? De Britse defensie-expert Dan Plesch voert een raak kenmerk van dit verschil op: hij suggereerde tegenover een officier van de *Special Air Service*, de Britse elite eenheid, dat contraguerrillawerk 95 procent politiek en 5 procent militair is. Nee, antwoordde de SAS-officier: het is 99 procent politiek en 1 procent militair. Met dat antwoord illustreert de officier de kern van contraguerrilla-oorlogvoering: de SAS en hun equivalenten in andere legers zijn vooral politieke soldaten.

Door het gelijkstellen van de militaire technieken (slecht bewapende milities tegen helikopters en vliegtuigen) aan een guerrillaoorlog – daar heeft de beeldvorming van de media en Hollywood veel mee te maken – verdwijnt de politieke kern van de guerrillaoorlog uit zicht.

De algemene regels voor het voeren van een guerrilla zijn zo oud als de oorlogvoering. In de twintigste eeuw zijn ze verwerkt in handleidingen geschreven door aanvoerders zoals Mao Ze Dong en Che Guevara die de relatie legden tussen het militaire en het politieke zoals dat in hun conflicten speelde. Dat betekende in de praktijk de vertaling door een politieke organisatie (de politieke partij en haar kaders) van de politieke eisen naar de dagelijkse strijd om de steun van de bevolking.

Dus eerst en vooral een propagandaoorlog die tot doel had om de bevolking te mobiliseren en rekruteren voor de strijd tegen een gevestigde macht waartegen zich een groot deel van de bevolking al heeft gekeerd (Cuba in de jaren vijftig) of vreemde overheersing (Japanse bezetting in China). Deze guerrillacampagne bestaat veelal uit een aantal fases die één voor één doorlopen worden en bij succes de zittende macht omverwerpen, dan wel een bezetter verdrijven. Propaganda onder de bevolking door middel van beperkte militaire operaties (bijvoorbeeld overvallen door kleine eenheden op wachtposten of militaire vrachtwagens) kenmerkt de eerste fases, langzaam leidend naar het vestigen van veilige gebieden van waaruit steeds beter bewapende eenheden een campagne voeren die steeds meer op een conventionele oorlog tussen geregelde legers begint te lijken.

Daarvoor is rekrutering en uitbreiding een eerste vereiste.

140

Politiek en guerrilla

Het ligt in de aard van de politieke guerrilla dat men bereid is om jaren, soms tientallen jaren te vechten. Een minimaal doel voor de opstandelingen is om te blijven bestaan en niet verwickeld te raken in nutteloze veldslagen waar het regeringsleger haar meestal superieure vuurkracht kan aanwenden. Omgekeerd probeert de regering (in Afghanistan is dat vooral de NAVO) juist wel zo'n situatie te bewerkstelligen. De laatste heeft meer haast dan de guerrilla: ze moet een beslissende slag proberen af te dwingen, onder andere vanwege de cruciale politieke steun van het thuisfront. Kort gezegd: het gezag moet beslissend winnen, de guerrilla hoeft alleen maar een slag te vermijden – dus niet verliezen – totdat hij sterk genoeg is om zo'n slag wel aan te gaan.

In Afghanistan wordt in Kandahar door grote guerrilla-eenheden wel slag geleverd met de NAVO-troepen. Dat is opmerkelijk: het suggereert dat de Taliban en hun bondgenoten zo zeker van hun zaak zijn dat ze de onvermijdelijke verliezen bij zulke veldslagen accepteren. Daar speelt ook een mate van religieus gedreven fanatisme een rol bij.

Het effect van de oorlog op de bevolking, zowel ter plekke als in landen van herkomst, is cruciaal, omdat het de connectie is tussen militair en politiek. Als de politieke wil om te vechten in elkaar stort (omdat de prioriteiten veranderen of men de prijs in de vorm van uitgaven en slachtoffers niet meer accepteert), worden de militaire operaties zinloos. Bovendien slaat dit ook snel terug op de soldaten van de vechtende partijen. Daarom wordt er bijvoorbeeld aan de regeringskant zoveel gedaan aan het controleren van de berichtgeving uit Afghanistan. De Nederlandse bevolking moet er van overtuigd blijven dat succes behaald wordt, het licht aan het eind van de tunnel moet in zicht zijn.

De politieke lijn van de Afghaanse guerrilla's (vermoedelijk vooral Taliban) is eenvoudiger omdat ze op eigen terrein vechten. Daarbij wegen de historische ervaringen van de Afghaanse bevolking (met Britse en Sovjet-Russische invasies) zwaar. Als de vreemdelingen zich gaan gedragen zoals hun voorgangers, dan expandeert de steun voor de guerrilla exponentieel, al was het maar omdat ze dan gezien worden als het minst slechte alternatief. Daarbij is het onvermijdelijk dat de bevolking klem komt te zitten tussen de strijdende partijen.

Door het opzetten van een parlement en andere instituties wilde het Westen de indruk geven dat de oorlog gaat om een democratisch gekozen meerderheid en een marginaal gesteunde guerrilla. De massale oppositie tegen de Westerse troepen (niet noodzakelijkerwijs steun voor de Taliban) die zich kennelijk het laatste jaar ontwikkeld heeft maakt duidelijk dat Karzai nauwelijks een politieke basis heeft en sterk geïsoleerd is.

Inktvlek en guerrillaoorlog in Afghanistan

De NAVO en Nederland hanteren in Afghanistan de zogenaamde 'inktvlekmethode'. Daarbij worden de NAVO-bases gezien als veilige uitgangspunten voor het vestigen van het Afghaanse regeringsgezag in het zuiden. Vanuit die bases moeten locaties in de omgeving beveiligd worden om de invloed van de Taliban en andere tegenstanders terug te dringen en ruimte te maken voor wederopbouwprojecten. Vervolgens trekken de NAVO-militairen weer verder naar de volgende centra, zodat al doende die locaties op de kaart een steeds groter aantal inktvlekken vormen onder het gezag van de ISAF-troepen en de Afghaanse regering.

De inktvlekmethode is net zo goed in gebruik bij de guerrilla's, maar dan om het omgekeerde te bereiken: een steeds kleiner aantal locaties waar de buitenlandse troepen veilig kunnen vertoeven, de uitbreiding van het gezag van de Taliban over een steeds groter deel van de bevolking. Het is voor de Taliban niet mogelijk om het hele land fysiek te bezetten en loyaliteit af te dwingen. Beslissend is of mensen zelf het idee hebben dat de ene of de andere kant hun belangen steunt of juist ondermijnt.

Bij zo'n guerrilla in een overwegend agrarische economie gaat het om het beheersen van het platteland vanuit een gevestigde machtspositie in de steden en de verbindingen daartussen, omdat het sociaaleconomische leven van een land langs die routes plaatsvindt. Dat is de reden dat de verbindingen, de wegen, of spoorwegen en rivieren zo belangrijk zijn. Als de bevolking grotendeels op het platteland woont wordt het een kwestie van wie de meeste invloed op hen uitoefent, dat wil zeggen, wiens standpunten het meest overeenkomen met hun geloof, normen en waarden en ook hun bestaansmiddelen garandeert.

Daarom is de kwestie van de 'normale gang van zaken' in het dagelijks leven zo ontzettend belangrijk (meestal gesimplificeerd door de domme Amerikaanse frase *hearts and minds*). In Afghanistan is daarbij van belang: de plaatselijke economie (papaverteelt), landeigendom, de positie van de plaatselijke en de door Kaboel aangestelde machthebbers (meestal aangeduid als *warlords*, overigens ook een simplificatie), de clanloyaliteit (sterk geografisch gebonden), de religieuze gebruiken (rol van sharia in bijvoorbeeld onderwijs).

Het gaat er dus om: wie in Afghanistan staat het dichtst bij de bevolking en haar belangen? In het zuiden van het land lijkt het erop dat de coalitiestrijdkrachten al een beslissende nederlaag hebben geleden, als we het rapport van de *Senlis Council* geloven. Dat rapport, gebaseerd op maandenlang veldonderzoek, stelt dat heel zuidelijk Afghanistan al onder invloed staat van de Taliban. Dat lijkt bevestigd te zijn door de bijzonder harde gevechten die in de provincies Helmand en Kandahar hebben plaatsgevonden het laatste halfjaar, waarbij de Britse en Canadese garnizoenen onder steeds grotere druk komen te staan.

Het succes van een guerrilla hangt af van zijn politieke programma en de manier waarop ze de zaken die spelen aan de orde kan stellen. De Taliban hebben een sociale basis onder een substantieel deel van de bevolking. Het gaat daarbij niet slechts om de militaire operaties zoals aanslagen of overvallen, maar om de organisatie die noodzakelijk is om ze uit te voeren. Die organisatiegraad impliceert een bepaalde mate van steun onder de bevolking.

In de Nederlandse media is het gebruikelijk om die steun af te doen als achterlijkheid, afgedwongen of gekocht. Immers, een guerrilla die steun afdwingt (en door vreemde machten zoals Pakistan en Al Qaeda gesteund wordt) is iets tijdelijks dat kan worden verslagen door de inzet van een sterkere militaire macht. Het is immers een geruststelling voor het Nederlandse thuisfront als breed gedragen negatieve standpunten over bijvoorbeeld de positie van vrouwen, of moslims die christen worden, of godslasterlijke tekeningen, of over de aanwezigheid van buitenlanders kunnen worden afgedaan als van de bevolking afgedwongen standpunten en niet iets dat sowieso al leeft onder de bevolking. Vandaar het steeds weer terugkerende propagandabeeld in de westerse media van de voortstormende progressieve en democratische krachten die Afghanistan aan het veranderen zijn, geleid door de verlichte Karzai. De politieke kwestie verdwijnt als probleem.

142

Contra guerrilla in het zuiden

Het onlangs verschenen rapport¹ van de *Senlis Council* schetst een heel ander beeld. Veldonderzoekers kwamen tot de conclusie dat het drugsbestrijdingsbeleid van de Afgaanse regering (in wisselende mate ondersteund door Westerse troepen) niet alleen totaal mislukt is, maar bovendien grote vijandschap heeft opgewekt onder de boerenbevolking die voor haar bestaan afhankelijk is van de papaverooft. Duizenden mensen zijn daardoor in de armoede gestort, er is zelfs sprake van hongersnood. Als gevolg van dit beleid hebben de Taliban en hun bondgenoten grote invloed gewonnen in Zuid-Afghanistan.

Uiteraard wordt dit alles verder verergerd door actief dan wel passief racisme van de bezettingstroepen en de inzet van grote vuurkracht tijdens operaties waarbij altijd *collateral damage* – dode en gewonde burgers, vernielde huizen en verbrande velden – optreedt. De constante stroom van doden en gewonden onder de burgerbevolking dwingt zelfs Karzai om steeds weer in het openbaar van de NAVO en de VS onderzoeken te eisen, die voortdurend niets opleveren. Ook de constante claims over honderden Talibandoden zijn hoogst bedenkelijk en doen denken aan de Vietnamoorlog waar iedere dode op wonderlijke wijze een Vietcong strijder werd – de Nederlandse media nemen *grosso modo* de

officiële cijfers blind over. Dit militaire optreden wordt steeds dominanter en logenstraft het idee van een beschermde opbouwoperatie voor de bevolking. In plaats daarvan is er een oorlog gaande die steeds meer vijandschap oproept, die omgezet wordt in steun voor de rebellen. Deze factor op zichzelf hoeft niet beslissend te zijn, maar geeft de doorslag als de andere eerder genoemde elementen tegen de bezetters werken.

Door de verdraaide weergave van de situatie – alsof het een technisch militair probleem zou zijn dat eerst moet worden opgelost, waarna het opbouwwerk kan beginnen – is de discussie in de NAVO gereduceerd tot een roep om meer soldaten. Zo'n militaire aanpak is strijdig met de basisregels van de contraguerrillaoorlog: die stellen juist het politieke en economische beleid voorop, waarbij gekeken wordt hoe de militaire operaties het proces kunnen ondersteunen. Dus niet het tegenovergestelde, zoals de Nederlandse regering steeds weer beaamt, daarin gesteund door een Kamermeerderheid.

Willen de bases van de NAVO-troepen niet steeds meer het karakter krijgen van geïsoleerde vestingen in een zee van vijandelijkheid, dan zal er op zijn minst serieus moeten gekeken worden naar de voorwaarden die door Senlis voor vooruitgang worden gesteld:

- noodhulp aan de arme bevolking moet prioriteit krijgen, vooral in de papaver verbouwende gebieden;
- de drugsbestrijdingsstrategie moet volledig worden herzien: alle anti-drugs operaties moeten onmiddellijk worden gestaakt;
- militaire operaties moeten ondergeschikt worden gemaakt aan humanitaire maatregelen.

Zulke stappen vereisen echter een grotere flexibiliteit door de NAVO dan tot nog toe is tentoongespreid. Boven alles moet men af van de levensgevaarlijke visie als zou het mogelijk zijn om in Afghanistan een kopie van Westerse democratie op te leggen. Dat is een neoconservatieve wensdroom die in Irak onnoemlijk veel ellende heeft aangericht en dat ook elders dreigt te doen. In die zin gaat het niet alleen om Afghanistan maar ook om andere mogelijk interventiedoelen.

Noten:

1. *Afghanistan Five Years Later: The Return of the Taliban*, september 2006, www.senliscouncil.net.

CONTRAGUERRILLA IN EEN GLOBALISERENDE WERELD: HET AFGHAANSE AVONTUUR

1 augustus 2008

Als de Westerse landen een zinvolle oplossing willen voor hun bemoeienis in Afghanistan, dan zal er eerst een politiek doel moeten zijn waarover ze het allemaal eens zijn. Waarom zijn we in Afghanistan? Dat zou een moderne versie kunnen zijn van de vraag die in 1968 door de schrijver Norman Mailer aan de Amerikaanse regering werd gesteld, toen met betrekking tot de oorlog in Vietnam. Het werd al snel een campagneleus voor de Amerikaanse anti-Vietnamoorlogsbeweging. De omstandigheden in Afghanistan zijn heel anders, maar het gaat ook hier om een guerrillaoorlog, nu voorgesteld als 'oorlog tegen terreur', ook gericht tegen een groepering – de Taliban – die de steun geniet van een deel van de bevolking.

De Afghaanse oorlog is ontsprongen aan de nieuwe globaliserende wereldorde die na de Koude Oorlog ontstond, onder andere als gevolg van de nederlaag van de Sovjet-bezetting van Afghanistan en het uit elkaar vallen van de Sovjet-Unie. Voormalige bondgenoten desintegreerden, nationalistische en religieus geïnspireerde bewegingen initieerden guerrillaoorlogen om het proces te versnellen. De oude Sovjet-supermacht viel uiteen, de NAVO bleef.

144

Naast de aanzienlijke uitbreiding van haar geografische bereik, door voormalige satellietstaten van de oude Sovjet-Unie lid te maken, gaf de NAVO zichzelf in 1999 ook een wereldwijde rol. Na een reeks door de VN geleide interventies, die mislukten vanwege fundamentele belangenverschillen binnen de Veiligheidsraad, is een nieuw interventiemodel ontstaan, gebaseerd op coalities van bereidwillige staten aangevoerd door de VS. Na de aanslagen van 09/11 werd die ook buiten Europa in de praktijk gebracht, door de Amerikaanse operatie in Afghanistan te ondersteunen. Door die ondersteuning werden de kiemen gelegd van een conflict van cruciaal belang voor het voortbestaan van de NAVO. De projectie van aanzienlijke troepenmachten naar de andere kant van de wereld om een oorlog te vechten is immers de uiting van een politieke strategie. Het vaak door de VS gehanteerde *war on terror* is dat niet. Hoe kan je een oorlog voeren tegen een strategie, is er terecht gevraagd? Maar welke doelen hebben de deelnemende landen in Afghanistan dan wel op het oog?

'Vecht- en opbouwmissie'

De Nederlandse deelname wordt beschreven als een vecht- en opbouwmissie. Volgens premier Balkenende zetten de Nederlandse militairen zich in 'voor het bestrijden van het internationale terrorisme en voor de wederopbouw van Afghanistan'.¹

Dat is een eigenaardige omschrijving van wat eigenlijk een klassieke contra guerrilla-oorlog is, zoals die in de nieuwe wereldorde steeds vaker voorkomt. Bij zulke oorlogen is

de scheiding tussen vecht- en opbouwmissie niet te maken. Dat kwam in recente onthullingen naar voren, toen bleek dat Nederlandse troepen al in 2002 buiten het door de VN gemandateerde operatie gebied rond Kaboel waren opgetreden ten dienste van contra-guerrilla operaties van de Amerikanen, elders in Afghanistan.² Het af en toe openlijk geuite cynisme over de manier van oorlog voeren wijst erop dat veel militairen van mening zijn dat de door de Nederlandse regering krampachtig vastgehouden scheiding absurd is.³ In de loop van 2006 en 2007 werd immers duidelijk dat de invloed van de Taliban, hersteld van hun nederlaag in 2001, zich aan het uitbreiden was.⁴

Daarmee werd de interactie tussen de opbouwactiviteiten en de militaire operaties onvermijdelijk, evenals de coördinatie tussen de door de VS geleide expliciete contra-guerrilla *Operation Enduring Freedom* en de zogenaamde stabilisatiemissie die onder de NAVO-vlag hetzelfde verschijnsel moest bestrijden. Nadat de Nederlandse krijgsmacht in 2005 de leiding kreeg over een eigen operatiegebied in Uruzgan werd dit probleem duidelijk, toen woordvoerders het hadden over wederopbouw als sleutel om de Taliban 'overbodig' te maken. Dat komt doordat OEF en ISAF in de praktijk door elkaar lopen, ondanks de toezeggingen gedaan aan het begin van de missie, dat de twee strikt gescheiden zouden worden. Terecht schreef generaal-majoor van de Mariniers J.A. van Reijn (b.d.): 'In hoeverre deze toezeggingen overeen kwamen met de werkelijkheid van Uruzgan, is echter een tweede.'⁵ Hij wees er dan ook op dat de commandostructuren van beide operaties verweven zijn. Later, bij uitblijvend succes, werd de redenering omgekeerd: alleen door het beveiligen van een gebied kon er hulp worden gegeven. Beide invalshoeken zijn twee kanten van wat één contra-guerrilla-strategie zou moeten zijn. Sommige deelnemende landen zochten een andere oplossing voor de kwadratuur van de cirkel. Duitsland en in de eerste instantie Frankrijk waren slechts bereid om in het relatief rustige noorden van Afghanistan te opereren. Men kon daar aanvankelijk de nadruk leggen op niet-controversiële opbouwactiviteiten.

Intussen gingen de Verenigde Staten op jacht naar Al Qaeda, onder een eigen commandostructuur en operatiegebied dat in principe ook het ISAF-gebied omvatte. Het robuustere optreden van de Amerikaanse troepen toegewezen aan *Operation Enduring Freedom* (OEF) beïnvloedde vanzelfsprekend de houding van de bevolking ten opzichte van alle Westerse troepen. De verdeeldheid binnen de NAVO stelde een cruciaal probleem aan de orde: hoe kan een contra-guerrillaoorlog in een land worden gevoerd als er geen instemming is over de politieke doelen van die oorlog tussen de belangrijkste oorlogvoerende landen? Bij een lange contra-guerrillaoorlog is zulke overeenstemming cruciaal, wil men tot een militaire strategie komen die ten dienste staat van dat doel. Maar in Afghanistan erkennen de belangrijkste NAVO-lidstaten geen politiek doel of definiëren ze deze zo vaag dat ze nooit bereikt kan worden. Dat is een formule voor een permanente militaire aanwezigheid, niet meer te onderscheiden van een koloniale bezetting. In de geschiedenis van Afghanistan is dat slecht afgelopen voor onder andere Groot-Brittannië en de Sovjet-Unie.

'Great Game'

In de wereld van strategen, opiniemakers en 'denk tanks' debatteert men wel over doelen: het zou gaan om een herleving van de negentiende-eeuwse *Great Game* om invloed te winnen in centraal Azië.⁶ Bij die gedachte is Afghanistan een bruggenhoofd en uitvalsbasis voor interventie in Centraal-Azië, evenals een doorvoerroute voor olie en gas, voor de markten in de geïndustrialiseerde wereld.

Voor Russische politici is de kwestie van geopolitieke doelen vanzelfsprekend. Tijdens een Russische parlementaire hoorzitting verklaarde minister van buitenlandse zaken Lavrov: 'In the absence of a restraining factor embodied by international security forces, terrorist groups would feel more free to plan [terrorist] activities in Central Asian and the Russian Federation.'⁷ Daarmee verwees de heer Lavrov naar een mogelijke uitbreiding van de invloed van Jihadistische strijders op de moslim-minderheden in de aangrenzende landen en Rusland. De aanwezigheid van de NAVO in Afghanistan zou in het voordeel zijn van Rusland.

Deze Russische positie is van groot belang in verband met de recente onderhandelingen tussen de NAVO en een aantal Centraal-Aziatische landen over de logistieke aanvoerlijnen door Centraal-Azië, als aanvulling dan wel vervanging van de bestaande (bedreigde) lijnen door Pakistan.⁸ Russische veteranen zijn grotendeels negatief over de NAVO-operatie, die dezelfde problemen tegenkomt als zijzelf ondervonden tijdens de Russische bezetting in de tachtiger jaren.⁹ In de Nederlandse publieke discussie is hiervan weinig terug te vinden: om het politieke draagvlak te creëren in de Kamer was het immers noodzakelijk om het doel te definiëren als 'wederopbouw'. De regering heeft het hoogstens over handhaving van de internationale rechtsorde en 'bestrijding van het terrorisme'. Deze discussie gaat slechts over de mate waarin de missie nog 'opbouwend' is en over de mate van militaire effectiviteit tegen de Taliban. Maar in een guerrillaoorlog is het van beslissend belang om over de bredere politieke context van de oorlog te praten.

146

3D en *Hearts and Minds* (guerrilla en contra guerrilla)

De verwarring wordt vergroot door de misvattingen over de kernconcepten van de guerrillaoorlog. Die komt tot uiting in de hantering van het 3D-concept: *diplomacy, development and defence* (diplomatie, ontwikkeling en veiligheid). Met de term 'diplomatie' bedoelt de regering echter hetzelfde als het streven naar de steun van de bevolking door hun *hearts and minds* te bereiken. De definitie van die concepten wordt uitsluitend bekeken vanuit het militaire perspectief van de contra guerrilla. Hoe kan men 'diplomatie' optreden om de steun van de bevolking te winnen? Dat optreden wordt gezien als onderdeel van de operaties van het leger tegen de guerrilla. Daarmee wordt de crux van diplomatie, het onderhandelen van twee strijdende partijen met verschillende politieke doelen om tot een aanvaardbaar compromis te komen, ontmanteld. Op vergelijkbare wijze wordt het winnen van de *hearts and minds* gezien als onderdeel van de militaire campagne. De invulling komt onder andere tot uiting in het incorporeren van het hulpbeleid, waaronder het werk van de niet-gouvernementele hulporganisaties in de contra guerrilla-strategie.

Deze ondergeschiktheid wordt goed begrepen door onafhankelijke ngo's zoals Artsen zonder Grenzen en Healthnet. Hun woordvoerders vertelden dat samenwerking met de militairen, gezien als vanzelfsprekend door de aanhangers van de conraguerrilla-doctrine, fataal is voor de relatie met de bevolking.¹⁰ Deze gaat de ngo immers zien als een verlengstuk van de militaire strategie. In de praktijk ligt het voor de militairen ook voor de hand om hun ngo-contacten te gebruiken als inlichtingenbron voor informatie over de guerrilla.

Deze 3D- en *hearts and minds*-concepten, samen met de 'inktvlek strategie', zijn in feite de uitwerking van de principes van conraguerrilla oorlogvoering, aan het thuisfront verkocht als wederopbouw. In zekere zin gaat het om een terugvinden van de collectieve herinneringen van het Nederlandse leger aan haar vorige grootschalige conraguerrilla campagne: tegen onafhankelijkheidsstrijders in Nederlands-Indië. De spelregels van de conraguerrilla zijn van alle tijden. Alles draait er om hoe de relatie is tussen de bevolking en leger of politiemacht in een bepaalde regio. Daarbij is beslissend of er plaatselijk sprake is van een permanente bestuurlijke vertegenwoordiging van het centrale gezag, of dat plaatselijke machthebbers dan wel de Taliban de belangrijkste invloed uitoefenen. Deze situatie verschilt over heel Afghanistan. De mogelijkheid om belastingen te heffen, scholen op te zetten en het verkeer op de wegen te controleren – de zekerste indicatoren van bestuursinvloed – zijn doorslaggevend. Ze vormen vermoedelijk de basis voor de veiligheidsinschattingen die bij de VN-organisaties in Afghanistan worden gemaakt om te bepalen of men veilig kan rondreizen, dan wel werken in een bepaald gebied.¹¹

De mate van die bestuurlijke invloed heeft te maken met de sociaaleconomische belangen die spelen. Daarbij is de papaverooft cruciaal, omdat die vaak de belangrijkste bron van inkomsten vormt. Deze is zo belangrijk dat allerlei betrokken partijen – zowel de boeren zelf als de Taliban, plaatselijke politie en al dan niet georganiseerde misdaad (plaatselijke krijgsheren) dan wel transportfirma's en de centrale regering (in verband met vergunningen, wegblokkades, patrouilles aan de grens) – betrokken zijn bij de verbouwing, verwerking, bewaking en transport van de immense oogsten.¹²

Controle

De controle over de bevolking, zoals die in de bovengenoemde factoren tot uiting komt, meer nog dan de militaire beheersing van een bepaald geografisch gebied, is de beslissende factor voor de oorlog. De NAVO en de Nederlandse regering houden stug vol dat de strijd gewonnen kan worden. De vooronderstelling daarbij is dat het Afghaanse regeringsleger de NAVO-troepen in de gebieden waar het grootste deel van de bevolking woont, kan vervangen en een bestuursstructuur kan ondersteunen die vanuit de hoofdstad wordt gecontroleerd. Maar wie heeft de meeste invloed en waar? Onafhankelijke rapporten zoals die van de VN, suggereren dat grote delen van het zuiden van Afghanistan in ieder geval niet onder controle van ISAF staan. Het hoofd van de Amerikaanse inlichtingendiensten Michael McConnell verklaarde tegenover een Senaatscommissie eind februari dat 30 procent van zowel land als bevolking gecontroleerd wordt door de regering, 10 procent door de Taliban en 60 procent door plaatselijke machthebbers, zoals stamhoofden, plaatselijke religieuze leiders en georganiseerde criminaliteit.¹³

Op zijn minst is de controle over een groot deel van Afghanistan omstreken. In zo'n situatie, stelt de Israëliische militaire expert Van Creveld, zijn er slechts twee oplossingen mogelijk.¹⁴ De eerste is dat het regeringsleger (in dit geval dus ook de NAVO) zeer intensief moet patrouilleren, jarenlang, om de veiligheid te creëren die noodzakelijk is voor bestuurlijke stabiliteit. Dit is de enige manier om de vereiste interactie met de bevolking te bereiken. Dat betekent inlichtingen verzamelen, aanwezigheid tonen, het gezag bevestigen en dus een bestuursstructuur mogelijk maken. Dat betekent ook dat de soldaten dan wel politie doorlopend verliezen zullen incasseren. Volgens gangbare vuistregels is daarvoor voor een langere periode een troepenmacht noodzakelijk die ongeveer 12 keer zo groot is als de guerrilla. In Afghanistan zou dat 204.000 moeten zijn versus een geschat aantal van 17.000 Taliban strijders.¹⁵ In mei 2008 waren er 60.000 buitenlandse troepen¹⁶ plus 57.000 van het Afghaanse leger.

Daarnaast is een betrouwbare politiemacht noodzakelijk. Deze vormt immers de permanente vertegenwoordiging van het centrale gezag, vooral op het platteland. De opbouw daarvan is echter de afgelopen jaren mislukt.¹⁷ Onder de oorzaken waren corruptie maar ook de verdeelde loyaliteit van rekruten, die ook de machtsbasis waren voor plaatselijke stamhoofden dan wel krijgsheren.¹⁸ ISAF baseert haar hoopvolle toekomstverwachtingen op de uitbouw van zowel het Afghaanse leger als een nationale politiemacht, waardoor de NAVO troepenmacht op den duur niet meer nodig zou zijn.¹⁹ Sommige woordvoerders hebben het over een periode van 10-20 jaar.²⁰

148 Het alternatief voor deze arbeidsintensieve en op de bevolking gerichte aanpak, volgens Van Creveld, is om met immense wreedheid op te treden waarbij in feite door terreur controle over de bevolking wordt afgedwongen. Anders gezegd, de mensen worden banger voor de regeringstroepen dan voor de Taliban of anderen. Daarvan zijn al elementen aanwezig, zoals geheime moordaanslagen gerapporteerd door de VN die verdacht veel op de operaties van doodseskaders lijken.²¹ Ook over de behandeling van gevangenen door zowel de Amerikanen als het Afghaanse regeringsleger bestaan ernstige vragen.²²

Maar in Afghanistan wordt voorsnog een derde weg gevolgd. Met onvoldoende troepen wordt door de NAVO-strijdkrachten grootscheeps gebruik gemaakt van vuurkracht op afstand: artilleriebeschietingen en luchtbombardementen en -beschietingen. Ondanks de controles op de inzet van die systemen vallen daarbij vaak burgerdoden, die door de bevolking ervaren worden als de slachtoffers van terreurdaden.²³ De omvang daarvan, deels onzichtbaar voor de media, is zodanig dat zelfs de aan NAVO schatplichtige president Karzai zich geroepen voelt om uiting te geven aan de publieke verontwaardiging in Afghanistan, door openlijk het intensieve gebruik van vuurkracht af te wijzen.²⁴

Verder is er een aantal belangrijke politieke factoren: de aanwezigheid van westerse troepen die niet altijd zachtzinnig omgaan met de plaatselijke bevolking (zoals huiszoekingen, wegblokkades) in gebieden waar een sterke Taliban aanwezigheid vermoed wordt. De religieuze factor (christelijke troepen tegen ware gelovigen – de kruistocht gedachte) speelt een rol, plus de basale afkeer van vreemdelingen die aantoonbaar een beslissende invloed hebben op de samenstelling van de regering en de bestuursstructuur. Daar hoort ook bij het interveniëren in de religieuze en culturele gebruiken (bijvoorbeeld onderwijs voor meisjes) met een beroep op de universele rechten van de mens – iets

dat allesbehalve vanzelfsprekend is voor de Afghaanse stammensamenleving die onder sterke religieuze invloed staat. Van groot belang zijn verdelingsoperaties tegen een deel van de papavervelden, omdat ze een direct effect hebben op de inkomsten van de mensen die afhankelijk zijn van de papaverooft.

Daarnaast is er een constante stroom van nieuwe rekruten uit Pakistan. De internationale grens betekent immers niets voor de Pashtun-stamverbanden die het grootste deel van de bevolking uitmaken in zuidelijk Afghanistan en Noordwest-Pakistan. De Amerikaanse druk op Pakistaanse regering om de guerrillabases in dat land te blijven aanvallen hebben de politieke tegenstellingen daar verscherpt. NAVO-woordvoerders leggen steeds de verantwoordelijkheid voor het tegengaan van de infiltraties door de Taliban bij de Pakistaanse overheid. Daarbij wordt de massale afkeer van de Amerikaanse interventie in Afghanistan onder de Pakistaanse bevolking echter vergeten.²⁵ Die factor is op zichzelf al een rekruteringsbasis voor de Taliban. Bovendien worden daardoor ook buitenlandse rekruten aangetrokken, ervaren jihadistrijders die in Afghanistan een kans zien om tegen het westen te vechten. Juist de aanwezigheid van buitenlandse troepen vormt de stimulans voor hun bemoeienis. Ten slotte is niet onbelangrijk in de globaliserende wereld het feit dat via internet de propaganda en rekruteringsmogelijkheden zijn vermenigvuldigd. Daarom kunnen ook sympathisanten en potentiële rekruten onder de moslim minderheden in Europa en elders bereikt worden met de militante boodschap.

Uitweg

149

Als de NAVO zichzelf geen imperiale rol wil aanmeten, dan is het van belang om een beleid te voeren waaruit blijkt dat men geen blijvende aanwezigheid nastreeft. In de Vietnamoorlog werd – niet helemaal op schertsende wijze – voorgesteld om de overwinning te verklaren en te vertrekken. Als dat geen optie is, dan zal er onderhandeld moeten worden met de Taliban, mits er een representatieve leiding is waarmee onderhandeld kan worden. Een groot probleem daarbij zijn de concurrerende lokale krachten, de krijgsheren die de afgelopen jaren een eigen machtsstructuur inclusief privélegers dan wel politiemachten hebben opgebouwd. Daarom is de opbouw van plaatselijke structuren die mensen meer macht geven, van groot belang. Ook de omringende landen, die zich de afgelopen dertig jaar in de Afghaanse politiek hebben gemengd, moeten betrokken worden bij de onderhandelingen.

Vanzelfsprekend is een oplossing voor de immense afhankelijkheid van een groot deel van de bevolking van de papaverteelt noodzakelijk. Het *Senlis Council* heeft een aanzet gegeven voor mogelijke oplossingen.²⁶

Zulke adviezen zijn nietszeggend als er geen bereidheid is om tot een politieke oplossing te komen. Voorwaarde voor politieke oplossingen is dat geen van de strijdende partijen een militaire eindoverwinning nastreeft. Gezien de gevolgde contraquerrilla-strategie lijkt het erop dat die weg nog wordt afgewandeld, misschien omdat de NAVO-regeringen van mening verschillen over de beste politieke lijn.

De doelen – allen in de politiek-strategische sfeer – effectief na te streven zal bijzonder moeilijk zijn. Maar er moet een stap aan voorafgaan. En dat is overeenstemming tussen de NAVO-lidstaten en hun bondgenoten over het primaat van zo een politieke op-

lossing. Daarin past geen plan om permanent in Centraal-Azië aanwezig te zijn, evenmin als het handhaven van de illusie dat een militaire overwinning mogelijk is.

Noten:

1. Persbericht Ministerie van Algemene Zaken 11-09-2007.
2. Stefan Heijndael, 'Geheime Commando-acties in Afghanistan, deel 2', 23/05/2008, <http://weblogs.vpro.nl/largos/2008/05/23/geheime-commando-acties-in-afghanistan-dee1-21>.
3. '09:11 Zulu', NCRV documentaire (2006) van Vic Franke. Opinieonderzoek onder militairen voor: NPS/NOVA; Reijer Zwaan; 29 mei 2008.
4. *Stumbling into chaos: Afghanistan on the brink*, Senlis Council 2007/11/21. Antonio Giustozzi, *Koran, kalashnikov and laptop*, Hurst & Company, Londen 2006.
5. Carré 5/2007.
6. 'The new 'Great Game' in Central Asia', Lutz Kleverman, *ISN Security Watch*, <http://www.isn.ethz.ch/news/sw/details.cfm?ID=9316>. Zie ook: 'Averting a New Great Game in Central Asia', Richard Weitz, 2006, *The Center for Strategic and International Studies and the Massachusetts Institute of Technology, The Washington Quarterly*, 29:3, pp. 155-167, www.twq.com/06summer/docs/06summer_weitz.pdf.
7. 'NATO making progress on Afghanistan rail route Eurasia', *Insight*, 05/05/2008.
8. Kathy Gannon, 'Attacks on Khyber trucking threaten US supply line', *The Associated Press*, 21 mei 2008.
9. Matthew Fisher, 'Veterans on Afghanistan: 'Impossible to win'', Matthew Fisher, *CanWest News Service*; Saturday, 28 oktober 2006, www.canada.com/theprovince/news/story.html?id=7d99f-5be-0dd2-4751-a839-9aa07d3caf04&k=55889.
10. Arjan Hehenkamp van Artsen zonder Grenzen in de uitzending van NOVA op 22 september 2007. Willem van de Put, directeur van de hulporganisatie Healthnet, verklaarde eerder: 'De soldaten, die eigenlijk veiligheid zouden moeten brengen, maken de boel alleen maar Onveiliger.' (De Pers 07032007) Zie ook: hoofdstuk 6 van *Military involvement in aid delivery, in Memorandum submitted by Christian Aid*; hoorzitting Brits parlement, september 2007, www.publications.parliament.uk/pa/cm200607/cmselect/cmintdev/memo/ucafgghanistan/ucm402.htm.
11. Zie het kaartje op p.6 van het Senlis-rapport, *Stumbling into Chaos*, Londen, november 2007.
12. *Missing Targets Counterproductive drug control efforts in Afghanistan*, *TNI Drug Policy Briefing*, 24 september 2007, www.tni.org/detailPage.phtml?&act_id=17382.
13. Karzai controls a third of Afghanistan 70 Percent of Afghanistan Outside of Central Government's Control, PAMELA HESS AP News, 27 februari 2008.
14. Martin van Creveld, *The Changing Face of War: lessons of combat, from the Marne to Iraq*, New York, *Presidio Press*, 2006.
15. Schatting in: Antonio Giustozzi, *Koran, kalashnikov and laptop*, Hurst & Company, Londen 2006.
16. Waarvan 50.838 onder ISAF-bevel. Zie: 'Pakistan talks lead to more Afghan attacks-NATO', Jon Hemming, *Reuters North American News Service*, 25 mei 2008. Zie ook de stand per 1 april: www.nato.int/isaf/docu/epub/pdf/isaf_placemat.pdf.
17. Murray Brewster, 'NATO disbands Afghan auxiliary police', *The Canadian Press*, 15 mei 2008.
18. Doug Saunders, 'Corruption eats away at Afghan government', *Saturday's Globe and Mail*, 3 mei 2008 at 11:24 PM EDT.
19. Antonio Giustozzi, 'Afghanistan's National Army: The Ambiguous Prospects of Afghanization', *Jamestown Terrorism Monitor*, mei 2008.

20. Doug Saunders, 'Afghanistan: colonialism or counterinsurgency? Americans bring Afghans their new 60-year plan', *Globe and Mail*, 31 mei 2008, www.theglobeandmail.com/servlet/story/RT-GAM.20080530.wreckoning0531/BNStory/International/home/.
21. 'UN: Foreign agents behind spate of Afghan killings UN envoy: Foreign intelligence services behind spate of mysterious killings in Afghanistan', *Staff AP News*, 15 mei 2008.
22. 'Afghanistan: NATO countries at risk of complicity in torture', *Amnesty report*, november 2007 www.amnesty.nl/voor_de_pers_artikel/25287.
23. Lindy Janssen en Eva Ludemann, 'Niemand telt hoeveel burgers wij doden', *De Pers*, 15 januari 2008. Jason Straziuso, 'Afghan leader: Cut back on airstrikes', *Associated Press/Anchorage Daily News*, 26 oktober 2007.
24. 'Karzai says Western forces bungled war on Taliban', *Reuters North American News Service*, 2 juni 2008.
25. Simon Cameron-Moore, 'Survey shows 75 pct Pakistanis want Musharraf out', *Reuters North American News Service*, 11 februari 2008.
26. Zie bijvoorbeeld het rapport *Poppy for Medicine* van het *Senlis Council*, www.senliscouncil.net/modules/P4M/case_study_afghanistan_june_2.

Carré

DE OORLOG IN AFGHANISTAN: MEER DAN OPBOUW EN TERRORISMEBESTRIJDING

november 2009

Het politieke draagvlak voor de missie in Afghanistan steunt op een strikte definitie van het doel: de deelname aan de ISAF-strijdmacht (*International Security Assistance Force*, van de NAVO) werd gedefinieerd als een ‘wederopbouwmissie’. Dat beperkt het politieke debat. Zo bestaan er voor de Nederlandse politiek formeel geen geopolitieke belangen, maar is slechts sprake van handhaving van de internationale rechtsorde en ‘bestrijding van het terrorisme’. De officiële discussie gaat dus alleen over de mate waarin de missie nog ‘opbouwend’ is en de mate van militaire effectiviteit tegen de Taliban. Die symbolische scheiding is extra verwarrend door de geografische scheiding die onterecht wordt aangebracht tussen Uruzgan en de rest van Afghanistan: in Uruzgan wordt opgebouwd, terwijl elders wordt gevochten. De regionale ‘omgeving’ van Afghanistan – de buurlanden en hun belangen – komen er ook bekaaid af in het debat, evenals de vergaande privatisering van de oorlog.

152

Zo wordt de interne politieke discussie in Nederland geprojecteerd op de verhoudingen in en om Afghanistan. Maar in een guerrillaoorlog, zeker een in een gebied als Centraal-Azië, is de bredere politieke context van de oorlog cruciaal. Doordat de strategische politieke discussie niet aan de orde komt, gaan de debatten grotendeels over deelaspecten van de oorlog. Zulke misvattingen maken het makkelijker voor de regering om te pleiten voor een verder verblijf van Nederlandse troepen in Afghanistan. De toezegging om de leiding in de provincie Uruzgan in 2010 op te geven, sluit een langer verblijf niet uit en de druk van de grootste bondgenoot doet de rest.

Terugkeer van de Great Game

In de wereld van internationale strategen, opiniemakers en denktanks, zeker de Russische en Anglo-Amerikaanse, heeft men het over heel andere bedoelingen: daar spreekt men van een herleving van de negentiende-eeuwse *Great Game* om invloed te winnen in Centraal-Azië. Indertijd werd daar tussen de Britse en Russische rijken een strijd om invloed gevoerd. Het uitgangspunt van de strategen is dat die confrontatie niet is verdwenen maar is teruggekeerd, als een machtspolitiek spel tussen de NAVO-landen, Rusland en China. Daarbij spelen de toegang tot grondstoffen zoals olie en gas, en de controle over de mogelijkheden om die te transporteren, een essentiële rol.

Dat is geen vreemde gedachte: de naburige gebieden rondom de Kaspische zee en de Perzische golf herbergen een zeer groot deel van de wereldvoorraad aan olie- en gasreserves.

Landen die beslissende invloed daarop kunnen uitoefenen hebben in de internationale politiek een belangrijk machtsmiddel in handen. Daarbij is ook indirecte controle van belang: wie de transportroutes van die energiedragers (zoals gaspijpen) controleert

kan de ontvangende landen onder druk zetten. Dat werd voor Europa geïllustreerd met de Russische gascrises van de laatste winters.

Afghanistan heeft geen substantiële olie- of gasbronnen, maar ligt wel op een plaats die het aantrekkelijk maakt om olie- en gasleidingen vanuit de Centraal-Aziatische bronnen aan te leggen naar de Pakistaanse of Iraanse havens. Die mogelijkheid werd in de jaren negentig ook overwogen door de Taliban-regering die met het Amerikaanse Unocal-consortium onderhandelde over zo'n doorgaande route.¹

De tweede geopolitieke invalshoek is gebaseerd op machtsprojectie: het vestigen van militaire bases en installaties aan de grenzen van potentiële rivalen. Zbigniew Brzezinski, die veiligheidsadviseur was van voormalig Amerikaans president Carter, heeft aan deze vorm van machtspolitiek een heel boek gewijd.² Cruciaal bij zijn gedachtegang is het verhinderen van de totstandkoming van coalities die met de VS kunnen concurreren, zoals China en Rusland. Ook deze gedachtegang speelt een rol in de strategische calculaties rond en in Afghanistan. Een voorbeeld van een dergelijke machtsontplooiing is de Amerikaans-Russische competitie om militaire invloed in Kirgizië. Daar slaagde Rusland er het afgelopen jaar bijna in om de regering van dat land ervan te overtuigen de Amerikaanse militaire aanwezigheid op de Manas-luchtmachtbasis te beëindigen. Het grote aantal militaire installaties rondom de Golf speelt een vergelijkbare rol.

Tegen de context van die doelstellingen, invloed op gas- en oliereserves plus competitie tussen de grootmachten, krijgt de oorlog in Afghanistan een andere aanblik. Het is niet mogelijk om de strijd in Afghanistan te scheiden van die grotere confrontaties.

153

Moderne oorlogvoering

Een vaak aangehaalde uitspraak van Napoleon Bonaparte luidt: 'Een leger marcheert op zijn maag.' Dat is een strategisch uitgangspunt dat nog steeds cruciaal is voor alle militaire operaties. De Westerse strijdmachten in Afghanistan vormen daarop geen uitzondering. Integendeel, ze zijn afhankelijker dan ooit in de krijgsgeschiedenis van hun bevoorrading, hun zogenoemde 'logistieke staart'. Die afhankelijkheid heeft op zijn beurt vergaande gevolgen die raken aan de bovengenoemde geopolitieke confrontaties.

Het Westerse beeld van oorlogvoering wordt misschien sterk beïnvloed door de bioscoopfictie van Hollywood. De indruk dat het gaat om een zeer gevaarlijke activiteit wordt versterkt door de gewelddadige incidenten die het nieuws halen. Er vallen regelmatig doden en gewonden onder de militairen in Afghanistan. Maar die aantallen behoeven relativering want vergeleken met voorgaande grootschalige oorlogen zijn de aantallen dode en gewonde soldaten relatief laag. Dat geldt zelfs voor de burgerdoden. Door het gebruik van precisiewapens zijn die ook lager dan in het verleden. Een blik op de statistieken van doden en gewonden leert dat het gaat om duizenden burgerslachtoffers en honderden militairen.

Er is nog een verschil. De gemiddelde Westerse militair of burger brengt de levensstijl van een geïndustrialiseerde consumptiemaatschappij met zich mee. De bijbehorende verschijnselen zoals McDonald's en de recreatie- en sportmogelijkheden vormen een vast onderdeel van elke Westerse interventie. Zonder die verzorging wordt het moreel van de soldaten beslissend aangetast.

Daarom geven Westerse legers een hoge prioriteit aan en nadruk op het beschermen en verzorgen van de soldaten. Om dat te doen is een gigantische ondersteuningsorganisatie nodig. De middelen voor die ondersteuning, of het nou gaat om bouw materiaal, machines, brandstof, voedsel of munitie, moeten worden aangevoerd, grotendeels vanuit het buitenland. De aanvoerlijnen moeten op hun beurt worden verzekerd tegen aanvallen.

Die afhankelijkheid van de Westerse soldaten en burgers staat in sterk contrast met de niet-geïndustrialiseerde tegenstander: de guerrilla-eenheden die de strijd aanbinden met de NAVO-troepen zijn minimaal uitgerust en hebben een bijzonder kleine logistieke organisatie. Dat verschil is kenmerkend voor een guerrilla-oorlog. De gevolgen zijn bepalend voor de oorlogvoering. Om hun legers te bevoorraden moeten westerse landen materiaal, brandstof en munitie over grote afstanden aanvoeren. Dat kan over land via spoorwegen en wegen, maar ook door de lucht waarbij medewerking van doorvoerlanden cruciaal is.

De economie van de aanvoerlijnen

Omdat Afghanistan in het binnenland ligt is de bevoorrading afhankelijk van de medewerking van de omliggende landen. Ook het luchttransport moet door het luchtruim van een of meerdere landen. De over zee aangevoerde goederen moeten in havens aan land worden gezet en verder vervoerd. Meer dan 70 procent van de voorraden voor de NAVO-troepen in Afghanistan wordt in Karachi in Pakistan aan land gezet en met vrachtwagens vervoerd over de beruchte Khyber-pass naar de depots in Afghanistan.³

154 Die vrachtwagens zijn veelal eigendom van plaatselijke ondernemers die tegen zeer hoge tarieven – één bron heeft het over een Afgaans tarief van 1.000 dollar per vrachtwagen – de vrachten naar de opslagplaatsen in Afghanistan vervoeren.⁴ In de loop van 2008 werd deze aanvoerroute steeds vaker overvallen door Pakistaanse of Afgaanse Talibanstrijders. Een reeks aanvallen op konvooien bij Peshawar in december van dat jaar resulteerde in de vernietiging van 145 voertuigen met lading.

Dit vervoer evenals de aanvallen daarop zijn niet alleen onderhevig aan militaire logica. De Taliban en andere overvallers die delen van de aanvoerroutes beheersen, maken een afweging. Die afweging gaat tussen het militaire nut om een lading te vernietigen of te stelen, of om de NAVO aan te bieden om als beschermers van het transport op te treden. Dat laatste is simpelweg een variant op een oude maffiabedrijfstruc: afpersing.

De NAVO-klienten worden hier slechts indirect bij betrokken, vanwege het inhuren van transportbedrijven die zorgen voor de afwikkeling met de Taliban. Dat maakt het mogelijk voor de betrokken landen om enige afstand te handhaven ten opzichte van de Taliban. Zij zijn immers niet verantwoordelijk voor het betalen van de 'belasting', oftewel het protectiegeld. Zo gaf minister Van Middelkoop begin 2009 het volgende antwoord op Kamervragen van Harry van Bommel en Remi Poppe: 'Het Ministerie van Defensie maakt voor de aanvoer van goederen vaak gebruik van civiele dienstverleners. Deze civiele dienstverleners kunnen een deel van de werkzaamheden zelf weer uitbesteden. De maatregelen die lokale vervoerders naast de relevante afspraken met ISAF treffen voor de beveiliging van transporten zijn de verantwoordelijkheid van de betreffende dienstverleners. De afgelopen periode zijn berichten ontvangen dat in verband met toegenoo-

men veiligheidsincidenten langs enkele hoofdwegen de kosten voor de beveiliging van transporten eveneens zijn toegenomen. Betrouwbare bedragen of percentages zijn echter niet bekend.⁵

Van belang is ook de brede concurrentie tussen verschillende groeperingen: men wedijvert om het vervoerscontract en controle over (delen van) de route, omdat de inkomsten afhankelijk zijn van de mogelijkheid om een keuze te maken tussen een overval op een konvooi dan wel het tegen een prijs door te laten gaan. Ook de NAVO-bevoorradingschefs moeten een afweging maken: is het goedkoper om de konvooien te beschermen met eigen manschappen (waar altijd een tekort van is), een bewakingsmilitie in te huren of om een overeenkomst te sluiten met de guerrilla's? Dat er toch een toenemend aantal overvallen plaatsvindt, heeft wellicht te maken met het niet nakomen door de partijen van eerder gemaakte financiële afspraken, dan wel een politieke afweging om de druk op te voeren.

Er zijn nog meer partijen betrokken bij het transport: de regering van het doorvoerland moet toestemming geven en de plaatselijke autoriteiten (politiechef, douane, legereenheden) moeten meewerken. Ook dat heeft een prijsverhogende werking. Verder is een ander economisch feit relevant: een alternatieve inkomstenbron wordt gevormd door de export van de papaverooft, een concurrentie die sterk prijsverhogend werkt in de transportbranche in Afghanistan en omliggende landen.

Logistiek en politiek

Hoewel NAVO-bevelhebbers ontkennen dat er vergaande gevolgen zijn voor de bevoorradings van hun manschappen, worden er al jaren stappen ondernomen om de aanvoerlijnen te diversifiëren. Behalve het dure en vaak fysiek onmogelijke transport door de lucht, zijn er over land alternatieven die de vijandige delen van Pakistan en Afghanistan mijden. Dat zijn de noordelijke routes via de noordelijke buurlanden en verder richting Europa. In het voorjaar van 2008 tekende de NAVO een overeenkomst met Rusland voor het vervoer van niet-militaire goederen per trein. Dit verdrag kon geografisch alleen in werking worden gesteld door nadere verdragen met Turkmenistan, Oezbekistan en Tadzjikistan af te sluiten. Al eerder waren door Duitsland en Spanje afzonderlijke bilaterale verdragen afgesloten met de noordelijke doorvoerlanden. Deze diversificatie van de noordelijke aanvoerlijnen heeft twee hoofdtakken: één via Rusland, de andere via de landen grenzend aan de Kaspische Zee.⁶ Zo hoopt men via de zuidelijke route naar NAVO-lidstaat Turkije Russisch grondgebied te vermijden. Al deze opties hebben een financiële maar ook een politieke en een militaire prijs. De doorvoerlanden staan niet zomaar het vervoer van militaire eenheden over hun grondgebied toe. Ze kunnen een wederdienst bedingen en weten ook dat de afhankelijkheid van de NAVO verhoogd wordt door het gebruik van hun grondgebied. Om die reden wordt er door de NAVO-leiding ingezet op het ontwikkelen van parallelle lijnen, naast de bestaande door Pakistan.

Geprivatiseerde oorlog

Er is nog een kant van de oorlogvoering die in Nederland onderbelicht is: de privatisering van de oorlogvoering. Net als in Irak is in Afghanistan een groot aantal taken van het

leger overgenomen door zogenaamde contractanten. Over het Amerikaanse leger is het meeste bekend. In Afghanistan waren in juni 2009 73.968 contractanten werkzaam voor de VS, vergeleken met 55.107 militair personeel.

De werknemers van het *State Department* (Ministerie van Buitenlandse Zaken) en die van het beruchte voormalige *Blackwater* zijn niet in deze cijfers opgenomen. Van de contractanten waren 51.126 Afghanen, de rest Amerikanen en andere buitenlanders.⁷ Een groot deel van de taken die vroeger werden uitgevoerd door militair personeel, vallen dus onder privé-ondernemingen voor wie winst maken centraal staat.

Deze privé-sector wordt niet afdoende gecontroleerd en ondermijnt de geloofwaardigheid van de internationale operatie in Afghanistan. Dat was de conclusie van onderzoekers van de universiteit van New York. In een nog recenter rapport van september dit jaar beschrijven ze ook de rol van de Afghaanse privé-milities waarvan uitgebreid gebruik wordt gemaakt door de ISAF-strijdkrachten. De laatste groep wordt gehuurd door krijgsheren om contraguerrilla-taken te vervullen, evenals de bovengenoemde bewaking van bevoorrading van konvooien. Deze stap is het gevolg van het ontbreken van een effectieve politiemacht in Afghanistan. De onderzoekers stellen dat de politie zo weinig vertrouwen geniet voor beschermingstaken, dat haar rol is overgenomen door de ingehuurde krachten.⁸

Een winstmakende interventieoorlog

156 De oorlog in Afghanistan (en elders) is bijzonder winstgevend voor veel van de betrokken bedrijven. De kosten komen terecht op de oorlogsbegrotingen van de betrokken landen, waarvan de VS de belangrijkste is. Dat betekent dat in laatste instantie de burgers van de oorlogvoerende landen moeten betalen. Volgens het onderzoeksbureau van het Amerikaanse Congres kwam het bedrag de afgelopen jaren gemiddeld op 20 miljard dollar, maar sprong het naar 37 en 34 miljard dollar in de periode 2008-2009.⁹ In de Nederlandse defensiebegroting wordt onder de ISAF-post, die niet alle kosten van de missie dekt, een totale uitgave van 802.025.000 euro (1,19 miljard dollar) voorzien voor de periode 2008-2011, inclusief de terugtocht naar huis.

Er is een rookgordijn opgetrokken rond de redenen voor de interventie-oorlog in Afghanistan. Ondanks veelvuldige beweringen over wederopbouw en democratie, staan er grote machtspolitieke en economische belangen op het spel. Niet alleen belangen die te maken hebben met olie en gas uit de naburige landen, maar ook ouderwetse macht over Centraal-Azië. Daarnaast zijn hele bedrijfstakken afhankelijk geworden van de oorlogsmachinerie die in Afghanistan wordt ingezet. Die belangen spelen een oneigenlijke rol bij de besluitvorming over de aanwezigheid van de NAVO in Afghanistan.

Een steeds groter aandeel van de oorlogvoering ontsnapt zo aan de controle van de democratische gekozen regeringen, met alle gevolgen van dien. Wie daarnaast het zeer beperkte debat in Nederland over deze oorlog beschouwt, moet tot de conclusie komen dat niet alleen de democratie van Afghanistan in het geding is.

Noten:

1. Tom Turnipseed, 'A Creeping Collapse in Credibility at the White House: From ENRON Entanglements to UNOCAL Bringing the Taliban to Texas and Controlling Afghanistan', 10 januari 2002, www.counterpunch.org/tomenron.html.
2. Zbigniew Brzezinski, *The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostrategic Imperatives*, New York, Basic Books, oktober 1997.
3. *The Guardian*, 9 december 2008.
4. *The Times*, 12 december 2008.
5. 27 januari 2009, antwoorden op de vragen van de leden Van Bommel en Poppe (beiden SP) over bedreigingen van de ISAF-aanvoerroutes naar Afghanistan. Ingezonden 19 december 2008 met kenmerk 2008Z10079 / 2080908330.
6. Tamerlan Vahabov, 'NATO Supply Routes Through the South Caucasus Publication', in: *Eurasia Daily Monitor Volume 6, Issue 168*, 15 september 2009.
7. Moshe Schwartz, *Congressional Research Service, Department of Defense Contractors in Iraq and Afghanistan: Background and Analysis*, 21 september 2009.
8. Jake Sherman and Victoria DiDomenico, 'The Public Cost of Private Security in Afghanistan: Briefing paper', september 2009, *Center on International Cooperation, New York University*.
9. Amy Belasco, 'The Cost of Iraq, Afghanistan and Other Global War on Terror Operations Since 9/11', *Congressional Research Service*, 15 mei 2009.

14. IRAK

SADDAM HEeft WAPENS TE DANKEN AAN VS: NEDERLAND HIELP IRAK AAN SUPERKANON

5 oktober 2002

Saddam Hoessein haalde zijn biologische en chemische wapens tot begin jaren negentig uit de VS. Donald Rumsfeld, die nu roept om een aanval op Irak, stond aan de wieg van die handel. Ook Nederlandse bedrijven deden vrolijk mee.

Het rapport over de Iraakse massa-vernietigingswapens dat de Britse regering heeft laten publiceren is interessant, niet vanwege de voorspelbare inhoud, maar vanwege de zaken die niet genoemd worden. Zes pagina's gaan over het Iraakse programma voor de opbouw van een industriële basis voor de bouw van massavernietigingswapens en de draagsystemen, maar een cruciaal punt ontbreekt: de massale steun die Saddam Hoessein daarbij genoot van het Westen en de toenmalige Sovjet-Unie.

Cruciaal element in deze opbouw was de invoer van een hele reeks wapensystemen en technologie tijdens de eerste Golfoorlog (1980 tot 1988). Dat had tot doel om het Iraakse leger uit te rusten met hoogwaardige conventionele wapens maar ook met biologische, chemische en nucleaire wapens plus de benodigde draagsystemen en technologie om die te maken.

De basis voor het kernwapenprogramma kwam voornamelijk uit Duitsland, Zwitserland, Oostenrijk en Brazilië, zoals is gedocumenteerd door wapenhandelonderzoekers begin jaren negentig. De biologische wapens werden ontwikkeld met behulp van laboratoria in de VS die onderzoeksmonsters leverden, terwijl voor het chemische wapenprogramma cruciale grondstoffen werden geïmporteerd. Onder de leveranciers was ook het Nederlandse bedrijf Melchemie dat in 1984 zorgde voor fosforoxychloride, een component van mosterdgas. KBS in Terneuzen verzorgde de aanvoer van 300 ton fosfortrichloride in april 1984, een component van zenuwgas.

Melchemie werd in 1986 door de rechtbank in Arnhem veroordeeld tot een boete. Zoals bekend werden de strijdgassen gebruikt in de oorlog tegen Iran en tegen de eigen Koerdische bevolking in 1987 en 1988. Het gaat hier ook om de door Bush en Blair vaak aangehaalde slachting van vijfduizend bewoners van het dorp Halabja.

De strijdgassen werden destijds afgeworpen en verspreid met vliegtuigbommen en artilleriegranaten. De Iraakezen wilden veel geavanceerdere overbrengingssystemen in gebruik nemen en gingen die importeren dan wel zelf ontwikkelen. Het meest geavanceerde wapensysteem was de zogenaamde *supergun*, een enorm kanon bedoeld om chemische, biologische en nucleaire granaten af te vuren over een afstand van honderden kilometers. Componenten daarvoor kwamen uit Engeland en Nederland; het bedrijf Franerex in Hoogerheide leverde raketvaten, kruitvaten en springladingen aan een dochterbedrijf van de *Space Research Corporation*, die het kanon ontwikkelde. Hydraudyne in Boxtel leverde cilinders voor het kanon.

De Iraakse regering importeerde ook raketten, voornamelijk uit de toenmalige Sovjet-Unie, met ondersteunende technologie uit Brazilië, Duitsland, Egypte en Frankrijk. Met

behulp van het Duitse bedrijf *Messerschmidt Bolkow Blohm Transtechnica* werden de wat ouderwetse Scud-raketten verder ontwikkeld en raket-afvuurinstallaties aangelegd. Pikant detail is dat in 1986 een Nederlandse radartechnicus van de Koninklijke Marine, werd gerekruteerd om twee jaar mee te werken in dit programma in de stad Mosul in Noord-Irak.

Interessant voor de huidige discussie is dat al deze technologie en wapens werden geleverd tijdens de eerste Golfoorlog door een groot aantal westerse bedrijven die daarvoor deels goedkeuring nodig hadden in de vorm van exportvergunningen afgegeven door hun regeringen. Die wetgeving werd regelmatig omzeild om de lucratieve markt in zowel Iran als Irak te voorzien van alle wapens en munitie die ze nodig hadden in hun onderlinge strijd.

De bewijzen van de Amerikaanse betrokkenheid kwamen na de tweede Golfoorlog, in 1992 toen het Congres een onderzoek instelde naar de vele ziekteverschijnselen onder de terugkerende Amerikaanse soldaten. Men dacht dat een deel van die ziektes veroorzaakt werd door het opblazen van voorraden chemische en biologische wapens, of zelfs het inzetten daarvan door de Iraakse vijand. Logischerwijs vroeg men zich af waar Irak het materiaal vandaan had gehaald.

In twee vernietigende maar weinig bekende rapporten van het Amerikaanse Congres, die in 1992 en 1994 in opdracht van de Senaatscommissie voor *Banking, Housing and Urban Affairs* van senator D'Amato werden geschreven, kwamen de onderzoekers tot de conclusie dat de VS biologische materialen aan Irak had geleverd die geschikt waren voor massaproductie van biologische wapens. Deze leveranties werden voortgezet na de tweede Golfoorlog, tot maart 1992.

Volgens een rapport uit 1994 van de *General Accounting Office*, de onderzoeksdienst van de Amerikaanse regering, werden door het ministerie voor handel in de periode 1985 tot 1990 751 exportvergunningen afgegeven voor een totale waarde van anderhalf miljard dollar, voor hoogwaardige technologie bruikbaar in de Iraakse wapenindustrie. Deze afspraken werden bezegeld door een bezoek dat de speciale afgezant van de toenmalige president Reagan, Donald Rumsfeld, in 1983 aflegde aan Saddam Hussein. Dezelfde Rumsfeld houdt momenteel als minister van defensie pleidooien voor een aanval op Irak.

De oorlog van 1990 en 1991 leidde tot de aanname van een reeks VN-resoluties gericht op het vernietigen van het Iraakse arsenaal door middel van de inspecties van de UNSCOM. Het gebruik van massavernietigingswapens in de eerste Golfoorlog was kennelijk niet afdoende reden om tegen de wapenexporten op te treden, dat gebeurde pas na de invasie van Koeweit toen de kwestie van de controle over de oliebronnen speelde.

Het is nog vreemder dat de oorsprong van de bewapening van Irak volledig wordt verzwegen in het debat. De schrijvers van de recente rapporten helpen een oorlogsstemming te creëren met een beroep op de emoties over de slechtheid van een regime dat zijn eigen burgers vergast. Het bezit van massavernietigingswapens zou nu reden zijn om Irak aan te vallen. Tegelijkertijd wordt verzwegen dat de instrumenten daarvoor door het Westen en Rusland geleverd zijn.

Er is nog een belangrijk argument in het spel: de sancties die het leven van honderdduizenden Iraakse burgers hebben verwoest en waarvan Madeleine Albright – de toen-

malige Amerikaanse minister van buitenlandse zaken – in 1996 zei dat dat nu eenmaal de noodzakelijke prijs was om Saddam Hoessein in het gareel te houden. Deze sancties hebben kennelijk gefaald in het verklaarde doel om Irak ongevaarlijk te maken. VN-ambtenaren die het programma uitvoerden, traden af omdat ze geen verantwoordelijkheid wilden dragen voor de uitwerking op de Iraakse bevolking.

Als het sanctiebeleid mislukt is, zijn al die mensen dan voor niets gestorven? Waarom deze plotselinge haast om Saddam omver te werpen? Want dat dat de bedoeling is, wordt zelfs niet door de Amerikaanse minister van buitenlandse zaken Powell ontkend.

Het debat kan gezien de voorgeschiedenis wellicht wat eerlijker worden gevoerd als de eerdere steun voor het Iraakse regime en de belangen die daar meespeelden ook worden meegenomen in de discussie over de redenen om Irak nu aan te vallen.

Trouw

BEZETTINGSTROEPEN IRAK MOETEN WIJKEN VOOR VN

23 augustus 2003

Het gaat voor de rest van de wereld om een cruciale kwestie, namelijk: hoe die moet reageren op de snel verslechterende situatie in Irak. Het dilemma is door de moorddadige aanslag op het VN-hoofdkwartier in Bagdad alleen nog maar groter geworden. De door de VS voorgestelde oplossing om nog meer troepen – maar dan niet-Amerikaanse – naar Irak te sturen (eventueel onder NAVO-bevel) zal de situatie echter eerder doen verslechteren dan verbeteren.

De cruciale fout ligt in de eng-militaire visie van de Amerikaanse regering en haar neoconservatieve leiding op wat in essentie een politiek probleem is. Al stond er bij elke deur in Irak een NAVO-soldaat, dan nog zou er geen kans op vrede zijn. Sterker nog, een zware militaire betrokkenheid verergert de situatie.

Die is namelijk voor het overgrote deel van de Iraakse bevolking volkomen duidelijk: er is sprake van een bezettingsmacht, die zich verdienstelijk heeft gemaakt met het verjagen van een tiran. Maar die bezettingsmacht is nu niet in staat orde te handhaven, veiligheid te garanderen en de basisvoorzieningen, die juist nu in de zomerse hitte van immens belang zijn, weer op gang te krijgen.

162 De Amerikaans-Britse bezettingsmacht is niet alleen formeel (volgens de Geneefse conventies) verantwoordelijk voor die situatie, maar in de ogen van de bevolking ook feitelijk. Als ze na vier maanden een normale situatie nog niet hersteld kunnen hebben, dan kunnen ze eigenlijk maar het beste weg. Dat is het basisgevoel waar de guerrillastrijders in Irak op in spelen. Dat hun aanslagen volstrekt strijdig zijn met de belangen van de Iraakse bevolking, is ook die bevolking volstrekt helder maar doet niet ter zake. Om dan nog meer troepen te sturen die, al dan niet onder NAVO-bevel, onder dezelfde politieke randvoorwaarden moeten opereren, is absurd. Dit versterkt immers de onvrede van de bevolking met de bestaande situatie. In plaats van militaire zullen politieke maatregelen genomen moeten worden. Dat betekent dat de overgang naar een Iraakse regering moet worden versneld, door een datum te noemen voor een grondwetgevende vergadering. Via de grondwetgevende vergadering kan een traject worden uitgestippeld naar verkiezingen voor een democratische regering.

Van belang is dat dit traject onmiddellijk wordt aangekondigd op zoveel mogelijk manieren aan de Iraakse bevolking. Daar hoort ook een vertrekdatum van de Amerikaanse troepen bij, die dus alle plannen moeten laten varen voor het vestigen van een permanente aanwezigheid in Irak om dit olierijke en strategisch gelegen gebied te controleren. Om deze politieke stappen internationale legitimatie te verschaffen moet er een nieuwe resolutie in de Veiligheidsraad worden aangenomen die waarborgt dat controle over de politieke besluitvorming verschuift, weg van de Amerikaans autoriteiten via een duidelijk in de tijd begrensde VN-tussenfase naar een onafhankelijke Iraakse regering.

We maken ons geen illusies dat door zo'n nieuwe resolutie de guerrilla-oorlog onmiddellijk tot stilstand komt. Maar het politieke raamwerk is de sleutel voor het neutraliseren

van de krachten die een permanente staat van oorlog en dus ellende voor de Iraakse bevolking willen. Deze krachten kunnen alleen opereren omdat de meerderheid van de Iraakse bevolking geen enkel perspectief geboden wordt op een eigen toekomst.

Zichtbaar is alleen het botte optreden van de bezettingstroepen en de al maanden durende misère van de dagelijkse levensomstandigheden. Mensen die onder zulke omstandigheden leven, kunnen vaak zelfs sympathie opbrengen voor de guerrilla-aanvallen op de troepen die zij verantwoordelijk achten voor hun situatie.

Alleen als er concreet zicht is op de verdwijning van die troepen en het opzetten van een democratische regering, is er een kans dat de bevolking zich tegen de guerrilla keert. Daarbij mag niet vergeten worden dat ook een tussenfase onder VN-verantwoordelijkheid aan een duidelijke termijn gekoppeld moet worden die niet al te lang mag duren.

De VN hebben zich in de ogen van de Iraakse bevolking door haar jarenlange sanctiebeleid en de vergaande gevolgen voor de levensomstandigheden niet populair gemaakt. Een substantieel deel van de mensen ziet de VN slechts als een uitvoerend orgaan van de VS. Dit betekent dat er een veel grotere afstand moet worden geschapen tussen de VS en de VN. Een manier om dat te doen is om de bewaking van de VN-installaties en personeel te laten verzorgen door blauwhelmen. Uiteraard valt ook dat onder het nieuwe VN-mandaat dat moet worden doorgevoerd.

De huidige Amerikaanse regering zal in de eerste instantie weinig voelen voor een snelle overdracht van de macht in Irak aan de VN of een Iraakse interim-regering. Ze heeft echter een immens probleem: de troepen hebben er geen zin meer in en willen naar huis. Het oplopende aantal doden en gewonden, hoewel het nog geen Vietnamoorlog-niveau bereikt heeft, mist zijn uitwerking op het thuisfront niet.

De Amerikaanse publieke opinie begint zich tegen het Iraakse avontuur te keren. Zo werd vorige week in Washington de campagne *Bring Them Home Now!* gelanceerd. De toenemende problemen van de Amerikaanse legerleiding zullen de regering dwingen om verdergaande concessies te doen aan grotere potentiële troepenleveranciers als Frankrijk, Duitsland, Rusland en India. Daarom zal er vermoedelijk een nieuwe VN-resolutie op tafel worden gelegd in de Veiligheidsraad. Wat dat betreft verdient de opstelling van met name Frankrijk en Duitsland om vergaande concessies af te dwingen wederom onze sympathie. Dat is meer dan de lippendienst die de Nederlandse regering aan het primaat van de VN bewijst. De inzet van NAVO-middelen om nog iets substantieels te vormen uit de minieme militaire bijdragen van kleinere NAVO-landen wijzen wij om dezelfde reden van de hand.

Medeauteur: Jan Schaake (Platform tegen de Nieuwe Oorlog, Kerk en Vrede)
Utrechts Nieuwsblad

DE OORLOG IN IRAK: VOORBODE VAN DE TOEKOMST

3^e kwartaal 2004

De oorlog in Irak is nog lang niet voorbij. Ondanks wanhopige pogingen van de voorstanders van die oorlog om de overwinning uit te roepen, een positieve toekomst te voorspellen, dan wel de hele affaire dood te zwijgen, zorgt het conflict voor de ene na de andere crisis. De officiële redenen om de oorlog te voeren zijn algemeen bekend en inmiddels afdoende ontmaskerd als een mengeling van leugens (over de Iraakse massavernietigingswapens), propaganda (de veronderstelde steun van het regime van Saddam Hoessein aan internationale terroristen) en valse voorwendsels (het brengen van democratie naar het Midden-Oosten).

De plannen voor de aanvalsoorlog waren al jaren van tevoren uitgewerkt door de neoconservatieve factie van de Amerikaanse regering, die door middel van het valse voorwendsel – het brengen van vrijheid en democratie – een reeks geopolitieke doelen nastreeft. Belangrijkste daarvan zijn controle over de olievelden (en daarmee indirecte controle op de oliebronnen van potentiële rivalen) en het verzekeren van een permanente militaire aanwezigheid in het Midden-Oosten. Nederland steunde de VS en dus ook deze doelen vanaf de aanloop naar de oorlog. Ze deed dit op een bedenkelijke internationaal-rechtelijke basis, en steunde daarna de Amerikaanse bezettingspolitiek door een troepenmacht te sturen. Deze militaire steun werd in de eerste fase omschreven als een op basis van VN-mandaat werkende stabilisatiemacht die moest helpen bij een vreedzame overgang naar het nieuwe democratische Irak.

164

Ancien régime

We zijn inmiddels een jaar verder. Er is een proces op gang gebracht dat naar democratische verkiezingen moet leiden, een proces waar slechts een deel van de Irakese politieke stromingen bij betrokken is. Gedurende het afgelopen jaar zijn een interim-raad en nu een interim-regering geïnstalleerd onder de voorwaarden van de Amerikaanse bezettingsautoriteiten. Dit betekende dat de krachten in Irak die wilden dat de Amerikanen op zijn minst een vertrekdatum zouden aankondigen van al hun troepen, geen rol speelden. De toezegging van de VS, waar de Nederlandse regering zich ook op beroept, dat de voorlopige Iraakse regeringen de Amerikanen kunnen verzoeken om te vertrekken, is dan ook loos. De Amerikaanse troepen zullen nog vele jaren in Irak blijven, en zijn in feite een imperiaal garnizoen.

De voortgezette guerrillaoorlog vindt zijn basis in dit Amerikaanse beleid. Een guerrillacampagne kan tot op zekere hoogte gevoerd worden door geïsoleerde groepjes strijders die vertwijfeld proberen om doelen na te streven die slechts door kleine delen van de bevolking worden gesteund. Daaronder vallen bijvoorbeeld de paar honderd Al Qaeda-strijders (en anderen) die naar Irak zijn gekomen, juist omdat de VS daar aanwezig zijn, alsook Ba'athisten die een herstel van het *ancien régime* willen. Maar guerrillaoorlog op de schaal die in grote delen van Irak gevoerd wordt, kan onmogelijk worden volgehouden

zonder aanzienlijke steun van de bevolking. Dat hebben de Nederlandse troepen in de provincie Al-Moethanna ook ondervonden.

Olievelden

De houding van de bevolking en haar politieke vertegenwoordigers verschilt naar gelang men de aanwezigheid van de Amerikanen en hun bondgenoten direct afwijst, dan wel een voorlopig nut ziet in hun aanwezigheid bij het manoeuvreren om politieke macht te winnen. Daarbij speelt de inschatting van de eigen toekomst een belangrijke rol. De sjiieten zien zichzelf als de toekomstige leidende politieke kracht, op basis van hun aantal: ze vormen 60 procent van de bevolking. Hun onderlinge meningsverschillen hebben veel te maken met het toekomstige leiderschap van de sjiitische politieke bewegingen en partijen. De concurrentie tussen ayatollah Sistani en de opstandelingenleider Al-Sadr is daar een uiting van. Daarnaast is er een belangrijke seculiere stroming die een regering op theologische grondslag afwijst.

De soennieten voorzien een toekomst waarin zij slechts een ondergeschikte rol spelen, met alle gevolgen van dien. Daarom is er grote steun onder de soennitische bevolking voor het gewapend verzet tegen de Amerikanen, die worden verdacht van plannen om de macht aan de sjiieten over te dragen.

De Koerden zien de Amerikanen als beschermheren en hebben geen moeite met de Amerikaanse aanwezigheid. Ze eisen een federaal Irak met garanties voor hun autonomie. Toegang tot de olie-inkomsten van de noordelijke olievelden is daarbij van groot belang. Die eis wordt afgewezen door de leidende sjiitische groeperingen.

Ondanks de verschillen tussen de verschillende bevolkingsgroepen hebben opiniepeilingen steeds weer uitgewezen dat de Amerikanen en hun bondgenoten door de overgrote meerderheid van de Iraakse bevolking als bezetters worden gezien. De consensus is dat ze binnen afzienbare tijd weg moeten.

Dat laatste standpunt wordt sterk in de hand gewerkt door de mislukte wederopbouwprogramma's van de Amerikaanse bedrijven, die in de belangrijkste sectoren (energiecentrales, waterzuiveringsinstallaties) ver achterlopen op schema. De bedrijven die daar werkzaam zijn hebben grotendeels buitenlands personeel in dienst en veronachtzamen de grote Iraakse expertise die al aanwezig is. Slechts een klein percentage van de Amerikaanse economische hulpfondsen is daadwerkelijk gebruikt ten behoeve van de bevolking. Bij bedrijven zoals *Halliburton* is er sprake van absurde prijsopdrijving en corruptie. De Amerikanen handhaven hun privatiseringsplannen, waardoor Iraakse staatsbedrijven aan buitenlands kapitaal worden uitverkocht met alle negatieve gevolgen van dien voor de bevolking.

Wat hier tegenover staat is alleen de hoop op eerlijke verkiezingen. Dat is waar een deel van de Iraakse politieke stromingen op inzetten. Maar gezien de afkeer die de buitenlandse aanwezigheid oproept, valt het zeer te betwijfelen of de oorlog wordt stopgezet in de verkiezingsperiode.

Vietnamverleden

De gebeurtenissen in Irak zijn van groot belang voor de kansen van president Bush op herverkiezing op 2 november. Het Amerikaanse dodental heeft de duizend bereikt, de gewonden een meervoud daarvan. Voor een zittende president is de manier waarop de twijfelende kiezers (buiten zijn directe aanhang) naar de oorlog kijken, van groot belang. De directe betrokkenheid van de bevolking doordat familieleden gevaar lopen is kleiner dan in het verleden (zoals bijvoorbeeld in Vietnam) omdat er geen dienstplicht is. Het gaat dus veel meer om het vestigen van het beeld onder grote groepen stemmers dat de prijs die de VS betaalt, noodzakelijk is voor haar eigen veiligheid. Daarom is de valse koppeling tussen terrorismebestrijding en de guerrillaoorlog in Irak zo essentieel. De tweede politieke tactiek is om de aandacht af te leiden naar andere zaken: bijvoorbeeld het Vietnamverleden van democratische presidentskandidaat Kerry. En ten slotte probeert men een beeld van vastberadenheid te vestigen, los van welke inhoud dan ook. Het is mogelijk dat dit gaat lukken, omdat de belangrijkste media in de VS hieraan meewerken. Helaas biedt Kerry geen duidelijk alternatief aan voor Irak. Ook onder hem zullen de Amerikaanse troepen blijven.

Hoewel het debat over de Nederlandse troepen meer doordacht is, probeert ook de regering hier om de heikele kwesties heen te draaien. Centraal staat de veiligheid van de troepen, en niet het nut of de politieke legitimatie van hun aanwezigheid. Net als in de VS is dit het gevolg van binnenlandse electorale overwegingen. De keuze is in feite tussen blijven in Irak totdat een crisis (zoals een algemene opstand) een tussentijdse terugtocht afdwingt, dan wel blijven tot maart 2005 en hopen dat het niet uit de hand loopt. Dat men voor het tweede kiest (met zelfs een mogelijkheid tot verlenging) is een overtuigend bewijs van de Amerikaanse invloed in Den Haag.

DE FICTIE VAN HET SUCCES: DE AMERIKAANSE 'SURGE' IN IRAK

november 2008

Eind 2006 verscheen in de VS het rapport van de *Iraq Study Group*.¹ Dit rapport van een groep voormalige staatslieden bevat een analyse van de stand van zaken in Irak en bevat ook beleidsadviezen. Het rapport erkende dat het Amerikaanse garnizoen in Irak moet worden teruggetrokken. In reactie op dit rapport verscheen een alternatief advies, gepubliceerd door een rechtse denktank en overgenomen door de regering-Bush, waarin gepleit werd voor de tijdelijke uitbreiding van de Amerikaanse troepenmacht in Irak, een zogenaamde *surge* (vloedgolf) van soldaten die door hun massale aanwezigheid veiligheid zouden afdwingen en de strijdende partijen in Irak tot een politieke oplossing zouden brengen.² In de loop van 2007 groeide het aantal gevechtstroepen met 30.000 man. De Amerikaanse regering beweerde in het voorjaar van 2008 dat de *surge* succes had gehad en dat het aantal doden, zowel Amerikaanse soldaten als Iraakse burgers, sterk was gedaald.

In de Amerikaanse media, bepalend voor het beeld dat Amerikaanse burgers hebben van de Iraakse oorlog, viel geleidelijk de belangstelling voor de oorlog weg. Daardoor was het voor de regering makkelijker om de indruk te vestigen dat de *surge*-strategie succes had. De politieke conclusie bleef niet uit: gezien dit succes zou het moreel verwerpelijk zijn om Irak 'in de steek te laten' door versneld weg te trekken. De druk op de republikeinse presidentskandidaat McCain om daarmee in te stemmen, viel weg en werd verplaatst naar de democratische presidentskandidaat Obama, die zich nu gedwongen zag om zijn eerdere positie voor snelle terugtrekking af te zwakken. Het beleid van Bush neutraliseerde dit specifieke strijdpunt in de Amerikaanse verkiezingscampagne. Zoals zo vaak in de moderne geschiedenis was voorgekomen, waren de Amerikaanse verkiezingen van belang voor het Amerikaanse buitenlandbeleid en daarmee ook voor de internationale politiek.

Maar wat hield dit vermeende succes van de *surge* precies in? De Amerikaanse regering, en in haar kielzog een deel van de media³, zowel in de VS als elders, stelden dat het aflopende aantal doden en gewonden voor zichzelf sprak. De vraag is echter of de prijs voor die aflopende cijfers niet zo hoog was, dat een politieke oplossing in Irak geen stap naderbij is gebracht. Dat was immers de bedoeling, zelfs volgens de Amerikaanse generaal Petraeus die het bevel voerde.

De getallen

Het aantal dode en gewonde Amerikaanse soldaten in de periode van de *surge* viel van 82 in januari 2007 naar 28 in juni 2008.⁴ Het aantal Iraakse burgerdoden ging van meer dan 60 per dag in voorjaar 2007 naar ongeveer 30 per dag in maart 2008.⁵ Over die afname van het aantal slachtoffers bestaat geen verschil van mening.

Het aantal Amerikaanse soldaten groeide substantieel in 2007. Ter herinnering: de invasiemacht omvatte 130.000 mannen en vrouwen. Men verwachtte die grotendeels

naar huis terug te sturen in 2003. In werkelijkheid begon een verbitterde guerrillaoorlog die leidde tot een constante stroom van verliezen.

Aan het begin van de *surge* (voorjaar 2007) waren er 130.000 manschappen en in september 2008 146.000. In oktober waren dat er 152.000⁶ (daarbij worden de tienduizenden 'contractors' – deels huurlingen die voor zowel de Iraakse en Amerikaanse staat als bedrijven werken – niet meegeteld). Volgens de planning moeten er in februari 2009 nog 139.000 manschappen zijn – dus meer Amerikaans personeel dan in de invasie werd gebruikt.⁷

Eind 2007 waren 2,3 miljoen Irakezen het land uit gevlucht voor het geweld en nog eens 2,4 miljoen verjaagd naar andere delen van het land, voor een deel als gevolg van systematische campagnes van etnische zuiveringen.⁸

Gewijzigde politieke situatie

De recente Amerikaanse militaire strategie ontstond uit het besef dat er geen door de VS gedicteerde oplossing mogelijk was in Irak. De geschiedenis van de bezetting is er een van herhaalde pogingen om de aftocht zo te regelen dat de Amerikaanse belangen – permanent garnizoenen, toegang tot de oliebronnen – gewaarborgd worden. Maar deze doelen konden niet bereikt worden zolang de belangrijkste delen van het Irakese politieke spectrum zich bleven verzetten. Bovendien was de druk van de Amerikaanse politiek na de Congresverkiezingen van 2006 aanzienlijk gestegen. Het al aangehaalde ISG-rapport was daarvan de politieke uiting.

168

Tegelijkertijd waren de soennitische verzetsorganisaties – stamgebonden en veelal georganiseerd rond elementen van het oude Iraakse leger – in de loop van 2006 tot de conclusie gekomen dat ze de Iraakse regeringsmacht niet terug zouden kunnen overen. Daarnaast bestond er een brede afkeer van het radicaal-soennitisch verzet, een minderheid van binnenlandse en buitenlandse strijders verbonden aan Al Qaeda.

Onder deze omstandigheden werd het aantrekkelijk voor het soennitische verzet in het noorden van Irak om zijn strijd te staken, de extremisten van Al Qaeda te verjagen en eind 2006 afspraken te maken met de Amerikaanse bezetter. Dit gebeurde in de vorm van de *Awakening*-beweging, waarbij de Amerikaanse commandanten afspraken maakten met de leiders van de stammen om milities op te richten die de orde zouden bewaren. Een cruciaal element hiervan was het door de Amerikanen betalen van de nieuwe milities. Ze kochten een wapenstilstand, waarmee ze erkenden dat ze het land niet blijvend konden besturen. In maart 2008 had de nieuwe militiemacht een omvang van 90.000 man bereikt.⁹

In het zuiden, waar de bevolking grotendeels bestond uit sjiieten bestreden de Amerikanen een van de belangrijkste want populairste organisaties, het Leger van de Mahdi van Muqtada al Sadr, die zich fel verzette tegen de aanwezigheid van de bezetters. De strijd liep uiteindelijk uit op een wapenstilstand in augustus 2007 en de deelname van vertegenwoordigers van Muqtada al Sadr aan de Iraakse regering.

Deze twee ontwikkelingen verklaarden voor een deel het dalen van de dodencijfers. Alles is betrekkelijk: het ging om een daling van 60 gewelddadige doden per dag in het

voorjaar van 2007 naar ongeveer 30 per dag in mei 2008. Even hoog als bijvoorbeeld het dodental in Afghanistan in het zeer gewelddadige jaar 2007.

Sektarisch geweld

Er was echter sprake van nog een factor die de daling in het aantal doden verklaart en dat was het etnisch zuiveren van Bagdad, waar veel van de doden vielen. Onderzoekers van de Universiteit van Californië kwamen tot de ontdekking dat de soennitische wijken van Bagdad ontruimd waren. Op satellietfoto's waren deze vroeger bewoonde delen van Bagdad nog slechts te zien als donkere vlekken. Ze waren donker omdat er niemand meer woonde. Het dodental in die wijken liep terug omdat de mensen gevlucht dan wel gedood waren. Er was niemand meer om aan te vallen. De vroegere seculiere samenleving van Bagdad was door de etnische strijd vernietigd.¹⁰

De Amerikaanse *surge* speelde in op deze ontwikkeling door de verschillende wijken van Bagdad van elkaar af te sluiten. Er werden muren gebouwd en controleposten opgezet die het onderlinge verkeer zeer sterk inperkten.

Twijfelachtig succes

Deze combinatie van politieke factoren – het staken van de strijd tegen de Amerikanen door een groot deel van de oppositie in combinatie met een gruwelijke tactiek van etnische zuivering – verklaart het zogenaamde succes. Het was echter geen blijvende oplossing. Integendeel, door de toegenomen verdeeldheid en de wederzijdse haat van de verschillende bevolkingsgroepen, is die nog ver weg. Door zowel het regeringsleger als de soennitische milities – alles bij elkaar meer dan 600.000 man – te financieren, heeft de Amerikaanse leiding deze verdeeldheid bestendigd.¹¹ Het is echter een illusie om de Amerikaanse troepenmacht als onderdeel van een oplossing te zien: er bestaat nog altijd een brede Iraakse consensus dat de Amerikanen het land uit moeten.

Dat kwam dit jaar tot uiting in de onderhandelingen met de Iraakse regering over een terugtrekkingsverdrag, een zogenoemd *Status of Forces Agreement*. Dit verdrag is nodig om het VN-mandaat voor de buitenlandse troepen, dat in december afloopt, te vervangen. Het eerste in april uitgelekte voorstel¹² gaf de Amerikaanse strijdkrachten de mogelijkheid om helemaal niet weg te gaan en naar eigen inzicht militaire operaties uit te voeren. De laatste versie was een aanzienlijke verbetering: het werd toch afgewezen, waarschijnlijk omdat de Iraakse regering wil wachten op de nieuwe Amerikaanse regering.

Noten:

1. www.c-span.org/pdf/iraq_study_group_report.pdf.
2. 'Iraq "surge" followed sharp internal debate: report', *Reuters Staff*, 30 augustus 2008, www.reuters.com/article/us-iraq-bush-report-idUSB8275620080831.
3. Greg Mitchell, 'As Petraeus Testifies: How Press Helped Bring Him the 'Surge'', www.thefreelibrary.com/As+Petraeus+Testifies%3A+How+Press+Helped+Bring+Him+the+%27Surge%27.-a0177919036.

4. www.globalsecurity.org/military/ops/iraq_casualties.htm.
5. 'On the Lack of Political Progress in Iraq', *Informed Comment*, 15 maart 2008, www.juancole.com/2008/03/reflections-on-petraeuss-comments-on.html.
6. *Truthout*, 7 oktober 2008.
7. Michael Schwartz & Tom Engelhardt, 'Is American Success a Failure in Iraq?', 8 september 2008, www.tomdispatch.com/post/174973/michael_schwartz_is_american_success_a_failure_in_iraq_.
8. Patrick Cockburn, 'The death rate in Baghdad has fallen, but it is down to ethnic cleansing', *Independent.co.uk*, 16 maart, 2008. Zie ook: 'The Real State of Iraq', *Informed Comment*, 22 juni 2008, www.juancole.com/2008/06/real-state-of-iraq.html.
9. Walter Pincus, 'U.S. Unsure About the Future of Iraq's 'Sons'', *The Washington Post*, 31 maart 2008.
10. Patrick Cockburn, 'Why Iraq Could Blow Up in John McCain's Face', 7 maart, 2008, <https://www.unz.com/pcockburn/why-iraq-could-blow-up-in-john-mccain-s-face/>. Zie ook: 'A Social History of the Surge,' *Informed Comment*, 24 juli 2008, www.juancole.com/2008/07/social-history-of-surge.html. Zie ook: George Hunsinger, 'Iraq: Did the Surge Work?', 23 oktober 2008, www.commondreams.org. Zie ook: Jonathan S. Landay, Warren P. Strobel & Nancy A. Yousseff, 'New US Intelligence Report Warns "Victory" Not Certain in Iraq', McClatchy Newspapers, www.mcclatchydc.com/news/special-reports/iraq-intelligence/article24504034.html.
11. Nir Rosen, 'The Myth of the Surge', *Rolling Stone*, 7 maart 2008.
12. 'Geheim plan: Amerikanen zonder tijdlimiet in Irak', 8 april 2008, *ANP*, London/Bagdad. Zie ook: Patrick Cockburn, 'Revealed: Secret plan to keep Iraq under US control', *Independent*, 5 juni 2008.

DE ONTHULLINGEN VAN DE COMMISSIE-DAVIDS

maart 2010

Eind februari viel de regering-Balkenende IV. Formeel vanwege een conflict tussen PvdA en CDA over voortzetting van de Nederlandse militaire aanwezigheid in Uruzgan, maar het felle debat over het rapport van de commissie-Davids speelde zeker een rol. Dit onderzoek werd pas begin 2009 in gang gezet, zes jaar na de invasie van Irak door de VS en haar bondgenoten en nadat velen daar al lange tijd tevergeefs op hadden aangedrongen.

Het rapport van de commissie-Davids, over de Nederlandse ondersteuning van de oorlog tegen Irak in 2003, was niet het eerste in zijn soort. Eerder verschenen al rapporten van het Amerikaanse Congres en de Britse, Australische en Deense regeringen en parlementen. In al deze rapporten werden de oorlogvoerende regeringen bekritiseerd. Daarbij ging het om een zaak die van levensgroot belang is: of en hoe is besloten tot een oorlog die meer dan honderdduizend mensen het leven kostte. In die rapporten kwamen vier zaken aan de orde: de legaliteit van de oorlog, de rol van de inlichtingendiensten, het misleiden van de publieke opinie en het parlement, en ten vierde de voorbereidingen voor de oorlog.

Op de achtergrond, maar soms openlijk, stelden die rapporten een cruciale vraag: Was er al jaren van tevoren besloten om Irak aan te vallen? Was er dus sprake van een illegale aanvalsoorlog? Of lieten de slechte inlichtingen over massavernietigingswapens de politieke leiders geen andere keus dan een besluit tot oorlog? Die inlichtingen kwamen deels uit onbetrouwbare bronnen, zoals kwaadwillende of incompetent inlichtingendiensten en andere overheidsdienaren, die willens en wetens leugens doorspeelden. Davids is uniek doordat zijn commissie bij een van de meest gevoelige zaken, het juridisch mandaat, tot een vernietigende conclusie komt: de oorlog was illegaal, er was sprake van een 'onvolledig juridisch mandaat'. De commissie trok nog 48 conclusies, sommige ontlastend, maar vele schadelijk voor de regering. Deze reageerde met een brief aan de Kamer die vervolgens onderwerp werd van een intens Kamerdebat, dat uitmondde in een motie van wantrouwen die het niet haalde. Dat was onterecht, omdat de kritiek van de commissie-Davids overeind bleef. Die kritiek was in sommige opzichten zelfs onvolledig.

171

Volkenrechtelijk mandaat

Het rapport antwoordt in conclusie nr. 20 ondubbelzinnig 'Nee' op de vraag of de inval van Irak legaal was: 'De door de Nederlandse regering veelvuldig herhaalde opvatting dat 'een tweede resolutie politiek zeer wenselijk, maar juridisch niet noodzakelijk' was, viel niet goed te verdedigen. Resolutie 1441 kon, blijkens haar bewoordingen en strekking, niet als een zodanige tweede resolutie dienen. Daarmee ontbeerde de militaire actie een adequaat volkenrechtelijk mandaat.'

Die laatste frase is misleidend vanwege het woord 'adequaat'. Relevant was immers alleen het al dan niet bestaan van een mandaat, zonder kwalificatie. Door verschillende

soorten mandaat te introduceren, kon de regering aan het volkerenrecht een eigen interpretatie geven en, indien nodig, een aanvalsoorlog legitimeren.

Helaas nam de commissie-Davids deze terminologie over. Ze verweet de regering de inadequaatheid van het mandaat, niet het ontbreken daarvan. Toen het concept in de praktijk werd gebracht tijdens de aanloop naar de oorlog lag de juridische afdeling van het ministerie van Buitenlandse Zaken dwars. Toen, vóór de oorlog, had ze het over een ‘flinterdunne’ rechtsbasis. In een memo van ná de oorlog bestreed ze de bewering van de regering dat er geen tweede resolutie van de Veiligheidsraad nodig was. Als oplossing stelde de commissie-Davids in conclusie nr. 22 voor om de organisatiestructuur van het departement te verbeteren – een suggestie die door de regering werd overgenomen met het voorstel om een volkenrechtelijk adviseur te installeren.

Het lijkt echter zeer onwaarschijnlijk dat de ideeën van de (volgens de commissie) sterk Atlantisch georiënteerde ambtenaren zullen veranderen door de aanwezigheid van zo'n adviseur.

Inlichtingen-verwerking

Er was nog een bijzonder ernstige kwestie: de rol die de inlichtingen over massavernietigingswapens in Irak speelden in de aanloop naar de oorlog: inlichtingen van buitenlandse inlichtingendiensten en rapporten van de VN-inspecteurs die vanaf december 2002 ter plekke waren, vooral van de inspectieorganisaties UNMOVIC (*United Nations Monitoring, Verification and Inspection Commission*) en de IAEA (*International Atomic Energy Agency*).

172

Of er geheime en valse data zijn doorgespeeld kon Davids niet ontdekken. Toch bleek uit onderzoeken in de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk dat de steun daar voor het oorlogsbeleid gebaseerd was op valse of verdraaide inlichtingen. Deze conclusies zijn deels meegenomen in de analyses van de MIVD (Militaire Inlichtingen- en Veiligheidsdienst) en de AIVD (Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst).

De rapporten van de wapeninspecteurs hebben een belangrijke rol gespeeld in de legitimatie van het Nederlandse beleid, want de regering beweerde dat er sprake was van niet-naleving door Irak van de VN-Veiligheidsraad-resoluties over het ontmantelen van het massavernietigingswapens-complex. Rapporten over die wapens waren dus beslissend voor de legitimatie van het beleid, ook als dat beleid eigenlijk werd voortgedreven door andere motieven, zoals Atlantische loyaliteit. Hierover stelde Davids het volgende vast in conclusie nr. 29: ‘De gehele periode overziend heeft zowel de MIVD als de AIVD zich terughoudender opgesteld over de dreiging die uitging van het massavernietigingswapens-programma van Irak dan de bewindspersonen deden in de communicatie met de Tweede Kamer.’

Het Davids-rapport schetst hoe de inlichtingendiensten de informatie verwerkten. Daarbij valt op dat ze naar eigen inzicht de data bewerkten. Er waren ook verschillen tussen de AIVD en MIVD. Ze namen verschillende posities in de informatieverwerking in en bedienden deels verschillende ambtenaren, deels dezelfde. Dat heeft ongetwijfeld te maken met hun recente geschiedenis: in de Koude Oorlog was de voorloper van de AIVD

gericht op het binnenland, de MIVD op externe militaire bedreigingen. De AIVD valt onder Binnenlandse Zaken en MIVD onder Defensie.

De rapporten van UNMOVIC en de IAEA werden in de periode december 2002 tot maart 2003 vaak samengevat en geëvalueerd door MIVD en AIVD, ook op basis van andere informatie. Deze samenvattingen gingen eerst naar de ministeries en samenwerkingsorganen zoals de CVIN (Comité Verenigde Inlichtingendiensten Nederland). Pas daarna werd de informatie verwerkt in Kamerbrieven, die de basis vormden voor de Kamerdebatten. Uit het Davids-rapport blijkt dat de informatie die de Kamer uiteindelijk bereikte op cruciale punten afweek van de oorspronkelijke rapporten van de inspecteurs en van de analyse van de inlichtingendiensten.

Dit betekent dat op verschillende punten in de verwerkingsketen manipulatie van de rapporten mogelijk was, ook door de diensten zelf. Daarbij valt op dat tot eind 2002 de MIVD, voor zover bekend, een gebalanceerder beeld gaf dan de AIVD.

Militaire steun

Over eventuele Nederlandse militaire steun aan de invasie was veel te doen. Onderzoeksjournalisten van het radioprogramma Argos legden contact met militairen die zeiden betrokken te zijn geweest bij commandoacties en luchtmacht-inzet in Noord-Irak, terwijl RTL Nieuws zelfs een uitspraak aan de toenmalige staatssecretaris van Defensie Van der Knaap ontfoetselde over marinehulp aan Amerikaanse inlichtingen-operaties in de Golf. Over dit alles schrijft Davids in conclusie nr. 39: 'Het onderzoek van de Commissie heeft geen bewijs opgeleverd voor de ter harer kennis gekomen beweringen dat Nederland een actieve militaire bijdrage zou hebben geleverd aan (de voorbereiding van) de inval in Irak.'

Toch houden de betrokken journalisten vast aan de betrouwbaarheid van hun bronnen. Volgens hen had Davids deze bronnen moeten ondervragen, maar de commissie weigerde dit omdat ze 'niet in staat was om te controleren of het bronnenmateriaal op rechtmatige wijze was verkregen'. Deze redenering lijkt niet ter zake, gezien het grote belang van de kwestie.

Bovendien werden geen getuigenissen gevraagd van militair personeel met een lagere rang dat misschien betrokken was bij een geheime operatie, bijvoorbeeld matrozen aan boord van een Walrus-onderzeeër betrokken bij afliuisteroperaties. De commissie maakt veel gewag van haar toegang tot alle bronnen, maar was hierin afhankelijk van de medewerking van ambtenaren van Defensie en Buitenlandse Zaken. Daarom vroeg SP-Kamerlid Van Bommel aan commissielid Fasseur naar 'de procedure die de regering hanteert met betrekking tot geheime operaties'. Hij kreeg geen antwoord. Ook defensiedeskundige Ko Colijn stelde enkele conclusies van de commissie over de Nederlandse marine-operaties in de Golf ter discussie.

Volgens hem was de inzet van marine-eenheden in de Golf ter ondersteuning van de aanval, in internationale wateren, wel goed mogelijk.

Onomstreden was echter de militaire hulp die Nederland verleende aan de VS in het vervoeren en opladen van Amerikaanse eenheden gelegerd in Duitsland en op weg naar het front. Deze steun, in het kader van het bilaterale *Host Nation*-verdrag, wordt merk-

waardig mild bejegend door Davids: 'Formeel waren regelingen over de doorvoer van Amerikaans materieel en militairen alleen van toepassing in NAVO-verband. Er bestond in het geval van doorvoer richting Irak geen concrete juridische verplichting om mee te werken. Het paste echter in de geest van de militaire alliantie om positief te reageren op het verzoek van een bondgenoot die in Europa materieel had opgeslagen en personeel gestationeerd, mede om Nederland te beschermen.'

Het lijkt alsof er ook in de onderzoekscommissie nog sterke Atlantische loyaliteiten bestonden.

De Atlantische reflex

Als er een rode draad is die door het rapport heen loopt, dan is het wel de 'Atlantische reflex'. Zo muntte de 'brainstormsessie' op 9 augustus 2002 (waar het Irakbeleid werd vastgelegd door ambtenaren van Buitenlandse Zaken en minister De Hoop Scheffer) volgens Davids uit in 'een zekere achteloosheid'. In een recent interview met de Volkskrant bestrijdt De Hoop Scheffer dat er sprake was van nieuw beleid: 'De commissie schetst het beeld dat op die sessie nieuw beleid is vastgesteld. Vervolgens suggereren ze één rechte lijn van die bijeenkomst naar het besluit om politieke steun te geven aan de inval in 2003. Dat is nogal karikaturaal.' Daarin heeft hij ongetwijfeld gelijk. Cruciaal was dat de Amerikaanse bondgenoot om steun vroeg en dat was afdoende om de juridische bezwaren aan de kant te schuiven.

174

De meerderheid van de bevolking was tegen de oorlog. Er was geen volkenrechtelijk mandaat, inlichtingen over Iraakse massavernietigingswapens werden gemanipuleerd, mogelijk werd er stiekem militaire steun verleend. Over dit alles werd de Kamer onvolledig en onjuist geïnformeerd, met als klapstuk de krampachtige poging om elk onderzoek naar de gang van zaken te blokkeren of te vertragen. Een blokkade die begon met het regeerakkoord tussen CDA en PvdA, waarin het doofpotbeleid werd vastgelegd. Aan dat beleid werd vastgehouden totdat het door het werk van onderzoeksjournalisten, actievoerders en de Eerste Kamer doorbroken werd in januari 2009. Toen moest premier Balkenende akkoord gaan met de instelling van de commissie-Davids, die op 12 januari jl. haar rapport presenteerde.

Spanning

15. EX-JOEGOSLAVIË

OORLOG IN SERVIË LIGT IN HET VERSCHIEP

24 oktober 1998

De hoop dat de politieke lijn van de Servische president Milosevic zal veranderen, na de overeenkomst die de Amerikaanse bemiddelaar Holbrooke en Milosevic hebben gesloten, lijkt ijdel. De overeenkomst bestaat uit drie elementen, namelijk terugtrekking van Servische troepen naar het niveau van het voorjaar, controle hierop door ongewapende waarnemers van de Organisatie voor vrede en veiligheid in Europa (OVSE), en ten derde onderhandelingen tussen Albanezen en Serviërs.

Alles wijst erop dat er een substantieel aantal Joegoslavische troepen actief zullen blijven in Kosovo. Oorlog voeren is niet alleen de bedoeling van Milosevic, maar ook van het Bevrijdingsleger van Kosovo dat de overeenkomst niet erkent.

Aan de controle op de naleving van de overeenkomst door de OVSE-waarnemers kleven evidente bezwaren: de waarnemers zijn ongewapend en kunnen dus door beide kanten gegijzeld worden; ze zullen zich niet in gevaarlijke situaties begeven en het zal nog maanden duren voordat ze ter plaatse zijn. Ten slotte zijn er twee partijen nodig om een overeenkomst te laten werken. Het UCK-bevrijdingsleger heeft al gezegd dat ze niet akkoord gaan met minder dan onafhankelijkheid.

176

Het akkoord deugt dus van geen kanten. Dit betekent dat vroeg of laat de keuze voor het daadwerkelijk inzetten van militaire middelen op tafel komt. Maar dat heeft ernstige beperkingen: men kan alleen maar bombarderen, omdat er geen schijn van kans is dat er een massale troepenmacht van de NAVO-lidstaten wordt ingezet om Kosovo binnen te vallen.

Aan het bombarderen zonder grondoperaties kleven aloude bezwaren die tot in den treure zijn uiteengezet door militaire deskundigen: je kunt Joegoslavië inderdaad aan gort bombarderen, maar wat dan? De politieke steun voor Milosevic zal vele malen sterker worden dan ze nu al is.

Het restant van politieke oppositie in Servië zal worden vermorzeld en het aantal vluchtelingen in Kosovo zal vele malen vermenigvuldigen door represailles van Joegoslavische zijde.

Er wordt door de blinde toepassing van geweld een nieuwe politieke situatie gecreëerd die volkomen uit de hand kan lopen. Een gevolg kan zijn dat de Kosovaren bijvoorbeeld een 'groot Albanië' pogen te doen ontstaan door uitbreiding van de opstanden naar Macedonië met ondersteuning vanuit Albanië. Dit zal op zijn beurt de buurlanden in de oorlog betrekken. Dit gevaar is welbekend en ook de reden dat niemand de onafhankelijkheidsstrijd van de Kosovaren erkent.

Als bombardementen nutteloos en contraproductief zijn valt wellicht een wat indirectere lijn te overwegen. De sleutel daarvoor ligt in Noord-Albanië. Het is misschien politiek haalbaar om in dat gebied een 'veilig gebied' te creëren, bewaakt door een troepen- en politiemacht die deels moet bestaan uit Oost-Europeanen en Russen. De grens met Kosovo moet geopend worden zodat de vluchtelingen in ieder geval een goed heenkomen

kunnen vinden. Bij deze aanwezigheid hoort ook het ontwapenen van de plaatselijke bevolking. Daarvoor bestaat al een VN-programma dat zou moeten worden uitgebreid. De beste manier om dit te bewerkstelligen is massale financiële steun voor de plaatselijke bevolking – bijvoorbeeld voor betere huisvesting, bouwprogramma's, infrastructuur – in ruil voor het inleveren van de wapens. De wapensmokkelroutes over de grens naar Kosovo moeten worden afgesloten door de buitenlandse troepenmacht.

Op Milosevic moet op een andere manier dan tot nu toe gebeurde druk worden uitgeoefend. Te overwegen vallen veel uitgebreidere sancties, maar dan zodanig uitgevoerd dat die de leiding van Joegoslavië daadwerkelijk treffen. Sinds jaar en dag worden de bestaande financiële sancties tegen Joegoslavië immers omzeild doordat er financiële steun voor Milosevic komt vanuit alternatieve bronnen die onder andere via Cyprus lopen. Er moeten manieren komen om die bronnen te blokkeren. Bij het instellen van uitgebreidere sancties moeten de omliggende landen, Roemenië, Bulgarije, Macedonië, worden betrokken. Deze leiden al jarenlang schade doordat ze mee moeten doen met de sancties, maar worden niet afdoende gecompenseerd voor hun verliezen. De Europese Unie zou zowel het ontwapeningsprogramma in Noord-Albanië als de compensatie voor de omliggende landen moeten financieren.

Door een regionale conferentie zou de steun van de omliggende landen, vooral Griekenland en Turkije, bewerkstelligd moeten worden. Verder spelen radio en tv een beslissende rol in de strijd om de publieke opinie in Joegoslavië. Milosevic sluit niet voor niets de onafhankelijke media. Te overwegen valt om de door de regering gecontroleerde zenders elektronisch te storen en de onafhankelijke media gelegenheid geven om van buiten Joegoslavië een vreedzamere boodschap het land in te sturen.

Uitvoering van het sanctiebeleid kan worden gekoppeld aan onderhandelingen tussen de Albanezen en Milosevic. Die onderhandelingen kunnen het beste plaatsvinden in het raamwerk van een driejarige overgangsperiode, zoals dat al is voorgesteld, zonder dat er iets wordt vastgelegd over de periode daarna.

Diegenen die vinden dat er niet onderhandeld kan worden met Milosevic moeten de consequenties trekken van hun standpunt: het enige alternatief is een grootschalige oorlog tegen Joegoslavië. En dat is een oplossing die erger is dan de kwaal.

SREBRENICA 3

20 april 2002

Volgens Paul Scheffer leidde de vermenging van moraal en macht naar een zelfbedrog dat op het cruciale ogenblik tot gevolg had dat de veiligheid van de eigen troepen boven die van de burgers werd gesteld. Dat is immers de crux van de hele affaire: dat ondanks de zogenaamde lotsverbondenheid waar in het kabinet sprake van was, er gekozen werd voor een afwikkeling die de omstandigheden creëerde voor de massamoord, namelijk het scheiden van de Nederlandse troepen van de burgers die ze hadden moeten beschermen. Het essentiële element van het zelfbedrog bestaat dus uit de onwil om de levens van de eigen soldaten op het spel te zetten. Dat zou misschien ook te veel gevraagd zijn van soldaten afkomstig uit een welvarende maatschappij, zoals Nederland, waar het verlies van enkele soldaten al ervaren wordt als een nationale ramp.

Het is niet merkwaardig dat politici uit zo een samenleving niet bereid zijn om de levens van hun soldaten en daarmee hun politieke carrières te riskeren. Dit heeft vergaande consequenties. Het is van beslissende invloed op de manier waarop deze soldaten worden ingezet, dat wil zeggen de gevolgde strategie. Die zal ertoe neigen om gebruik te maken van de toepassing van vuurkracht die op grote afstand wordt geprojecteerd, door artillerie of bommenwerpers. Vanzelfsprekend is die aanpak ongeschikt voor het type humanitaire interventie dat sinds het einde van de Koude Oorlog zo in opkomst is. Daar is het juist cruciaal om grondtroepen in te zetten op een manier die onvermijdelijk risico's voor de troepen met zich mee brengt. Dat werd in Srebrenica op pijnlijke wijze geïllustreerd: de gebrekkige bewapening en het gebrek aan luchtsteun waren van belang. Maar veel belangrijker was de onwil van de Nederlandse politieke leiders om hun soldaten te riskeren.

178

Het is zaak om daaruit beleidsconclusies te trekken. Of de houding van de politici verandert van één van goede bedoelingen naar één die de gevolgen van het praktisch handelen centraal stelt. Of we moeten concluderen dat het Nederlandse leger niet geschikt is voor dit soort inzet, wat tot de logische conclusie leidt dat de inzet van huurlingen een aanzienlijk verstandiger optie is.

Tot een dergelijke conclusie kwam het Instituut Clingendael een paar jaar geleden: de tijd was er nog niet rijp voor, en het voorstel werd op basis van het door Scheffer beschreven moralisme weggehoond door de Nederlandse politici. Wellicht kan het nu weer van stal worden gehaald in het kader van de komende zelfreflectie van de Nederlandse politiek over Srebrenica.

De voortekenen zijn echter slecht: de golf van publiciteit rondom het aftreden van het kabinet-Kok concentreerde zich, zoals gebruikelijk in de Nederlandse cultuur, op de morele grootsheid van het gebaar en niet op de kern van de zaak, namelijk dat de rampzalige gebeurtenissen in 1995 deels het gevolg waren van de ongeschiktheid van het Nederlandse leger als instrument van een door ethiek gedreven politiek.

16. MIDDEN-OOSTEN

ISRAËLISCHE AANVAL OP SYRIË: STRATEGISCHE GEVOLGEN

4^e kwartaal 2008

Bijna een jaar geleden voerde Israël een luchtaanval uit op een doelwit in Noord-Syrië. Hoewel over de aard van het doel grote vraagtekens blijven bestaan, had de aanval ontegenzeggelijk een strategisch motief: actie met beoogde gevolgen, die misschien ook wel zijn bereikt.

Politieke context

Het politieke klimaat waarin de aanval werd gelanceerd was ongunstig voor de radicale (zogenaamd neoconservatieve) stroming in de Amerikaanse politiek. De Republikeinse Partij van President Bush had de Congresverkiezingen van 2006 verloren. Hoewel neoconservatieven nog steeds grote invloed hadden op zijn regering (onder meer in de persoon van vicepresident Cheney) was er een kentering in het beleid gekomen. Een door de pragmatische Amerikaanse elite geleid politiek offensief bepleitte een terugtocht op termijn uit Irak. De bewindslieden Gates (defensie) en Rice (buitenlandse zaken) waren gevoelig voor deze 'matiging'. In werkelijkheid was de overheersende consensus, zowel in de Democratische als in de Republikeinse partij, nog steeds dat de dominantie van de VS en het bijbehorende imperium gehandhaafd moesten worden. Maar het Iraakse moeras en de oploaiende guerrillaoorlog in Afghanistan maakten een meer diplomatieke aanpak noodzakelijk.

180

Tegelijkertijd een reeks oorlogen voeren om Amerikaanse politieke doelen te bereiken, was niet langer mogelijk. Een dergelijke stap terug was echter strijdig met de lijn die werd gewenst door de belangrijkste bondgenoot in het strategische (want olierijke) Midden-Oosten: Israël. Ook dat land kampte met problemen die rechtstreeks voortvloeiden uit haar confrontatiepolitiek en de totale onwil om reële concessies te doen aan de Palestijnse oppositie. Het onder alle omstandigheden doorgezette nederzettingenbeleid in de bezette gebieden was daarvan het bewijs. Israël en de neoconservatieve beleidslijn in Washington werkten in elkaars verlengde. Maar ook de Israëliische strategie was in Libanon in 2006 op zijn grenzen gestuit, toen het leger een nederlaag leed tegen de zwaar bewapende en vrijwel als een conventioneel leger georganiseerde Hezbollahmilities. Bezien vanuit Israël was die overwinning van Hezbollah alleen mogelijk door de massale militaire steun van Iran en Syrië.

Logischerwijs moesten alle drie worden verslagen, dan wel geneutraliseerd door de Israëliische militaire macht of met diplomatieke middelen. De aanval op Hezbollah in 2006 mislukte. Een indirecte manier om die factor uit te schakelen was via een vergelijk met Syrië. Daarvoor was echter een heel belangrijke concessie noodzakelijk: het opgeven van de al sinds 1967 bezette Golanhoogte. Daartoe was Israël bereid, mits Syrië alle steun aan Hezbollah en de Palestijnen opgaf en het bondgenootschap met Iran bij voorbaat verbrak. Syrië eiste dat de VS betrokken zou worden bij de onderhandelingen: een hoofddoel van de Syrische diplomatie was immers een heroriëntatie op het Westen. In het voorjaar

van 2007 werden de neoconservatieven dus geconfronteerd met een dreigende reeks compromissen in het buitenlandse beleid: dat kwam het meest duidelijk tot uiting in de onderhandelingen met Noord-Korea, waar de VS samen met het cruciale buurland China deel uitmaakte van een groep landen die bezig was om een oude afspraak met Noord-Korea – kortwieken van haar nucleaire slagkracht in ruil voor economische hulp – nieuw leven in te blazen. De oplossing voor de aanhangers van de confrontatiepolitiek in zowel de VS als Israël was het creëren van een incident.

Een mysterieuze aanval

De omstandigheden rond de aanval waren merkwaardig. Hoewel Syrië en Israël formeel nog in staat van oorlog zijn, waren er al jaren geen vijandelijkheden meer geweest, behalve de periodieke schendingen van het Syrische luchtruim door Israëlische verkenningsvluchten. Die konden als nuttige bijwerking overigens ook een politiek signaal afgeven. Tegen de achtergrond van de geheime onderhandelingen (waarvan later bekend werd dat ze in Turkije plaatsvonden) was de terughoudendheid begrijpelijk. Bovendien was er geen enkele twijfel mogelijk over de militaire krachtsverhoudingen: naast het nucleaire arsenaal beschikte Israël over een door de VS uitgeruste en periodiek gemoderniseerde krijgsmacht, die vele malen superieur was en is aan de Syrische. Het Syrische leger heeft in feite maar één effectieve tegenmaatregel, die als rem werkt op het Israëlische optreden: een chemisch wapenarsenaal met het effect van een massavernietigingswapen, zeker in een klein en dichtbevolkt land als Israël. Het is voor Syrië onmogelijk met militaire middelen de Golan terug te nemen. Vandaar dat de onderhandelingsoptie voor dat land erg realistisch is: de veranderende VS-politiek zou daar op termijn wel eens gevoelig voor kunnen zijn.

181

In 1981 had Israël een aanval uitgevoerd op een Iraakse kerncentrale: de oplossing voor het dreigende vredesdilemma was om nu een luchtaanval uit te voeren op een Syrische installatie. Het risico van escalatie was beperkt, gezien de krachtsverhoudingen. Door terughoudend over de aanval te berichten kon een politiek escalatieproces wellicht verhinderd worden. Als het onderwerp werd van publiek debat zou de Syrische elite immers al gauw gedwongen worden om een tegenaanval te ondernemen of anders het risico lopen zelf ten val te worden gebracht door de militaire top die wel bereid was om te handelen. Daarnaast zou de aanval voor Israël een illustratie zijn van het beleid dat steeds frequenter werd verwoord door veel deskundigen, politici en inlichtingenmensen, namelijk dat een aanval op Iran noodzakelijk was. Dit signaal zou de Iraanse regering niet ontgaan. In de weken na 6 september (2007) werd het gebeuren via de westerse pers wereldkundig gemaakt. Ten slotte was er het aspect van het militaire moreel: de Israëlische luchtmacht kon bewijzen dat ze nog steeds zulke gewaagde operaties kon uitvoeren.

De Syrische regering was zich van het gevaar bewust: de slepende onderhandelingen en de weigering van de Amerikaanse regering om een substantiële bijdrage te leveren aan het onderhandelingsproces leidden tot het Syrische besluit om luchtafweersystemen aan te schaffen in Rusland. Deze werden in het voorjaar van 2007 besteld en deels aangeleverd. Toch lukte het bij de Israëlische aanval om de luchtafweer te neutraliseren, het doel

te bombarderen en te ontsnappen via een vlucht over Turks grondgebied, waartegen Turkije formeel protest aantekende. Een interessant detail was dat het Nederlandse fregat De Ruyter, toentertijd op patrouille bij de Libanese kust, de Israëliische operatie van begin tot eind met haar radarsystemen heeft kunnen volgen. Dat betekent dat de Nederlandse regering veel meer weet dan ze wil toegeven.

Over het doelwit werd de daaropvolgende weken een ware propagandacampagne gevoerd: het meest verbazingwekkend was de gretigheid waarmee de westerse media het verhaal van het Syrische kernwapenprogramma gingen verspreiden zonder acht te slaan op de deskundige commentaren van het Internationaal Atoomenergieagentschap (de directeur el-Baradei wilde graag de bewijzen zien voor het vermeende nucleaire programma) of Amerikaanse experts die stelden dat Syrië nauwelijks een nucleair programma bezat, waarin ze werden gesteund door deskundigen van het IAEA.

De invalshoek van de voormalige Amerikaanse onderminister Bolton – een rabiate neocon – was kennelijk aantrekkelijker. Hij beweerde een week voor de aanval dat Noord-Korea kernwapentechnologie leverde aan Syrië, dat vanzelfsprekend tot de as van het kwaad moest worden gerekend. Andere Amerikaanse regeringsvertegenwoordigers waren, misschien in navolging van de Israëliische, opmerkelijk terughoudend bij hun commentaar na de aanval.

Eén verklaring was wel geloofwaardig: namelijk dat het ging om een opslagplaats of fabriek, waar met Noord-Koreaanse hulp raketten werden gebouwd, die deel uitmaken van het Syrische arsenaal. Dat zou ook de geheimzinnigheid van de Syrische regering over de locatie en aard van het doel verklaren.

182

Strategische gevolgen

De directe gevolgen waren een tijdelijke overwinning voor de neoconservatieven en Israël: regionale onderhandelingsprocessen werden afgeremd, inclusief die met Iran (over het vermeende nucleaire programma) en binnen Irak (over de Amerikaanse terugtrekking). Syrië zelf kon nu onmogelijk nieuwe concessies doen: dat zou een interne coup tot gevolg hebben door generaals die de passiviteit na de Israëliische aanval nauwelijks konden verkroppen. Syrië verklaarde later expliciet dat het de komst van een nieuwe Amerikaanse regering zou afwachten voordat het aan nieuwe onderhandelingen zou meedoen. De tweestrijd tussen de neocons en de pragmatici in de Amerikaanse regering werd voortgezet. Afgelopen april werd de CIA ingeschakeld om het nucleaire Noord-Korea verhaal te herhalen in het Amerikaanse Congres. Toch bleven er in de media ernstige twijfels bestaan over de geleverde bewijzen. Verschillende waarnemers maakten de vergelijking met de infame Powell presentatie in de VN begin 2003, toen het 'bewijs' voor de Iraakse massavernietigingswapens werd geleverd. De onderhandelingen met Noord-Korea werden geremd maar niet gestopt. De vraag is of het andere plan, de aanval op Iran, ook is opgegeven. Het lijkt onwaarschijnlijk dat de neoconservatieven hun project om het Midden-Oosten te domineren, zomaar zullen opgeven.

DE OPMAAT VOOR EEN DAADWERKELIJKE DEMOCRATISERING VAN HET MIDDEN-OOSTEN?

DE EGYPTISCHE OPSTAND

maart 2011

Een groot deel van de Arabische wereld is in opstand gekomen. Achtereenvolgens zijn bewegingen de straat opgegaan in Tunesië, Egypte, Jemen, Bahrein en Libië. Kleinere betogingen hebben ook in andere landen plaatsgevonden en het is niet denkbeeldig dat deze revoltes zich verspreiden naar andere delen van de wereld. Hoewel de situatie in elk land anders is, is het duidelijk dat grote delen van de bevolking verandering willen. Welke verandering en welke eisen, verschilt van land tot land. Er zijn wel gemeenschappelijke kenmerken die steeds weer terugkomen.

De internationale economische crisis heeft overal diepe sporen achtergelaten: er is niet genoeg economische groei en zeker niet genoeg werk voor de miljoenen jongeren. Er heeft een enorme demografische omslag plaatsgevonden in grote delen van de wereld: de bevolkingen worden steeds jonger. In Egypte bijvoorbeeld is bijna 33 procent van de bevolking jonger dan 14 jaar (ter vergelijking, in Nederland is dat 17 procent).

Die jongeren hebben beter onderwijs dan ooit gekregen, maar hebben zeer slechte vooruitzichten op werk, huisvesting en een redelijk inkomen. In Egypte leeft 40 procent van de bevolking van 80 miljoen mensen van minder dan twee dollar per dag. De economische groei heeft een minderheid verrijkt, maar de meeste mensen niet geholpen.

De voortgezette groei van de economieën elders in de wereld, zoals die van China, Brazilië en India, heeft extra vraag gecreëerd op de wereldmarkten. Daardoor is er een wereldwijde toename in de vraag naar energiebronnen en voedselvoorraden. Voedselprijzen zijn zodanig gestegen dat de Voedsel- en Landbouworganisatie waarschuwt voor een ramp.¹

Die hogere prijzen kunnen door de arme bevolkingen van veel landen niet meer worden opgebracht. Daar komt nog bij dat onder druk van het Internationaal Monetair Fonds (IMF) de voedselsubsidies in landen zoals Tunesië en Egypte zijn afgebroken. Deze ontwikkelingen hebben veel mensen met de rug tegen de muur gezet.

Nieuwe oppositie

Oudere generaties, gewend aan de onderdrukking van regimes die niets van verandering wilden weten, komen niet zo snel in opstand tegen de achteruitgang. Maar hun kinderen hebben wel aspiraties en weten door de verbeterde communicatiemogelijkheden en het vrije verkeer van informatie dat een beter leven mogelijk is. Dankzij de elektronische revolutie kunnen ze elkaar daarover bovendien vertellen. Deze jongeren zijn niet bereid om stil te zitten en hun lot te ondergaan. Door het onderlinge contact en de toegang tot internationale zenders zoals Al Jazeera is het makkelijker geworden om massaal tot verzet op te roepen en demonstraties te organiseren.

De combinatie van de breed gevoelde woede tegen de sociaaleconomische achteruitgang en de politieke repressie door de elite die haar positie wil behouden, vormt samen met de nieuwe technologie de basis voor de opstanden.

De opstanden verrasten velen in het Westen. Men dacht dat economische groei en stabiliteit vanzelf zouden leiden tot verbetering van de levensomstandigheden van de mensen. Dat was weer een gevolg van een fixatie op de belangen van de politieke elites, vooral de westerse bondgenoten in de regio. Die fixatie creëert een blinde vlek voor het belang van eenvoudige maar voor de bevolking cruciale zaken. Veel zogenaamde deskundigen die in de media aan het woord komen hebben geen oog voor zaken als inkomen, werk en huisvesting; kortom, de oude sociaaldemocratische eisen van de arbeidersbeweging in Europa.²

Er was nog iets: de sinds 09/11 wijd verbreide angst voor islamitisch-religieus geïnspireerd terrorisme. Daardoor werd al snel elke strijdvaardigheid uit zijn verband gerukt en daarmee in verband gebracht. In plaats van waardering voor de rebellen, voor wie de strijd om democratische vooruitgang centraal staat, kwam er in januari kritiek en op zijn best terughoudendheid. Dat was zeker de alles overheersende reactie van de EU-buitenlandvertegenwoordiger Ashton, eerst op de opstand in Tunesië en vervolgens op die in Egypte.

De oppositie liet zich niet afremmen door de koele ontvangst in het Westen. De Egyptische initiatiefnemer van de beweging die op 26 januari de straat op ging, de 6 april Jeugdbeweging, was al langer actief. Deze beweging werd opgericht in 2008, toen de initiatiefnemers solidariteitsacties ondernamen voor stakers in de industriestad El-Mahalla El-Kubra. Ook toen waren gestegen voedselprijzen en dus ernstige dalingen in inkomsten voor een groot deel van de bevolking de lucifer in het kruitvat. De huidige beweging bestaat uit een zeer brede coalitie van kleine handelaars, kantoor- en industrie-arbeiders, kleine seculiere krachten zoals de liberale New Wafd Party en Al-Ghad en studenten.³

184

Een hecht bondgenootschap

Er was in Egypte al tientallen jaren meer aan de hand dan stijgende voedselprijzen. De politieke structuur wordt al jaren gedomineerd door het leger en aanverwante veiligheidsorganen. Dat was een uitvloeisel van de oorspronkelijk militaire coup uit 1952, van kolonels tegen koning Farouk I. De koning dankte zijn positie aan de oude Britse kolonisten maar werd aan de kant gezet door de nationalistische groep rond Nasser. Gedurende een groot deel van de Koude Oorlog was Egypte een bondgenoot van de toenmalige Sovjet-Unie. Daar hoorde ook een confrontatiepolitiek met Israël bij, die uitliep op een drietal oorlogen waarvan de laatste plaats vond in oktober 1973. Na die confrontatie werd onder Amerikaanse begeleiding een vredesverdrag gesloten.

Het nieuwe bewind onder Anwar Sadat en later Mubarak draaide richting VS. Die oriëntatie werd sinds 1982, na het ondertekenen van een vredesverdrag met Israël, gehandhaafd. Het bondgenootschap met de VS heeft de legerleiding geen windeieren gelegd: jaarlijks maakt de VS 1,3 miljard dollar aan militaire hulp over.⁴ Die hulp vormt de basis van grootschalige corruptie in de legertop. Zoals in veel andere autoritaire landen zijn ze 'voor zichzelf' begonnen. De militaire top controleert tegenwoordig een derde van

de Egyptische economie.⁵

Het Egyptische leger is voornamelijk met Amerikaanse wapensystemen uitgerust en er worden gezamenlijke militaire oefeningen gedaan met de Amerikaanse strijdkrachten in de regio. Daarnaast wordt nauw samengewerkt met Israël om radicale oppositie in de regio, zoals de Palestijnse Hamas in de Gaza strook, te controleren en zo nodig te breken. Egypte maakt in feite deel uit van de prowesterse en pro-Amerikaanse machtsfeer in het Midden-Oosten, samen met Israël en Jordanië.

De top van het Egyptische leger vormde de sleutel van deze samenwerking: ze heeft er alle belang bij om vast te houden aan de bestaande machtsverdeling. Toch gaat het niet om een strikt militair regime. De Nationaal Democratische Partij (NDP), nauw verbonden met de militaire top, is al jarenlang de enige toegestane politieke machtsfactor. De enige grote georganiseerde oppositie is sinds tientallen jaren de *Muslim Brotherhood*, een islamitische partij met jihadistische wortels die de afgelopen tijd een steeds pragmatische koers is gaan varen. Bij de laatste door de militaire top streng gecontroleerde verkiezingen was de *Brotherhood* het enige alternatief voor de NDP. Vanwege de ondemocratische grondwet mocht deze partij bij de laatste parlementaire verkiezingen echter uitsluitend niet-partijgebonden kandidaten verkiesbaar stellen. Ze kan vermoedelijk rekenen op steun van een solide minderheid onder de bevolking.

De opstand van 2011

De kern van de opstand bestond uit een massale, permanente demonstratie op het Tahrir-plein in Caïro. Deze demonstraties werden geïnitieerd door de 6 april-beweging en wekenlang volgehouden, ondanks bijzonder gewelddadige pogingen van het veiligheidsapparaat om de demonstranten te verjagen. Behalve door politie-inzet gebeurde dit later door het ronselen van de allerarmste Egyptenaren. Hun was wijsgemaakt dat behoud van hun werk afhing van het weggagen van de demonstratie. Bij de daaropvolgende veldslagen bleef het leger, dat vanaf eind januari met tanks en troepen aanwezig was, afzijdig. Er zijn aanwijzingen dat de laagste commandanten weigerden de opstand met geweld neer te slaan – de verbroedering van de demonstranten met de dienstplichtige militairen speelde daarin een rol.

Die terughoudendheid verhinderde niet dat tientallen demonstranten door de militairen werden gearresteerd en mishandeld.⁶ Maar er was nog veel meer verzet: stakingen en demonstraties breidden zich uit in andere steden. De toeristenindustrie, met 1 miljard dollar per maand een van de belangrijkste inkomstenbronnen, was zo goed als lam gelegd.⁷

In Suez, gelegen aan het strategische kanaal, werden stakingen uitgeroepen door onder anderen douanebeambten. Op 1 februari ging er een oproep uit voor een nationale staking.⁸ De Egyptische opstand dreigde om te slaan in een revolutie, waarbij het maar de vraag was of de lagere officieren en dienstplichtige militairen loyaal zouden blijven aan de militaire top. Toen president Mubarak op 30 januari weigerde af te treden en de demonstraties en stakingen onverminderd werden voortgezet en zelfs uitgebreid, moest de militaire top een offer doen. Dat bestond uit het ontslag van Mubarak op 11 februari en het begin van een proces naar een democratische samenleving.

Internationale veranderingen

Gaat er ook iets veranderen in de internationale rol van Egypte, als bewaker van westerse – vooral Amerikaanse – belangen in het Midden-Oosten? Te oordelen naar de negatieve Israëliëse reacties is dat zeker zo. Dat is niet vreemd: als er een democratischer regering komt, dan zal die rekening moeten houden met de massale afkeer van het Israëliëse beleid ten opzichte van de Palestijnen. Net als in Turkije zal men afstand nemen van de blinde Amerikaanse steun voor de regering van premier Netanyahu. Deze heeft immers aangetoond dat hij niet tot enigerlei concessie ten aanzien van de Palestijnen in staat is, door het nederzettingenbeleid in de bezette gebieden voort te zetten.

Ook de rol van Israël als kernwapenstaat in het Midden-Oosten zal sterker ter discussie komen te staan. Die kritiek is niet nieuw. Ze werd in 2010 al geuit en massaal ondersteund in de Verenigde Naties. Ook daar zullen de VS en haar bondgenoten, dus ook Nederland, op Egyptische kritiek kunnen rekenen. Hoe ver die kritiek gaat hangt af van de omvang van de politieke veranderingen in Egypte.

Een onvoltooide omwenteling

De demonstranten hebben tegen een hoge prijs (half februari waren er 365 doden en duizenden gewonden) de eerste stappen naar werkelijke democratie afgedwongen. Symbolisch daarvoor was het vertrek van Mubarak, maar voorlopig verandert er in Egypte nauwelijks iets aan de politieke machtsstructuur. De informele militaire junta, geleid door veldmaarschalk Tantawi, die de werkelijke politieke macht vormt in Egypte, is niet verdwenen. Het leger houdt zijn greep op de economie, de noodtoestand blijft en er zitten nog steeds politieke gevangenen vast. De oppositie beseft dat, maar heeft besloten om het veranderingsproces een kans te geven.

Na gesprekken tussen de regering en de oppositie is er een wettelijke adviesraad ingesteld door de militairen, die een aantal wijzigingen in de grondwet voorstelde. Daardoor wordt deelname aan de presidentiële verkiezingen door onafhankelijke kandidaten makkelijker. De gewijzigde grondwet wordt op 19 maart aan een referendum onderworpen, gevolgd door parlementaire verkiezingen in juni en daarna presidentsverkiezingen. Door voortgezette druk van de oppositie werd de door Mubarak aangestelde premier Ahmad Shafiq begin maart al vervangen door Essam Sharif, een voormalige minister die zich solidair had verklaard met de oppositie.

Met deze concessies houdt het repressieapparaat niet op te bestaan, zoals de demonstranten heel goed weten. Begin maart werd een bezetting van het kantoor van de geheime politie uitgevoerd. De actievoerders namen delen van de archieven in beslag, zodat het bewijs van het wangedrag van de politie, waaronder het martelen van gevangenen, niet verloren gaat. Zulke waakzaamheid zal nog lang noodzakelijk zijn. Beloftes door de militaire en politieke elite voor democratie en verbeteringen in het lot van de miljoenen Egyptenaren, zullen niet afdoende zijn. Zoals we weten worden vrijheid en vooruitgang niet weggegeven maar moeten ze worden veroverd, keer op keer.

Noten:

1. Adam Morrow & Khaled Moussa Al-Omrani, 'EGYPT Soaring Food Prices Squeeze Poor', *IPS News*, Cairo, 19 november 2010.
2. Annie Lowrey, 'Protesting on an Empty Stomach. How the Egyptian economy is fueling unrest in Egypt', *Slate Magazine*, 31 januari 2011, www.slate.com/articles/business/moneybox/2011/01/protesting_on_an_empty_stomach.html?via=gdpr-consent.
3. 'Why Egypt 2011 is not Iran 1979', *Informed Comment*, 2 februari 2011, www.juancole.com/2011/02/why-egypt-2011-is-not-iran-1979.html.
4. William D. Hartung, 'Who is Profiting From Arming Egypt?', *Huffington Post*, 30 januari 2011.
5. 'One-third of Egypt's economy under army control', *IOL*, 20 februari 2011.
6. 'Leger Egypte betrokken bij martelingen', *AFP*, 10 februari 2011.
7. Nicholas Kulish, 'Egypt's Economy Is Near Paralysis', *New York Times*, 31 januari 2011.
8. Eric Lee & Benjamin Weinthal, 'Trade unions: the revolutionary social network at play in Egypt and Tunisia', *The Guardian*, 10 februari 2011.

Spanning

17. WAPENHANDEL

WAPENLEVERANTIES: INSTRUMENT VAN MACHTSPOLITIEK

4^e kwartaal 2012

Waarom worden wapens geëxporteerd en wat zijn de gevolgen van die leveranties? Dat is een populair discussiethema in kringen van activisten en onderzoekers. De stelling dat wapenexporten wel naar oorlog moeten leiden in de ontvangende regio is niet onwaarschijnlijk. Een ingewikkelder kwestie is die van de drijvende krachten achter de wapenhandel. Dat de wapenindustrie zo'n drijvende kracht is, ligt voor de hand. Dat idee werd in brede kring populair in jaren zestig door het liedje *Masters of War* van Bob Dylan.

Maar al in 1953 ging de Republikeinse president Eisenhower, in Nederland goed bekend als de bevelhebber van de Anglo-Amerikaanse strijdkrachten die West-Europa bevrijdden van het fascisme, hedendaagse campagnevoerders voor door te schrijven: 'Elk kanon dat gebouwd wordt, elk oorlogsschip dat te water wordt gelaten, elke afgevuurde raket betekent, in de laatste instantie, diefstal van degenen die honger lijden en geen eten krijgen, degenen die het koud hebben en niet gekleed worden. [...] Dit is hoe dan ook geen manier van leven. Onder de wolk van dreigende oorlog, hangt de mensheid in feite aan een ijzeren kruis.'¹ In 1959, aan het slot van zijn presidentschap, legde Eisenhower zijn beroemde verklaring af, een waarschuwing voor het Amerikaanse volk en de hele wereld voor de groeiende invloed van de militaire industrie op het democratische besluitvormingsproces. Hij zei: 'In de raadzalen van het bestuur moeten we waakzaam zijn tegen de verwerving van niet gewenste invloed, gevraagd of ongevraagd, door het militair-industrieel complex.'

Winstmaximalisatie en de kracht van de lobby van bedrijven die wapens produceren en verhandelen bij regeringen: dat was en is nog steeds een helder en overzichtelijk verklaringsmodel. De jongste verwickelingen rond de wapenleveranties aan Griekenland vormen daarvan een aardige illustratie. De afgelopen twee jaar is uit verschillende bronnen bekend geworden, dat de financiële hulp aan het door de economische crisis zwaar getroffen Griekenland zowel door Frankrijk als Duitsland afhankelijk werd gemaakt van handhaving van bestaande orders voor zware en dure wapensystemen. Zo meldde een adviseur van voormalig premier Papandreou in 2010 dat de Griekse regering te verstaan was gegeven dat men meer begrip zou hebben voor de Griekse financiële problemen als de afname van Franse fregatten zou worden gehandhaafd.² Afgelopen maart verklaarde het Europees parlementslid Cohn-Bendit dat zowel de Franse als Duitse regeringen de verlening van de eerste tranche van hulpfondsen afhankelijk hadden gemaakt van voortzetting van bestaande wapencontracten.³

Vervlechting van belangen

In dit geval traden Duitsland en Frankrijk op als beschermheren van hun eigen wapenindustrie, waarbij het werkgelegenheidsargument voor de binnenlandse politiek van groot belang is. De absurditeit van het leveren van nieuwe wapens aan het Griekse leger, terwijl de eigen bevolking getroffen wordt door een reeks bezuinigingsmaatregelen, is

evident. In antwoord op Kamervragen verklaarde de Nederlandse regering in oktober 2011 dat ze de berichten over genoemde voorwaarden niet kon bevestigen.⁴ Het logische antwoord op dit soort koppelverkoop is een lobby gericht op regeringen of internationale instituten, om wapenhandel aan banden te leggen en zelfs te verbieden. Zulke campagnes worden al jaren met wisselend succes gevoerd.

Maar elke benadering van 'de politiek' moet rekening houden met het feit dat regeringen niet alleen gevoelig zijn voor de lobby's van wapenproducenten of soms hun tegenstanders, maar ook een breder belang vertegenwoordigen. Daar hoort een visie op de staat bij, als exponent van een hele reeks krachten die deel uitmaken van het 'buitenlands beleid'. Hoe ethisch, moraliserend of belangeloos zo'n beleid kan zijn is in Nederland onderwerp geweest van vele felle discussies over de rol van koopman en dominee. Vast staat dat het via machtspolitiek internationaal nastreven van de samengestelde nationale belangen een belangrijke component is van het beleid. Dit komt tot uiting in de diplomatie, de inzet van de inlichtingendiensten en het leger, de keuze van handelsroutes, bondgenoten en allianties en, indien relevant, de wapenhandel. Voor de landen met de grootste wapenindustrieën is de export van wapens een essentieel onderdeel van de buitenlandse politiek. Door het leger van een bevriende staat van wapens te voorzien, wordt ook grote invloed in de interne machtspolitieke verhoudingen gegarandeerd en indirect op de buitenlandse politiek. De aard van deze vervlechting van wapenhandel met heel andere belangen dan die van de wapenproducenten zelf verschilt per doelland.

190

Enorme leveranties

Het vredesverdrag tussen Israël en Egypte dat na de Oktoberoorlog van 1973 vooral door Amerikaanse bemiddeling tot stand kwam, maakte de weg vrij voor de VS om niet meer alleen aan Israël maar ook aan Egypte grootscheepse wapenhulp te bieden. Samen met Saoedi-Arabië, Jordanië en de kleine Golfstaten vormden deze twee landen de steunpilaren van de Amerikaanse hegemonie in het Midden-Oosten. Het Egyptische leger schakelde deels over van Russische op Amerikaanse wapens. De omvang van de wapenleveranties was enorm: tussen 1998 en 2010 ongeveer 1,3 miljard dollar per jaar, waaronder geavanceerde wapensystemen zoals de M1-tank en F-16 gevechtsvliegtuigen.⁵ Onderdelen van de tank werden ook in Egypte geproduceerd. Door de massale militaire hulp werd het voor het Egyptische leger mogelijk om haar traditionele rol in de Egyptische politiek te versterken.

De cruciale vraag na de Egyptische opstand van 2011 is of de VS haar positie kunnen handhaven door voortzetting van de wapenleveranties. Het lijkt immers onwaarschijnlijk dat de belangrijkste partij, de *Muslim Brotherhood*, zo'n verwevenheid en dus afhankelijkheid kan laten voortbestaan. Toch kan een dergelijke Amerikaanse bemoeienis niet zomaar worden afgebroken: ze gaat immers gepaard met instructeurs, opleidingen, leverantie van onderdelen, uitwisselingsprogramma's van officieren en gezamenlijke oefeningen. Ook de bondgenoten van de belangrijkste wapenleverancier kunnen voordeel halen uit de relatie. Nederland leverde tweedehands pantservoertuigen aan het Egyptische leger.

Dat was vooral voordelig voor de Nederlandse staatsfinanciën – maar kocht geen invloed. Sterker nog, zo'n leverantie was alleen denkbaar in het kader van de Amerikaan-

se invloed. Een veel verdergaand voorbeeld is Afghanistan: het regeringsleger werd de afgelopen jaren niet alleen bewapend maar ook grotendeels opgeleid en begeleid. Door de inzet van contractanten – ook een vorm van wapenhandel – blijven de eigen manschappen gespaard. Het is nauwelijks voorstelbaar dat dit leger in staat is om operaties uit te voeren los van de NAVO en vooral zonder Amerikaanse begeleiding.⁶ Zo wordt het ook een belang van de zittende regering om de militaire relatie te handhaven. Daarbij hoort ook het langdurig gebruik van Afghaanse bases door Amerikaanse elite-eenheden en wapensystemen zoals *drones* of bommenwerpers bijvoorbeeld.

De wapenleveranties aan de NAVO-bondgenoten vormen een aparte categorie: behalve de nauwe verwevenheid tussen de luchtmachten die voortvloeit uit het gebruik van dezelfde wapensystemen (Hercules, Chinook, Apache, F-16 en als het aan Defensie ligt straks de JSF) wordt dit ook vertaald in interne binnenlandse politieke druk, zeker als fabrikanten toegang krijgen tot de grote Amerikaanse markt. Op deze manier zijn wapenleveranties een manier om bestaande relaties te bestendigen en de afhankelijkheid van de grootmacht in stand te houden. Gebruik van dezelfde wapensystemen wordt zelfs een argument om mee te doen aan militaire avonturen met de leverende grootmacht – men werkt immers zo goed samen!

Zo bezien is de leverantie van wapens, door verkoop of als gift, een instrument van buitenlandse politiek, en vormt niet de politiek zelf. Die omvat immers veel meer dan het uitvoeren van de wil van wapenfabrikanten en handelaars, al is hun lobby nog zo sterk. Hoewel het een populair beeld is, zal de wapenhandelaar er zelden in slagen om grote wapensystemen aan twee strijdende partijen tegelijk te leveren, laat staan een oorlog te veroorzaken. Over een lange periode verschuiven de leveranties naar verschillende landen, als gevolg van veranderde geopolitieke verhoudingen – voormalige vijanden worden vrienden, bijvoorbeeld de VS en Vietnam. Voor kleine wapens (geweren, handgranaten, pistolen) die zo'n cruciale rol spelen in vele binnenlandse conflicten ligt dat anders, omdat de leverancier bijna onzichtbaar is en de vele tussenhandelaars niet te identificeren zijn.

Noten:

1. *The Chance for Peace*, 16 april 1953, www.edchange.org/multicultural/speeches.
2. 24 maart 2010, *Archive*, http://archive.ekathimerini.com/4dcgi_w_articles_politics_0_24/03/2010_115863.
3. Pierre Tran, 'EU Lawmaker: France, Germany Pressured Greece To Avoid Defense Cuts', *Defense News*, 5 maart 2012, www.defensenews.com/article/20120305/DEFREG01/303050004.
4. Vragen van de leden Irrgang en Van Bommel (beiden SP) aan de minister van Financiën over Defensie in Griekenland, 10102011. (Ingezonden 19 september 2011.)
5. Egypt in Transition, Congressional Research Service, 23 augustus, 2011.
6. Daniel L. Davis, 'Truth, lies and Afghanistan. How military leaders have let us down', *Armed Forces Journal*, 1 februari 2012, <http://armedforcesjournal.com/truth-lies-and-afghanistan/>.

18. WAPENSYSTEMEN

DE DUBBELHARTIGHEID VAN HET NEDERLANDSE LANDMIJNENBELEID

24 september 1997

Negenentachtig landen, waaronder Nederland, betuigden vorige week in Oslo stilzwijgend hun instemming met een verdrag dat opslag, gebruik, productie en export van anti-personeelsmijnen verbiedt. Dat is een veelbelovende eerste stap naar effectieve internationale maatregelen tegen landmijnen. Er liggen miljoenen van deze helse machines verspreid in grote delen van de wereld, veelal als gevolg van oorlogen die allang voorbij zijn. Elk jaar worden duizenden burgers gewond en verminkt door landmijnen. Hieraan kan alleen een eind worden gemaakt door de mijnen op te ruimen en ervoor te zorgen dat er geen nieuwe bijkomen.

Het verdrag, waarvan de tekst nu is goedgekeurd, zal in december in Ottawa worden ondertekend en over ongeveer twee jaar in werking treden, wanneer minstens veertig landen het geratificeerd hebben. Dit is echter slechts een begin. De steun van de belangrijkste producenten en gebruikers van anti-personeelsmijnen, zoals Rusland, China en de VS, ontbreekt namelijk.

De hoop is dat er een proces op gang gebracht wordt waardoor ook de niet-ondertekenaars zich gedwongen voelen om mee te doen. Dat lukte bijna bij de Amerikanen. De regering-Clinton stond onder zware druk van de Amerikaanse publieke opinie, die gevoed is door de jarenlange campagne van Vietnam-veteranen tegen landmijnen. Het Pentagon was echter sterk gekant tegen grote concessies.

Als reden hiervoor werd in de pers vooral de Amerikaanse wens genoemd vast te kunnen houden aan het gebruik van landmijnen in de gedemilitariseerde zone in Korea. Er speelde echter nog een kwestie, die ook voor Nederland van belang is. De Amerikaanse – en de Nederlandse – luchtmacht heeft een geavanceerd type anti-personeelsmijnen in gebruik die deel uitmaken van ‘gemengde’ systemen, dat wil zeggen, die samen met anti-tankmijnen in een draagsysteem (een *cannister* of clusterwapen) zitten. Een van die systemen is het GATOR/CBU-89-systeem.

Om van deze systemen geen afstand te hoeven doen – en daardoor ook een miljoen anti-personeelsmijnen te kunnen behouden – probeerden de Amerikaanse onderhandelaars in Oslo zelfs om deze anti-personeelsmijnen een andere naam te geven, zodat ze niet meer onder de verdragstekst vallen. Daarin (artikel 2) staat immers een anti-personeelsmijn omschreven als een mijn, ‘ontworpen om te ontploffen door de aanwezigheid, nabijheid of contact met een persoon en die een of meer personen zal neutraliseren, verwonden of doden’. De anti-personeelsmijnen in het GATOR-systeem vallen zeker onder deze definitie.

De Amerikaanse pogingen om de verdragstekst te veranderen werden afgewezen door de andere delegaties. De Nederlandse regering verklaarde zich akkoord met de ontwerpstekst. Dat is een beetje merkwaardig, gezien het voortgezette gebruik door de Koninklijke Luchtmacht van het GATOR-systeem.

Nog dit voorjaar beloofde minister Voorhoeve in de Tweede Kamer om het anti-personeelsmijn gedeelte van de clusterbommen van de luchtmacht te verwijderen. Maar in werkelijkheid wordt er nog steeds mee geoefend, zoals blijkt uit een verslag in het blad *Vliegende Hollander* van juni 1997. Daar vertelt een piloot van de Nederlandse luchtmacht hoe hij bij een oefening in Polen gebruik maakte van clusterwapens die 'bommetjes of mijnen over een bepaald gebied' strooien.

Het excuus dat de Amerikanen aanvoeren, is dat het bij de clusterwapens gaat om 'slimme' mijnen, die zichzelf na enige tijd buiten werking stellen. Maar daar is nooit volledige zekerheid over te geven. Zoals een VN-ambtenaar het ooit uitdrukte op een seminar over landmijnen: zou u uw dochtertje van vijf door een zogenaamd veilig landmijnenveld sturen? Daarnaast is er een zwaarwegende politieke reden: de Amerikaanse 'oplossing' zou leiden tot een situatie waarin een verbod geldt voor goedkope, 'domme' landmijnen, in gebruik bij de arme landen, terwijl de rijke westerse landen via deze uitzondering toch nog een anti-personeelsmijn zouden kunnen behouden. Zo wordt ook op dit gebied de bekende logica van de 'haves' en de 'have-nots' gevolgd. Veel Derdewereldlanden zullen zonder meer het internationale verdrag afwijzen als dit soort uitzonderingen wordt toegestaan.

In het verleden heeft minister Voorhoeve steeds beweerd dat het Nederlandse leger geen anti-personeelsmijnen meer zal gebruiken. Op deze manier kon hij goede sier maken tegenover een publieke opinie die zich steeds sterker keert tegen landmijnen. Nu Nederland zijn instemming heeft betuigd met het Ottawa-verdrag, moeten ook de geavanceerde clusterwapens worden afgeschaft. Wellicht kan de minister dit standpunt ook duidelijk maken aan de Amerikaanse collega's.

DRONES: KRITISCHE KANTTEKENINGEN

1 november 2013

Steeds meer landen investeren in de ontwikkeling en productie van drones. Deze onbemande systemen geven hen de mogelijkheid zonder risico voor eigen personeel precisieaanvallen uit te voeren. Het opstellen van internationale regelgeving blijft ondertussen achter bij de verdergaande ontwikkeling van drones. Het is van groot belang spoedig internationale regels af te spreken.

Technologische ontwikkelingen

De zeer snelle, recente ontwikkelingen van de drone, als onbemand verkenningssysteem en als alternatief voor de bemande bommenwerper, hebben in de media de indrukgewekt alsof het om een uniek nieuw wonderwapen zou gaan. Met dit wapen kan men immers overal ter wereld verkenningen uitvoeren en ieder gewenst doel aanvallen, zonder risico voor eigen personeel. Toch is het wapensysteem niet zo nieuw: drones vinden hun oorsprong in de Tweede Wereldoorlog, in de vorm van onbemande bewapende systemen, bedoeld voor eenmalig gebruik, zoals de Duitse V-1. Die werden door middel van meet-en-regelsystemen naar hun doel geleid. De naoorlogse opvolgers ontwikkelden deze technologie verder, met als voorlopig eindproduct de Tomahawk-kruisvluchtwapens. Een aftakking van deze technologie, de herbruikbare verkenning drone, verscheen ten tonele in de Koude Oorlog boven Europa en in oorlogszones, zoals Vietnam in de jaren '60 en '70.

Het was de grote sprong voorwaarts in microminiaturisering, elektronische controle op afstand (onder andere via satellietverbindingen) en de verbetering van verkenningssensoren die vanaf 2000 een dramatische uitbreiding mogelijk maakten in praktische militaire toepassingen. In dit proces liep het Amerikaans militair-industrieel complex voorop, door het ontwikkelen van vele typen drones voor de Amerikaanse strijdkrachten en inlichtingendiensten. Naast langdurige verkenning – door urenlang rondvliegen boven een gebied – werd het bombarderen van zeer kleine doelen met grote precisie mogelijk.

Deze praktische toepassing in de gebieden waar de Verenigde Staten liever geen grondtroepen inzetten, zoals in Pakistan, leidde de afgelopen tien jaar tot een exponentiële groei van het aantal drones in gebruik door het Amerikaanse leger. In 2000 waren er ongeveer 50 drones operationeel, grotendeels onbewapende types voor verkenningen. In 2012 waren dat er al 7.100, waarvan bijna 700 bewapend¹; die bewapende drones trokken de meeste media-aandacht. Het was misschien onvermijdelijk dat het beeld ontstond van de goden in de Griekse oudheid, die vanuit de berg Olympus met bliksemschichten hun doodsvonnissen uitvoerden.

De omvang van de drone- strijdkrachten heeft tot speculaties geleid als zou dit het einde betekenen van de bemande luchtmacht. In de Verenigde Staten werden in 2009

namelijk al meer dronepiloten dan piloten voor bemande vliegtuigen opgeleid. Wat dit betreft ligt de zaak echter wat ingewikkelder: drones in hun huidige vorm zijn niet opgewassen tegen geavanceerde luchtverdedigingssystemen. Eenmaal gedetecteerd, zijn ze snel uit de lucht te schieten. Om die reden worden ze alleen ingezet boven landen waarvan de overheid daarvoor toestemming heeft gegeven (Jemen), dan wel boven gebieden waar geen effectieve controle door wie dan ook wordt uitgeoefend (Somalië). Om een uitgebreid bombardementsoffensief vanuit de lucht uit te voeren tegen een goed bewapende staat, is nog steeds de inzet van bemande systemen noodzakelijk. Deze kunnen tegenwoordig op veilige afstand van het doel kruisvluchtwapens of aangestuurde bommen lanceren, onder dekking en vergezeld van zeer krachtige instrumenten voor elektronische oorlogvoering.

Er is nog een andere belangrijke beperking: de financiën. Intussen is de ondersteunende infrastructuur om drones in te zetten, bijzonder omvangrijk. Alleen voor de aanschaf van drones werd in de Amerikaanse defensiebegroting voor 2013 al 3,8 miljard dollar gereserveerd. Exploitatie en operationele kosten vielen hier buiten.² Toch zijn in navolging van de Verenigde Staten veel landen bezig met een inhaalrace om ook eigen drone-vloten in dienst te nemen en de daarvoor noodzakelijke technologie te ontwikkelen of anderszins in handen te krijgen. Begin 2012 waren 50 landen actief met de ontwikkeling van 900 verschillende drone-systemen.³ Het belangrijkste kenmerk en voordeel van de drone is de mogelijkheid van gebruik als precisie-instrument om doelen in landen aan te vallen die niet in staat zijn de drones neer te schieten.

196

Automatisering

De manier waarop deze technologie wordt toegepast is, wat de bewapende systemen betreft, ook aan verandering onderhevig: de oorlog op afstand houdt als vanzelf een steeds grotere mate van automatisering in. Dat geldt zowel voor de herkenningssystemen die gebruikt worden om doelen te identificeren als voor de besluitvorming over het lanceren van de wapens. Naarmate de doelselectie verder geautomatiseerd wordt, verdwijnt de menselijke besluitvorming uit het proces. De meest extreme consequentie zou de robotisering van de besluitvorming zijn: de boordcomputers worden geprogrammeerd om de wapens af te vuren op doelen die voldoen aan bepaalde criteria – bijvoorbeeld als de boordcamera's samenscholingen van jonge mannen met wapens vaststellen. Hollywood heeft in de film *Terminator* al een voorproefje genomen op deze ontwikkeling: het toekomstbeeld van een mensheid verwickeld in oorlogen tegen robots waarover geen controle meer wordt uitgeoefend.⁴

Zo'n scenario is wellicht overdreven, maar het minimaliseren van de rol van eigen personeel heeft een zeer belangrijke politieke consequentie. Het wordt aantrekkelijk voor een regering deze systemen in te zetten, omdat er geen personeel wordt verloren of gevangen genomen. Als gevolg daarvan wordt de drempel voor de besluitvorming over oorlog verlaagd. Drones worden, wellicht samen met een reeks andere gerelateerde technologische ontwikkelingen op het gebied van cyberoorlog, in die zin wel een wonderwapen waarmee straffeloos oorlog kan worden gevoerd. Dat is de belangrijkste reden waarom internationale afspraken over deze wapens gemaakt moeten worden.

Legaliteit

Is het gebruik van drones legaal? Deze vraag werd in Nederland eind 2011 actueel, toen het ministerie van Defensie in een brief aan de Kamer aankondigde van plan te zijn een zwaarder type drone aan te schaffen dan tot nog toe bij de krijgsmacht in gebruik. In eerste instantie zou het om onbepaalde types gaan, maar uit de toelichting blijkt dat de optie ze later te bewapenen, wordt opgehouden.⁵

In antwoord op Kamervragen over de volkenrechtelijke implicaties van de Amerikaanse inzet van drones, antwoordde minister van Buitenlandse Zaken Rosenthal in november 2012: 'het internationaalrechtelijk kader voor het gebruik van geweld, ook met behulp van drones is voldoende helder'.⁶ Zijn opvolger Timmermans vroeg desondanks in januari 2013 een advies over bewapende drones van de Commissie van Advies inzake Volkenrechtelijke vraagstukken (CAW).⁷ In dit advies, dat in juli verscheen, maakt het CAW een helder onderscheid tussen het gebruik van drones in gewapende conflicten, waarop het normale humanitaire oorlogsrecht van toepassing is, en de situaties waarin er geen sprake is van een gewapend conflict. In het eerste geval is elk gebruik van drones toegestaan binnen het bestaande oorlogsrecht. Dit houdt in dat de omvang van de aangerichte 'bijkomende schade' (dode en gewonde burgerslachtoffers) in redelijke verhouding moet staan tot de beoogde militaire doelen.

De situatie buiten de context van een gewapend conflict is echter vooral relevant in relatie tot de gegroeide praktijk van '*targeted killing*'. Amerikaanse drone-aanvallen vinden immers sinds jaren plaats op het grondgebied van staten die niet in een gewapend conflict verkeren, zoals boven beschreven. In dat geval schrijft de CAW dat de vraag of een staat ook buiten zijn grondgebied de mensenrechten moet handhaven, doorslaggevend wordt. De Adviescommissie haalt met kennelijke instemming (blz. 29) een uitspraak van het VN-mensenrechtencomité aan, waarin dit wordt beaamd. In een dergelijke situatie, waar de rechten van de mens van toepassing worden geacht, schrijft het CAW dat het aanwenden van dodelijk geweld alleen is toegestaan in uitzonderlijke situaties. Uit haar verdere betoog blijkt dat het zeer de vraag is of de Amerikaanse drone-aanvallen onder die uitzonderlijke situaties geschaard kunnen worden.

197

De Amerikaanse interpretatie van het internationaal recht

De Amerikaanse regering stelt dat de inzet van gewapende drones in landen waar geen staat van oorlog is, wel is toegestaan. Om dit te legitimeren, hebben de juridische adviseurs van het Witte Huis een redenering opgebouwd die gebaseerd is op een zeer brede definitie van het recht van een staat op zelfbescherming. Volgens deze redenering verkeren de Verenigde Staten sinds 9/11 in staat van oorlog (tegen het 'terrorisme') en kunnen ze, in het kader van de verdediging daartegen, doelen over de hele wereld ook preventief aanvallen. Daarbij wordt een zeer rekkelijke definitie van het begrip 'onmiddellijke dreiging' voor de Verenigde Staten gehanteerd, dat gebaseerd is op de anti-terreurwetgeving van het najaar van 2001, die ten doel had de daders van de aanslagen van 09/11 op te sporen.⁸

Deze ruime interpretatie van het recht op zelfverdediging wordt verworpen door vele deskundigen: het betekent immers dat Washington naar eigen inzicht overal ter wereld

dit type militaire operaties kan uitvoeren. De drone is daarvoor het meest geschikte wapen, onder andere vanwege de al eerder geschetste gebruiksvoordelen. Het is deze willekeur – het beruchte Amerikaanse ‘exceptionalisme’ – die de afgelopen jaren het meeste verzet heeft opgeroepen. De ruime Amerikaanse interpretatie van het internationaal recht die de brede inzet van de bewapende drones legitimeert, is binnen de Amerikaanse strijdkrachten organisatorisch mogelijk gemaakt door een spreiding van de verantwoordelijkheden. De controle over de drone-inzet is over drie instituties verdeeld, te weten de Amerikaanse strijdkrachten, de gespecialiseerde elitetroepen die onder het *Joint Special Operations Command* vallen, en de inlichtingendienst CIA.

De inzet van militaire drones is vergelijkbaar met de inzet van andere wapensystemen; namelijk als instrument van de militaire eenheden (of civiele contractanten) die actief zijn op het slagveld. Deze inzet valt onder het oorlogsrecht. Daarnaast vindt een deel van de drone-operaties plaats onder de bevelsstructuur van de elite-strijdkrachten en de inlichtingendiensten. De bevelsstructuur betreffende die inzet loopt niet via de geëigende militaire kanalen, maar direct naar de hoogste politieke leiding: de minister van defensie, de president en hun adviseurs. De beruchte *kill lists* voor de *personality strikes* – gerichte aanvallen op bepaalde individuen – worden samengesteld door de inlichtingendiensten en goedgekeurd door de politieke leiding, zonder dat er een juridische instantie aan te pas komt.⁹

198

Het is minder duidelijk hoe de randvoorwaarden voor *signature strikes* tot stand komen. Hierbij worden doelwitten op grond van hun eigenschappen aangevallen, zonder dat er sprake is van identificatie van bepaalde personen. Dit maakt het bijvoorbeeld mogelijk een bijeenkomst van bewapende mannen te definiëren als een legitiem doelwit. De gevolgen daarvan voor de burgerbevolking zijn verrekend.

Burgerslachtoffers

De grote aantallen slachtoffers van aanvallen met drones, in legale zowel als illegale oorlogssituaties, hebben veel verzet opgeroepen. Recent Amerikaans militair onderzoek heeft uitgewezen dat drones in Afghanistan meer doden hebben veroorzaakt dan bemande vliegtuigen.¹⁰ Ondanks aanvankelijke ontkenningen door president Obama, is het duidelijk dat de inzet van drones in Pakistan veelvuldig civiele slachtoffers heeft veroorzaakt. Naar schatting van het Londense *Bureau of Investigative Journalists* werden in de periode 2002-2013 door CIA-drone-aanvallen tussen de 2.500 en 3.600 mensen gedood, onder wie zo'n 600 burgers, inclusief bijna 200 kinderen.¹¹ Extra schrijnend waren de gevallen waarbij na een eerste bombardement de toestromende hulpverleners ook werden getroffen door vervolgaanvallen.

In een uitgebreide en genuanceerde studie door de *Columbia Law School* naar de gevolgen van drone-inzet voor de burgerbevolking en het beleid om aantallen burgerslachtoffers te beperken, concludeerden de auteurs dat de omschrijving van legitieme doelwitten zoals gehanteerd door het Pentagon zodanig afweek van de gebruikelijke definities dat de kans op burgerdoden was toegenomen.¹² De inzetmethode heeft ook vérgaande gevolgen voor het dagelijks leven van de burgerbevolking. In tegenstelling tot de kortstondige aanwezigheid van bemande systemen, blijven drones immers voor zeer lange perioden in de lucht hangen. In de perceptie van de bevolking kunnen die drones op elk

ogenblik raketten afschieten. Deze constante dreiging - in feite een vorm van terreur - vormt een bron van permanente angst, met allerlei gevolgen voor de volksgezondheid.¹³

De politieke gevolgen in Pakistan worden weerspiegeld in vele opiniepeilingen die een massale afkeer van de Amerikanen en hun drone-aanvallen aantonen. In de staat Lahore heeft een rechter zelfs bepaald dat de drone-aanvallen volgens internationaal recht illegaal zijn.¹⁴ Desalniettemin stelt de regering-Obama nog steeds dat de inzet plaatsvindt met instemming van de Pakistaanse regering.¹⁵ In een toespraak in mei jl. leek Obama zich, in reactie op de protesten, uit te spreken voor een vorm van juridische controle op het besluitvormingsproces voor drone-inzet, maar niet door de federale rechtbanken. Commissies van het Amerikaans Congres hadden toen al zonder succes 21 keer gevraagd naar de legale basis voor *targeted killing*.

Gevolgen

De enorme uitbreiding van het gebruik van drones is niet beperkt gebleven tot de strijdkrachten van tientallen landen. Ook het binnenlands gebruik van de drone heeft zich in sneltreinvaart ontwikkeld, bijvoorbeeld in de uitbreiding van de surveillance-mogelijkheden van justitie- en politiediensten. Die ontwikkeling is in de Verenigde Staten al ver gevorderd. In een aantal Amerikaanse staten is er al een verwoede strijd gaande tussen plaatselijke autoriteiten en politiekorpsen met betrekking tot het recht op privacy. Deze ontwikkeling is versneld, omdat via het *Department for Homeland Security* militaire drones, afkomstig uit militaire voorraden, worden uitgeleend aan plaatselijke politiediensten. Het gaat daarbij niet alleen om het bewaken van de publieke orde, zoals bij het bespioneren van demonstranten in New York, maar ook om het surveilleren van de grensstreken door drones.¹⁶

Zó ver is de ontwikkeling in Nederland nog niet, maar uit de antwoorden op Kamervragen van afgelopen zomer bleek dat van Defensie geleende drones door Justitie al worden ingezet voor verkeerscontrole en opsporingsdoeleinden.¹⁷ Op een hoorzitting van betrokken instanties, bedrijven en experts in de Kamer op 12 september jl. werd al vooruitgelopen op verdergaande binnenlandse inzet van drones. De Vereniging van Nederlandse Gemeenten wees in een daar gepresenteerde notitie op de vergaande gevolgen voor de privacy van de burgers.¹⁸

Een andere manier waarop civiel en militair dronegebruik door elkaar lopen, betrof de inzet van militaire drones in het eigen luchtruim. Als gevolg daarvan ontstonden er problemen met de luchtverkeersleiding van het civiele luchtverkeer, zowel in Nederland als in Duitsland. Het onderscheid tussen civiele en militaire drones is problematisch voor de luchtverkeerscontrole en speelde een sleutelrol in het besluit van het Duitse leger van afgelopen zomer om af te zien van de ontwikkeling van zijn eigen bewapende drones. Men voorzag teveel problemen voor de coördinatie van civiele en militaire vluchten in het binnenland.¹⁹

Zo heeft het intensieve gebruik van drones gevolgen voor zowel binnen- als buitenland. De gevaarlijkste kant in het buitenlands gebruik zit niet zozeer in de aard van het wapensysteem zelf, als wel in de manier waarop er gebruik van wordt gemaakt: namelijk voor het uitvoeren van aanslagen op doelen waarvan de legitimiteit hoogst controversi-

eel is. De juridische redenering van de Amerikanen voor deze *targeted killing* wordt niet erkend. Er is eerder sprake van *extra-judicial executions*, zoals onder andere *Amnesty International* de praktijken omschrijft.²⁰

Intussen nemen steeds meer landen deze wapensystemen in gebruik. Hierbij wordt de vraag of zij net als de Verenigde Staten ook hun eigen *targeted killing*-beleid gaan ontwikkelen, onvermijdelijk. Om die reden is het afspreken van internationale regels voor de inzet van bewapende drones – in augustus nog bepleit door VN-secretarisgeneraal Ban Ki-moon – van groot belang.²¹ Het alternatief is de wet van de jungle.

Noten:

1. 'Unmanned Aircraft Systems (UAS): Manufacturing Trends', *CRS, International Institute for Strategic Studies*, 30 januari 2013, aangehaald op de website van *The Guardian*.
2. *Ibid*, blz. 2.
3. 'Nonproliferation', *United States Government Accountability Office*, juli 2012, blz. 13.
4. 'Losing Humanity: The case against Killer Robots', *Human Rights Watch Program at Harvard Law School*, november 2012. Zie ook: Christof Heyns, 'Report of the Special Rapporteur on extrajudicial, summary or arbitrary executions', *Human Rights Council*, 23rd session, 9 april 2013.
5. 'Onbemande vliegtuigen', brief van de regering aan de Kamer waarin de aanschaf van MALE UV wordt aangekondigd, 14 december 2011.
6. Antwoord op vragen van lid Van Bommel over de rechtmatigheid van Amerikaanse *targeted killings*, 6 november 2012.
7. In een brief aan de Kamer van 21 januari 2013: Verzoek aan CAW om advies volkerenrecht en inzet van drones; het rapport verscheen in juli: Commissie van Advies inzake Volkenrechtelijke Vraagstukken; Advies inzake bewapende drones, advies nr. 23, Den Haag, juli 2013.
8. *Authorisation for the Use of Military Force*, 14 september 2001.
9. Voor een gedetailleerde beschrijving van deze gescheiden bevelsstructuren, zie: Jeremy Scahill, *Dirty Wars: The World is a Battlefield*, Londen, Profile Books, 2013.
10. 'US drone strikes more deadly to Afghan civilians than manned aircraft', adviser; *The Guardian*, 2 juli 2013.
11. [www.thebureauinvestigates.com/category/projects/drones/dronesgraphs/Casualty estimates](http://www.thebureauinvestigates.com/category/projects/drones/dronesgraphs/Casualty%20estimates).
12. 'The Civilian Impact of Drones', *Columbia Law School Human Rights Clinic, Center for Civilian Conflict*, 2012.
13. 'Living Under Drones, Death, Injury, and Trauma to Civilians, From US Drone Practices in Pakistan', *International Human Rights and Conflict Resolution Clinic (Stanford Law School) & Global Justice Clinic (New York School of Law)*, september 2012.
14. *Judgement Sheet in the Peshawar High Court, Peshawar Judicial Department Writ Petition No. 1551-p/2012, Judgement 11042013*, blz. 17-18.
15. 'Drones: myths and reality in Pakistan', *International Crisis Group*, rapport nr. 210, mei 2013.
16. 'US FBI Chief Says Drones Used Domestically', *VOA News*, 19 juni 2013.
17. Antwoorden op vragen van leden Schouw en Hachchi, beiden D66, 13 juni/15 augustus 2013.
18. 'Er zijn wettelijke waarborgen nodig voor de inzet van drones', VNG 12092013.

19. 'Germany to end its High Altitude Long Endurance Eurohawk drone programme', 16 mei 2013, <http://theaviationist.com/2013/05/16/eurohawkgermany/#.UgS7iZKpXU9>.
20. 'Drone killings draw ire of Amnesty International', 24 mei 2013, www.thenational.ae/news/world/americas/drone-killings-draw-ire-of-amnesty-international.
21. 'UN Chief Urges International Regulations For Drones', *RFE/RL*, 13 augustus 2013.

Internationale Spectator

19. GESCHIEDENIS: TWEEDE WERELDOORLOG

WAS CHURCHILL EEN OORLOGSHELD OF MISDADIGER?

17 december 2002

Blinde heldenverering van Winston Churchill maakt het moeilijk voor Wim Rhebergen om met enige distantie naar het strategische bommenwerpers-offensief, dat Groot-Brittannië tijdens de oorlog tegen Duitsland voerde, te kijken. Zo beschrijft hij hem als een groot staatsman die 'heilig geloofde in de overwinning op het fascisme'. Churchill was volgens Rhebergen geen oorlogsmisdadiger. De kern van deze redeneertrant is dat er geen alternatief was voor het strategische bommenwerpers-offensief tegen de Duitse steden. Het was een onvermijdelijke keuze die voortvloeide uit de beperkingen van de navigatiemiddelen en de beperktheid van geschikte wapens. Die beperkingen waren er inderdaad, maar dat er geen alternatief was is klinkklare onzin. Dat blijkt bijvoorbeeld uit de intense debatten die tijdens de oorlog werden gevoerd tussen de Amerikaanse en Britse bommenwerpergeneraals, Spaatz en Harris.

Harris beschrijft in zijn autobiografie minachtend hoe de Amerikanen steeds op zoek waren naar 'panacee'-doelwitten, dat wil zeggen naar snelle en goedkope alternatieven voor het strategische offensief tegen de Duitse steden dat hij zelf voerde. Het Amerikaanse offensief tegen economische sleuteldoelen (zoals kogellager-fabrieken) struikelde over het ontbreken van een geschikte lange-afstands escortejager, om de bommenwerpers te beschermen tegen de Duitse onderscheppingsjagers. Toen die echter beschikbaar kwam kon het precisie-offensief (vooral tegen de benzine- en olieraffinaderijen) met succes worden doorgevoerd. Dat gebeurde echter pas in 1944-'45. De Britse bommenwerpers werden al vanaf 1942 vooral ingezet in nachtelijke offensieven op de steden om de Duitse bevolking te demoraliseren en tot overgave te dwingen.

Maar het was destijds al duidelijk dat het bombarderen van burgerbevolkingen en steden niet de gewenste demoralisatie tot gevolg had: dat wisten de Britten uit eigen ervaring na de Duitse terreur-'blitz' tegen Londen en andere Britse steden in 1940-'41. Deze bombardementen hadden juist een grotere saamhorigheid onder de Britse bevolking veroorzaakt, en dus de wil om de oorlog voort te zetten versterkt. Het lag voor de hand dat er een vergelijkbare reactie onder de Duitse burgers zou zijn op de terreurbombardementen van de *Royal Air Force*. Bovendien werd deze houding versterkt door de in Casablanca in januari 1943 door Roosevelt en Churchill uitgesproken eis voor onvoorwaardelijke overgave. Een van de gangbare grappen onder de Duitse burgers was dan ook dat men vooral moest genieten van de oorlog, omdat de vrede verschrikkelijk zou zijn. Het zal niet verbazen dat de Duitse propagandachef Goebbels dankbaar gebruik maakte van het Britse-Amerikaanse beleid. Het ontstaan van een Duitse antifascistisch verzet werd er in ieder geval grondig door gesaboteerd.

Tot zoverre een paar cruciale achtergrondgegevens die Rhebergen helaas niet vermeldt. De ethische kwestie die door de Duitse historicus Friedrich in zijn boek wordt aangekaart, namelijk of de bombardementen op de burgerbevolking van de Duitse steden een oorlogsmisdadigheid waren, is in de eerste instantie eenvoudig te beantwoorden. Uiter-

aard was het massaal doden van de burgerbevolking als gevolg van een strategie waarvan men de gevolgen bijzonder goed kende een oorlogsmisdaad. Om maar een detail te noemen: de volgorde waarin de bomtypen werden afgeworpen was bedoeld om zoveel mogelijk mensen te doden dan wel te terroriseren: men begon met hoog-explosieve bommen die de gebouwen openbraken en dus de brandbare binnenkant blootlegden voor de massa brand- en fosforbommen die volgden. Daarnaast werden bommen met een vertraagde ontsteking afgeworpen.

Dit is ongeveer de terreur die schuilging onder het door Rhebergen aangehaalde 'teweegbrengen van oorlogsmoeheid' onder de burgerbevolking. Inderdaad, een oorlogsmisdaad met als hoogste verantwoordelijke Churchill.

Maar als dit de enige optie was? Stel dat deze strategie inderdaad de val van het naziregime had versneld, was dat dan niet een juiste keuze geweest? Zou het doel niet de middelen heiligen? Deze kwestie van 'rechtvaardige oorlog', of liever, strategische ethiek, is cruciaal voor degenen die (inderdaad achteraf) een moreel debat over de oorlog willen voeren. Cruciaal voor die vraag is of er alternatieven waren. Zoals gezegd, denkt Rhebergen van niet. Maar dat is helaas niet zo. In elk stadium van de oorlog werden door de leiders van de oorlogvoerende staten zeer verreikende strategische keuzes gemaakt die veelal bepaald werden door de naoorlogse politieke doelen. De stelling dat er een soort natuurlijke dwang was om de bommenwerpers voor een strategisch luchtoffensief tegen de Duitse steden te gebruiken, is onzin. Er werden keuzes gedaan die te maken hadden met de hogere politieke doelen van de oorlog (de *'grand strategy'*) waarbij bijvoorbeeld de Oostfront-oorlog van beslissend belang was. Uitstel van een invasie, bijvoorbeeld, betekende verlenging van de vreselijke confrontatie in het Oosten, en dus verzwakking van de naoorlogse macht van zowel de Sovjet-Unie als Duitsland. Een niet onaantrekkelijk vooruitzicht voor politici zoals Roosevelt en Churchill, die beslist vooruit keken naar de naoorlogse politieke situatie (en de komende strijd tegen de communisme).

BALTISCHE DEELNAME WEHRMACHT EN SS

28 augustus 2009

In uw hoofdredactioneel over het pact van Molotov en Ribbentrop (24 augustus) pleit u voor openheid over de geschiedenis van Europa. Over de opstelling van de Baltische bevolking ten aanzien van de komst van de *Wehrmacht* schrijft u dat 'vooral Joden het slachtoffer werden van de reflex de vijand van de vijand als vriend te omarmen'. Die vriendschap ging aanzienlijk verder. Vanaf de komst van de Duitsers in 1941 was er substantiële medewerking aan de jacht op de joodse bevolking en brede steun voor de Duitse oorlogsmachine. In totaal werden door de drie Baltische staten 50.000 man geleverd voor 107 politiebataljons van de bezettingsmacht. Daarnaast leverde Letland vrijwilligers voor twee volledige SS-divisies (de 15^{de} en de 19^{de}), en Estland nog één: de 20^{ste}. Litouwen leverde 36.800 man voor de *Wehrmacht*, *Luftwaffe* en andere delen van het Duitse apparaat. (Bron: H.W. Neulen, *An Deutsche Seite: Internationale Freiwillige von Wehrmacht und Waffen-SS*.) Allen waren nauw betrokken bij de anti-partizanenoorlog in het bezette deel van de Sovjet-Unie. Deze medewerking werd in Letland in 2004 nog herdacht op 16 maart tijdens een herdenkingsbijeenkomst van de veteranen van de *Waffen-SS* in Riga.

nrc.next

Karel Koster: antimilitarist, vredesactivist, onderzoeker, lobbyist tegen kernbewapening.

Voor Karel was onderzoek en analyse van het militair apparaat essentieel om uit te kunnen leggen hoe de werkelijkheid in elkaar steekt. 'We moeten bestuderen wat we bestrijden', was zijn slagzin. Altijd gekoppeld aan activisme om dat apparaat te bestrijden.

Vaak trad hij op als spreker op conferenties, studie-bijeenkomsten en congressen. Gewapend met zijn grote kennis had hij maar een paar steekwoorden nodig om een doortimmerd verhaal te houden.

Karel heeft ook talloze artikelen gepubliceerd in verschillende kranten en tijdschriften. In dit boek is een selectie van deze artikelen uit de periode 1994-2014 gebundeld. Het betreft ruim 50 artikelen over een twintigtal onderwerpen, van kernbewapening tot piraterij en van de NAVO tot de inval in Irak. Verschillende artikelen blijken nog altijd bijzonder actueel te zijn.



Karel Koster 1951-2015

